

РОБЕР МЕРЛЬ ТВАРИНА, ОБДАРОВАНА РОЗУМОМ

РОБЕР МЕРЛЬ

РОБЕР МЕРЛЬ

ТВАРИНА,
ОБДАРОВАНА
РОЗУМОМ

З французької переклав
ГРИГОРІЯ ФІЛПЧУК

Перекладено за виданням:
Robert Merle
Un animal doué de raison
Paris, 1967

И(Фр)
М52

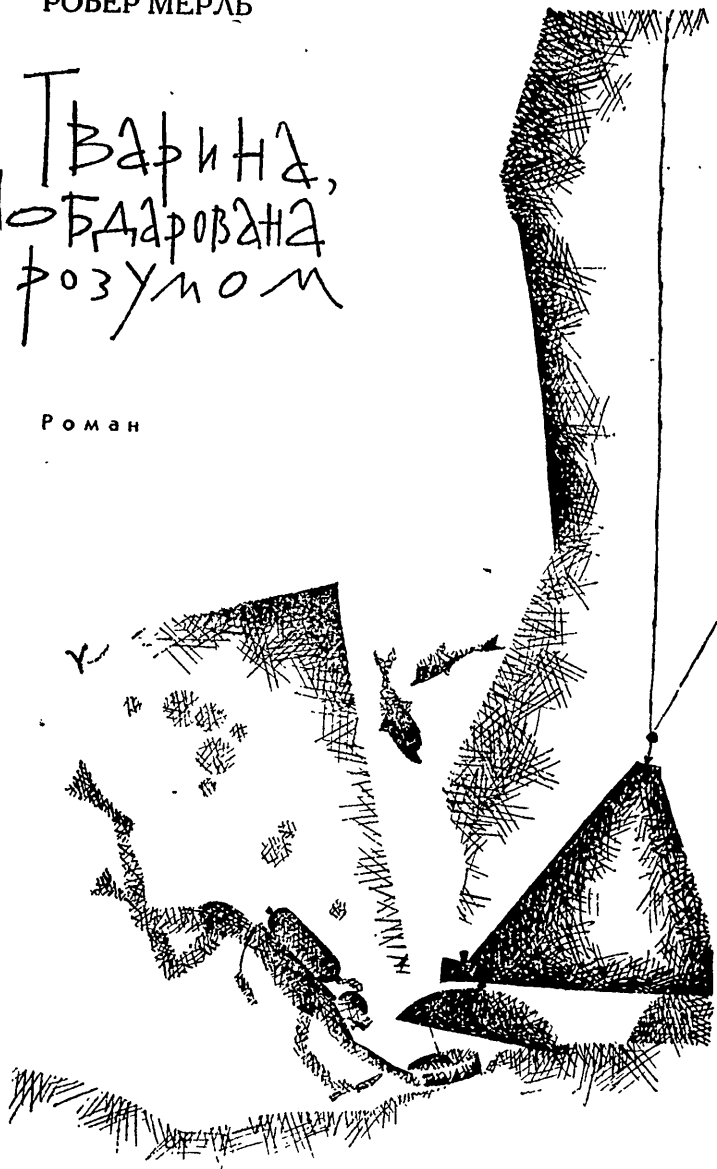
7-3-4
33 БЗ-6-71М

РОБЕР МЕРЛЬ, *Разумное животное*. Роман. Издательство «Радянський письменник». (На украинском языке). Редактор *І. Т. Мазур*. Художники *Р. Є. Беві'ятов*, *Г. П. Філатов*. Художній редактор *Г. С. Ковпаненко*. Технічний редактор *К. П. Лапченко*. Коректор *Л. К. Джулай*. Здано на виробництво 19/IV 1971 р. Підписано до друку 20/VII 1971р. Формат 84×108¹/₃₂. 10³/₈ фіз.-друк. арк., 17,43 ум.-друк. арк., 19,6 обл.-внд. арк. Тираж 115 000. Зам.1-123. Ціна в оправі 1 крб. 13 коп. Радянський письменник. Київ, бульвар Лесі Українки, 20. Книжкова фабрика імені М. В. Фрунзе Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР. Харків, Донець-Захаржевська, 6/8.

РОБЕР МЕРЛЬ

Тварина, обдарована розумом

Роман

Радянський письменник
Київ — 1971

ПЕРЕДМОВА

Багато часу збігло після виходу в світ роману «Смерть — мое ремесло». Але ще й досі прикро мені, що через своє недбальство я не написав вступної статті до книги. Кожне недбальство карає, а моє покарало мене жорстоко, бо за п'ятнадцять років після опублікування книги читачі ставлять під сумнів історичну правдивість моєї розповіді. Однак було ж легко зупинити тоді читача на якусь мить ще на перших сторінках книги й сказати йому: все, за винятком імені, є правдивим у історії Рудольфа Ланга, в його житті, в його кар'єрі. Маючи намір змалювати виникнення фабрики смерті в Освенцімі, я написав історичний твір: за допомогою архіву Нюрнберзького процесу я його відтворював, добираючи цеглину до цеглини, документ до документа.

Щодо роману «Тварина, обдарована розумом», то тут також виникає проблема правдивого й вигаданого, але вже іншого характеру. Передусім важко визначити «жанр», до якого належить роман. Зрозуміло, що цей жанр, якщо ми його визначимо, в свою чергу вимагає встановлення пропорції «фактичного» й вигаданого, про що закономірно може запитати читач. Тут я визнаю своє скрутне становище. Я не певен, що сам зможу дати вичерпне визначення цій книзі. Отже, моє завдання, либонь, у тому, що хоча б приблизно, коли не можна визначити точно жанр цього твору, сказати, що є і чого немає.

Для читача, зовсім необізнаного з наукою про родину китоподібних, роман «Тварина, обдарована розумом», на перший погляд, видається міфом про тварин. Чи справді це міф? Так і ні. Розумію, відповідь незадовільна, проте достоту вірна, й вона не знецінює жанр, до якого належить творчість таких видатних письменників, як Сірано де Бержерак, Свіфт, Мак-Орлан¹, Карел Чапек, Орвелл, Веркор. Ці імена нагадують про захоплюючі твори, де стосунки людини з твариною доходять до утопії. У більшості випадків ідеться про тварин (птахів, коней або свиней), наділених розумом, що поневолюють людину й роблять з неї своєрідну вироджену, похитливу

¹ Я зауважую, що блискуча новела Мак-Орлана «Тварина-завойовник» з'явилася понад двадцять років раніше від «Звіроферми» Орвелла. Я залишаю право за критиками вирішити, чи тут пряме наслідування, а чи випадковий збіг.

й жорстоку істоту, приголомшливий образ якої подав Свіфт у «Мандрах Гуллівера».

Зовсім інший задум у Веркора. Письменник вигадує в своїх «Вироджених тваринах» примат, так схожий на людину, що він годен засвоїти нашу мову, і його рід може схрещуватися з нашим. Тут ідеться не про зверхність тварини над людиною, а ставиться мета перешкодити людині експлуатувати, як робочу силу, знайдених у тропічних лісах приматів, примусити визнати, що тропі (так назвав цю істоту Веркор) належить до людського, а не до тваринного роду. Таким чином, роман стає оригінальною й хвилюючою спробою дати визначення людні.

У романі Карела Чапека «Війна з саламандрами» тварина також міфічна, але тотожність цього твору з Веркоровим цим і обмежується. Вигадана Чапеком саламандра — азіатський морський ссавець, дуже розумний, лагідний і наділений руками. Привезений до Європи, акліматизувавшись тут, він вивчає англійську мову, і тоді людина використовує його на підводних будівельних роботах за таких умов, які водночас нагадують експлуатацію негрів і атмосферу концтаборів. Стримана, плідна, вельми працелюбна, саламандра, незважаючи на «расову» дискримінацію, жертвою якої вона стала, поступово поліпшує своє становище й знання, буде власні підводні заводи й обробляє сировину. Та настав час, коли в неї виникла потреба збільшити свій життєвий простір, бо її людність, що селилася на морському дні попід берегами, швидко зростала чисельно. Шукаючи нових берегів, яких їй бракує, саламандра просвердлює й заміновує величезні площі в Америці, Азії та Європі й підриває їх... Ось тоді й тонуть найродючіші долини разом з містами й селами, а людина з жахом дивиться, як планета стягується під нею, мов шагренева шкіра.

Книга, видана 1936 року, вражає талановитістю і ще, крім цього, своїм пророчим характером. Колоніальна боротьба після війни, перенаселений світ, атомна бомба й, можливо, надшвидкий розвиток китайського народу (що ж до мене, то я не знаходжу в останньому нічого тривожного), все це описано в отій книзі за вісім, дев'ять або й двадцять років до самих подій. Алгоритичний гон останньої частини викриває також руйнування війни, що її наближення Чапек відчував і на порозі якої він помёр, у такий спосіб відібравши радість у нацистів, коли вони ввійшли до Праги, заарештувати його.

Я не збираюся переконувати, що в кинзі, котру ви прочитаєте, не наслідував Свіфта або Чапека. Але наша епоха примусила мене створити нове. Пишучи книгу за тридцять років після

появи Чапекової, я не мав потреби, як він, вигадувати морсько-го свавця, обдарованого розумом і здатного вивчити людську мову, бо наука досягла великого поступу після Чапека. Сьогодні ми знаємо, що тварина, омріяна ним, існує — це дельфін. У цьому Чапек також був пророком.

Моя книга — теж «роман про тварин», якщо можна так назвати твір, де вивчаються стосунки між людиною й твариною. Проте тварина, про яку я розповідаю, не міфічна, а її стосунки з людиною описані в реалістичному контексті. Отже, документальний опис, до якого я вдаюся, не просто штучний стилістичний засіб. Під мудрим, умілим і ласкавим керівництвом двох видатних французьких дельфінознавців Поля Бюдкера та Рене-Гі Бюснеля я зібрав зоологічні дані про дельфіна афаліна (*Tursiops truncatus*), і лише виклад їх має романічний характер: самі ж дані правдиві аж до тієї грані, що відділяє документальність від вигадки.

Ясна річ, мені слід уточнити цю грань. Якщо правда, що дельфін здатний вимовляти окремі людські слова, розуміючи їхній зміст, то нині треба сподіватися, що він зможе перейти колись від слова до речення, досягти вирішального поступу, який дозволив би йому за короткий час цілком опанувати розмовну мову. Саме такий стрибок уперед, який буцімто вже стався, я і подаю у своєму романі. Уява дає право взяти проміжні факти й уже зараз намалювати майбутнє. Саме через це моя розповідь починається 28 березня 1970 року й закінчується в ніч з 8 на 9 січня 1973 року.

Фантастичний роман? Наукова фантастика? Коли дивитися поверхово, то це так. А насправді ні. Я ж забігаю наперед не на двадцять чи тридцять років, а на значно коротший строк — зазедве три-шість років, — і до того ж я не певен, що справді випереджаю події. Адже навіть у Сполучених Штатах завше спостерігається невідповідність між науковими відкриттями й їхнім розголошенням. А тим паче тоді, коли йдеться про досліді, що цікавлять національну оборону...

Ось воно, до речі сказано! Оцього милого чарівного дельфіна, цю тварину, так могутньо озброєну природою й одночасно таку добру й лагідну до нас, людина в своєму безглузді має намір завербувати на військову службу й примусити її нести жах і спустошення до «ворожих» портів і флотів. Те, що вчинять чи змогли б учинити ці живі підводні човни, коли вони стануть, як кажуть військові, «оперативними» завдяки вмінню розмовляти, я й намагався уявити в політичному контексті нашого часу.

Роблячи це, я не мав наміру наблизитися до того виду роману, що зовсім недавно зародився й утвердився в Сполучених Штатах як популярна книга ¹. В червні 1967 року, якрав дописавши останній розділ, я одержав від Клода Жюльєна кілька таких творів з проханням розповісти про них на сторінках газети «Монд». Читаючи їх, я завважив: мов той Журден ², який несподівано відкрив, що він говорить прозою, я раптом дізнався, що протягом двох років, сам не підозрюючи того, займався політичною фантастикою. То так називається новий жанр, що йому мимоволі я присвятив себе. Підкреслюю, новий, бо в Франції віднедавна політичний роман хтозна-чому вважається «підстаркуватим». Новий? Застарілий? Признаюся, я байдужий до цих понять. Мода не є для мене головним критерієм у виборі теми або оцінці літературного твору.

Розповівши про «політичну фантастику», чи знайшов я те визначення, якого шукав? Не зовсім. Я усвідомлюю, що в романі «Тварина, обдарована розумом» є елементи, котрі не належать до такої політичної фантастики, як її розуміють наші заокеанські колеги: адже це, крім усього, притча про тварин у душі тієї давньої філософської традиції, що склалася в Європі, й поєднання наукової фантастики з фантастикою історичною, й аналіз стосунків ученого з державою, й порівняльне вивчення вчинків дельфінів та людей. Внаслідок цього вийшов гібридний твір. Я кажу це без будь-якого сорому, бо в біології, як і в літературі, не виступаю проти змішування крові.

Ця суміш, до речі, не є штучна. Я знаходжу її навіть у своїх почуттях до Сполучених Штатів, з приводу яких тут виникає багато запитань, бо саме в США розгортаються події мого роману. Та в кого не викличе тривожного почуття за майбутнє планети авантюристична політика керівників цієї великої країни? Знаю, події, що їх я описую в своєму творі, хоча вони ґрунтуються на історичних прецедентах, нелегко сприймуться деякими головами. Одначе, і це зрозуміло, я не намагаюся нічого доводити. Ця книга не дисертація, а роман. Вона піднімає проблеми, а не розв'язує їх.

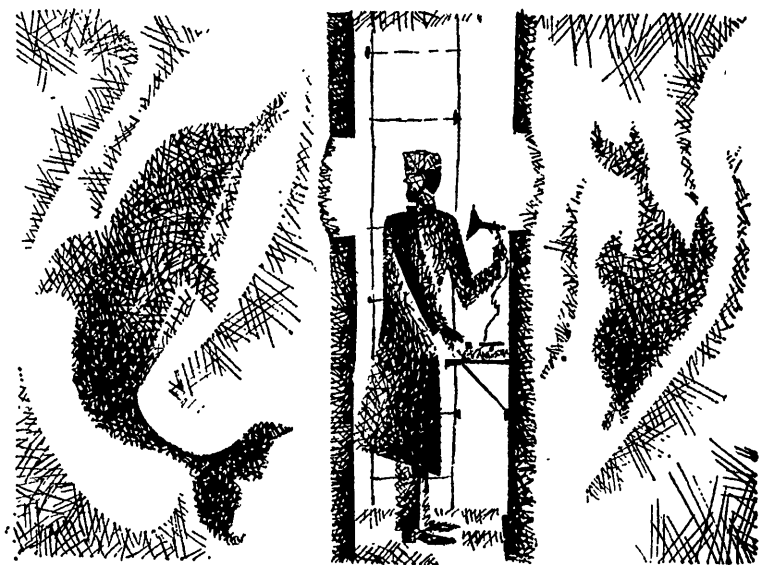
РОБЕР МЕРЛЬ

Париж,
4 липня 1967 року.

---

¹ Наприклад, «Номер чотири» Іврінга Уоллеса.

² Журден — персонаж із п'єси Мольєра «Міщанин-шляхтич» (Прим. перекладача).

Полю Бюдкеру
й
Рене-Гі Бюснелю

I.

28 березня 1970 року.

— Будь ласка, додому, Уільяме,— попрохала місіс Джеймсон з награною чемністю, з якою завжди зверталася до шофера.— (Бачте, Дороті, наймити поважають мене, бо я ніколи не забуваю про їхні дні народження й гречно розмовляю з ними).

Уільям похилив голову, виказавши розжирілу виголену потилицю. До речі, ім'я його не Уільям. Для спрощення місіс Джеймсон називала так усіх шоферів, що безперестану мінялися у неї після смерті чоловіка. Водій наліг пухленькими руками на кермо, й «кадилак», гуркочучи, обачливо рушив з місця.

Місіс Джеймсон сперлася огрядними плечима на обшите гаванською шкірою бильце заднього сидіння (воно було виготовлено з красивої шкіри англійської чинбарні), поправила окуляри, оздоблені дрібненькими самоцвітами, поклала на коліна розкішний ридикюль й, відкинувши ліворуч важку голову, вип'ялила нижню губу. Відтак витріщилася сірими очима на професора Севілла й, не соромлячись, безцеремонно мовчки дивилась на нього, мовби на якусь річ. Перше враження: темні очі, смагляве обличчя, смолянисто-чорне волосся — викапаний циган. Він теж такий волохатий, уявляла вона, як і її небіжчик Джон, що нагадував горилу, бо обростав волоссям навіть на спині, а на грудях у нього буяло густесеньке руно. Цей також з отих справжніх латинян, що впадають за жінками.

— Містере Севілла, ви іноземець?

— О ні, я чистий американець, але мій дідусь по татові народився в Галісії.

— В Галісії? — перепитала вона, звівши брови.

Севілла зиркнув на неї і чемно усміхнувся. Вона — викапана риба меру: в неї достоту так, як у меру, гидливо відвисла нижня губа, погляд пильний і тупий.

— Галісія, місіс Джеймсон, — іспанська провінція.

— Як це романтично, — мовила вона, клацнувши замочком ридикюля.

Джеймсон образилась про себе: в ньому справді є циганська кров. Джеймсон знову повернулася ліворуч і стала розглядати Севілла. Красиві руки, очі темні, чорний чуб на скронях посріблений. Авжеж, оті нікчеми закохаються в нього. Та, дасть бог, ця лекція недовго триватиме.

Місіс Джеймсон відчула біль трохи вище правої перси, однак вгамувала бажання просунути руку під блузку й помацати, як під шкірою котиться гулька, мов лісовий горішок, що, либонь, і називалося смертю. Мерфі завжди заспокоював її. Але то й було його ремесло — заспокоювати: «Нічого страшного, місіс Джеймсон, не хвилюйтесь». Голос у нього грудний, погляд проникливий, а сам з виду терплячий і зморений. Вона нахилилася вперед, зажмурила очі, спиною в неї покотилися горошини поту. Вона жакнулася, мовби чекала смерті. А перегода випростала спину, звела вгору вії, з-за яких визирали сталеві-сірі очі, які стрибали, мов маленькі налякані звірки, і затисла в руках ридикюль, що лежав на її колінах. Гаванська шкіра сидіння, виголена Уільямова потилиця — все на місці. Господи,

було б несправедливо, якби місіс Джеймсон, удова Джона Б. Джеймсона, померла. Їй пригадався Джон. Весь блідий, він дивився на неї налитими кров'ю очима. Потім удихнув у себе повітря з страхітливим свистом у грудях і, звалившись ниць, сконав. «Правда, господи, він пив, багато палив, був хтивим». Місіс Джеймсон здавалося, що вона — втілення шляхетності: в світло-голубій сукні, розмірежаній дрібними квітами, важно сидить у гірському монастирі, й леви сумирно лежать біля її християнських ніг. Підвела голову, вип'яла нижню губу, аби приховати своє подвійне підборіддя. Розкрила ридикюль, дістала з нього заклеєного конверта, мовчки подала Севілі.

— Дякую,— сказав той. Його смагляве обличчя почервоніло, темні очі закліпали. Севілла притамував бажання сховати конверта до кишені, а розважливо грався ним, наче якоюсь дрібничкою, що він, коли встане з оцього сидіння, обшитого гаванською шкірою, міг навіть викинути.

— Дехто з наших лекторів полюбляє, аби їм платили готівкою,— мовила вона безбарвним голосом.

— О, це дрібниця, місіс Джеймсон,— пробурмотів Севілла.

Маріанна, його дружина, коштувала дорого. Він платив їй нечувані аліменти. «Люба моя,— мовила Маріанна, показуючи подрузі своє нове помешкання,— і не повірили б, що ці гроші дісталися мені дивом». Проте справжнє диво була вона: на позові поставила страшні вимоги й безсоромно лукавила. Їй дісталось чимало. Покладіться лише на святенниць, вони з кров'ю висмокчуть з вас останній долар. Севілла гнівно подивився на місіс Джеймсон. На рік вона має на витрати сто тисяч доларів. Що ж вона робить з ними? Її чоловік помер, щоб збагатити свою дружину. Одне життя обірвалося задля іншого нікчемного. Яке безглуздя!

— Ви одружені? — спитала місіс Джеймсон.

Той коротко відповів:

— Розлучився.

— Є діти?

— Двоє.

Вона втупилася осудливими очима в Уільямову потилицю.

— Чи не думаєте,— мовила вона гортанним голосом,— що то велике лихо для дітей бачити, як розлучаються їхні батьки?

— Думаю, місіс Джеймсон, що то велике лихо для дітей жити в сім'ї, де немає злагоди. Тяжке руйнівне лихо, бо воно повторюється щоднини.

— Я зовсім іншої думки,— мовила місіс Джеймсон, клацнувши замочком свого ридикюля.

— Отже, між нами виникла незгода,— зауважив Севілла.

Уільям переставив пухленькі руки на кермі, зиркнув у люстерко і побачив своє байдуже обличчя. «Стара шкапа,— мислив він,— завжди докучає людям».

— Скільки вам років?

Севілла обернувся до неї.

— П'ятдесят два.

Чемно відповівши, Севілла відчув гнів. Завжди принижуєшся перед усіма задля гречності, а вони користуються цим і кепкують з тебе.

— Мій чоловік,— озвалася місіс Джеймсон,— помер у п'ятдесят чотири роки. То була чудова людина. Слава богу, ми складали з ним дружну пару. Я ніколи не порушувала звичаїв світської дами, лише жалкую, що мало знала втіхи за його життя. Джон щодня йшов на завод удосвіта й намагався не будити мене. А коли повертався,— він, сердега, завжди пізно приходив додому,— не заставав мене вдома... Ви не скаржитесь на своє здоров'я?

— Ні,— відповів Севілла. Він був обережний, невдоволений і збуджений.

Місіс Джеймсон замовкла. Знову трохи вип'яла губу. Відповідь не дала їй нічогосінького на оте її безпідставне запитання. Зараз вона уподобилася курці, яка, випорпавши з землі шматочок скла, здивовано вибалушилася. Запанувала мовчанка. Жінка примружила очі, забувши про Севілла. Він для неї не більше як річ, яку, використавши, вона збиралася покласти на те місце, звідки взяла. Місіс Джеймсон зітхнула. «Клуб», головування в ньому, численні лекції — який то клопіт! А час збігав, минала щороку весна. Скільки весен у її житті минуло!

«Кадилак» сповільнив ходу, повернув за правий риг і повільно мчав вузенькою доріжкою, обабіч якої зеленіли кипариси. Заскреготіли гальма.

— Професоре, прошу вас, розраховуйте не більш як на сорок хвилин і розповідайте зрозуміло.

Місіс Джеймсон кивнула Севілла на великий фотель з обшитими червоним оксамитом підлокітниками. Він став обличчям до слухачок: сорок пар очей дивилися на нього. Професор злегка вклонився їм сів. Подушка під ним осіла м'яко, й він до половини пірнув у ній. Намагався випростатися, але не міг одірвати стегна від подушки. Сподівався, що йому запропонують сісти на стілець за столом, на якому зміг би розкласти записники. Проте тут не було нічого-сінько, навіть маленького столика. Пірнувши в чистий оксамит, Севілла відчув, як ця розкіш паралізує його. Не хотів спертися на підлокітники — занадто вони низькі. Більш того, навіть не міг покласти собі на коліна аркушик паперу з планом. Встромив руку в кишеню, трохи завагався і вирішив говорити, не заглядаючи до записника.

Сорок різних за віком жінок сиділи півмісяцем навпроти професора й дивились на нього. Севілла також стримано зиркнув на них і усміхнувся. То була вельми чарівна, невимушена й молодеча усмішка, на яку він — Севілла це знав — міг покластися. Але ніхто не відповів. Він бачив перед собою байдужі обличчя. Жінки дивилися на нього незлобливо, але й незичливо. Хоч він тут і єдиний чоловік, та це не давало йому жодних переваг. Севілла вдруге розважливо зміряв поглядом слухачок і відразу збагнув, чого варті вони: члени «Клубу» збиралися раз на тиждень слухати лектора й показатися на людях. Для такої високої мети не мало значення, хто був лектор — чоловік чи жінка. Ось чому «Клуб» і сприйняв його цілком байдуже.

Севілла здогадався, місіс Джеймсон, що стояла праворуч од нього з аркушиком паперу в руці, приготувалась розповідати його біографію. Жінка дивно змінилася: говорила про нього солодкими й барвистими словами. Сяючи всіма християнськими чеснотами, надіяла ними й Севілла. Вона анітрохи не втрачала оптимізму. В її очах усе було чудове й чисте: Америка, штат Флоріда, «Клуб», пишне містечко, де він виник, члени «Клубу», його голова, лектор. «Сердеги, їхні чоловіки, — подумав Севілла, — що вони роблять зараз? Невже їм грошей дають своїм жінкам на таке дозвілля? Зрештою, чом би ні? Адже вони могли б робити щось гірше. Цей «Клуб», либонь, робить їм честь, а може, й нам усім — усій нації».

Поки місіс Джеймсон хвалила його, перед Севіллою виразніше вималювалися жіночі обличчя. Три, ба навіть чотири з них були вродливі: одна миловидна руда-американка ірландського походження з молочно-білим обличчям і зеленими очима; єврейка з правильними рисами, досить імпозантна й струнка; молода жіночка — певне, походила з якогось південного штату — з овальним смаглявим і вельми делікатним обличчям, ніжними чорними очима. Вона повільно й зважливо опускала вії, коли дивилася на професора. Інші жіночки, вродливі й елегантні, були непривітні, заклопотані й невдоволені собою. «П'ятдесят із зайвим років — це тільки огрядність, окуляри, оздоблені самоцвітами, й обмеженість», — Севілла затримав погляд на господині. Яка порожнеча, яке приховане лихо! Ніколи нестрашно було постаріти, працюючи, шукаючи поступу, але ж зовсім інша річ постаріти, проживши шістдесят або сімдесят років, не маючи ніякого заняття, не лишивши за собою жодного сліду. Й врешті-решт яке сміховинне алібі в цього «Клубу»! Сьогодні цим жінкам оповідають про дельфінів, за тиждень утовкмачуватимуть про Марселя Пруста, а за два тижні — про події в Південно-Східній Азії. Всесвітньої культури по сорок хвилин на тиждень. Усього потроху, наче у вечірній кав'ярні.

Місіс Джеймсон із вишуканою тактовністю й чемністю замовкла. Якусь хвилюк вона, огрядна, з піднятим підборіддям, стояла нерухомо, наче статуя. Залунали оплески, Джеймсон уклонилася й, опустивши очі, сіла на низенького стільчика. Вона вміла добре і скромно поводитися вдома. Грілка, що її місіс Джеймсон прикладала до ніг, мала подвійну мету: надавала їй скромності й нагрівала ноги під час відпочинку.

— Ми слухаємо вас, професоре, — мовила Джеймсон вишукано й пустотливо, ніби знайшла власну форму ввічливості.

Вона сиділа спиною до членів «Клубу» і не поїдала більше їх сірими очима. Севілла бачив, що у багатьох слухачок цікавістю спалахнули очі й змінився настрій. Отож дарма подумав перше, що ці молодички нічим не цікавляться. Полегшено зітхнув і знову відчув себе чоловіком, ще раз приязно зиркнув на жінок і жваво загомонів:

— Ось уже кілька років дельфін є головним героєм багатьох статей, заяв, пророцтв, карикатур, мультиплікатив і сценаріїв для Голлівуду. Мені здається, що в мене вже

просто нема чогось нового розповісти про нього.— (Заперечення).— Коли ви іншої думки й заперечуєте не з чемності — (Ні, ні!),— тоді я, наскільки зможу, намагатимуся щось розповісти. Але застерігаю, не чекайте від мене чогось сенсаційного, нечуваного. Наукові дослідження розвиваються повільно, а дельфінознавство взагалі тільки зароджується.

— Американці,— вів далі Севілла,— славляться любов'ю до тварин і пристрасстю до їх вивчення. Та, безперечно, вже десять років жодна тварина не викликає в нас такої цікавості, як дельфін. Його найбільше й вивчають. Морське міністерство США та різні державні агентства витрачають щороку великі кошти на фінансування діяльності багатьох загонів дослідників, одним із яких я маю честь керувати. З іншого боку, різні приватні фірми, такі як «Локхид-Каліфорнія-компані» або «Сперрі-Джіроскоуп-компані», також фінансують досліди з дельфінознавства. Я не маю змоги навести достеменні цифри, однак не здивувався, коли б мені сказали, що загальна сума, котру щороку виділяють ці фірми й державні агентства, нині становить п'ятсот мільйонів доларів.— (Велика зацікавленість).

Севілла помовчав трохи, аби слухачки змогли осягнути значимість цієї цифри.

— П'ятсот мільйонів доларів,— заговорив Севілла,— це дуже багато. Та я певен, дельфін заслуговує цього. На прохання голови вашого «Клубу» — (розважливо) — розповім вам, чому дельфін став найдорожчою твариною в Сполучених Штатах і чому його найбільше вивчають.

Не гнівайтесь на мене, що передусім скажу вам кілька слів про його фізіологію. Дельфін не риба, а китоподібна тварина. У нього немає зябр, зате є легені. Щоб дихати киснем із повітря, дельфін виринає на поверхню води. Риба, як і всі так звані холоднокровні, завжди має таку температуру, як і її середовище: крижану в водах Антарктики й теплу в Карібському морі. Дельфін — тварина теплокровна, у нього температура стала й не залежить від температури води. Ось чому він, як і кит, має прошарок сала, що захищає його від холоду. Цей прошарок, обтягнений гладенькою шкірою, схожою на гуму, й надає його статури витонченої округлої форми, що дозволяє йому швидко пересуватися в воді. Дельфін не відкладає ікри, як риба. Він — ссавець і має спільний для усіх ссавців спосіб розмножен-

ня — (велике зацікавлення): парування, вагітність, народження й годування грудьми малят. Ці процеси в дельфінів мальовничі й видовищні, бо відбуваються у воді, проте фізіологічно не становлять ніякого винятку, й я не маю наміру їх описувати — (приховане розчарування).— Згідно з деякими характеристиками його анатомії, ймовірно, що дельфін у сиву давнину жив на землі, а море для нього — середовище, до якого йому доводилося пристосовуватися. Й він пристосувався чудово. Наведу лише такий приклад: швидкість його плавання перевищує швидкість більшості риб.

Чому американська наука так цікавиться цим морським ссавцем? — говорив Севілла поважним голосом.— Він має ту ознаку, що її ми, люди, називаємо розумом. Його розум дуже близький до нашого, навіть настільки, що ми за аналогією можемо зрозуміти вчинки дельфіна.

Севілла помовчав хвилику, оглянув аудиторію й подумав, чи не почав він приголомшувати слухачок.

— Усі китоподібні тварини, — вів далі, — розумні. Й коли ми з усіх китоподібних обрали, як об'єкт для вивчення, дельфіна, то лише тому, що він найменший і, я сказав би, податливіший, ніж його родичі — кити, кашалоти й касатки. «*Tursiops truncatus*», якому ми надаємо перевагу, не перевищує трьох метрів довжини. Середні дельфіни завдовжки два з половиною метри й важать сто п'ятдесят кілограмів. Їх легко перевозити в авто або на літаках. Дельфін може жити в звичайнісінькому плавальному басейні, й хоча за ним треба добре наглядати, утримання коштує недорого: якихось дванадцять кілограмів риби на день. А через свою незвичайну лагідність дельфін — ідеальна тварина для досліджень. Лагідність не є його слабкістю. Він може одним ударом могутньої щелепи вбити велетенську акулу. До того ж у нього є два ряди дуже гострих ікл, їх аж дев'яносто. Він зумів би перекусити руку або ногу кожному, хто його ловитиме. Та за людської пам'яті ніколи ще він не обертав своєї зброї проти людини. Зауважую, більшість домашніх тварин, коли їм спричинити біль, кусаються або дряпаються. А дельфін терпить, не чинить опору, не загрожує. Можна гадати, що він доброзичливо ставиться до людини. До речі, з давніх-давен шукає він зв'язків з людьми, особливо з дітьми. Коли люди його зловлять, він швидко звикає до них і радо сприймає їхні пестощі.

Севілла замовк. В очах слухачок уловив якийсь зворушення. Бувши й сам другом тварин, він відчув, як його охопила радість. «Ми добрий народ»,— подумав він.

— Альперс,— відтак заговорив професор,— розповідає захоплюючу історію про лагідність дельфіна. На різдво 1955 року в Новій Зеландії неподалік від пляжу Опононі з'явився дельфін, або ж, достоту кажучи, дельфінка. Вона приєдналася до купальників і, на здивування всіх, почала гратися з ними. Йй особливо сподобалися діти, й вона терпляче дозволяла їм бавитися з собою. Коли їй кинули м'яч, вона вхопила його зубами й жбурнула високо вгору поперед себе, відтак і сама пруднулася вперед. Там, де мав упасти м'яч, зупинилася і впіймала, не давши йому плюхнутися на воду. Дельфінка гралася в гру, котрої ніхто ніколи не вчив. Притиснула м'яча собі до черева, пірнула з ним у воду й там, у глибині, випустила його. Потім, коли м'яч знову злетів над плесом, дельфінка кинулася туди, де він мав упасти. Стала навдибки й тієї миті, коли він опускався на воду, щосили вдарила його хвостовим плавником, наче крикетовим білом. Коли ж у неї відібрали м'яча, розшукала на морському дні пляшку з-під пива й поставила собі на писок... Отже, вона не тільки гралася з дітьми, а розважала їх. Слід додати, що слава про Опо — так діти охрестили дельфінку — облетіла всю Нову Зеландію: дивитися на неї приїздили з усіх куточків острова й сусідніх острівців. Очевидці розповідають, що вони були свідками такого дива. Лагідність тварини передалася людям. Щовечора на пляж сходилися зовсім незнайомі між собою люди й не соромилися звертатися один до одного по допомогу та робити один одному послуги. Соціальні й расові тенета зникли. Опононі стало селом дружби.

Місіс Джеймсон задрімала, та слово «соціальний», за яким зразу ж йшло — «расовий», збентежило її. Жінка раптом випрямилася на низенькому стільчику, зціпила зуби, зиркнула на Севілла суворо й полохливо, наче хотіла його попередити, що він став на небезпечний шлях.

Але Севілла не помітив цього. Він надто захопився розповіддю.

— Я хотів би,— мовив він, і його темні очі спалахнули ніжністю,— розповісти більше про нахили приязні у дельфінів, та це не є темою моєї лекції. Проте хочу признатися, я дуже пишаюся, що присвятив своє життя вивченню цієї чудової тварини. То справді чарівний, розумний, привабли-

вий і ширий компаньйон. Я прихопив із собою фотографію одного мого дельфіна,— сказав він, добуваючи з течки фотокартку, й подав її місіс Джеймсон,— і не можу стриматися, аби не показати її вам. Він саме грається в басейні з моєю асистенткою Арлеттою Лафей (вона канадського походження, тому в неї французьке прізвище). На фотографії добре видно контури рота. Маю на увазі дельфіна...— (Сміх).— Рот у нього широкий, звивистий, куточки підняті вгору. Через таку особливу форму рота здається, ніби дельфін завжди сміється, причому сміється кокетливо. Справді,— провадив далі професор, доки фотокартка йшла між слухачками,— це враження не оманливе: дельфін — найвеселіша тварина, найпустотливіше поріддя.

Севілла перечекав, доки йому повернуть фотокартку й замовкне шепіт.

— Я сказав, що дельфін дуже розумний. Тепер хочу розповісти, як ми дійшли такого висновку. Перша ознака: вага мозку. В середньому мозок у дельфіна важить 1700 грамів, у людини — 1400 грамів, у шимпанзе — 350 грамів. Ці цифри дають змогу судити про здібності дельфіна, однак поки що важко достеменно їх визначити. Нині, здається, вже не застосовується зіставлення ваги мозку до загальної ваги тварини, що хотіли використати окремі дослідники, намагаючись зробити порівняльно-розумову класифікацію людини, дельфіна, мавп і слона. Анатомічне вивчення переконливіше. Особливо, коли ми вивчаємо дельфіна. Його мозок, як і людський, комплексний, щільний і багатий на клітини. Вражає дивовижна схожість дельфінового головного мозку з людським, особливо високий розвиток мозочка та кори мозку.

Севілла замовк. Розмірковував, чи не варто з'ясувати, що таке мозочок та кора мозку? Глянув на Джеймсон. Вона принишкла і, примруживши очі, про щось думала. Її більше не турбувало те, чи дохідливою мовою говорить лектор.

— Це є одна підстава вірити в розум дельфіна,— говорив Севілла,— це його поведінка. Вам відомо, як багато розвелось океанаріумів у Сполучених Штатах, який великий успіх мають вистави за участю дельфінів. Коли вам бодай раз випадало бачити таку виставу, то погодитесь зі мною: в дельфінових штукарствах нема нічого спільного зі звичками циркової тварини. Остання є рабинею, її карають, коли вона виконує незадовільно, й заохочують за сумлінне

виконання; вона є сліпцем, автоматично підкоряється людині, що її віддресирувала, й тільки їй. Дельфін також приймає заохочення, бо воно є елементом гри, зате не любить покарання. Він охоче виконує свої фігли з будь-ким, аби тільки йому давали правильні сигнали. До того ж він розважається, любить працювати, втішається оплесками. Людина, що навчає дельфіна фіглям,— його друг, а не приборкувач. Наприклад, його вчать ловити зубами м'яч, виплигувати до половини свого зросту з води й дужим помахом шиї жбурляти м'яч у баскетбольний кошик, що над басейном. Як тільки дельфін збагне, чого від нього вимагають, не треба його підстьобувати, він сам виконує ці вправи. Виконує їх доти, доки не виправить свою помилку. Дельфін не тварина, яку дресирують, а атлет, що тренується. Переконалися, що дельфін — розумна тварина, можна ще й під час його розваг. Відомо, що дельфін зачаровано милується грою своїх малят. Поважність і пустощі, статечність і незграбність — отака суміш у його іграх. Але в цих іграх таїться щось інше. Якось молодий дельфін побачив, що, коли пеліканову пір'їнку кинути під кран, з якого тече вона до басейну, її підхоплює течія й несе до іншого берега, а він кидається навперейми їй. Тоді й радіє, що вигадав собі розвагу, й повторює цю гру багато разів. Молода самиця, вздрівши таке штукарство, намагається вдосконалити його. Вона не прикладає пір'їну до крана, а кидає її у вир, що його утворює течія. Впавши на воду, пір'їнка кружляє у водоверті, не зупиняється в центрі виру, а пливе за течією. Самиця перетинає шлях і ловить її. Молодий самець наслідує самицю. Відтак починають гратися разом. Одне кидає пір'їну у вир, а друге за кілька метрів чатує на неї. Відомо, що деякі комахи теж спільно виконують складні дії. Однак ці дії стереотипні, вони ніколи не вдосконалюються й не виникають з волі одного індивіда. А в порідді дельфінів один вигадує гру, інші її вдосконалюють і гуртом граються в неї. Тут спостерігається розумна творчість, організація колективної гри, наявність міцної уваги, такої рідкісної серед тваринного світу.

Севілла зробив паузу, вперше за всю лекцію затримав погляд на двох чи трьох вродливих обличчях, що давно впали йому в око. Він не тямився від захоплення темою лекції, але збагнув, що слід було розважитися перш як повести мову далі. «У цієї дівчини,— подумав він, глянувши

на південку¹,— гарненький овал». Тієї ж миті дівчина повернула голову трохи праворуч, її тендітний профіль виділився на оббитій темним оксамитом стіні. Вона скоса зиркнула на Севілла й поволі опустила повіки на чорні очі, наче сховала якийсь таємничий скарб. Вабило все: і її обличчя, й запальний погляд, і вміння повільно мружити оченята. «Справжня пустуня»,— вдоволено подумав Севілла. Перерва в його виступі тривала недовго, однак, коли він став знову розповідати, відчув, що добре перепочив.

— Безперечно, вам траплялися люди, що кажуть про своїх собак: «Який він розумний, не вміє тільки розмовляти». Треба сказати, що в цих словах є невинна суперечність. Адже саме мова — основа справжнього розуму. Отже, визначити рівень розуму дельфіна — це означає з'ясувати, чи він спілкується з іншими дельфінами.

Дельфін утворює звуки не ротом, а дихалом — маленьким отвором на потилиці. Коли дельфін пірнає в воду, дихало затуляється клапаном. Його органи фонації відрізняються від наших, проте вони здатні утворювати звуки. Дельфін видає багато різних шумів: рипіння, схоже на рипіння погано змащених завіс дверей, кудкудакання, деренчання, гарчання, багато свистів і, нарешті, інші, я сказав би, неввічливі шуми.— (Сміх).— Виникає запитання, чи може дельфін передавати інформацію за допомогою звуків. Маю на увазі складну інформацію, а не благання пораненої тварини допомоги в своїх родичів чи ревниве нагадування самця про порядність своїй подрузі, коли вона надто захоплюється іншим дельфіном. Для цього вистачить звичайного гарчання.— (Сміх).— Зрозуміла річ, що справжня мова дала б змогу спілкуватися на високому рівні. Нині вчені схильні вірити, що дельфін здатний до такого спілкування. Але це тільки припущення. Та самі ці припущення вражають.

Ось один з дослідів, що підтверджує їх: двоє дельфінів, самець і самиця, відокремлені сіткою, натягнутою впоперек басейну. Перед кожним з них кладуть щиток з трьома різноколірними лампочками, а в воду опускають на певній відстані три платівки. Як тільки на щитку спалахне зелений вогник, дельфін має натиснути писком на праву платівку,

---

¹ Вона не походила з Південних штатів, її прадід був італієць, чоловік огрядний, простий з виду, що розбагатів із своєї бакалії. Від нього вона й успадкувала обличчя мадонни і рафасівську шию.

коли спалахує червоний,— на ліву, а коли білий,— на середню. Засвічують послідовно в одному порядку три лампочки, відтак навпаки, а потім це роблять у кілька способів і, якщо дельфін не помиляється, його частують рибою.

Спочатку пропонують такий варіант самиці. Коли вона впорається з цією грою, в такому ж порядку засвічують лампочки перед самцем у його половині басейну. Впадає в око, що самець випереджає світло, яке спалахує на щитку, натискує на відповідні платівки ще до спалаху. Таке розпізнавання дає привід для проведення нових експериментів. Опускають суцільну завісу між самцем і самицею, щоб він її не бачив і не підглядав, що вона робить. Повторюють експеримент. Дивно, що наслідок той самий. І далі відповідь самця випереджає запитання. Отже, дізнається про все він зовсім не за допомогою зору.

І ще ось як: роблять звуконепроникну перегородку між самцем і самицею впоперек усього басейну, аби вони не могли перемовлятися між собою. Справді ж, ще тоді помітили, що самиця, виконуючи завдання, не вгавала видавати звуки. Ізолювавши їх, пропонують самиці кілька спалахів на щитку, й вона відповідає. Однак цього разу самець, коли настає його черга, вичікує, доки засвітиться лампочка на щитку, й аж тоді натискує на платівку.

Відтак вирізають у перегородці отвір, що дає змогу дельфінам перемовлятися. Повторюють дослід, і знову відповідь самця випереджає запитання. Отже, він про все дізнається від самиці.— (Жваве зацікавлення).— Все відбувається так, ніби самиця, натискуючи на різні платівки, казала своєму чоловікові, що не міг бачити її: «Я натискую на ліву платівку, потім на праву, відтак на середню, знову на праву, й ти покvapся зробити так само, бо за це дають рибину...» — (Сміх, пожвавлення).

Якщо такий зв'язок справді існує (а чом би не припустити цього?), то в ньому є такі абстрактні поняття, як правий, лівий, середній, і він являє собою справжню мову¹.

Інші дослідники записують різноманітні звуки, що їх утворюють дельфіни, перетворюють на світлові форми й зафотографовують їх на плівку. Коли ж нам поталанить розшифрувати ці плівки за допомогою експериментального контексту, ми бодай у простій формі оволодіємо дельфіною мовою.

---

¹ Цей дослід провів доктор Бастіан. (Прим. автора).

Другий етап, але це тільки припущення, полягає в тому, що, скориставшись своїми знаннями дельфінової мови, ми зможемо навчити їх основам людської мови. Очевидно, це ґрунтується на здатності дельфіна імітувати людські звуки. Як відомо, цієї думки дотримується доктор Ліллі, він уже зараз намагається навчити своїх дельфінів розмовляти англійською.

Однак перехід од дельфінової до людської мови — це такий незвичайний стрибок уперед, що тут доцільно вжити умовне слово «якщо»... Саме ця умовність супроводжувала всю мою розповідь і стримує мене робити сміливі припущення.

Севілла замовк, подивився на слухачок, усміхнувшись їй, вклонився й мовив:

— Дякую за вашу люб'язну увагу.— (Тривалі оплески).— Я готовий відповісти на ваші запитання,— додав він,— якщо не вважаєте, що й так відібрав у вас багато часу.— (Заперечення).

Підвелася місіс Джеймсон. Сяючи лагідністю й поштивою, схрестивши на грудях пухленькі руки, на пальцях яких виблискували обручки, вона подякувала лекторові. Жінки вп'ялися в неї очима, однак не слухали її.

— ...І я певна,— закінчила місіс Джеймсон,— усі вдячні професорові Севіллі, що він сам погодився, аби йому поставили запитання.— (Оплески).

Місіс Джеймсон сіла.

Запала тривала мовчанка, від якої всі зніяковіли. Десь перешіптувалися, хтось тихенько кашляв, інші презиралися між собою. Кошова дівчина, яка сиділа в першому ряду, пильно роздивлялася професора Севіллау крізь скельця великих облущених окулярів.

— Я вам подам добрий приклад,— сказала місіс Джеймсон лагідним голосом, буцімто вона не знала, що всі чекають, доки вона не озветься.— Містере Севілла,— провадила вона, закопилівши свою відвислу нижню губу,— ви розповідали про океанаріуми й про успіх вистав з дельфінами. Ви сказали, що дедалі їхня кількість зростає в США. Я гадаю, що це прибуткові підприємства?

— Цілком прибуткові,— відповів Севілла, в його очах спалахнув глузливий вогник.— Ось показовий приклад: я знаю одного американця, що нинішнього року повів справу на чотири мільйони доларів. Звісно, видатки дуже великі. Потрібен час і терпіння, щоб підготувати програму,

котра привабить людей. Люди переситилися всім, навіть дельфінами.

Кошав дівчина підвела руку, але південка випередила її.

— Містере Севілла,— сказала вона, повернувши до нього три чверті свого чарівного обличчя й напівопустивши її.— Чи можливо тримати дельфіна в домашньому басейні?

— Звичайно, якщо ваш басейн підігривається.

— А як же бути з прісною водою?

— Ви можете купувати морської солі десь біля солоного болота й потім розчиняти її в своєму басейні. Треба тільки знати, в якій пропорції.

— За скільки можна купити дельфіна?

— В Нью-Йорку треба заплатити тисячу двісті доларів

— Та це ж дрібниця! — вигукнула південка здивовано й розчаровано.

Севілла усміхнувся.

— Все ж таки догляд за тваринами вимагає витрат,— відповів спокійно він.— На мою думку, треба мати людину, яка б постійно наглядала за дельфіном. Інакше він занудьгує й охляне. Хіба що ви купите пару дельфінів.

— А це можливо?

— Звичайно. Однак попереджаю, якщо у вас є діти, то вони можуть побачити під час парування дельфінів трохи негарні сценки.

Місіс Джеймсон закліпала очима, кошав дівчина підвела вгору руку, але південка знову випередила її:

— А в кого можна купити пару дельфінів?

— Є люди, що їх ловлять?

— Чи не могли б ви дати їхню адресу?

— У мене... Її нема при мені,— збрехав Севілла. Він розплів ноги й байдуже докинув: — Коли ваша ласка, зателефонуйте мені завтра вранці, і я вам скажу. Номер мого телефону є в довіднику.

Південка повільно опустила повіки. Джеймсон стулила повні губи: «Ці двоє змовляються просто в мене перед очима. От тварюки!» — злісно подумала.

«Джон був такий люб'язний під час заручин»,— спало їй на гадку. А вона лежала, розкинувши крижані руки на колоністському ліжку, вкритому білим мусліновим балдахіном. Сукня була теж білою, вона її тільки-но скинула. Джон прийшов до неї з ванної кімнати, він нагадував горилу. «Ох, Джоне, Джоне! Я ненавиджу вас!» «Але ж він помер,— схаменулася раптом.— Мені пасувало ходити в

жалобі. Я витратила стільки грошей. Дім був сумний і старезний. Я хотіла все змінити, Доріане. Хіба його звали лише Доріаном?» — «Місіс Джеймсон, червоний оксамит прикрасить вашу вітальню», — запевняв він. Його білявий чуб кучерявився на потилиці, руки довгі й тонкі, голос лагідний і мелодійний. Коли купався в басейні, вона бачила його гладенькі груди, довгі тендітні ноги. Він перекинув у будинку все догори дном, розтринькавши велику, нечувану суму грошей. «У мене виникла одна думка, місіс Джеймсон, — щоразу мовив той, з виду, мов поет, з кучерявим чубом. — Місіс Джеймсон, ці думки коштували мені дорого. Я дуже засмучений, однак мушу їхати, бо захворіла моя мати». І відтоді ніякої чутки від нього, жодного слова не написав. «Мої листи поверталися назад, телеграми залишалися без відповіді. Клятий злодюга!» — Хвиля гіркоти підкотилася їй до грудей, ніби в них прорвався якийсь гнояк, у роті також згіркло. Відчула гострий біль трохи вище правої перси. Відтак біль ущух, жінка випросталася, підвела голову й зиркнула на Севілла так, ніби вона ніколи його не бачила. «Звірі! — помислила вона презирливо. — Всі, всі...»

П'ятдесятирічна жінка з пофарбованим у червоне волоссям підвела руку й сказала:

— Чи може дельфін стати свійською твариною?

Севілла лагідно подивився на неї. Ні, він немарно витратив стільки часу, коли б навіть його слухала тільки ця жінка.

— Ваше запитання цікаве, але передусім треба визначити, як розуміти поняття «свійська тварина».

— Гаразд, спробую дати визначення, — захоплено відповіла жінка. — Скажімо, це та тварина, яка погоджується, аби її годувала людина.

— О, ні, — заперечив Севілла, — майже всі полонені тварини охоче беруть їжу з рук людини, навіть лев, тигр, удав... Я би мовив, тварини можна вважати за свійські ті, які дозволяють людям доторкатися до себе. Саме цим відрізняються свійські тварини від приборканих. Приборкана тварина поводиться мирно тільки із своїм приборкувачем, проте ненадійно. А ця ненадійність може сприяти будь-якому нещасному випадку. До того ж є кілька ступенів у прирученні тварин. Ось, наприклад, велика рогата худоба: корова цілком приручена, а з бугаєм справа інша. І я вважаю, що поняття «свійські тварини» так можна

визначити: це такі тварини, що вільно дозволяють людям доторкатися до себе.

— А мені здається,— озвалася червонокоса жінка,— що це визначення може підійти й до приручених тварин. Севілла трохи помислив.

— Приручена тварина — це тільки поодинокий індивід. До свійських належать роди цілком приручених тварин.

— У такому разі,— жваво загомонала жінка,— дельфін ще не є свійською твариною, бо більшість дельфінів перебуває у дикому стані.

— Та коли їх тільки-но впіймають,— мовив Севілла, пильно подивившись на неї,— вони робляться приязними. А втім,— додав він згодом,— нині ставиться завдання приручити новий рід тварин. Проте якщо колись людина зуміє порозумітися з дельфіном за допомогою слова, тоді доведеться вважати його не за тварину і налагоджувати з ним нові стосунки.

— На жаль, може, то будуть стосунки господаря з рабом.

— Сподіваюся, що ні,— схвильовано заперечив Севілла.

Жінка похитала головою й усміхнулася йому. Севілла теж посміхнувся їй і сумно помислив: «Нічого дивного, під отим уфарбованим волоссям — непоганий мозок. Шкода, що він не в голові південки. Ту я вже вивчив, наче сам її створив: фатівство й пиха, інфантильність і самозакоханість, в неї вельми багато солодкої хтивості, їй подобається, коли її голублять. Боже мій, чому я захопився отим шматком бездушного м'яса? Ну й нікчемне моє прагнення, ота гарячка, мана до іншої статі!» (Вся Севілла родина — католики. Його мати щоранку ходила з обома хлопчиками на месу, вони служили священникові в хорі, а вона оббивала собі коліна численними припаданнями на підлогу. Мати з ненавистю молилася за спасіння душі свого колишнього чоловіка, що жив тоді в Майамі з кубинкою*).

Кошова дівчина підвела руку, але американка ірландського походження випередила її:

— Ви нам сказали, що морське міністерство США зацікавилось вашими дослідями: невже дельфіни могли б пригодитися й у військовій справі?

Севілла ледь вловимо збентежився, однак з його обличчя не зійшла усмішка.

— Таке запитання, — відповів він награно, — слід поставити комусь з адміралів. — (Сміх).

— Все ж таки можна гадати,— не вгавала ірландка,— що зацікавленість морського міністерства США зовсім не випадкова.

— Я не знаю планів морського міністерства США,— відказав Севілла.— Скажу лише одне: поліція використовує собак, а чому б флотові не використати дельфінів?

— Отже, судячи з ваших слів, виходить, що дельфіни нічого не варті. Адже ви поставили їх на один щабель із собаками.

Він пильно подивився на ірландку. У неї голубі очі, мов дві незабудки, надто холодні, простодушні й непокірні. Її легко можна було уявити в Римі за часів Нерона; зодягнена в довге біле вбрання, вона живцем згорає на хресті, але не зрікається Ісусової віри.

— Ви маєте слухність,— погодився Севілла.— Від них слід чекати інших послуг. Та я не можу сказати вам, яких саме. То не моє діло. І я не хочу робити здогадів.

— Я вважаю,— сказала ірландка,— що ви вже тепер мусите потурбуватися про практичне застосування своїх наукових відкриттів, аби пізніше не жалкували, коли вас клястимуть.

Хтось у залі заворушився, місіс Джеймсон насупилася.

— Не треба перебільшувати,— сказав Севілла, махнувши рукою.— Наші милі дельфіни не мають нічого спільного з водневою бомбою.

Деякі жінки посміхалися, а обличчя ірландки залишилося поважним, засмученим й заклопотаним.

— У мене склалося враження,— озвалася Джеймсон,— що тут хтось давно просить слова. Міс Андерсон, вам слово.

Кошова дівчина здригнулася, її окуляри сповзли аж на ніс. Вона поправила їх надміру великим указівним пальцем, виставила вперед плоскі груди й прикипіла до Севілли пильними очима.

— Ви мовили,— поважно й старанно вела вона,— що дельфіни розмножуються в такий же спосіб, як і решта ссавців. Але мені здається, що всі ці процедури — парування, народження й плекання — проходять з труднощами, бо вони відбуваються у воді у висячому положенні й, безперечно, інколи серед великих хвиль. Може, ви уточните...

Підвелася місіс Джеймсон.

— Я пропоную,— сказала вона чемно,— не зловживати більше терпінням професора Севілли. Ходімо до сусідньої кімнати, там вип'ємо з ним холодного напою.

II.

У цій кімнаті нема ні часопису, ні папірця, лише три крісла, столик з попільничкою й на вилощених стінах три гравюри, на яких зображено океанські яхти із піднятими вітрилами в розбурханому морі. Сі зажурено подивився на вітрильники і відчув не гострий, але невгамовний біль у шлунку. Здавалося, що той біль виникав не в самих нутрошах, а десь під шкірою черева. Цей біль пронизував його усього аж до серця. Сі подумав, коли б він мав змогу лягти, здійняти вгору ноги й розслабити м'язи, то біль угамувався б. Але то не був справжній біль, а якийсь невідразний, нестерпний щем. Сі вдавалося його затамувати в собі на якусь годину, коли зосереджувався на чомусь іншому. Проте потім біль знову дошкуляв йому, навіть уночі. Від нього не спалося, голова йшла обертом, нерви напружувались.

Сі опустився в крісло, замружив очі.

Тієї ж миті він згадав, як білява голова Джонні ковзула по його руці. Джонні весь здригався, губами, що судорожно тремтіли, хапав повітря. Раптом ноги Джонні сіпнулися, і це був кінець. Джонні і він лежали на рисовому полі, над ними бриніла хмара бідо-рожево-лілових москітів, свистіли кулі й вибухали міни. Один «джі-ай»¹ мовив позаду мене: «Цей вже одержав своє». Довелося чекати ночі, щоб вертольоти змогли приземлитися. Санітар з вертольота позабирав у загиблих розпізнавальні номерки. Його погляд зустрівся з моїм. Він був сумний і пригнічений. Санітар затис у жмені номерки й мовив: «Уже не вистачає місця. Аж десять американців».

— Дозвольте відрекомендуватися,— пролунав чийсь гоłos.— Я — Девід Кейт Адамс. Містер Лоррімер чекає на вас.

Перед Сі стояла людина років сорока, висока, худорлява, з довгообразим обличчям, чорними, глибоко запалими очима, звивистими губами.

¹ «Джі-ай» — прізвисько американського солдата.

— Радий познайомитися з вами, містере Адамс,— сказав Сі. Вони мовчки покрокували вузьким коридором. Потім увійшли до якогось кабінету.

— Я радий бачити вас, містере Сі,— мовив Лоррімер.—
Прощу сідати.

Сі здалося, що усмішка на Лоррімеровому обличчі така удавана, наче маска.

— Дозвольте запалити,— сказав він бадьоро і, підвівшись, простяг через письмовий стіл Лоррімерові коробку з сигарами. Лоррімер швидко зміряв його поглядом: рум'яне обличчя, черстві очі, сердечна й водночас удавана усмішка.

— Ого, «Апманн»! — вигукнув Лоррімер.

Сигари в коробці лежали дуже щільно, й Лоррімер не вумів добути ту, що була йому до вподоби. Сі посміхнувся, спустив повіки й професійним поглядом жваво оглянув стіл. Напевне, вони вмонтували мікрофон у різьблені ніжки стола, бо на ньому ні книжки, ні записника, ні самописки. Ця пустка відразу впадала в око, як і вродливе байдуже Лоррімерове обличчя. Суворі елегантність, струнка постава, чорний чуб з привабливою сивиною на скронях, благородні зморшки, орлиний ніс — справжнісінький актор. Сі, тримаючи руку над столом, люб'язно посміхався Лоррімерові. «Він один з отих мерзенних бостонських фанфаронів, що вимовляють «а» на англійський манір»,— мислив Сі.

— «Апманн»! — заговорив Лоррімер, розминаючи тендітними пальцями сигару.— Ви дістаєте ці сигари через Париж, містере Сі?

— Мушу здивувати вас, містере Лоррімер. Я одержую їх безпосередньо з Гавани.

— Отже,— мовив Лоррімер, звівши вгору одну брову,— наша блокада нічого не варта.

— Я не сказав би цього.— І він спитав Адамса: — Містере Адамс, чи не бажаєте запалити «Апманна»?

— Дякую, я не палю.

— У мене така служба,— сказав Сі,— що іноді я маю стосунки з людьми, які їздять на Кубу й повертаються звідти.

— Розумію,— промовив Лоррімер і похнюпився.

Сі посміхнувся. З його бадьорого білявого обличчя не сходила тінь веселої вдачі й поважності, це сприяло його кар'єрі. Лоррімер, зосередившись, дістав з кишені ножики й заходився витонченими жєстами дбайливо обрізати круг-

лий кінець сигари. «Я не сподівався, що він кінець сигари відкусить зубами і сплюне на килимок, однак цей його ритуал дратує мене. Він не звертає на мене уваги, розважається. Він знає два способи служити Сполученим Штатам: один — свій, шляхетний; другий — мій, мерзенний. Заприсягаюся, цю вирізьблену з слонової кістки сигарничку він дістав безпосередньо в Гонконгу. А запальничка? Вона золота? Ні, ні, то звичайнісінький залізний каганець, що йому подарував приятель англієць під час війни. То — своєрідний зразок чудового сувеніру й вишуканої вбогості». Сі відвернув голову й подивився у вікно. Там, під кленами, котила свої брудні, шоколадної барви, води Анакостія. «Та хай їй грець, оцій їхній славетній річці. Врешті, й цьому застарілому їхньому способові мислити, й тим гарматам, що вкрилися мідянкою. В жерлі однієї з них — очам своїм не повіриш — пташине гніздо. Чудовий символ для клятого паціфіста! Ось чим наші гармати стрілятимуть по китайцях — ластівчиними гніздами!»

— Ну, містере Сі,— заговорив Лоррімер, затягшись димом сигари,— що я маю зробити для вас?

— Ми думаємо,— відповів Сі,— що час зацікавитися дельфінами взагалі, а не тільки американськими. Зрозумійте мене, я хочу сказати...

Лоррімер похилив голову.

— Оскільки я невіглас у цій галузі,— вів далі Сі,— то хотів би поставити вам кілька запитань.

— Запитуйте,— холодно відповів Лоррімер.

Сі схрестив ноги, у шлунку защеміло знову, він гнівно подумав: «Цей негідник обмацує мене очима, наче щипцями». Та відразу, ніби десь спалахнув тривожний сигнал, він пересилував себе, й гнів одліг від серця. Сі навчився контролювати свої почуття, навіть гамувати їх. Подивився на Лоррімера, й за мить його рум'яне досвідчене обличчя привітно всміхнулося.

— Перше запитання: чи в Радянському Союзі цікавляться дельфінами?

— Авжеж. Там друкуються російською мовою наші праці.

Сі дивився на Лоррімера пильно й приязно. «Я не помилився,— мислив,— у нього бостонська говірка, вишукана інтонація, чітка вимова, вища фонетична елегантність».

— А як далеко вони зайшли зі своїми дослідями?

— Судячи з того, що вони друкують,— а друкують вони надто мало,— можна гадати, що вони пішли недалеко.

Сі подивився на Лоррімера.

— Якщо я правильно зрозумів, радянські вчені користуються нашими дослідженнями, а ми їхніми — ні.

Лоррімер посміхнувся. Коли посміхався, правий кутік верхньої губи надимався й перегинався — це надавало його фізіономії неабиякої зверхності.

— Це не така страшна річ, як здається на перший погляд. Ми ґрунтовно досліджуємо дельфінів. Таємниця на цій стадії не тільки зайва, навіть шкідлива.

— Чому?

— У США багато загонів учених вивчають дельфінів. Одних фінансують державні агентства, інших — великі приватні підприємства, такі як «Локхід». Дослідники тупцювали б на місці, коли б не розголошували своїх досягнень.

— Однак хіба не можна розповсюджувати публікації серед самих лише дослідників?

— Дуже важко. Нині в США налічується багато дельфінознавців. До того ж чимало зарубіжних дослідників у себе на батьківщині працюють на нас.

Сі потер собі носа.

— Вибачте, що повторююсь, але розголошення таємниць піде нам на шкоду.

— Зовсім ні.

— Чому?

Лоррімер підвів свою вродливу голову, наче чашу.

— Тільки наша країна спроможна витратити щороку сотні мільйонів доларів на вивчення дельфінів. Більш того, наша країна єдина в світі, що фінансує сто п'ятдесят дельфінознавців. Кажу, сто п'ятдесят, не рахуючи дельфінознавців із союзних країн, яких ми також фінансуємо.

Трохи помовчавши, зиркнув на Сі й, не підвищуючи тону, мовив:

— Нас ніколи не наздоженуть.

— Навіть якщо ми про все писатимемо?

Лоррімер ледь помітно усміхнувся.

— У США постійно дотримуються певної перерви в часі між тим, коли вчені щось відкривають, і моментом розголошення цього відкриття.

— Це мене трішки заспокоїло.

— Я цілком вас заспокою. Прийде ще той день, коли,

замість вказувати кожній лабораторії, що вона повинна й що не повинна публікувати, ми будемо змушені оберігати справжні таємниці.

— А коли це буде?

— Коли досягнення наших дельфінознавців можна буде використати на практиці.

Сі помовчав.

— Цей час ще не настав? — запитав він Лоррімера.

— Ні.

Лоррімер якусь мить вагався, однак Сі був добре натренований і умів не помічати таких вагань.

— Я зрозумів,— мовив повільно,— якщо одного дня ви зробите затемнення, то воно дорого коштуватиме всім і мені теж. Але, з іншого боку, я хотів би упевнитись, що завжди буду добре поінформований, причому вчасно, аби мати змогу порівнювати наші досягнення з зарубіжними.

— Ви одержуватимете інформацію,— сухо відповів Лоррімер.

Сі примружив очі й дивився на співрозмовника. «Проте з нас двох не він аскет, а я»,— подумав про себе.

— Містере Лоррімер,— Сі пожвавішав,— а зараз я хотів би дізнатися про деякі деталі, які могли б надати моїй роботі певного напрямку. Що найбільше цікавить збройні сили у вивченні дельфінів?

Лоррімер зиркнув на Адамса й коротко відповів:

— Шкіра.

— Шкіра? — перепитав Сі.

Він перевів погляд з Лоррімера на Адамса й з Адамса на Лоррімера.

— У шкірі приховується велика таємниця,— додав Адамс трохи розважливо.

Сі знову дивився то на одного, то на другого. Лоррімер подав якийсь невиразний жест своєю сигарою.

— Поясніть, Девіде,— сказав він прихильно.

— Містере Сі,— озвався Адамс,— що ви знаєте про дельфінову шкіру?

— Зрозуміло, нічого.

— А про його швидкість плавання?

— Мені здається, що вона дуже велика.

— Її вже виміряли, містере Сі. Вона може досягти тридцять вузлів на годину.

— Це чудово.

— Приголомшливо.

— А до чого тут шкіра? — спитав Сі перегадом.

— Дехто вважає, що дельфін розвиває таку швидкість завдяки своїй шкірі, — відповів Адамс. — Існують дві теорії з цього приводу: теорія Макса Крамера...

— Макса Крамера? — жваво запитав Сі. — Ви сказали Макса Крамера? Фахівця з ракетобудування?

Адамс подивився на Лоррімера.

— Так, ідеться про нього.

— А що каже Макс Крамер? — спитав Сі і відразу замовк.

— Що дельфін насправді має дві шкіри. Внутрішня шкіра огортає прошарок сала, а поверхнева — прикриває дрібненькі вертикальні пори, наповнені губчатою речовиною, насиченою водою. Крамер утверджує, що саме в цій поверхневій шкірі полягає таємниця великої швидкості плавання дельфіна. Та шкіра дуже м'яка, еластична, дуже чутлива до найменшого тиску, вона вдавлюється й морщиться, коли потрапляє в турбулентні завихрення води.

— Я дозволю собі перебити вас. Що ви називаєте турбулентним завихренням води? — спитав Сі.

— Кожне тіло, рухаючись у воді або повітрі, утворює турбулентні завихрення, або ж, щоб ви зрозуміли, невеличкі вихори, які гальмують цей рух. Крамер запевняє, що поверхнева шкіра дельфіна гасить оті вихори завдяки своїй чудовій еластичності.

— Це — дотепне пояснення.

— Є ще одне. Дослідники встановили, що поверхнева шкіра дельфіна надзвичайно посічена безліччю кровоносних судин. Вважають, що нібито під час великої швидкості руху дельфіна в цих судинах відбувається приплив крові, яка виділяє багато тепла. Воно нагріває водяний прошарок, що огортає епідерму. Оце нагрівання нібито й гасить вихори.

Адамс зиркнув на Лоррімера і незабаром сказав:

— Розумієте, містере Сі, який практичний інтерес полягає в цих дослідах?

— О ні, — відповів Сі, — перепрошую, але я нічого не збагну.

Адамс знову глянув на Лоррімера й нишком посміхнувся.

— Гаразд, скажімо, що завдяки дельфінам нині легше можна зрозуміти, що в гідро- й аеродинаміці має значення не лише форма, але й поверхня. Завважте, коли б удалося розгадати таємницю дельфінової шкіри, тоді можна було б

її виробляти в промисловості та огортати нею об'єкти, здатні пересуватися у воді й повітрі. Який був би виграш у швидкості!

— Маєте на увазі швидкість ракет?

— Не тільки ракет, а й літаків, підводних човнів, торпед.

Всі троє мовчали. Відтак Сі запитав:

— І це все?

— Усе,— відповів Адамс.

Сі наївно подивився на Адамса й Лоррімера.

— Я розчарований. Гадав, ви мені скажете, що дельфіни розмовлятимуть англійською.

— Містере Сі,— озвався Лоррімер, вип'яливши верхню губу,— не треба сприймати на віру того, про що пишуть журналісти.

— Невже й крихти правди нема в тій писанині?

Лоррімер плямкнув губами, що в іншої, менш вихованої особи, виглядало б, як гримаса невдоволення.

— Завітайте до доктора Ліллі, містере Сі, він вам про це розповість.

І подивився на годинника.

— Маю вам поставити ще два запитання,— люб'язно посміхнувся Сі.

— Прошу.

Лоррімер, піднісши вказівний палець правиці до губів, втупився очима в стелю.

— Чи правда, що дельфін чудово орієнтується у воді навіть навпомацки?

— Я чув і таке.

Знову тиша.

«Мерзотник,— майнуло у Сі,— він чув і таке!»

— Останнє запитання. Чи справді можна приручити дельфіна?

— Як ви розумієте це приручення?

— Ось, наприклад, коли дресирувальник випустить дельфіна у море, а відтак за кілька хвилин покличе його, чи повернеться той?

— Наскільки я знаю,— мовив Лоррімер,— такої спроби ще не робилося.

Він підвівся:

— Вибачаюся, містере Сі, зараз у мене збори, я вже запізнююся.

Сі також підвівся.

— То я повинен вибачитися, бо забрав у вас багато дорогого часу.

— Девід вас проведе,— Лоррімер прощався усміхаючись.— До побачення, містере Сі.

Двері зачинилися. Вони йшли довгим коридором. Адамс узяв Сі під руку.

— Ну,— спитав, показавши головою праворуч,— як вам оцей старина?

— Трохи крутий.

— Гадаєте, що лише з вами?

— Так.

— Він крутий з усіма.— І додав: — Я не приховую, він вважає вашу розвідку марною.

Сі виструнчився, ніби щось його шпигнуло.

— Чому?

— Він сказав вам. На його думку, то не наше діло совати носа в радянське дельфінознавство. Воно ніколи не наздожене наше.

— Уявіть собі,— сказав Сі,— що в росіян з'явився геній, який зробив у дельфінознавстві вирішальний крок.

Адамс відчинив дверцята ліфта й пропустив уперед Сі.

— Старина сказав би вам, що ви відстаєте. Епоха геніїв, які самотужки робили сенсаційні відкриття з випадковою речовиною, минулася. Нині науковий прогрес потребує величезного вкладу капіталу й численних загонів дослідників — інакше кажучи, багато грошей. Проблема кількості. Найбагатша країна неодмінно зробить найбільші відкриття.

— Ви цьому вірите?

— Так.

— Коли б я повірив цьому,— сказав Сі,— мені не залишилося б більше нічого, як зробити собі характері.

Адамс зареготав.

— Дякую, що ви мене провели,— провадив далі Сі.— Чи можу я вам зателефонувати, коли мені потрібна буде додаткова інформація?

— Прошу,— відповів Адамс, легко доторкнувшись долонею до його рамена.

Як тільки Адамс ввійшов до кабінету, Лоррімер жваво підвівся й пішов йому назустріч. Він зберіг свою позу гідності, однак ні на його обличчі, ні в його поведінці не залишилося ніякого сліду стриманості, що так дошкуляла Сі.

— Ну, яке в нього враження? — спитав Лоррімер.

— Ві трохи крутий. А я гнучкіший і водночас більш зговірливий. Наступного разу він звертатиметься до мене.— І додав: — Мені сподобалося те, як ви переконували його, що радянське дельфінознавство анітрохи не викликає у вас занепокоєння.

— Чи я переконав його?

— Ні, не думаю. Йому не бракує інтуїції. Він більше знає, ніж вдає.

— Авжеж. Допіру мені телефонували з нашої служби. По-перше, Сі не якийсь другорядний дріб'язковий агент, як він удавав із себе, а один з керівників наукової розвідки. По-друге, Сі має диплом фізика, що його він одержав у Йельському університеті...

— І він ставив запитання про турбулентні завихрення!

— Саме цим, на мою думку, він зрадив себе. Неук вдав би, що знає.

У двері постукали.

— Увійдіть! — гукнув Лоррімер.

Увійшов чоловік, подав Лоррімерові велику фотографію й вийшов.

— Наші хлопці не марнували час,— похвалив Лоррімер.— Ідіть побачите, Девіде.

Адамс обійшов навколо письмового стола й схилювся над Лоррімеровим плечем.

— Чудова фотографія! — Захопився він. По хвилі додав: — Це рум'яне обличчя всіма порами просочилося фальшем.

— Ох, ви перебільшуєте,— відповів Лоррімер.— Чимало американців таким чином виявляють свою веселу вдачу,— він кинув ще мокру фотографію на стіл.— Отож,— повів далі Лоррімер, зітхнувши,— він вистежує нас, а ми — його. Який абсурд!

— Я запитую себе,— мовив Адамс,— чи він хоч щонебудь узяв з нашої розмови?

— Не гадаю. А втім, зараз ми це перевіримо.

Він витяг шухляду, в якій лежав телефон, зняв трубку.

— Прокрутіть мені плівку. З самого початку розмови. Лоррімер відкинувся назад і, узявши фотографію, розглядав її здалеку, похиливши набік голову.

— Яке лихо, оце шпигунство в роботі! Яке марнотратство часу! Цей сердега Сі, повертаючись додому вечорами, либонь, зазирає в замкову щілину, коли випорожнює свої кишені.

Адамс зареготав. У цю ж мить з стінної шафи залунав голос Лоррімера й заповнив кімнату:

«— «Апманн»! Ви дістаєте ці сигари через Париж, містере Сі?»

— Мушу здивувати вас, містере Лоррімер. Я одержую їх безпосередньо в Гавани.

— Отже, наша блокада нічого не варта.

— Я не сказав би цього. Містере Адамс, чи не бажаєте запалити «Апманна»?»

Коли стрічка скінчилася, Лоррімер підвівся:

— Ну, Девіде, що ви думаєте про наші переговори?»

Адамс усміхнувся.

— Це шедевр неглибокого аналізу.

* * *

Коли він зійшов з літака, над ним світило каліфорнійське сонце. А зараз, спітнілий і голий, він лежав у постелі на шістнадцятому поверсі готелю. В цьому готелі п'ятсот однакових кімнат. І однакові череваті лампи з плафонами, схожими на ананаси, однакові гардини, розмальовані великими жовтими й зеленими квітами, однакові ванни, зачинені пересувними люстрами. Коли тут купаєшся, складається враження, що ти ніби риба в акваріумі. Сі спливав потом на пружинному матраці в цьому велетенському спальному будинку. Якось лячно було уявити величезний вулик і жалюгідних маленьких людей, що на мить заворушилися перед сном у всіх комірках. І кожен опинився в невеличкій комірчині задля сну або безсоння, кохання або жадоби до грошей, наміру накласти руки на себе. Навіщо це все? Господи, яке безглуздя! Сі лежав байдужий і мокрий. Боже, яка то огида двічі поспіль приймати душі! Полегшення триває лише п'ять хвилин, а відтак стає нестерпно. Він спливав потом, задихався, хоча холодний струмінь кондиційованого повітря обвівав йому обличчя й чуб. Сі підвівся, натис на кнопку кондиціонатора. Спробував розчинити вікно, але воно не піддавалося. Залишалося одне: крижане повітря або духота. Він звалився на ліжко, знесилений і збентежений. У шлунку знову щось скоїлося, й прихований негамовний біль шпичаками заштрикав попід ребра, відчувся в печінці. Череву набубнявіло, він устроїв у нього пальці, як у тісто, наче хотів згорнути його в жменю. Почувався так самотньо, що мало не зателефонував до Бессі у Нью-Йорк. Та йолоп

же він! Що вони могли б сказати одне одному? Що в них було? Кілька гримас, кілька слів і тривала мовчанка. Навіть дитини не мали. «Я не доторкнуся до неї більше, в мене викликають огиду її повні перса, оте м'яке тіло. З якою втіхою вколошкав би одну з цих розбещених жінок, всадив би цілий десяток куль у її черевол! Ще п'ять років тому я припинив страхувати своє життя. Хотів би після смерті бодай на хвилю воскреснути, щоб подивитися на її писок. Вона знову одружиться з першим-ліпшим кретином і сама наплодить інших кретинів. Ось для чого живуть оці блощиці: щоб увічнювати свій рід. Нема чим похвалитися».

Він простяг руку, відчув біль у печінці. Взяв конверт, у якому лежав запис розмови з Лоррімером і Адамсом, що її передрукував його агент з магнітофонної стрічки, коли її прослуховували після того, як Сі пішов од них. Прочитав увесь текст. Оці двоє мають його за новобранця. Комедія! «Щоб дізнатися більше, вони примусили мене перетяти Сполучені Штати зі сходу на захід і сунути свого носа в Пойнт-Мюгю. Господи, навіть у Сайгоні, де все таке бридке й заплутане, було стільки агентств, служб і поліцій, які, замість того, щоб зосередити увагу на в'єтнамцях, марнували час на фатівство й заздрощі, дублювали одне одного. У Радянському Союзі вдаються до надмірної централізації, а ми робимо все навпаки. Ніяк не покладемо край розсіюванню, марнотратству коштів, розмноженню різних служб, манії взаємного вишпигування. Ми всі опинимося в будинку для божевільних, від перевтоми нас лікуватимуть електрошоком».

Він зняв телефонну трубку, попросив розбудити його наступного дня о сьомій годині, дістав дві маленькі пілюльки снодійного й проковтнув їх, бо цієї ночі не міг заплющити очей. Вранці він буде настільки виснажений, що муситиме ковтнути дві пілюльки «Но-Доуз», аби виглядати бадьоро в Пойнт-Мюгю. Вдень він вживає наркотики, що збуджують організм, а ввечері — снодійне. Справжній наркоман. «Коли врахувати ще бурбонський ром і сигари, то не дивно, що в мене болить печінка. Та все це скінчиться в труні на дні якоїсь ями. А що тоді? Начхати на все, мені навіть не хочеться воскреснути». Його руки нерухомо лежали на ліжку, голова прикипіла до подушки, в носі розслабився один нерв — йому полегшало. І пригадалося, як він мчав флорідським шляхом у відкритому «форді». Поруч сиділа дівчина, а позаду з іншою дівчиною сидів Джонні.

«Що то були за шкапи? Я забув навіть їхні імена. Ми всі четверо були п'яні, я трохи менше. Я вів авто дуже повільно, бо хотів цілий повернутися на віллу, що її ми найняли. Джонні випростався на задньому сидінні й заволав: «Білле, я тобі допоможу!» І він став гортати руками повітря, наче веслами, й реготав, мов причинний. За нього вчепилася дівчина, намагалася посадити його на сидіння. На віллі ми ще випили, трохи попоїли. Було тепло. Над нами висіло блакитне небо й круглий, наче жовтий апельсин, місяць. Джонні підвівся. «Боже мій, я роздягнуся до нитки. Ти теж, Білле? Подивися на цей місяць, він схожий на сидницю!» Дівчата заверещали, а я сміявся, зриваючи з себе одяг. «Кінець цивілізації! — гукнув Джонні. — Всі будемо голі!» Дівчата зачинилися в одній з кімнат, звідти долинав їхній вереск. Прокинувшись наступного дня, я побачив, що сплю на одному ліжку з Джонні. Голова його лежала на подушці поряд з моєю, а рука — в мене на грудях. Я не ворухився. Складні двері, що виходили на терасу, були навстіж розчинені. Світило сонце. Я завважив, що один край білої стіни вирізнівся на небесному фоні. Я ніколи раніше не бачив такої краси, як оте злиття білої барви стіни й небесної блакиті».

* * *

Круглий басейн блищав під каліфорнійським сонцем, а Сі спостерігав, як у голубій воді кружляв дельфін. Тварина прудко плавала на метровій глибині і, коли хотіла вдихнути повітря, не сповільнюючи руху, вигинала спину так, що тільки дихало виринали з води. У неї хвостовий плавник не вертикальний, як у риб, а горизонтальний. Швидкість її руху залежить не лише від плавника, а й від усієї гладесенької і мускулистої хвостової частини. Сі пильно стежив за дельфіном: «Отож він рухається так спритно у вертикальному напрямку завдяки горизонтальному положенню хвоста. Я вже бачив у Майамі, як дельфін виплигує з води на висоту одноповерхового будинку. Для цього йому потрібен тільки глибокий басейн, аби він мав змогу зайняти на дні вертикальне положення, щосили відштовхнутися й виплигнути на поверхню. Але що найбільше вразило мене в Майамі — це його танець. Дельфін виставив з води три чверті свого корпусу, набрав рівноваги й, жваво махаючи хвостовим плавником, позадкував з одного краю басейну

до другого. Здавалося, що то людина задкує. Йй-богу, він справляв сильніше враження, ніж собака, що стоїть на задніх лапках, чи танцюрист-циркач, що владно йде по натягнутій линві. Дельфін тільки хвостовим плавником рухає, коли стоїть вертикально над водою. Це ще раз свідчить, що в нього міцні м'язи й справді дивовижна сила».

Дельфін наблизився і зупинився. Відкинувши вбік велику голову, задивився на Сі. То не був здивований і невиразний погляд, як у риби,— майже людський, мінливий, лукавий, лагідний і допитливий. По хвилині дельфін відкинув голову в інший бік і подивився на Сі другим оком. Потім ледь розтулив щелепи, звивисті обриси яких надавали йому такого вигляду, наче від пустотливо всміхається.

Кінчивши оглядини й переконавшись, що Сі не має наміру бавитися з ним ані погладити його, дельфін перевернувся в воді, залишив Сі й знову закружляв басейном. Він відштовхнувся тільки хвостом. Бокові плавники правили йому лише на поворотах і для підтримки рівноваги, як кораблеві кілі під час хитавиці. Щодо головного спинного плавника, то він відігравав ту саму роль, яку відіграє кіль на парусникові: забезпечує стійкість корпусу й дозволяє швидше обертатися.

Вражала спритність, легкість і швидкість його плавання. Коли дельфін плив під водою, біля нього не утворювалося ніякого завихрення, а якщо воно й помічалося, то не в його кильватері; лише на поверхні води з'являлися ледь помітні хвилі. Це зрозуміло: хвіст у дельфіна займає горизонтальне положення, відштовхуючись, тварина горне воду знизу вгору. Зате в товщі води не видно завихрення. Більш того, навіть тоді, коли дельфін, вигинаючи спину, вириває на поверхню, щоб перевести віддих, його швидкість не сповільнюється — так м'яко й гнучко він виставляє дихало з води.

Басейн надто малий, дельфін не може плавати тут швидше, проте, судячи з того, як він невимушено кружляє, можна здогадатися, якими можливостями наділена ця тварина.

— Ви вже познайомилися з Дешем? — пролунав позаду Сі веселий голос.

Сі обернувся.

— М. Д. Морлі,— відрекомендувався незнайомиць, простягаючи йому червону, наче шинку, руку.— Мені доручили зустріти вас. Ласкаво просимо на морську базу Пойнт-Мюгю, містере Сі,— казав той насмішкувато й

привітно.— Коли ваша ласка, можете порушити етикет і скинути куртку.

— Охоче,— погодився Сі.

Морлі теж був без піджака. Обличчя в нього кругле, круглий тулуб, круглі очі, короткий кучерявий чуб — ви-капаний портрет дужого, бадьорого чоловіка, що дивиться з панно-реклами, яка запрошує випити свіжого пива.

— Він, певне, нудьгує на самоті,— промовив Сі, кивнувши рукою на Деша.

— О ні, він не сам! — відповів Морлі.— В нього є телефонний або ж радше сказати гідрофонний зв'язок з Доріс, яка перебуває в іншому басейні.

— Вони знають одне одного?

— Певний час вони жили в одному басейні. Їх розлучили задля одного експерименту: хочуть записати їхню розмову.

— Вони розмовляють?

— Ще б пак! Наче закохані впадають біля телефону.

— Але ж звідки ви знаєте, що це справжня розмова?

— Вони ніколи не говорять одночасно, а по черзі. Складається враження, що то справжнісінький діалог із запитань і відповідей.

— Містере Морлі,— сказав Сі,— я згадав, що дельфіни створюють найрізноманітніші шуми — рипіння, рохкання, гавкання.

— Так, але в розмові вони застосовують свисти. Ці свисти дуже відрізняються один від одного за тривалістю, амплітудою, частотою і модуляцією. Можливо, свист — це і є мова дельфінів,— докинув Морлі, а його кругленьке обличчя здавалося надто самовдоволеним.

— В такому разі залишається тільки витлумачити її,— пожартував Сі, але його холодні очі пильно стежили за обличчям Морлі.

— Намагаємося,— відповів Морлі тим самим тоном.— Але спершу слід зробити класифікацію звуків.

Відтак мовив Сі:

— Хоча я оптиміст, але гадаю, що цього доведеться чекати ще довго.

— Ні, будьте певні, ми вивчаємо не тільки один свист. Ми підходимо до проблеми всебічно.

— Наприклад?

— Ми прагнемо навчити дельфінів вимовляти голосні звуки англійської мови. Для цього примушуємо їх слухати

ці звуки в їхній частоті й модуляції. Інакше кажучи, ми дельфінізуємо англійську мову, аби вона для них була доступнішою.

— Отже,— заговорив Сі,— ви намагаєтеся створити delphin-English¹, щось на зразок pidgin-English², яким розмовляють уродженці островів Тихого океану. Й є успіхи?

— Цього ще не можна сказати. Але почекайте, я вам зараз щось покажу.

Морлі схилився, швидко схопив якісь три предмети, що лежали біля борту басейну, й кинув у воду. І тільки тоді, коли вони впали на плесо, Сі роздивився їх: старий жовтавий капелюх, що нагадував сомбреро, червоний м'яч і коротка голуба палиця³.

— Деш! — вигукнув Морлі, легенько лясаючи по бортикові басейну, щоб привернути увагу дельфіна.

Деш відразу попрямував до Морлі й, зупинившись за метр від берега, висунув голову з води.

— Капелюх! — гукнув Морлі.— Принеси капелюха!

Деш, не вагаючись, попрямував до сомбреро, пірнув, одяг його собі на писок і приніс до Морлі. Той узяв капелюха, кинув знову на воду й гукнув:

— Палиця! Принеси палицю!

Деш схопив палицю щелепами, віддав її господареві, й Морлі знову жбурнув її в басейн.

— М'яч! — гукнув знову він.— Принеси м'яч!

— Чудово! — сказав Сі.— А чи трапляється таке, щоб він помилився?

— Іноді. Але я все думаю, чи не робить він це навмисне, щоб мене роздратувати. Безумовно, у нас досвід ще дуже скромний. Та не можна нехтувати нашими педагогічними навиками. Ми тренуємо пам'ять Дешевої, виробляємо в нього звичку вчитися, спонукаємо звикати до звуків людської мови. До того ж цікаво дізнатися, скільки англійських слів він зможе запам'ятати й розпізнати, коли ми продовжуватимемо експерименти з іншими предметами.

Морлі замовк, глянув на годинника й сказав:

---

¹ Англійська мова для дельфінів (англ.). (Прим. перекладача).

² Ламана англійська мова (англ.). (Прим. перекладача).

³ Ці три речі мають одну спільну рису, тому їх і обрано. Англійською мовою вони називаються односкладовими словами: bat, ball, stick (Прим. автора).

— Ходімо, містере Сі, ви прийшли дуже вчасно. Зараз я покажу вам щось досить дивне.

Він потяг його до вимурованого з граніту басейну, відгаченого від Тихого океану вузькою греблею. Двоє чоловіків, одягнених у чорні комбінезони аквалангістів, упрягали дельфіна.

— Перед вами Білл,— сказав Морлі.— Він проходить спеціальне тренування. Його привчили плисти до одного з дресирувальників, як тільки той увімкне під водою базер. Ось подивіться на цей 'прилад,— промовив він, взявши базер з рук асистента, що стояв біля коловорота.— Бачте, базер нагадує електричний ліхтар, він водонепроникний, а коли його вмикають, під водою починає лунати тремтячий дзвінок, звукові хвилі від нього поширюються дуже далеко. Як тільки Білл почує цей дзвінок, негайно поспішає туди, де перебуває дресирувальник. Опісля дельфін одержує рибину.

— Мені подобається його податливість,— сказав Сі.— Його впрягають, а він і не ворухнеться.

— Тварина ця вельми довірлива,— промовив Морлі.— І дуже добре ставиться до нас. Усі спостерігачі роблять висновок, що дельфін любить людей. Хтозна-чому,— докинув він перегодом

Така розсудливість аж ніяк не пасувала веселій вдачі і оптимістичному виразові обличчя Морлі, і Сі перевів на нього погляд.

— Воно, зрозуміло,— озвався Сі,— ви і годуєте добре, й прихильно ставитесь до них.

У Морлі здригнулися круглі рамена.

— Повірте мені, містере Сі, коли вони навчаться розмовляти, докорятимуть нам, що в них надто тісні басейни, що вони самотні. Ось побачите, тоді вони почнуть згуртовуватися, і, можливо, ми ще дочекаємося їхніх страйків і вимог.

Сі засміявся, відтак зосередив увагу на дресирувальниках. Вони клали дельфіна на спеціальні ноші з двома отворами, в які опускалися бокові плавники. Ноші стояли на чотирьох довгих трубчатих ніжках, скріплених між собою паралельними жердинами. Дресирувальники прив'язали до ручок нош лінву від коловорота, подали знак своїм товаришам, і дельфін став підніматися вгору. Потім коловорот обернувся навколо осі й почався спуск у відкрите море. Двоє дресирувальників вибралися з басейну й хутко збігли

цементними сходами в океан, щоб прийняти тварину. Вода сягала їм майже до пояса.

— Ви зараз його випустите? — спитав Сі.

— Еге ж,— відповів Морлі. Його повне й червоняве обличчя споважніло.

— Це вперше?

— Так.

Морлі дивився на дресирувальників. Дельфін, спорснувши з нош, плавав на воді, а двоє чоловіків прив'язували до його упряжу півтораметровий шнурок з невеличким жовтавим буйком на зразок валка.

— Я бачу, що ви таки вживаєте запобіжних заходів,— мовив Сі.

— Так,— відповів коротко Морлі.

Дресирувальники одночасно підвели голови й подивилися на Морлі. На фоні темних гумових комбінезонів їхні чуби здавалися білявішими, а очі світлішими. Вони стояли з обох боків дельфіна, вхопившись рідкими за упряж, міцно тримали його, а він, напіввідкривши рота, тягнувся в океан. «Вода морських просторів, либонь, смачніша»,— подумав Сі.

— Ну, починайте! — наказав Морлі й насупився.

Дресирувальники випустили з рук упряж. Якусь мить дельфін стояв нерухомо, відтак щосили плеснув хвостом і шугонув уперед так, наче його викинули з катапульти. Він мчав у море на глибині одного метра. Не збігло й миті, як Сі втратив з поля зору його сірий корпус, лише буйок, прив'язаний до шнурка, підстрибував на поверхні води, з чого можна було догадуватися, де саме плив дельфін. Жовтава барва валка виділялася на синьому фоні океану.

— Він мчить, як стріла,— зауважив Сі.

— Він міг би ще прудкіше мчати,— гордо відповів один з дресирувальників.— Йому заважає буйок.

Морлі мовчав. Буйок витанцьовував на морському плесі, й Морлі, насупивши брови й зціпивши губи, стежив, як щораз він віддалявся й віддалявся від берега.

— Ось вам справжній весельчак, що так радо пустує,— заговорив Сі.— Бувши ним, я просто оп'янів би. А вам,— додав він перекодя,— варто хвилюватися.

Морлі не відповів.

— Ну що ж, почнемо? — схвильовано спитав один з дресирувальників.

— Починайте! — відповів Морлі.

Дресирувальник опустил у воду базер і ввімкнув його. Спливла мить; жовтуватий буйок сповільнив рух, пішов зигзагами, здавалося, чомусь завагався й описав півколо. Білл повертався до берега.

— Перемога! — гукнув Морлі приглушеним голосом.

Запала тиша. Сі, Морлі й двоє чоловіків прикипіли очима до жовтуватого валка. Вони зачаровано милувалися, як він скакав на дрібненьких хвильках океану, а дельфін щодуху мчав до людей.

Незабаром за метр від дресирувальника з'явилася сміхотлива й лукава Біллова голова, і той дав йому рибину.

— Піднімайте його,— наказав Морлі зітхнувши.— На сьогодні вистачить.

Сі подивився на нього. Він був щасливий і втомлений.

— Ходімо,— сказав Морлі.— Я поведу вас до кав'ярні. Треба перекусити.

— Я хочу поставити вам одне запитання,— мовив Сі, якось мимоволі йдучи в ногу з Морлі.— Як ви гадаєте, чому він повернувся? Так, чому він повернувся, а не пішов на волю, що було б цілком природно для полоненої тварини. Я знаю, ви скажете, що він повернувся, бо звук до базера й риби. Однак, коли йдеться про таку розумну тварину, як дельфін, таке пояснення далеко не вичерпне. Адже Білл міг би подумати, що він обійдеться без вашої риби, бо її в морі не бракує...

Морлі кинув на Сі поважний погляд.

— Я теж ставлю собі таке запитання, містере Сі. І ось моя відповідь: дельфін — тварина товариська, вона не любить самотності. Вона живе в морі з родиною, яка належить до певної групи. Ця група, очевидно, має свою морську територію, яку вона ніколи не залишає. Крім того, вона, певне, має свою ієрархію, свою організацію. Уявіть, що Білл утік би від нас. Куди б він пішов?

— Він розшукав би іншу групу.

— Це не так просто. Він не зовсім певний, що та група прийме його до себе.

— Розумію.

— А до Пойнт-Мюгю він звук. Тут про нього піклують, його годують, граються з ним. Він знає нас.

— Хочете сказати, він повернувся тому, що ви міцно заволоділи його прихильністю.

— Так,— відповів Морлі,— саме це я маю на увазі. Тепер ми — його родина.

«З Вашингтона до Лос-Анджелеса, з Лос-Анджелеса до Майамі, з Майамі до Сіетла. Який абсурд, яке марнотратство часу, сил, грошей, скільки морочив я собі голову. І лише тому, що ці негідники забагли погратися зі мною в жмурки. Тиждень, цілісінький тиждень я мусив борознити американський континент, плигати з літака на літак, з готелю до готелю, з одного дослідного центру до іншого, щоб з такими труднощами, краплю за краплею, зібрати відомості, які вони могли б мені дати за якусь годину. Я все зважив і можу розповісти про ваші «шедевр неглибокого аналізу» й про вашу глибоку дурість, джентльмени. Тепер, коли я встромив носа у ваші справи, не облишу більше вас. Я знатиму все, навіть увесь родовід дослідників, імена яких ви так хитро приховали від мене. Незабаром вони, ваші пестунчики, опиняться в скляному будинку. Не мине й півроку, як я їх наскрізь бачитиму. А щодо вас, «неглибокі аналітики», ви все зрозумієте, спізнаєте, почому ківш лиха, жалкуватимете, що народилися на світ. Віднині й пальцем не кивнете, щоб я не помітив, не чхнете, щоб я не почув. Вас наскрізь профільтують, розкладуть на частини, одурманять так, що ви самі не знатимете, хто керує вашими закладами — ви чи я».

— Містер Сі? — озвався чийсь голос позад нього, він озирнувся.

— У. Д. Хагамен.

Сі потиснув простягнуту йому руку. Сорокарічний Хагамен був високий, але надто вузький у плечах. Шия в нього довга, витягнуте мертвотно-блїде обличчя таке вузьке, що здавалося, воно було зведене до двох вимірів, мав німічні каламутні очі. Як тільки Сі потис Хагаменові правицю, вона впала вниз, розшукала за спиною ліву руку, схопила її і більше не ворушилася.

— Містере Сі,— раптом заговорив Хагамен так, ніби, назвавши своє ім'я й потиснувши руку, вичерпав усе, чого вимагали людські стосунки.— Напевне, ви знаєте, що таке сонар?

Сі наївно посміхнувся.

— Цією штукою наші кораблі вистежують ворожі підводні човни, так?

Він даремно намагався видати з себе наївного, бо Хага-

мен і не дивився в його бік. Для нього Сі був двоногою твариною з ярликом «Сі» й не більше!

— Власне кажучи,— промовив Хагамен,— це — апарат, що утворює у воді ультразвуки. Звукові хвилі відлунюються від занурених у воді предметів, і їх знову ловить апарат. Швидкість звуку в воді відома, отже, електронний обчислювач негайно підраховує відстань і встановлює форму зануреного предмета. Зважте тільки, що цей апарат разом із електронним обчислювачем надто важкий і громіздкий, до того ж відомості, що їх він подає, іноді непевні, бо в воді утворюються сторонні хвилі, що спотворюють луну.

Хагамен завше докінчував речення, яке б воно довго не було, тримаючи руки за спиною. Говорив він без жестів, його постать не гойдалася, навіть не кліпав очима. Його продовгувата незворушна голова височіла на довгій шії, невиразні очі дивилися кудись поверх голови Сі, губи лише злегка розтулювалися, тому між ними насилу пробивалися звуки. Мова повільна, витончена й безупинна, наче він читав лекцію.

Крім губ, у нього ще ворушилося надто випнуте вперед адамове яблуко, що було на рівні очей Сі: воно піднімалося, опускалося й знову піднімалося.

— Такий вигляд має штучний сонар,— Хагамен зробив паузу.— А природний сонар, що його має дельфін,— повів він далі таким самим повільним, механічним і, здавалося, чужим голосом,— набагато досконаліший. Він важить лише кілька сот грамів, увесь міститься в голові дельфіна й славиться бездоганною точністю.

Хагамен мовчав якусь мить. По хвилі Сі зрозумів, що ця пауза його не стосувалася. Хагамен не зупинявся, щоб надати змогу Сі записати його розповідь або ж дозволити поставити якесь запитання. Він замовк, ніби збирався змінити тему розмови. Присутність особи з прізвиськом Сі для нього мала досить абстрактне значення. Сі для Хагамена був випадковою людиною, котра попросила його розповісти про сонар дельфінів. І він розповів. Хагамен міг розповісти про це будь-кому такими ж словами й з такими самими паузами.

— Але краще побачити все самому,— заговорив знову Хагамен.— Ходімо, містере Сі.

Тут теж такий круглий басейн, у якому плаває дельфін, як і в Пойнт-Мюгю, таке ж пекуче сонце. Біля басейну стояв чоловік у водонепроникному комбінезоні.

— Перед вами Дік,— кивнув Хагамен на дельфіна.— Я привчив його їсти рибу за таких обставин: в одному місці парапету — це місце ми щоразу змінюємо — прикріплюю дзвінок з ручкою, що зануряється в воду. Відтак я свищу. Почувши свист, дельфін розшукує ручку й натискує на неї пискком. Дзвінок дзвонить, а я в іншому місці басейну, яке також щоразу змінюємо, пускаю рибину, тримаючи її за хвіст. Дельфін її розшукує. Потренувавшись трохи, Дік досяг стопроцентного успіху.

Хагамен знову промовчав.

— Карле,— сказав згодом він,— одягни йому банки.

Карл підійшов до парапету й пірнув у воду. Дік, махнувши двічі хвостом, відразу опинився на Карлові й став тертися об нього, прохаючи, аби Карл його погладив. Той погладив дельфіна, а за кілька секунд підніс до його правого ока банку. Ця пластична біла банка нагадувала головку трості. Карл мусив діяти терпляче й спритно, бо Дік довго відбивався, не дозволяв, аби одягали йому на очі цю банку.

Карл жваво вискочив з басейну і переніс дзвінок в інше місце парапету.

— У басейні,— зауважив Хагамен,— є гідрофон, який ловить дельфінові звуки, й ми їх чуємо в нашому середовищі. Прислухайтеся: як тільки я засвищу, Дік увімкне свій сонар. Карле, ви готові?

Карл дістав з відра рибину, розмістився на другому боці басейну, наготувавшись опустити її в воду. Хагамен свиснув. Сі почув звуки рипіння, що повторювалися через певні інтервали: рип-рип-рип. Анітрохи не вагаючись, дельфін навпомацки попрямував до ручки й натиснув на неї. Задзеленчав дзвінок. З другого боку басейну Карл, тримаючи рибину за хвіст, опустив її в воду. Дельфін описав півколо, й знову пролунали ті химерні звуки. Тварина зовсім легко, не роблячи ніяких зигзагів, без найменших вагань перетяла всю ширину басейну, підпливла до рибини й схопила її.

— Неймовірно! — вигукнув Сі.— І не повірив би, що він не бачить.

— Ходімо до Карла,— запропонував Хагамен безбарвним голосом.— Зараз проведемо ще один експеримент. Цього разу Карл одночасно опускатиме в воду дві рибини. Зверніть увагу: вони різних порід, але довжина й форма в них майже однакові.

— Все ж таки можна зауважити, що одна з них трохи вужча.

— Так. Отією ширшою Дік любить ласувати. А ту другу він ніколи й не киває. Увага! Я переставляю в інше місце дзвінок. Свищу.

Тільки-но Хагамен свиснув, й Дік увімкнув свій сонар, розшукав ручку й натиснув на неї. Задзеленчав дзвінок. Карл одночасно опустив у воду дві рибини, тримаючи їх на відстані двадцять сантиметрів одну від одної. Знову почулося оте рипіння, й Дік поплив просто до тієї рибини, яку він любить, і проковтнув її.

— Чи коли-небудь він помилявся? — зацікавився Сі.

— Ніколи.

— Може, то він з допомогою нюху розшукує влюблену рибину?

— У китоподібних тварин немає нюху.

— Явище дуже дивне,— сказав Сі.— Точність його сонару нечувана. Він бачить вухами.

— Точніше сказати,— зауважив Хагамен повільно і впевнено,— він бачить дихалом, вухами й електронним мініобчислювачем, що інтерпретує хвилі луни, які потрапляють у дельфінові вуха.

Хагамен, постава й обличчя якого застигли в нерухомості, все ще тримаючи руки за спиною, дивився безбарвними очима кудись поверх голови Сі і щось вичікував. Він вважав, що своє завдання виконав. Однак він не заважав своєму відвідувачеві ставити запитання.

— Якщо я добре зрозумів,— озвався Сі,— природа обдарувала дельфіна сонаром, набагато досконалішим від нашого, й ми прагнемо розгадати таємницю його будови.

Хагамен замислився.

— Якщо мати на увазі практичний бік цього питання, то я думаю, що можна визначити мету наших дослідів саме так, як ви це зробили.

— Однак чи не можна застосувати прямо дельфінів сонар?

— Як це «прямо»?

— Ну, наприклад, використати дельфінів для завдань підводної розвідки.

По хвилі мовчанки Хагамен сказав:

— Я зовсім не обізнаний з цим питанням.

* * *

Доповідь Сі. КЛ-256 21, таємно.

(Примітка Сі: Я доповідаю про цю розмову з пам'яті. Особа, яку я називаю «інформатором», вимагала, щоб розмову не записували на магнітофонну стрічку. З тих самих міркувань співрозмовника не сфотографували, ми домовилися, що тільки я один знатиму його прізвище).

І н ф о р м а т о р. Я вирішив зустрітися з вами зразу ж, як тільки дізнався про вашу розмову з Аталантом. Але я насилу розшукав вас.

Сі. Знаю. Я широко вдячний вам за ваші зусилля.

І н ф о р м а т о р. Одне слово, мені не зрозуміло, чому Аталант виявився таким незговорливим. Отих непробивних перегородок між службами не повинно бути б. Особливо, коли служать одній справі.

Сі. А чи дійсно ми служимо їй? Невже я помиляюся, коли вважаю, що точка зору на життя деяких осіб з Аталантової служби не зовсім співпадає з нашою?

І н ф о р м а т о р. Так, я розумію. Скажу відверто, що моя точка зору стоїть набагато ближче до вашої.

Сі. Я здогадувався. Однак я дуже радий, що ви самі про це сказали. Надто багато вже голубів¹ або голубників оточують Аталанта.

І н ф о р м а т о р. Я теж так думаю.

Сі. Чи погодитесь ви при нагоді розповісти мені про них?

І н ф о р м а т о р. Я не для цього шукав з вами зв'язку. Вважаю, що мова повинна йти не про людей, з якими я працюю, а про дельфінів.

Сі. Тут одне з одним тісно пов'язане. Правду кажучи, нас дуже бентежить оточення Аталанта. Справа набагато серйозніша, ніж ви гадаєте. Адже ми не можемо відмовитися від думки, що третя світова війна не вибухне в недалекому майбутньому. Ось чому все, що ви нам розповісте, матиме неабияку цінність.

І н ф о р м а т о р. Я не готувався виконати цю роль. Думаю, що цих людей, з якими я працюю, не можна звину-

---

¹ У США голубами називають поміркованих політиків, що намагаються тверезо оцінити міжнародну політичну обстановку. На противагу «голубам», так звані «яструби» виступають за розв'язання всіх суперечливих питань з позиції сили. (Прим. перекладача).

ватити в якійсь підлості. Хоча вони й не поділяють моїх поглядів, я не можу вважати їх за зрадників.

Сі. Дозвольте зауважити, що в дні війни або ж у передвоєнний час важко буде зрозуміти, де починається зрада. Ці люди ваші друзі?

Інформатор. О ні!

Сі. Що ж, у такому разі я зовсім не розумію вашої делікатності. Тим більше, що ніхто не має наміру їх «звинувачувати». Я прошу тільки, аби ви допомогли мені розкусити їх.

Інформатор. А хіба це не одне й те ж?

Сі. О, тут є один відтінок. Візьмімо бодай праву руку Аталанта. Поіменуймо його Азюром. Розумієте, що я хочу сказати?

Інформатор. Так.

Сі. Що ж, мене трохи турбує Азюр. Я ніяк не можу визначити, що він з себе являє. Я не розумію його зовсім. Що ви думаєте про нього? До якої категорії він належить?

Інформатор. Я вважаю, що він ні риба ні м'ясо.

Сі. Як бачите, я більше у вас ні про що не запитую. Кажучи це, чи не здається вам, що ви «звинуватили» Азюра?

Інформатор. Власне кажучи, ні.

Сі. Коли ми дійшли згоди, то хочу сказати, що Азюр — це своєрідний опортуніст, який, врешті-решт, пристане до того табору, що його підкорить.

Інформатор. Можливо, навіть надасть невелику перевагу поглядам, які ми не поділяємо.

Сі. Так, я теж так думаю. Отож воно і є. Ви дуже добре вловили цей відтінок. Я хотів би те саме сказати й про Аталанта.

Інформатор. О, Аталант — це зовсім інша проблема... Ніхто не знає, що має в своїй голові Аталант.

Сі. Скажу вам відверто, що через це я й надаю великого значення його оточенню. Але поговоримо про дельфінів. Чи можна у вас запитати дещо?

Інформатор. Власне, я тому й шукав зв'язку з вами, щоб поговорити про дельфінів. У цій галузі я готовий подати вам максимальну допомогу.

Сі. По суті у мене тільки одне запитання. Яке практичне застосування дельфінів мають зробити люди Аталанта й Азюра?

Інформатор. Тут усе зрозуміло. Набагато вигідніше було б використати в будівельній або руйнівній справі під водою дельфінів, ніж водолазів.

Сі. Чому?

Інформатор. Дельфін має велику перевагу над людиною: він не боїться азотного отруєння, коли випливає на поверхню, дуже легко зникає до нового середовища. Певне, ви знаєте, що Сілеб використав дельфіна на прізвисько Теффі для зв'язку між людьми, які жили в будиночку на морському дні, й надводним кораблем. Теффі доставляв їм газети, пошту, пляшки з пивом...

Сі. Так, я пригадую, десь про це читав. То дуже цікаво, але це ще далеко не праця. А чи не побоюєтеся ви, що відсутність рук у дельфіна надто обмежить використання його в підводних роботах?

Інформатор. Так і ні. Дельфін дуже спритно діє писком. У воді він натискує на важелі, кидає м'ячі, утримує у рівновазі речі. До того ж скелет його бічних плавників схожий на скелет атрофованої руки, в якій ще збереглася долоня, — це залишок від тих часів, коли дельфін жив на землі. Він до певної міри може навіть хапати своїми плавниками. Можливо, в майбутньому доведеться їх тренувати й розвивати. А поки що треба буде використовувати упряж або щось інше.

Сі. Як саме? Розкажіть мені про той упряж. Перепрошую, зараз я сформулюю своє запитання: чи передбачалося причепити до упряжу міну, що її дельфін зміг би доставити до якогось порту або навіть підкласти під корпус корабля?

Інформатор. Так, це питання вивчається. Але про нього знаю не більше, ніж ви. Можу лише сказати, що вже зараз є натреновані дельфіни, які навіть у темряві можуть відрізнити «дружні» кораблі від «ворожих».

Сі. Яким чином?

Інформатор. Під водою до носової частини «дружного» корабля прикріплюється невеличка платівка. Вона відрізняється від корпусу корабля, бо виготовлена з іншого металу.

Сі. І дельфін пізнає цю платівку в темряві?

Інформатор. Так. І навіть тоді, коли вона пофарбована такою самою фарбою, як і весь корпус.

Сі. Як це вони роблять?

Інформатор. Вони застосовують свій сонар. Оче-

видно, є невеличка різниця між луною, що відбивається від платівки й самого корпусу судна.

Сі. Це — приголомшливо. Як ви гадаєте, яка буде роль дельфіна в наступальних і оборонних боях?

Інформатор. Ми вважаємо, що дельфін — це водночас невловимий підводний човен і розумна торпеда.

Сі. Чому невловимий?

Інформатор. Для сонарів супротивника — він просто риба. По-друге, якщо дельфін атакуватиме навіть серед білого дня, він розгадає всі хитрощі ворожих кораблів, які намагалися б утекти від нього. До того ж візьміть до уваги його незвичайну підводну швидкість і його властивість швидко пірнати на великі глибини.

Сі. Як ваша служба дивиться на всі ці речі з тактичної точки зору?

Інформатор. Уявімо, що нам вдалося зібрати й натренувати цілі загони дельфінів і примусити їх патрулювати в водах Тихого або Атлантичного океанів. Завдяки сонарам вони могли б виявити пересування якогось підводного атомного флоту й допомогти нам знищити його, розклавши міни на його шляху. А ще вони могли б атакувати надводні кораблі, підкладаючи бомби під їхні ватерлінії, доставляти атомні бомби аж у порти супротивника. В такому разі, либонь, треба зважитися на жертву тварин-носіїв.

Сі. Коли врахувати тривалість і вартість навчання дельфінів, гадаю, що то була б надто серйозна жертва.

Інформатор. Я кажу про ті часи, коли ми матимемо багато сотень таких тварин. Ми могли б тоді, розуміється, заздалегідь виділити зо двадцять приречених дельфінів-смертників, — звичайно, ці смертники про це не знатимуть, — від чого наш потенціал не зазнає шкоди.

Сі. Все це вельми цікаво.

Інформатор. Отже, для повного порозуміння з дельфінами нам конче потрібно навчитися спілкуватися з ними за допомогою мови. Це — необхідна умова.

Сі. Аталант розповідав мені про доктора Ліллі.

Інформатор. Доктор Ліллі дуже розумний, творить чудо, однак він ще не досяг мети. Гадаю, Севілла набагато випередив його.

Сі. Севілла?

Інформатор. Я вам дам його координати. По суті успіх проекту «Дельфін» цілком залежатиме від Севілли.

Сі. І він знає про це?

Інформатор. О, зовсім ні! Севілла й на думку не спадають ті перспективи, про які ми допіру говорили. Він ідеаліст. Севілла цікавить лише одне: налагодити мовне спілкування між дельфінами й людьми. Він вважає, що то було б велике досягнення людства.

Сі. Чи, бува, він не з тих...

Інформатор. Не думаю. Політично він дуже обмежений і далекий від отих речей.

Сі. Що ж, дякую вам. Я високо ціную ваше співробітництво зі мною.

Інформатор. Однак я вам нічого визначного не розповів. Ви можете прочитати набагато сенсаційніші речі, що їх пишуть деякі наукові журналісти.

Сі. Так, але вони завше викладають тільки свої гіпотези та здогади. А ваші інформації гарантують мені повну суть.

Інформатор. Я радий, що став вам у пригоді. Я весь до ваших послуг.

Сі. Щиро вам дякую. Дозвольте повернутися ще до одного пункту. Чи не погодилися б ви час від часу бодай трохи ділитися думками про оточення Аталанта? Цим зробіте нам вельми велику послугу.

Інформатор. Я все обміркую.

III.

— Містер Сі? — запитала двадцятидев'ятирічна Меггі Міллер, маленька, кремезна, кругловида. Куточки її очей завжди закисають, на щоках червоні плями, волосся в неї рідке й тьмяне, випнуті губи зливаються з підборіддям, вони надто товсті, червоні й заслинені. Меггі недбало вдягнена в джинси, що надає їй огрядності, й картату, з червоно-зеленими квадратиками, ковбойку; сама вона запальна й невгамовна. З випнутим уперед обличчям вона боронила своїх кумирів, — живих і мертвих, — професора Севілла, Джеймса Діна, Боба Меннінга, не кажучи вже про кумирів нижчих за рангом і зовсім другорядних. — Як ся маєте, містере Сі?

— Мій помічник Джім Фойл.

— Хелло, містере Фойл! Невже сталося непорозуміння,

містере Сі? У мене зазначено, що ви маєте прийти о сімнадцятій тридцять, а не...— вона глипнула на свого великого наручного годинника з нержавіючої сталі,— о п'ятнадцятій тридцять.

— Я дуже засмучений, міс Міллер.

— Дарма, дарма, містере Сі. На жаль, зараз немає професора Севілли. Проте його асистентка міс Лефей поінформує вас про все, що вас цікавить.

Якусь мить мовчали. Меггі Міллер опустила очі, попросила у всевишнього пробачення за те, що вона збрехала, й з ненавистю та презирством помислила про місіс Фергюсон: «Хіба вона зможе зрозуміти професора, ота франтиха? Скажу навіть, повія (господи, прости мене за таке погане слово). Сердега професор, жінки не дають йому спокою. А те стерво, що вміє так лицемірно моргати, найгірша за всіх. Розбещена й цинічна особа. Вона приходиться до його лабораторії серед робочого дня, лізе нам у очі. Я помітила, що й Арлетта розгнівалася. А він, такий собі йолоп, дозволяє робити з собою будь-що, досить їй раз підморгнути, й от він уже біля неї в модному авто. Він має такий нікчемний вигляд, коли ото вдвоє скоцюрбється в тій скриньці. Вона водить його за носа, як Боб Меннінг каже. Справжнісінька тиранія слабкого над сильним. Та, врешті, якщо сильний був би справді сильним, то він би не дозволив себе тиранити слабким».

— Містере Сі,— заговорила вона,— я зараз покличу міс Лафей. Вона в басейні з Іваном. Прошу? Так, Лафей,— канадка французького походження, тому в неї таке прізвисьце. Даруйте, я не познайомила вас з Бобом Меннінгом. Боб — це наш працівник.

Той ступив уперед, і Сі кинув на нього погляд. То був високий і худорлявий молодик, граціозний у кожному русі, мав довгі й ніжні руки.

— Як ся маєте, містере Сі? — запитав Боб, лагідно посміхаючись.

Коли Меггі вийшла із збірного барака, в якому була їхня лабораторія, на неї блимнуло сонце, а в обличчя дмухнув вітерець з моря. Їй здалося, що то теплий флорідський вітер обійняв її руками й міцно затис. Дівчина відчула себе щасливою й глибоко вдихнула в груди повітря. Вона жваво дріботіла своїми кудими ніжками, її кругловіде й войовниче обличчя випиналося вперед. Арлетта з розчервленими очима лежала в купальнику на плоті, пришвартованому до береж-

ка басейну, схилившись над дельфіном Іваном і встромивши в воду руку. Коли підійшла Меггі, Арлетта знову начепила захисні окуляри.

— Люба моя, який жах! Професор забув про своє побачення з отим диваком Сі. Розумієте, він, мабуть, з поважних осіб. Адже в цілому наше дослідження проходить архітаємно. Я все думаю, чи він не нашкодить професорові. Мені не подобаються його очі — байдужі, сміхотливі й приховано погрозливі. Розумієте, що я хочу сказати. Прошу вас прийняти його й розповісти про наші досліди, може, й зачаруєте його. Хоча, правда, він не з тих, хто дозволив би жінці знайти себе. Він навіть і не подивився на мене. Я залишила їх, Сі і його помічника, з Бобом. Ви ж бо знаєте Боба, він чоловік привабливий, зміг би навіть зачарувати цілу зграю гримучих змій.

— Приведіть їх сюди,— сказала Арлетта зітхнувши,— я не хочу йти в купальнику до лабораторії.

— Звісно,— заторохтіла Меггі так спішно, ніби боялася, що їй і життя не вистачить розповісти про все, що спало на думку.— Ви ж знаєте про мої стосунки з Бобом. Він — дитина, без мене пропав би. Коли Боб дивиться на мене, то обличчя його нагадує Джеймса Діна за кілька місяців до смерті. Бідолаха Джеймс. Він сидів у старому фотелі в тітки Агати, в Денвері, й тримав мою руку. Раптом знесилено зажмурих очі й сказав: «Без тебе, Меггі, я пропав би». Ви не помічали очей Боба, Арлетто. Це справжня, цілком беззахисна дитина, надзвичайно вразлива істота. Я аж гніваюся, коли подумаю, як жорстоко повівся з ним його батько. Просто гидезно! Сердега Боб. Я думаю, що ошчасливлю його, коли погоджусь вийти за нього заміж. Він буде такий радий мати від мене дитину. Боб мені цього ще не казав, але я здогадуюсь, бо він не може проминути дитину на вулиці, аби не посміхнутися або не зробити гримасу. Очевидно,— пояснювала вона загадково,— це поставить перед нами чимало проблем. Я вже розмовляла про це із Севіллою, однак той ледве вислухав мене, був неухажний, пригнічений. І потім, ви ж бо знаєте, як я ним захоплююся. Але професор у таку мить поводитьсь теж мов дитина.

— Севілла вже дорослий,— сказала Арлетта,— й знає, що, він робить.

— О ні, моя люба, не забувайте, що я його знаю вже п'ять років. Якоюсь мірою він нагадує дитину. Ви ж не

скажете, що він кохає оту дурепу. Це неймовірно. В неї мозку що кіт наплакав. Я певна, що він і двохсот грамів не важить. Професор лише потурає їй. Або тут діють якісь «хтиві» чари,— сказала вона, випнувши вперед одутливі, мов два рубці, товсті червоні губи.

— Та ведіть уже тих типів,— сказала Арлетта, відвернувшись від неї.— Я хочу якнайшвидше спекатися від них.

— Хто зна, що вона там робить,— урвався терпець у Боба Меннінга.— Бачте, вона любить потеревенити.

Впертий важкий погляд Сі збентежив Боба. Йому здалося, що сіро-голубі очі Сі вп'ялися в нього.

— Я піду туди,— сказав він червоніючи.— Ні, дякую, я не палю сигар.

Боб вийшов.

— Білле,— озвався Фойл, обернувши до Сі своє простодушне боксерське обличчя,— чому цей магнітофон безперестану крутиться?

— Не хвилюйся, Джіме, він з'єднаний з гідрофоном, що в басейні, й записує звуки дельфіна. Три тижні тому я бачив таке причандалля в Пойнт-Мюгю.— Сі схилився над столом Меггі, взяв записника, заглянув до нього й поклав на місце.— Я так і думав, Джіме. Мала гидота збрехала. Так, побачення призначене на п'ятнадцять тридцять, а вона мені докоряє непорозумінням. Севілла просто втік. Слід подлубатися в біографії цього чужинця й у біографії його асистентки. Дівчина з французьким прізвиськом...

— Білле, ви не думаєте, що деголлівці все ж таки...

— Я не довіряю нікому. Як влучно мовив Лоррімер, я, повертаючись вечорами додому, зазираю в замкову щілину, коли випорожнюю свої кишені. Ха-ха-ха!

— Міс Лафей чекає на вас біля басейну,— вбігла Меггі.— Раджу вам одягти капелюхи й скинути куртки, бо там немає затінку.

Арлетта підвелася й попрямувала понад басейном назустріч їм. Вона зовсім засмагла. Під яскравим сонцем і голубим імлістим небом здавалася крихітною. Сі усміхнувся вдавано весело. Фойл потис її маленьку міцну руку і поїнявся якимось дивним почуттям. Він сподівався побачити дівчину, яка нічим не відрізнятиметься від Меггі. Однак перед ним стояла справжня перлина. То була низенька струнка дівчина з округлим бліччям, трохи кирпата, з виразистими чорними очима, що так яскраво палали, вельми красивим ротиком. В її погляді причаїлося щось живе, бла-

городне й хтиве. Вона ступила кілька кроків до них. І ті кроки були маленькі, бо вона сама крихітна. Арлетта не мала нічого штучного, лише округла струнка постава ледь помітно погойдувалася на ногах. І така лагідна, така ніжна, що, коли дивишся на неї, слово «дитина» набирає зовсім іншого змісту. «Вона подобається мені,— подумав Фойл і відчув, як застукотіло в його скронях, як пересохло в горлі.— Боже мій, вона подобається мені! Адже вона гарна дівчина. Це видно з її очей. О ні, вона не черниця, не хапуга, й таку знайдеш лише серед тисячі дівчат, і то лише тоді, якщо поталанить. А я мушу завтра вранці повертатися до Вашингтона...»

Сі весело усміхнувся Арлетті.

— Радий зустрітися з вами, міс Лафей.

Холодні сміхотливі очі Сі ковзнули по її обличчю. «Ця мавпочка допіру плакала,— помислив він,— її щоки у патьоках від сліз».

— Якщо я добре розумію, міс Лафей,— заговорив Сі,— професор Севілла проводить тут досить оригінальний експеримент.

Арлетта зиркнула на нього. Сі усміхнувся знову, але очі його залишились байдужими. «Цьому дивакові Сі прикро, що він має справу тільки зі мною, асистенткою». Дівчина ледве стримала сльози й навіть люб'язно йому всміхнулася.

— Містере Сі, взагалі не такий вже й оригінальний цей експеримент. Його вже проводили й з шимпанзе. Однак уперше пробують його провести з дельфіном.

— Ви натякаєте на експеримент Хейзів, якого провели з мавпеням Вікі?

— Так.

— Здається, я перебував за кордоном, коли з'явилася книга Хейзів.

— Хейзи, як знаєте, «всиновили» маленьке мавпеня, якому сповнилося лише два дні, й виховували, мов дитину.

— Героїчний експеримент,— сказав Фойл.

— Звичайно! Як цього слід було чекати, Хейзам довелося зазнати суворого випробування. Те мавпеня потрощило меблі, лампи, посуд, обскубло фіранки. Однак вони дійшли висновку, що експеримент вартий був того. Хейзи поставили собі за мету виховувати Вікі, як дитину, й, оскільки звуковий апарат шимпанзе схожий на наш, навчити його розмовляти.

— Гадаю, що їх спіткала невдача.

— Скажемо ліпше, що есперимент їм не вдався.

— Сі засміявся:

— Яку ж різницю ви бачите між невдачею та експериментом, що не вдався?

— Такий експеримент може багато чому нас навчити.

— А саме?

— Перш за все, шимпанзе не може за бажанням вимовляти жодного звуку, а лише деякі з них тоді, коли є певне заохочення, й то не з власної волі. Інакше кажучи, ця вокалізація не залежить від його волі, як і ваш рефлективний рух не залежить від вас, коли лікар вистукує молоточком по вашому коліні. Перше завдання Хейзів полягало в тому, щоб навчити Вікі вимовляти один звук з власної охоти. Щоб одержати їжу, Вікі мусив навчитися вимовляти «а».

— І він досяг успіху?

— Не без труднощів. Тоді Хейзи перейшли до другого етапу: озброїлися методами, що застосовуються в школах, де навчають розмовляти недорозвинених дітей. Коли Вікі вимовляв «а», містер Хейз ступлював мавпеняті губу до губи й раптом відпускав їх. Таким чином, після двох тижнів Вікі став казати «мама». Тоді йому сповнилося чотирнадцять місяців. У два роки мавпеня навчилося казати «папа», в двадцять вісім місяців вимовляло «кап»¹, а в три роки — «ап»².

— Активний словниковий запас Вікі обмежується тільки чотирма словами?

— До того ж мавпеня завжди користується ними несвідомо. Ці чотири слова є для Вікі прохальними словами. Коли в Хейзів хтось гостює, Вікі жебрачить у гостя ласощів, кажучи байдуже «мамо» або «тату». Слово «чашка» більш спеціалізоване: Вікі вживає його, коли просить пити. Можна зробити висновок, що шимпанзе не асоціює або ж асоціює погано завчене слово з предметом, який воно називає.

— А його пасивний словниковий запас?

— Хейзи нараховують у ньому близько п'ятдесяти слів. Але тут також асоціація між словами й предметами дуже

---

¹ Чашка (англ.).

² Встань! (Англ.)

непевна. Іноді Вікі безпомилково показує свій ніс, вуха, очі, коли перед ним вимовляють відповідні слова. Але мавпеня й помиляється. Коли містер Хейз каже «очі», воно показує ніс тощо. І, нарешті, коли Вікі вивчає нові слова, він починає забувати ті, які вже знав.

Запала тиша. А тоді Фойл сказав упівголоє:

— Чотири слова за три роки! Я вважаю, що це дуже сумно.

— Для кого сумно? — перепитав Сі, подивившись на нього з ледь помітною посмішкою й втомою: — Для Хейзів чи для Вікі? Для людини чи для шимпанзе?

— Для обох, — відповіла Арлетта, співчутливо усміхнувшись Фойлові. — Вперше в історії людина зробила серйозну, тривалу й методичну спробу налагодити мовний зв'язок з твариною й не досягла успіху.

— У вас більше шансів з оцим дельфіновим малям? — запитав Сі, погладжуючи собі живіт.

— Це вже не маля, містере Сі, а дорослий дельфін. І експеримент ще не скінчився. Але якщо ваша ласка, я розповім про все спочатку.

— Чи не могли б ми десь посидіти? — спитав Сі глухуватим голосом. — Дуже кепсько так стояти під сонцем.

— Перепрощую, містере Сі, — загомонала розгублено Арлетта. — Я мусила першою подумати про це. Меггі, побудьте біля Івана, а ми підемо до лабораторії.

Сі полегшено зітхнув, коли опустився в складаний, обтягнений полотном фотель, який йому запропонувала Арлетта.

— Чи не бажаєте випити, містере Сі? — запитала Арлетта заклопотано.

— Не турбуйтеся, — відповів Сі, — це перевтома, але я охоче щось випив би.

Підійшов Боб, ввічливий і невимушений.

— Не турбуйтеся, Арлетто, — сказав він мелодійним голосом. — Я буду за служницю. Може, містер Фойл теж вип'є віскі?

Фойл у свою чергу вмовстився в кріслі-гойдалці.

— Я навіть не маю права відмовитися, — відповів він бадьоро.

Арлетта сіла навпроти них. Вона почувала себе незручно, що ввійшла до лабораторії в купальнику, однак, з іншого боку, їй здавалося трохи лицемірним те, коли б вона кинула їх і пішла одягати шорти.

— Прошу вас, розповідайте далі, міс Лафей,— заговорив Сі,— я почувую себе добре.

— Насамперед маю сказати, що у нас є два басейни, розташовані на певній відстані один від одного. В першому тримаємо одного самця й дві або три самиці — це залежить від обставин. Другий, той, що ви допіру бачили, дає змогу нам відокремлювати, коли виникне така потреба, одного з дельфінів. Усе це почалося навіть несподівано: близько чотирьох років тому в нас одночасно розродилися дві самиці. Одна, спородивши живе дельфіня, загинула, а друга народила мертве маля. Здавалося, що друга самиця згодиться усиновити дельфіня, яке залишилося без матері. Та нічого не вийшло, вона відмовилася. Правда, таке нерідко буває й у інших тварин: так, вівця, що зразу ж після народження втрачає своє ягня, не погоджується годувати ягня-сирітку.

Арлетта замовкла. Увійшов Боб, несучи на таці пляшки й склянки. Сі негайно дістав з кишені невеличку коробочку й ковтнув дві пілюльки. Арлетта помітила, що в нього тремтіла рука, коли він підносив до рота склянку з віскі. «Мабуть, цей чоловік любить напихати себе наркотиками».

— Саме тоді професор Севілла,— заговорила вона переходя,— забав сам виплекати дельфіня. Для цього слід було перевести його до іншого басейну, щоб уникнути поранення, якого міг йому завдати самець своїми пустощами — саме тоді він шукав собі пари. Нарешті, треба було якось брати молоко в самиці, що лишилася жива, й годувати ним малятко. Одне слово, це здається дуже просто, а насправді перед нами виникли цілі проблеми. Протягом перших тижнів найтяжче було створювати вигляд постійної присутності в басейні, щоб відокремлене дельфіня не почувало себе самотнім. Наші люди вдягали костюми аквалангістів і по двоє опускалися у воду. За місяць професор розпорядився спустити на воду два плоти, на яких могли сидіти названі матері дельфіняти. Звісно, воно мало також зв'язок із своєю людською родиною за допомогою гучномовця, зануреного в воду. До того ж його часто пестили. Іван поставився без підозри до того, що його матері перебувають над водою. Вночі, іноді навіть вдень, обидва плоти підтягували для зручності до берега басейну.

— Міс Лафей, навіщо аж два плоти, чому не один? — поцікавився Сі.

— Бо дельфіня має двох матерів. Одну рідну, другу — повитуху, що подавала їй допомогу під час пологів, відганяючи цікавих, і, нарешті, допомагала їй боронити маля від невгамовних самців. Професор намагався відтворити все це штучно: коли обидва плоти припиналися до берега, між ними завжди лишався вільний простір. Протягом перших місяців і приходив сюди Іван. Уночі ми опускали в воду руку, й Іван відразу ж підставляв голову під пальці своєї матері, навіть тоді, коли спав.

Фойл усміхнувся.

— Яка мила тварина! — додав він, розмішуючи лід у склянці.

— Невже Іван має вас за свою родину? — перепитав Сі. До нього знову повернулася впевненість, з'явився рум'янець на щоках, а погляд просто пронизував міс Лафей.

— Думаю, що він має весь наш колектив за свою родину, а професора Севілла й мене — за матір і няньку.

— Чому?

— Бо ми найбільше провели часу з ним і тільки ми його годували — в перші дні давали соску, а пізніше — рибу.

— Міс Лафей, — сказав Фойл з посмішкою, — ви тримаєте нас у таємничій невідомості, досі не сказавши, чи ваші дельфіни вже розмовляють.

Арлетта подивилася на нього, і її темні очі заіскрилися. Ройл помислив: «Ну й усмішка, у дівчини! Вона усміхається куточками уст, так невимушено й приємно».

— Я ще до цього дійду, — відповіла Арлетта. — Але спочатку хочу підкреслити ось що: принцип експерименту професора Севілла ґрунтується на явищі, яке вперше помітив доктор Ліллі, а інші дослідники підтвердили його, — дельфін здатний мимовільно імітувати людський голос. Розмовляючи безперестану з Іваном, тримаючи його в «родинній звуковій ванні», як каже професор, ми сподівалися, що він почне імітувати звуки, якими його настирливо частували — спочатку не розуміючи їх (наче немовля, яке белькоче й щебече в колісці), а відтак потроху вловлюючи їхній зміст.

Арлетта зробила паузу, переглянулася з обома чоловіками й триумфально засміялася:

— Все так і вийшло.

— Отже, він розмовляє! — скрикнув Сі, підскачавши у фотелі, й кинув швидкий погляд на Фойла.

Фойл схилився вперед, міцно затис у руках склянку й, стримуючи хвилювання, мовив глухим голосом:

— Ви досягли успіху!

— Частково,— сказала Арлетта, піднявши вгору праву руку.— Зараз я вам про все розповім. Тільки спершу хочу сказати, що обмежує наш успіх. Мовний апарат дельфіна відрізняється від нашого. Дельфін вимовляє звуки не ротом — ним він тільки їсть,— а дихальним органом. Він не любить, щоб до його дихала доторкалися й робили такі вправи, як їх робили Хейзи з губами Вікі. Та ця процедура й не потрібна, бо вже зразу було видно, що Іван має подвійну перевагу над Вікі: він може навмисне вимовляти звуки й мимовільно імітувати людський голос. Але найсенсацийніше досягнення, містере Сі,— і воно стане в майбутньому ще значнішим, навіть якщо зараз немає чим похвалитися,— полягає в тому, що Іван зміг встановити чіткий і постійний зв'язок між словом, яке вимовляє, і річчю, поіменованою словом. Інакше кажучи, Іван досяг специфічного людського пізнання слова-символу.

— Та це ж чудовий стрибок уперед! — вигукнув Фойл.

— Я теж так гадаю,— озвалась Арлетта, й у неї заблищали очі.— Навіть коли експеримент професора Севілли на цьому зупинився б, він однаково був би вирішальним кроком у міжвидовому спілкуванні.

Сі холодним поглядом змріяв Арлетту. «Яка мерзота — жіноче тіло, оті великі перса, ті стегна...— Він напівпримружив очі.— «Вирішальний крок у міжвидовому спілкуванні». Так, це від Севілли, в якого вона, безперечно, закохана... Всі вони однакові, завше секс на думці».

— Міс Лафей,— Сі промовив ласкаво,— скільки слів знає Іван?

— Водночас озвався й Фойл:

— Він дуже їх спотворює?

Боб Меннінг засміявся дзвінко й обернувся до Арлетти.

— Доведеться встановити чергу!..

— Відповідаю на перше запитання,— сказала Арлетта, зиркнувши на Боба.— «Йолоп, чому він бере стільки на себе?» — Далі повела: — Активний словниковий запас Івана досягає сорока слів.

— Та це ж багато! — вигукнув Фойл.— Сорок слів — це десятиро більше, ніж у Вікі!

Втрутився Сі:

— Чи не могли б ви назвати деякі з них?

— Міс Лафей,— перебив його Фойл, подивившись на Сі роздратовано,— ще не відповіла на моє запитання, чи Іван спотворює засвоєні слова...

Арлетта підняла руку на рівень плечей і сказала:

— Перш як відповісти на ваші запитання, я хочу наголосити на одній деталі: Іван впевнено використовує найабстрактніші мовні символи. Наприклад, він уміє казати: «right», «lift» «in», «out»¹ і вживає ці слова правильно. Він вимовляє дієслова «go», «come», «listen», «look», «speak»² і використовує їх свідомо.

— В такому разі,— заговорив Сі,— я не розумію, що обмежує ваш дослід...

— Я зараз скажу вам,— провадила Арлетта,— й одночасно відповім містерові Фойлові.

— Нарешті,— зрадів Фойл.

Арлетта усміхнулася йому.

— Почну з менш значимого. Як і треба було на те сподіватися, Іван вимовляє людські звуки занадто по-своєму. Голос у нього різкий, гугнявий, верескливий, і не завше його легко зрозуміти. На жаль, є набагато серйозніше, ніж оці дрібні вади.— Вона помовчала трохи й додала: — Воно полягає в тому, що Іван може вимовляти тільки односкладові слова. Ось що обмежує наш дослід. Коли ми намагаємося навчити його вимовляти двоскладове слово, він запам'ятовує лише останній склад, незалежно від того, падає на нього наголос чи ні. Таким чином, слово «music» у нього виходить «zic», «Іван» — «Fa», «listen» — «sen». Саме тут ми зазнали труднощів, які, кажучи словами професора Севілли, гальмують увесь поступ: Іван не вміє з'єднувати склади:

— Містере Сі, чи можу я забрати у вас склянку? — запитав Боб.

— Прошу,— сказав Сі, ледь усміхнувшись, але навіть не глянув у його бік.

Боб граціозно підійшов до Сі, взяв його склянку й одночасно забрав Фойлову. При цьому його постава злегка гойднулася на ногах і рука зігнулася в зап'ясті. Арлетта замовкла: вона розгнівалася, що її перебили й до того ж Сі не ставив більше запитань, щоб відновити розмову.

¹ Праворуч, ліворуч, всередині, зовні (англ.).

² Іти, приходити, слухати, дивитися, розмовляти (англ.).

Боб навмисне перебив її, аби сподобатися Сі, а Сі навмисне замовк, щоб роздратувати її.

— Міс Лафей,— порушив мовчанку Фойл,— ви сказали, що Іван не вміє з'єднувати склади.

— Але є набагато серйозніше лихо, містере Фойл,— заговорила Арлетта, вдячно подивившись на нього.— Іван не вміє пов'язувати слова. Він може вимовити й розуміти слово «give»¹. Він годен зрозуміти й вимовити слово «fish»², однак він ще ні разу не зумів сказати: «give fish». Коли б він спромігся це зробити, професор вважав би, що Іван досяг вирішального етапу.

— Інакше кажучи,— озвався Сі,— якби Іван перейшов од слів до речень, він умів би розмовляти.

— Еге ж.

Запанувала тиша, яку перегодя порушив Фойл:

— Та навіть те, що він навчився вимовляти односкладові слова, вже чудово.

— Так,— погодилася Арлетта,— я теж такої думки, містере Фойл, це просто чудово.

Сі дістав з кишені портсигар і простяг його Фойлові, але той відмовився запалити. Тоді Сі сам дістав сигару «Апманн» і закурился.

— Я гадаю,— сказав він,— що професор Севілла намагався перебороти труднощі, ви нам допіру розповіли...

Його речення могло б виглядати як безбарвне запитання, однак він виголосив його так невиразно, ніби звинувачував у чомусь Севіллу.

— Так,— сказала Арлетта,— і я добре пам'ятаю, як це відбувалося. Якось професор Севілла зібрав нас у лабораторії і сказав нам таке... Бобе, поправте мене, якщо я помилюся... «Припустимо,— сказав він,— що я полонений тваринами, які переважають своїм розумом людину й добре до мене ставляться, перебуваю в приємному місці під пильною вартою. Мої охоронці ставлять переді мною завдання, що вимагає великих розумових творчих зусиль. Умови життя, здається, добрі. У мене є необхідний комфорт, чудова їжа, охоронці оточили мене любов'ю. Однак я не почуваю себе щасливо, бо, як той казав, я єдиний у своєму роді. Мені бракує товариша, або, вірніше кажучи, товаришки. Тепер припустимо, що мої благодюшні охоронці дають мені цю

¹ Давати (англ.).

² Риба (англ.).

товаришку, й я вподобав її, я закохуюсь у неї. Тоді все змінюється. Мое життя набирає нового сенсу. Я одержую могутній психологічний стимул, що розвиває в мені впевненість, стійкість духу й творче піднесення. Чи не гадаєте ви, що насамперед ці зміни позначаються на моїй праці?»

— Браво! — мовив Боб Меннінг, скося зиркнувши на Сі.— Ви дуже добре переказали слова Севілли.

Він вимовив «слова» з ледь вловимим відтінком глуму. Арлетта обурено глипнула на нього.

— Я гадаю, що ви погодилися з цими «словами», як ви сказали.

— Так, я згоден,— відповів він, крадькома усміхнувшись до Сі.— Хто сказав вам, що я не згоден?

Сі залився тихим розпливчастим сміхом, який, здавалося, намагався стримати.

— Якщо я правильно збагнув,— сказав він з надмірною статечністю,— професор вважає, що самиця допоможе Іванові розв'язати мовні завдання. У кожному разі, чом би й ні? — провадив він, наївно дивлячись на асистентів.— Чом не може бути зв'язку між філологією та сексуальністю?

Боб так глянув на Сі, наче душився зо сміху, й собі повторив з пафосом:

— Чом би й ні?

Погляд Фойла з цікавістю сковзнув з Боба на Сі і зупинився на Арлетті. Фойл здогадався, що вона дуже образилась і спішно попрохав:

— Міс Лафей, скажіть нам хутенько, як пройшов цей експеримент.

Арлетта йому усміхнулася:

— Принаймні несподівано.

* * *

— Люба Мерґріто,— промовила місіс Ферґюсон,— я знайомлю вас з професором Севіллою. Генрі, це — місіс Мерґріта Мендвіль. Прошу вас, Генрі, притисніться до мене — («р» вона вимовляла гортанне, а «о» надто відкрито).— Ми тонкі і втрюх вмістимося на передньому сидінні.

Дверцята авто зачинилися. «Вона знадила мене,— прикро помислив Севілла.— Ідучи до свого дачного будиночка, що самотиною стоїть на березі моря, взяла мене собі в супутники».

— Для мене велика честь познайомитися з вами,— озвалася місіс Мендвіль, кинувши на нього доскіпливий, надто зухвалий погляд. Ця жінка, як і Грейса Фергюсон, висока й худорлява, в неї довга рафаелівська шия, овальне обличчя й принадні повіки. Вони обидві такі тендітні, що, здавалося, самі домоглися в природи, аби та не наділяла їх красивими персами й стегнами, залишила їм тільки юнацький кістяк, здатний носити чи то чоловічі, чи то жіночі сукні найвишуканішого паризького шиття.

— Генрі,— мовила Грейса Фергюсон, «р» у неї було увулярне, запозичене від актрис, що грають у шекспірівських п'єсах. Речення мелодійні, повільні, витончені й ледь чутні. Мерґріта Мендвіль розмовляла так само мляво, як і її подруга. Цьому вишуканому мистецтву розмовляти в такий спосіб вони навчилися в Вассерівському коледжі, де виробили такий голос і говірку. Слова народжувалися в них у самісінькому горлі, а речення співучі, але небагатослівні, й зривалися вони з кінчиків їхніх уст.

— Генрі вельми добродушний чоловік, коли погодився відірватися від своєї лабораторії. Люба Мерґріто, його час такий цінний для країни. Я справжнісінька антипатріотка, заважаю йому працювати. Мені здається, що забрала його в самісінького Вашингтона, Лінкольна, Сполучених Штатів Америки.

Грейса усміхнулася, повільно опустила вії, довгими пальцями, на яких переливався барвами один-єдиний діамант, схопилася за важіль зміни швидкостей, що стирчав із днища автомобіля й своїм наконечником торкався лівого стегна Севілли.

— Як ви думаєте, чи не краще було б, якби ваше авто мало звичайнісіньке автоматичне перемикання швидкостей, як у «бюїка»? — запитав Севілла й зразу ж замовк. Він сидів в оточенні оголених рук і в пахошах коштовних парфумів. Ця тіснота непокоїла, навіть гнівила його. «Ну й крихітне авто! За останнім словом незручностей. Навіть нема куди подіти ноги»,—мислив він. Ось уже цілий місяць вона замилює йому очі, Севілла так і не домігся від неї чогось, навіть поцілунок. «О милий Генрі, все ж таки ми не фліртуватимемо. Це так брутално. То буде все або ж нічого. Дайте мені змогу вирішити»,— завжди мовила вона, поволі опускала повіки і ховала багатообіцяючі очі. Однак зараз вона лише тендітний, холодний і недоступний манекен, достоту такий, якого можна бачити за склом у вітрині.

— Люба Мерґріто,— озвалася Грейса,— прошу вас, не запитуйте Генрі про його дельфінів, вони — його улюбленці. Він любить їх більше, ніж мене. Я така заздрілива, він нічогосінько не розповідає мені про них. Мовчить, як риба.

— Мені здається,— завважила місіс Мендвіль,— що він взагалі німий. Я боюся, люба Грейсо, що Генрі не оцінить мою присутність так, як мав би це зробити.

— О, ні,— загомонів Севілла,— мене просто зачаровують то з лівого, то з правого боку. А цього забагато для мене.

— Мерґріто, хіба я вам не казала, що цей чоловік вельми чарівний і дотепний, дехто міг би уздріти в ньому гідність «старої Європи». Я його так люблю, що аж втрачаю здоровий глузд, навіть ночей не сплю.

— А я гадаю,— втрутилася Мендвіль,— що він просто знаджує. Дуже прикро, мила Грейсо, але мушу зараз вразити вас. Я починаю нестямно закохуватися в професора,— сказавш це, вона поклала руку Севілли на коліно.

Грейса посміхнулася:

— Щось жахливе. Ви — моя найкраща подруга й зраджуєте мене. Ми станемо суперницями й доведеться пролити кров.

Севілла, зіщулившись, мовчав. Ці химерні залицяльниці, певне, глумилися з нього; здавалося, вони на якусь мить покидали з себе фіжмові сукні й розважалися, ніби хотіли спізнати бентежного щастя сільських жінок. Їхні чоловіки мали клопіт з діловими людьми — керуючими трестами, секретарями управлінь, юристами. А вони були приречені на самотність, самі між собою не мирилися, навіть слугами своїми не керували, бо про все клопотався батлер¹. Ці жінки замкнулися у всесиллі свого капіталу, мов слимаки в шкаралупах, і звідти розважливо дивилися на світ каламутними очима. Вони мали себе за надлюдей, так високо задирали кирпу, що навіть не вмiли більше зневажати інших людей. «Однак,— сердито міркував Севілла,— ходити до вбиральні — не є для них цілком незнайомою справою».

— Люба Мерґріто, ось вам ключ. Коли ваша ласка, відчиніть будинок, доки я з Генрі ставитиму авто в гараж.

Грюкнули дверцята. Мерґріта розгладила долонею спідницю й граціозно покрокувала, підплигуючи на рині.

¹ Маршалок (англ.).

— Голубе мій,— звернулася Грейса до Севілли, не зрушаючи з сидіння авто,— коли ми їхали, ви не промовили жодного слова. Що подумає Мерґріта? Ви просто неможлива людина.

— Мушу сказати вам,— Севілла відсунувся аж до дверей і, повернувши голову ліворуч, дивився на неї темними очима,— якщо я не попросив вас освідчитися мені в коханні, то лише тому, що не волів, аби ви почервоніли перед подругою. Словом, ви не забаритеся побачити мої погані манери.

— Хочете сказати, що ви маєте намір виправити їх?

— Ні, лише скажу, що ця зустріч — остання.

Вона підвела вгору брови, відкопилила губу й гордовито промовила:

— Справді?

— Справді,— відповів Севілла.

Грейса й далі трималася гордовито. Поклала одну руку на кермо, другу — на важіль зміни швидкостей і, звівши брови вгору, втупилася очима поперед себе. Калібан збунтував і лишався тільки один спосіб покарати його — негайно винести йому свій присуд: «Генрі, мені шкода, але нашим взаєминам настав кінець». Проте вона не змогла сказати цього, бо він випередив її. Цього разу йому належала першість. Севілла не глузував. «Які в нього очі — темні, горді, люті, очі іспанця! Він убив би мене,— трохи зм'якла вона.— Та ні, треба триматися, бути розсудливою. Яка то була колись втіха для мене, коли він впивався в кожен мій рух отими запальними очима, повисав на моєму поясі, мов брелок. Здавалося, що мене огортав теплий вітерець». Вона похнюпилася, скоса зиркнула на нього.

— Генрі,— озвалася хриплим, пригніченим голосом,— ви завдали мені таких прикрощів. Ви помиляєтесь, гніваючись, що з нами поїхала Мерґріта. Намір наш не такий, як ви думаєте. Ходімо, я зараз розвію це непорозуміння.

Грейса, не виймаючи ключа запалення, встала з авто, встав і Севілла.

— Зачекайте,— попрохала, лагідно усміхнувшись йому, й пішла, ступаючи дрібними кроками.

За дачу тут правила звичайнісінька товарна платформа з високими бортами, але дуже коштовна, оббита червоним деревом, на камінному фундаменті. В ній була лише одна кімнатка й кухонька. Гараж з піддашшям стояв над самісіньким океаном, до нього докочувалися морські хвилі, їхні бризки розсипалися на перехожих.

Севілла бачив у вікно, як на березі Грейса розмовляла про щось із місис Мендвіль. Він знесилився і опустився у фотель.

Яскраве світло, осліплювало Грейсу, й та примружила очі.

— Люба моя, щось жахливе сталося. Допіру Калібан влаштував мені страшну сцену. Ну й потвора він. Просто нещадно побив мене. Я скривджена так саме, як ота дівчина, що у волохатій руці Кінг-Конга на Імпейр-стейт-білдінг¹. Чи не могли б ви мені допомогти?

— Моя сердешна любонько, я могла б, та не відаю, чи повинна... Ні, ні, Грейсо, я жартую. Звісно, я все зрозуміла. Ось зараз я несподівано згадала, що в мене тут є приятелі. Прошу вас, позичте мені свого авто, я завітаю до них, моїх бідолашних друзів.

Грюкнули дверцята, зафуркотів мотор. Севілла підвівся й попростував до дверей.

— Я дала автомобіля Мергріті,— з'явилася на порозі Грейса.— Вона забaglia навідатися до...

Він швидко ступив до неї й обняв.

— Генрі, ви надто образили мене,— сказала Грейса, відштовхуючи від себе Севілла.— У вас такий вигляд, ніби ви вважаєте, що ми давно вже дійшли згоди.

Вона пройшла повз нього з піднятим підборіддям і вмостила на канапі, схрестивши ноги, елегантна й недоступна. Севілла отетерів, втупився в неї розгніваними очима.

— Ні! — вигукнув Севілла так, що це «ні» заглушило шум морського прибою.— Ні, ми ще не дійшли згоди. Але я не хочу більше, аби мене водили за носа. Мушу знати: так чи ні. Якщо ні, то я зараз же пішки піду геть звідси.

— Генрі, ви страшна людина,— відказала Грейса. Вона підвелася й підійшла ближче.— Справді, я боюся вас. Ви поводитеся жахливо.

І раптом, будімото її гордість була крихітною скоринкою, яку Севілла щойно потрощив пальцями, жінка скорилася, дозволила себе роздягти.

Севілла мовчав. Зніжковівши, зовсім неохоче пестив її. Вона також була незворушна, байдужа. «Як і я»,— зневажливо думав Севілла. Минав час. Він прислухався, як за вікном завмирало море, але ніяк не міг зосередитися.

---

¹ Найвищий хмарочос у Нью-Йорку, резиденція американського мільярдера Рокфеллера. (Прим. перекладача).

— Генрі,— озвалася Грейса,— ви не бажаєте мене?

— Та що бо ви, люба,— сказав уголос, а про себе подумав: «Вона не годиться ні в тин ні в ворота».

В шибку дверей Севілла бачив шматочок піщаного берега й піняву моря.

— Послухайте, Грейсо, я не хотів би вас образити, але все це виходить у вас вельми кепсько.

— Тож-бо як? — перепитала вона, вражена.— Та мені ніхто ніколи так не докоряв.

Севілла зіперся на лікоть і сказав:

— Цей «ніхто» був невибагливим, ось що. Гадаєте, що то вершина шляхетності говорити зараз про того «ніхто»? Це я кидаю вам докір, а не той «ніхто».

Водночас Севілла помислив: «Яка безглузда розмова! Сумно все виходить, коли нема навіть звичайної приязні. Яку радість може взяти собі від життя ця обмежена мільйонерка?» Він схилився над нею і раптом домігся свого. Але поспішність, тісний диван, на якому вони з'юрилися, незручності, повна відсутність ласки все зіпсували, звели нанівець, затьмарили, не було від цього ні радості, ні навіть задоволення. Севілла підвівся.

— Подякуйте,— озвалася Грейса, задириливо усміхаючись.

Він же, змірявши її поглядом, подумав: «Просто невірогідно! Це треба їй дякувати. Їй зовсім бракує почуття гумору».

— Дякую,— стримано промовив Севілла.

— Чи не бажаєте скупатися? — спитала вона так, ніби запропонувала йому чашку чаю.

— Ні, не хочу. Однак, коли ви маєте що взути, крім отих шлапаків, ходімо поблукаємо трохи берегом.

— Гаразд, я піду босоніж,— погодилася Грейса.— Це так приємно для ніг.

З півгодини вони мандрували берегом, розмовляли. Севілла так і не з'ясував, що вони казали одне одному. Лише одна деталь запам'яталася йому: коли нахилився, щоб підняти черепашку, Грейса сказала:

— Генрі, вкоротіть чуба, він надто довгий. Це не пасує вам.

По суті то було банальне, зовсім недошкульне зауваження. Севілла випростався з черепашкою в руці й раптом відчув, як його охопила втома, в глибині душі спалахнула відраза до неї, така нестерпна, буцімто цілі десять років

він блукав підруч з нею по холодній пустелі. Хоча Севілла лагідно посміхався їй, але саме цієї миті зрозумів, що прийшло до нього остаточне рішення, і він назавше викреслить її з свого життя.

* * *

— В усякому разі,— мовила Арлетта,— сумніву не було, Іван не витерпить самотності. Він нервував, поводився неспокійно, був неуважний, менше зосереджувався на своїх вокальних вправах; здавалося навіть, що він зледачів. До того ж щоразу, коли ми перебували поруч з ним, він вигинався змійкою — в такий спосіб дельфіни залицяються до самиць. Все частіше він горнувся до нас, гладив бічними плавниками нам голови, щипав зубами ноги й руки. Ці залицяння були нескінченні, а потім дельфін почав шаленіти. Ми не наважувалися більше плавати в басейні, боялися, аби він не покусав нас,— гадаю, такі укуси сподобалися б дельфінці...

Фойл усміхнувся. Сі підніс угору сигару.

— З ким він так поводився?

— Я відповім на це запитання,— втрутився Боб, злегка усміхнувшись і підморгнувши Сі.— Спочатку з усіма потроху. Потім найчастіше з Арлеттою.

— Розумію,— сказав Фойл.

Арлетта обурено подивилася на Боба Меннінга.

— Розповідайте далі, міс Лафей,— прохав Сі.

— Все це наводило на думку, що він прийме добре самицю, яку ми збиралися йому дати — її звали Майна. Насправді так воно й сталося. Зрозуміло, спершу Іван трохи наполохався, коли до басейну, який він мав за свою недоторкану територію, ввели другу тварину. Іван завмер і якусь хвилю розглядав незнайомку, але ці спостереження тільки підбадьорили його, бо потім він перейшов від обачливої обережності до нестримного залицяння. Дельфіни стали частіше пеститися, гладити й щипати зубами одне одного. Їхні пустоші тривали цілими днями. Загалом дельфіни паруються вночі й на світанні. Тому ми ніяк не могли дізнатися, чи Майна й Іван спарувалися. Але наступного дня поведінка дельфіна змінилася. Він не тільки більше не плавав за нею, а навіть рішуче не дозволяв їй наблизитися до себе. Коли вона наближалась, загрозливо клацав щелепами. А тоді одвертався від неї і віддалявся, сердито сплес-

куючи хвостовим плавником по воді. Майна зміюкою вигиналась перед ним, однак марно: коли намагалась погладити його, він бив її бічними плавниками й знову клацав щелепами. Його ставлення до Майни не змінилося й наступного дня. Він ще більше гнівався й загрожував їй. Коли Майна підпливла до нього, той укусив її за хвоста — і цього разу по-справжньому — тому вона не наважувалася більше наближатись. Ми зрозуміли: Іван не зможе зжитися з Майною, й професор Севілла почав хвилюватися за життя дельфінки. Він вирішив перевести її до іншого басейну, де, до речі, відразу її прийняли до свого гурту самець і дві самиці.

— Що ж сталося? — запитав Сі.

— Ми довго дискутували з цього приводу й досі ще дискутуємо, — відповіла Арлетта, — однак можемо робити тільки здогади.

— А саме?

— Спершу треба зрозуміти, — сказала Арлетта, — що парування дельфінів — акт вельми нелегкий. Самиця мусить бути поблажливою й терплячою. Скажімо, Майна поведилася незграбно, втікала від нього, всі Іванові спроби були марні. Либонь, він надто розчарувався в ній.

— І зненавидів її? — озвався Фойл, посміхнувшись. — Вона довго кокетувала й не сподобалася йому? Але це ще не означає, що він не міг почати все спочатку.

— Я вважаю, — втрутився в розмову Сі, — що експеримент зазнав невдачі, бо дельфіна поійняла відразу до самиці.

Арлетта заперечила:

— Воно, мабуть, не так уже й серйозно. Може, просто Майна не сподобалася Іванові.

Фойл засміявся:

— Мені здається, міс Лафей, що цього разу ви перебільшуєте.

— Зовсім ні. Дельфіни, як і люди, вибагливі в своїх прихильностях і антипатіях. Колись ми тримали в басейні двох самців. Вони настільки заприятелювали, що інколи можна було запідозрити їх у великих гріхах.

— Справді? — поцікавився Сі. — А саме?

— Ну, вони по черзі залицялися один до одного. Тоді ми вирішили пустити до їхнього басейну самицю, однак вони навіть не звернули уваги на неї. Більше того, коли вона стала гратися з ними, вони її прогнали. Ми й подумали, що стосунки між цими самцями зайшли надто

далеко, тому вирішили забрати від них самицю. Але за деякий час за браком місця ми змушені були пустити до них іншу самицю. На великий подив, вони прийняли її дуже добре і відразу стали залицятися до неї.

Сі розчавив сигару в попільничці, що стояла перед ним.

— Отже,— сказав він,— Майна не звабила Івана, бо він поїнявся відразу до неї?

— Зрозуміла річ, це тільки здогади.

Сі провадив далі з прихованою іронією:

— Ви вважаєте, що терапія, яка мусить допомогти Іванові перейти від слова до речення, не зазнала невдачі.

— Я не розумію, чому вона мала б зазнати невдачі,— відказала Арлетта із стриманою підозрою.— Не можна робити такий висновок тільки на підставі одного досліду.

— Ви хочете сказати, що Севілла має намір продовжити цей дослід за допомогою іншої самиці?

— Він мені нічого не казав, але я гадаю, що це так.

Сі підвівся, взяв капелюха, сказав:

— Ну що ж, він людина заповзятлива.

— Таким і треба бути,— впевнено відповіла Арлетта.— Успіх приходить після невдач, які доводиться перемагати.

— Кому належить цей гарний вислів, міс Лафей? — запитав Сі з кислою усмішкою.

— Севілли,— півголосом відповів Боб Меннінг.

Сі й Фойл широким кроками ступали до дверей. Сі обернувся й через плече усміхнувся Арлетті. Дівчина не зводила очей з Боба Меннінга. А коли той проходив повз неї, вона взяла його за руку й розгнівано промовила:

— Ви щось хитруєте? Ви занадто вже догоджали цьому мерзотникові. Що з вами?

* * *

Сі, голий і спітнілий, сів на ліжку й двічі погладив руками своє рум'яне обличчя, наче намагався стерти з нього втому. Боже, він не відчував більше своїх ніг, йому страшенно хотілося спати. Зараз міг заснути й без снадійного. «Господи, що може стримати мене вживати або не вживати наркотики! Дивні ті люди, які відмовляються від тютюну та горілки й на килимі починають тренувати свій брюшний прес. Яка дурість! Чого варта їхня боротьба проти старості? Рано чи пізно їхня карта буде бита. Вони

помруть від захворювання легень, печінки, серця або, зрештою, від раку передміхурової залози».

Сі глузливо посміхнувся. Його поїняла якась невиразна й незбагненна зненавида, думки сповнювалися вогнем і моццю, і йому ставало приємно.

«Смішно мені з них. Постійно рухатися, перебувати на свіжому повітрі, дотримуватися гігієни, смачно й вчасно харчуватися — що ж воно таке? Жалюгідний відступальний бій, не більше, а наприкінці — розгром, повний і неблаганний розгром — єдине, в чому можна бути цілком упевненим. Життя або смерть — яка різниця? Саме слово «життя» — це глум і шахрайство! Називати життям ці кілька огидних хвилин між двома небуттями — справжній самообман! Це означає заздалегідь ошукувати, обдурювати себе, бо смерть неблаганна. Що ж то за телепні набрехали нам про «успіх у житті»? В якому житті? Який успіх? Я теж вірив у нього в університеті і згодом. Пригадую, як я казав собі: «Я тільки супершпик». Міг би я стати вченим і нині мав би лабораторію, асистентів, займався б творчою працею, як отой чужинець, тобто робити те, про що мені розповідала ця тварюка. Все дурниці! Ніхто не досягає успіху в житті. На світі живуть одні невдахи. Всі люди — невдахи, бо вони вмирають. Звісно, і я, і Джонні теж. Ну що ж, хай усі здихають! І негайно! Хай їх усіх змете воднева бомба! Навіть коли в її вогні згорять кілька мільйонів. І я також разом з ними. Що мені з того? Хіба я просився на світ? Єдина в мене втіха — робити свою справу. Жив би Джонні, я взяв би його до себе на службу. Ми обидва спізнали солодких хвилин. Як чудово було прокидатися вранці й, мов середньовічні лицарі, поруч один з одним, відчувати п'янку волю й щохвилини ризикувати життям. Джонні стояв на осонні серед села, яке ми тільки-но завоювали. Він, широкоплечий, стояв, розставивши ноги, скидався на могутнього, незборимого атлета. «Бачиш отого старого шкарбуна, що молиться біля хатини? — спитав він. — Я зіграю на нього в орлянку. Якщо буде орел, я нічого йому не заподію, а коли решка — я вколюшкаю його». Джонні підкинув монету, яка, вилискуючи на сонці, завертілася в повітрі. Потім упіймав її в жменю й перекинув з долоні на долоню. «Решка! Старий програв», — вимовив Джонні, знімаючи затвор із запобіжника. Дідусь упав на землю, вкрившись пилом, і сконав, мов розчавлена блоха. Тієї миті Джонні мав божественний вигляд — безтурботний, байду-

жий. Обернувся до мене, обличчя в нього було спокійне й невиразне. Він промовив безбарвним голосом: «Сьогодні — цей, а завтра — я». Так, наступного дня Джонні справді загинув.

А тепер, хай йому грець, мені все байдуже, навіть моє ремесло. Якщо справи йтимуть і далі так, то я не зможу більше зайнятися своїм ремеслом. Допіру думав, що вмру перед отою повією з її дельфіном Іваном. Але ж чому Іван? Хто приліпив російське ім'я американському дельфінові?»

Сі відчув щем у шлунку. Ліг горілиць, широко розкинув ноги й щосили почав розтирати собі живота, вминаючи в нього пальці. «Оце м'ясо, ці тельбухи, нерви, кров, — мислив, — таке самісіньке, як у тварини: кволе, спітніле, бридке... Цей чужинець, либонь, досягне успіху. В усякому разі, уже наблизився до мети. Ще один трюк Лоррімера, який приховав це од мене. — «Запитуеш, чи вони опублікують результати, цікавишся, чи це «не таємниця»?» — казав він. — О сер, щоб ви вдавилися своєю «не таємницею». Я не відаю, яких заходів вживають вони, проте це мені не завадить вдатися до інших заходів. Б'юся об заклад на мої брелоки, що це чарівне кошеня погодиться задля мене стати передавальною антеною біля Севілли».

В кімнаті пронизливо задзеленчав телефон.

— Негідник! — вилаявся Сі. — Саме в ту мить, коли я збирався заснути.

Він зняв трубку.

— Білле, говорить Кейт, — чулося в трубці. — Я наважився потурбувати тебе, бо щойно одержав телеграму з агентства. Перекажу тобі її кількома словами: «В Радянському Союзі категорично заборонили ловити дельфінів у його водах. Кожного рибалку, що поранить або вб'є дельфіна, буде притягнуто до суворого покарання».

— Отакої, — промимрив Сі. — Яким числом датується телеграма?

— Дванадцятим березня.

— Дякую, Кейте.

Він поклав трубку.

Перегодя Сі підвівся. Вже й спати йому не хотілося. Він озув пантофлі й став проходжатися вздовж і впоперек кімнати.

IV.

— Пам'ятаєш, як отой дивак Сі приходив тоді поплудні морочити нам голову із своїм помічником, схожим на боксера,— сказала Меггі.— В усякому разі його помічник був гарніший за нього. Мене холодом обдавало від погляду того дивака Сі.

— Пригадую,— озвалася Лізбета. Вона лежала на одній половинці подвійного ліжка в кімнаті, в якій мешкала з Меггі. Було ще тепло, крізь штору ледь-ледь проникало сонячне сяйво. Лізбета була в плавках і бюстгальтері. Висока, кремезна, білява, атлетичної будови, з правильними рисами обличчя, широким чолом і квадративим підборіддям, вона скидалася на вродливого юнака, розумного й вольового, який в останню мить, наче з чиєсь помилки, виявився дівчиною. Навіть її повні груди не спроможні надати їй жіночності. Лізбета підвелася на лікті й, затягшись сигаретою, з виглядом завзятого курця пильно уп'ялася синіми очима в Меггі.

— Пам'ятаю добре,— сказала чистим голосом,— Арлетта повела їх до лабораторії. Вона була в новенькому купальнику, що підкреслював її маленьку красиву статуру. А я підсіла на пліт до тебе в басейні.

— Еге ж, саме того дня Севілла порвав з нею,— сказала Меггі.— Він вернувся додому дуже пізно. Був розгніваний. Тоді й сказав мені: «Коли знову телефонуватиме місіс Фергюсон, скажете їй, що мене немає». Я підвелася й, насилу стримууючись від сміху, спитала: «Чи надовго?» Він лише звів угору брови. «Ну що ж,— сказала я,— я хотіла б знати, чи це рішення тимчасове, а чи остаточне?» — «Ви самі побачите»,— мовив він. Судячи з цієї рішучості, я зрозуміла, що то було остаточне рішення. Запитуєш, чи я була рада. Не відаю, чим вона його вразила, але Севілла прийшов розгніваний. Тільки згодом я, розмірковуючи про все це, запитувала в себе, чи добре вчинив він, порвавши з нею.

— Я теж думаю про це,— сказала Лізбета, насупивши брови.

Вони презирнулися й замовкли. Дівчата не знали чи думали про те саме, бо навіть не дивилися одна на одну. Збігла ціла мить. Вони поводитися так, як дві обережні кішки, що, опинившись віч-на-віч, втягували пазури в

лапки, а відтак, сідаючи, ховали ці лапки під себе й мружили очі.

— Такої думки дотримується Боб,— порушила мовчанку Меггі.— Ти знаєш, який він проникливий. Він розуміє мене ще до того, як я маю щось йому сказати. Між нами склалося вельми дивне спілкування. По суті, достатньо звичайнісінького погляду й не треба вже слів. Такі самі стосунки я мала з Джеймсом Діном. Бідолашний Джеймс, він запам'ятовся мені точнісінько таким, яким був тоді, коли сидів у старому шкіряному фотелі у тітки Агати в Денвері і мовчки дивився на мене сумними очима. Ти, певне, пригадуєш його схвильовані очі, які мовби ввібрали в себе весь смуток світу. Що ж до Боба, то тут зовсім інша річ. Він надто сором'язливий. У найкритичнішу хвилину так боїться кожного вияву почуттів, що не відаю, чи зможу оголосити цього літа про наше одруження, як я сподівалася раніше.

— Невже в нього справді?..— запитала Лізбета, звівши вгору одну брову.

— Та що ти! Не думай так,— відповіла Меггі, випинаючи вперед своє рум'яне обличчя й надуваючи товсті губи,— бо то зовсім не в характері Боба. Він навіть не наважувався поцілувати мене. Боб такий делікатний, що ніколи не дозволить собі зайвого жесту, весь із півтонів і нюансів. До речі, якимсь ми обоє робили покупки в місті, й раптом він, завмерши перед білою з чорними смугами блузочкою, сказав: «Яка вона гарненька! Настільки чудова, що я хотів би купити її». Я засміялася: «О Бобе, невже ти носив би це ганчір'я!» — «Люба моя! — він раптово спалахнув, почервонівши до самісіньких вух і сказавши квапливо, відвернув голову.— О, ні, я думав про тебе, гадав, що вона пасуватиме тобі». Мені й мову відібрало, так я розхвилювалася. Цим він натякав на наше майбутнє спільне життя, коли ми одружимося. Я аж схопила його за руку й мовчки потисла її. Але навіть цього було забагато для нього. Боб відсмикнув руку назад і сухо сказав: «Ти що, Меггі, збожеволіла, що з тобою?» Хіба він не чарівний?

— Так, так,— відказала Лізбета, розглядаючи свою сигарету. Вона упріла, бо кімната не провітрювалася. Дівчина палила ментолову сигарету і мислила зітхаючи: «А зараз знову почую про Джеймса Діна, й про Севілла, й про Боба. Надокучлива ж ця Меггі. То в неї справжній гандж. Якби не її доброта, я зненавиділа б її. І коли-не-коли

буває така бридка, що аж огиду викликає. Мені завжди хочеться дістати хустинку й витерти їй куточки очей».

— Мені забаглося,— сказала Лізбета, сидючи на ліжку,— одягти купальника й піти скупатися в басейні.

— Іван тобі завадить,— озвалась Меггі.— Ти знаєш, саме зараз він непривітний, не кажучи вже про його укуси й удари хвостом.

— Так, я знаю, він чудовий, такий міцний і щирий.

— Яюсь він ухопив мене за кісточку (ти знаєш, він ставиться до мене інакше), ну, й не хотів відпускати, я ледь не втопилася.

— Я питаю себе,— мовила Лізбета, підвівшись і простягнувши праву руку за рамено, щоб розстебнути бюстгальтер,— чи Севілла не готує собі розчарування, сподіваючись на диво від нової самиці. Зрештою, якщо Іван не вміє будувати речення, я не розумію, як одруження може допомогти йому в цьому. То рівнозначно, коли б ти припустила, що якась людина раптом стала розумнішою, бо спокусила жінку. У житті буває зовсім інакше.

— О Лізбето! — Меггі, відвернувшись від неї. Їй не подобалося, що Лізбета ходила гола по кімнаті. Дівчина зовсім не соромилася. Коли вона перевдягала бюстгальтер, то навіть не ховала грудей.— Лізбето,— провадила далі Меггі,— це зовсім не так. Севілла ніколи не казав подібного. Він лише зауважив, що самиця надасть Іванові впевненості й збільшить його творчий порив.

— Ну що ж,— відказала Лізбета,— яка егоїстична точка зору. Можна справді подумати, що жінка — інструмент, котрий повинен допомагати в праці самцеві, послуживши йому перед тим утіхою. Ось ти побачиш,— провадила вона,— Севілла, що кинув свою світську даму, не забариться залицятися до когось із нас — до Арлетти, Сьюзі, до мене, до тебе — (вона додала «до тебе», бо Меггі подивилася на неї),— щоб, як він каже, збільшити свій творчий порив. Мені подобається цей евфемізм,— кинула вона засміявшись.

— Та що ти! — мовила серйозно і різко Меггі. Її важке багрове обличчя, схоже на хлопчаче, запалало від обурення.— То-ж-бо й інстинкт жінки полягає в тому, щоб допомагати чоловікові, якого вона кохає. Я вийшла б заміж за Севілла. Напевне, ти знаєш, що рік тому ми трохи не побралися. Та він ніяк не наважувався. По суті, Севілла також сором'язливий. Мені треба було взяти ініціативу на себе.

Але ж ти мене знаєш, я боюся, щоб не подумали про мене, начебто силоміць нав'язую себе іншим. Ну що ж, коли б я погодилася стати його дружиною, повір мені, Лізбето, я день і ніч самовіддано працювала б для нього.

— Ти й зараз не гірше працюєш,— зауважила Лізбета,— й Арлетта також. Правда, в Арлетти немає твоєї фізичної витривалості, вона дозволяє йому експлуатувати себе. Я дуже хвилююся за неї. І за тебе також,— додала вона згодом.— Ви обидві просто збожеволіли з своїм Севіллою. А вона така чарівна, така вразлива. Вона може тільки розчаруватися.

— Вона дуже тобі подобається, правда? — несподівано запитала Меггі.

— Авжеж,— відповіла Лізбета. Її поважне обличчя ледь почервоніло.— Це одна з найпривабливіших дівчат, з якими мені доводилося зустрічатися в житті. Я не сказала б, що вона лише вродлива. Розумієш, у ній є якась принада, якесь таїнство.

Хтось постукав у двері. Пролунав голос Боба Меннінга:

— Меггі, чи можу я увійти?

— Авжеж.

Він відчинив двері й застиг на порозі. Боб завше входив до кімнати, мов артист. Високий, стрункий, граціозний, з чорнявим аристократичним чубом, тонким, з невеличким горбиком носом, гарними карими очима, які привітно дивилися з-під чорних вій, довгими руками, що звисали вздовж його статури (він не тримав ніколи руки в кишенях, ніколи не переплітав ніг, коли сидів, завжди на всьому розумівся — на езотеричних романах, авангардистських кінофільмах, духовій музиці, знав найновіших поетів).

— Ой лишенько! — спохопилась Лізбета, тягнучись рукою за спину.

— Хочеш, я тобі допоможу? — спитав Боб, усміхаючись і ступаючи сміливо великими кроками до кімнати. Він звів докупі обидві поворозки бюстгальтера й упевненим рухом застебнув їх.

— Ох і чудовий купальник! — прихиливши її голову до свого рамена, мовив він.

— Ти вмієш кидати компліменти,— відказала йому Лізбета.

Боб помовчав хвилю, артистично підвів вгору красиву голову, непорушно постояв якусь мить і, недбало спершись довгою рукою об стіну, промовив мелодійним голосом:

— Послухайте, любі мої, я приніс вам важливу новину. Допіру прибула дельфінка, яку професор Севілла обрав для Івана. Саме зараз ми влаштуємо цю дельфінку в оселю її майбутнього чоловіка. Я гадаю, що з поваги до Івана та його батька Севілли ви забажаєте бути присутніми на церемонії. До того ж ось уже п'ять хвилин професор не перестає гукати на вас.

— Та чи не міг ти раніше цього сказати? — запитала Лізбета, знизавши своїми широкими раменами.

* * *

Збентежена, полохлива, але зацікавлена всім, що коїлося навколо, дельфінка лежала на ношах, котрі гойдалися на линві від коловороту. Іван, зосередившись, причаївся з іншого боку басейну на глибині двох п'ядей під водою й лише злегка махав хвостовим плавником. Він обернувся до дельфінки головою, якою спритно вертів то праворуч, то ліворуч, по чергово роздивляючись її то одним оком, то другим. Одночасно дельфін посвистував, роблячи невеликі паузи, і звуки цього свисту чулися з гучномовця, прилаштованого обіч басейну. Дельфінка не відповідала йому, напевне, тому, що, гойдаючись у повітрі на ношах, вона трохи збентежилася. Однак її повіки, майже нерухомі, коли Іван мовчав, відразу починали кліпати, коли той свистів.

У білих полотняних штаних і спортивній сорочці, скидаючись зовні на молодика, з смолянистим чубом і чорними очима, бадьорий і нетерплячий Севілла стояв праворуч від коловороту; біля нього стояли в плавках Пітер і Майкл, вищі на зріст від нього на цілу голову. Пітер білявий, а Майкл кучерявий шатен, але обидва кремезні, засмаглі, в них короткі чуби й виголені потилиці, на щоках ямочки, всміхалися невимушено, світлячи білими зубами, виглядали поштивими й добре вгодованими.

Тільки-но Лізбета й Меггі з'явилися на порозі барака, як позад них вималювалася довга статура Боба. Севілла нетерпляче кивнув їм, аби вони йшли до нього. Лізбета й Боб прискорили ходу, а Меггі аж побігла. Вона, запримітивши Сьюзі й Арлетту поряд з двома молодиками, почувала себе трохи винною. Увесь їхній загін був там.

— Я зібрав вас, — почав Севілла, змірявши їх веселими і палаючими чорними очима, — бо не хотів би повторити помилку, яку я допустив з Майною. Ви пам'ятаєте, наскільки

ки я був певен, що Майна порозуміється з Іваном, тому навіть спершу не організував спостереження за цією парою. Врешті, вам відомо, ми так і не дізналися, що між ними сталося вночі. Одне слово, ми не довідалися про справжню причину їхнього розлучення. Цього разу будемо пунктуальнішими й організуємо по чергово нагляд удень і вночі. Коли згасне день, басейн освітлюватиметься прожекторами, встановленими навколо нього. Я вас розподілив на групи, по двоє в кожній. Один стежитиме за дельфінами з поверхні, другий — через підводний ілюмінатор. Обидва спостерігачі матимуть змогу передавати телефоном свої враження, що записуватимуться на магнітофонну стрічку. Обоє візьмуть з собою фотоапарати. Групи змінюватимуться через кожні дві години... Ось розклад чергувань,— провадив далі Севілла, дістаючи з кишені папірець.— З 18 години до 20: на поверхні — Сьюзі, біля ілюмінатора — Пітер; з 20 години до 22: на поверхні — Майкл, біля ілюмінатора — Лізбета; з 22 години до 24: на поверхні — Меггі, біля ілюмінатора — Боб; з 0 годин до 2: на поверхні — Арлетта, біля ілюмінатора — я; з 2 години до 4: на поверхні — Сьюзі, біля ілюмінатора — Пітер. Так чергуватимемо аж до полудня, але, можливо, нам доведеться продовжити й далі це чергування. Меггі, почепіть розклад чергування на дошку.

Він зробив паузу й запитав:

— Є якісь зауваження?

Сьюзі підняла руку, й Севілла по-дружньому зиркнув на неї. Вона разом з Майклом і Арлеттою складала найголовнішу трійку в їхньому загоні. Сьюзі була марна, білява дівчина, з своєрідним гармонійним профілем, від якого віяло б снобізмом і холодком, коли б не отой вираз її очей, що світилися дивною чесністю.

— Я гадаю,— озвалася вона,— що стрічки для перезарядження кінокамер і магнітофонів приготовлені?

— Я доручив Пітерові зайнятися цим.

— А Пітер уже зайнявся цим,— відказав Пітер.

Він подивився на Сьюзі посміхаючись, і вона також усміхнулася йому. Відтак Лізбета заговорила з гнівною ноткою в голосі:

— Я помітила, що кожна група складається з хлопця й дівчини...

— А чом би ні? — спитав Севілла, звівши вгору свої густі чорні брови.

— І як, правило, ви доручили дівчині стояти на поверхні, а хлопцеві — біля ілюмінатора.

— Щодо вас, то це не зовсім так. Я вас, Лізбето, посадив біля ілюмінатора.

— Але це так щодо решти трьох дівчат,— відказала Лізбета таким тоном, ніби звинувачувала Севілла.

Севілла глипнув на свого папірця.

— Так, це правда. Ну й що ж?

— Пост біля ілюмінатора відповідальніший, ніж на поверхні. І я запитую в себе, чи ваш вибір не продиктувався антижіночим передсудом.

— О, я не думаю,— заперечив Севілла.— Я навіть не підозрював, що в мені криється подібний передсуд. Я мусив доручити хлопцям і собі варту біля ілюмінатора, бо там вона обтяжливша, ніж на поверхні.

— У такому разі,— озвалася Лізбета,— навіщо ви мене посадили біля ілюмінатора?

— Невже ви, Лізбето, одночасно докорятимете мені в антижіноцтві за те, що я трьох дівчат посадив на поверхні, й у тому, що я став анти-Лізбетою, бо посадив вас біля ілюмінатора? Треба вибирати.

Всі засміялися, а Лізбета сказала:

— У такому разі я повторюю своє запитання: чому ви тільки мене з дівчат посадили до ілюмінатора?

Севілла підняв обидві руки вгору й нетерпляче відповів:

— Але ж я не знаю, цілком випадково.

— У психології,— цікорила Лізбета,— немає випадковостей, є тільки підсвідомі рушійні сили.

— Що ж,— втрутилася Арлетта,— скажімо, містер Севілла посадив вас біля ілюмінатора, підсвідомо зваживши на ваші атлетичні якості.

Знову всі засміялися. Лізбета докірливо глянула на Арлетту, очі її залили сльози, вона відвернула голову й примхливо замовкла. Севілла пильно якусь мить дивився на неї, відтак озирнув увесь загін і промовив:

— Безумовно, якщо ви бажаєте зробити якісь зміни в складі груп, я не перешкоджатиму.

— Я нічого не маю проти складу груп,— відказала Лізбета.— Мені зовсім байдуже, з ким я буду — з X, У чи Z.

Вона обернулася спиною до товаришів і дивилася на барак, начеб її зовсім не цікавило те, що мало відбуватися в басейні.

Всі промовчали, а Севілла повів далі:

— Перше як опустити цю молоду даму в воду, я хочу додати ось що: не примушуйте себе говорити офіційним і пишномовним тоном, знаючи, що ваші спостереження записуються на магнітофонну стрічку. Висловлюйтеся якнайприродніше і якнайвільніше. Кажіть усе, що хотіли б сказати. В усякому разі ці бобіни нікуди з нашої лабораторії не підуть. І якщо пізніше ми здійснимо письмовий запис, то зможемо зробити необхідні скорочення. Зрештою, все, що ми робимо зараз,— це вивчення поведінки дельфінів, і воно цілком можливе, якщо мимовільний запис одного з нас дасть щось для нашого аналізу. Ну, Майкле, починайте. Час представити Іванові його майбутню дружину.

— Ви не сказали нам її імені,— нагадала Меггі.

— Правда! — сплеснув у долоні Севілла.

Він озирнувся навколо себе й, усміхнувшись, мовив:

— Лізбето, щоб довести, що не існує змови проти вашої статі чи вас самих, я прошу вас охрестити Іванову дружину.

Лізбета крутнулася на каблуках і обернулася до нього обличчям.

— Ви так говорите,— відповіла вона з прикрістю,— ніби я страждаю хворобою переслідування.

— О, зовсім ні! — заперечив Севілла.— Я зовсім не так витлумачив ваші зауваження.

— Тоді як ви їх витлумачили? — запитала вона з викликом.

Севілла підняв угору руки:

— Я їх зовсім не тлумачив!

Запала тиша. Меггі виставила вперед своє важке рум'яне обличчя й енергійно сказала:

— Лізбето, не починай усе знову. Бідолашна тварина чекає, поквапся дати їй ім'я.

— Назвемо її Бессі,— сказала Лізбета сумовито.

* * *

Магнітофонний запис спостережень за Іваном і Бессі з поверхні й через ілюмінатор перед тим, як професор Севілла зробив деякі скорочення. 6 травня 1970 року й ніч з 6 на 7 травня.

С'ю з і. Говорять з поверхні, 18 годин 5 хвилин. Коловорот опускає Бессі в воду. Іван не ворушиться, Майкл

спускається в воду й виймає бокові плавники з отворів, зроблених у полотні нош. Бессі не пручається. Вона спокійна й більше не виявляє страху.

Пітер. Говорять від ілюмінатора. 18 годин 10 хвилин. Алло, Сьюзі, ти чуєш мене?

Сьюзі. Так.

Пітер. Я бачу Бессі чудово, але ж де Іван? Його немає в моєму полі зору.

Сьюзі. Він праворуч від тебе, в куточку. Іван не ворухиться, дивиться на Бессі. (Мовчанка). Котра година в тебе?

Пітер. 18 годин 11 хвилин.

Сьюзі. Я узгоджую свого годинника з твоїм. Ти чуєш свист? Дельфін свистить, дельфінка відповідає.

Пітер. Тут мені не чутно гучномовця. Але я дуже добре бачу Бессі. На мій погляд, вона менша за Івана. За винятком того, коли Бессі вигинає спину, щоб удихнути повітря, вона зовсім не ворухиться. Мабуть, вона чекає, щоб Іван наблизився до неї, сама не бажає зробити першого кроку. (Тиша). Очі Бессі світяться жіночою лукавістю.

Сьюзі. О Пітере! (Вона сміється).

Пітер. 18 годин 15 хвилин. Я хотів би, щоб Іван відважився. Що він робить?

Сьюзі. Він дивиться на неї то правим, то лівим оком і свистить. (Мовчанка). Він ворухиться. 18 годин 16 хвилин.

Пітер. Ага, я бачу його! Він пройшов за два метри від неї. Обганяє її і кружляє навколо. Вона залишається нерухомою.

Сьюзі. Він описує все вужчі й вужчі кола.

Пітер. Коли дельфін проходить над ілюмінатором, то закриває дельфінку від мене. Ні, почекай, коли я опускаюся нижче, можу бачити її. Бессі не ворухиться, стежить за Іваном куточком ока. (Мовчанка).

Сьюзі. 18 годин 20 хвилин. Мені починає надокучати це кружляння. Що за церемонія!

Пітер. 18 годин 22 хвилини. Я щойно їх сфотографував. Сподіваюся, буде видно, як вона стежить за ним краєчком ока.

Сьюзі. Увага! Він зупиняється й стає поряд з нею,

пліч-о-пліч. Наче два кораблі, що стоять поряд на якорях.
18 годин 25 хвилин.

Пітер. Бессі закрила від мене Івана. Але я бачу його хвоста позад неї. Невже його голова перебуває на рівні голови Бессі?

Сьюзі. Так,

Пітер. Тоді він набагато більший за неї. Я бачу її дуже добре. Вона кліпає повіками.

Сьюзі. Ти жартуєш?

Пітер. Зовсім ні! Я кажу те, що бачу: вона кліпає повіками. Що робить він?

Сьюзі. Він третється головою об її голову. Зараз сфотографую. От не встигла. Вона зрушила з місця.

Пітер. Бачу її чудово. Вона віддаляється від нього. Іван не ворухиться.

Сьюзі. Він не ворухиться, але він дзяває. Іван невдоволений.

Пітер. Яке воно, те дзявання?

Сьюзі. Коротке, гнівне, пронизливе. Він кличе її. Вона повертається. 18 годин 30 хвилин. Він стає пліч-о-пліч з нею.

Пітер. Я бачу їх дуже добре. Іван майже навпроти мого ілюмінатора, Бессі опинилася з того боку. Іван дивиться на мене. Я навіть сказав би, що він бісики пускає. Я фотографую. Хочу зазняти його вираз.

Сьюзі. Дельфіни разом зрушують з місця.

Пітер. Я не бачу більше їх.

Сьюзі. Вони кружляють уздовж парапету басейну за годинниковою стрілкою. 18 годин 35 хвилин.

Пітер. Я бачу, як вони проходять.

Сьюзі. Він розмістився між берегом басейну й нею, певне, хоче оберезити її, щоб вона не вдарилася об стінку. Мабуть, вважає, що вона не знає так добре, як він, басейну.

Пітер. Так, я гадаю, що ти маєш рацію. Він тримається трохи попереду неї, вдає, що оберігає й супроводжує її.

Сьюзі. Цікаво, коли вони перестануть кружляти. Я зупиняю магнітофон.

Пітер. Я також.

Сьюзі. Говорять з поверхні. Пітере, я вмикаю магнітофон.

Пітер. О'кей!

Сьюзі. 18 годин 45 хвилин. Вони далі кружляють. Це може тривати надто довго. Що ти робиш?

Пітер. Сиджу, паю й нудьгую. Чи вони свистять?

Сьюзі. Так, безперестану.

Пітер. Вони прогулюються й гомонять. Чи, бува, одне з них не свистить більше, ніж друге?

Сьюзі. Так. Іван. Вона свистить мало.

Пітер. Висновок такий: він жартує, а вона слухає.

Сьюзі (сміється). Зупиняю магнітофон.

Пітер. Я також.

Сьюзі. Говорять з поверхні. Вмикаю магнітофон, щоб записати свій голос. 19 годин 45 хвилин.

Пітер. Я теж. Я тану від нудьги. До того ж мені хочеться їсти. Вони кружляють протягом години й десяти хвилин. Чи він ще свистить?

Сьюзі. Так.

Пітер. І про що тільки можна базікати з нею!

Сьюзі. Я й не подумала б, що це залицання триватиме так довго.

Пітер. Не будь такою нетерплячою.

Сьюзі (сміється). Гадаю, що буде краще, коли я вимкну магнітофон. Але ти можеш розмовляти зі мною далі.

Пітер. О'кей!

Сьюзі. Говорять з поверхні. Я передаю тобі Майкла. Двадцять годин.

Пітер. Як тільки з'явиться Лізбета, я прийду до тебе в ідальню. Алло, Майкле, ти зараз розчаруєшся. Вони кружляють вже протягом години й 25 хвилин. Вони зовсім не молодята, а спринтери.

Майкл (сміється). Нічого цікавого?

Пітер. Хіба що лише спочатку. Зближення було цікаве. Ось і Лізбета. Я передаю її тобі.

Лізбета. Говорять від ілюмінатора. Що нового?

Майкл. Говорять з поверхні. Пітер сказав, що вони отак кружляють годину й 25 хвилин.

Лізбета. Весело. (Мовчанка).

Майкл. Вони такі люб'язні, нагадують теплу компанію.

Лізбета. Вони запаморочують мене. Сподіваюся, що

вони не кружлятимуть у такий спосіб протягом двох годин.
Вимикаю магнітофон.

М а й к л. Я також.

Л і з б е т а. Говорять від ілюмінатора. 20 годин
25 хвилин.

М а й к л. Говорять з поверхні.

Л і з б е т а. Допіру Іван відійшов од неї, а вона знову
наблизилась до нього.

М а й к л. Слушне зауваження. Вони вже пожвавішали.
Коло не таке чітке, як було перше. (Мовчанка). З'явився місяць, освітілося небо. Незабаром буде гарно.

Л і з б е т а. Тобі щастить.

М а й к л. Якщо бажаєш, ми можемо помінятися. Я піду
до ілюмінатора, а ти на поверхню.

Л і з б е т а. Я ціную твою шляхетність, але мені й тут
добре.

М а й к л. Це не привід, щоб давати мені відсіч.

Л і з б е т а. А я не даю тобі відсічі.

М а й к л. О, так... Намагатимусь бути люб'язним
з тобою.

Л і з б е т а. Не бачу в цьому потреби.

М а й к л. Дякую. (Пауза). Слухай, Лізбето, якщо ти
хотіла б чергувати з кимось іншим, тобі слід тільки призна-
тися мені в цьому, і я не надокучатиму тобі.

Л і з б е т а. Затям, що я нікому не надаю переваги.
Ні тобі, ні іншим.

М а й к л. Ти люб'язна.

Л і з б е т а. Перепрошую, але ви з своїми натяками
здаєтеся роздратованими.

М а й к л. Хто, «ви»?

Л і з б е т а. Ти, Севілла та інші... Ви всюди робите
масні натяки.

М а й к л. А ти ні? Тобі таланить.

Л і з б е т а. В усякому разі я не розумію, чому мушу
стежити за дельфінами з хлопцем.

М а й к л. А ти хотіла б з дівчиною?

Л і з б е т а. Хто таке сказав?

М а й к л. Бо, зрештою, є тільки дві статі.

Л і з б е т а. Ти знову своєї! Ця розмова зовсім без-
глузда. Я припиняю її.

М а й к л. Говорять з поверхні. Алло, Лізбето, я вми-
каю магнітофон. 20 годин 30 хвилин.

Лізбета. Я теж.

Майкл. Здається, Іван допіру звився в зміюку.

Лізбета. Я нічого не бачила.

Майкл. Я міг помилитися. Це сталося дуже швидко.
(Мовчанка). Ну, ти ліпше відчуваєш себе?

Лізбета. Ні, не ліпше. Дякую, так собі, добре.

Майкл. Придивись, просто не можна помилитися.

Лізбета. Авжеж.

Майкл. Дельфін, мабуть, докладає багато зусиль, звиваючись в зміюку...

Лізбета. Це здається мені смішним.

Майкл. Не більше ніж голуб тоді, як чепуриться перед голубкою.

Лізбета. Цікаво, скільки секунд він може перебувати в такій позі?

Майкл. Я щойно виміряв час: дві цілих і вісім десятих секунди.

Лізбета. Я зафотографувала. Помітила, що він згорнув бокові плавники.

Майкл. Я не певен у цьому. (Тиша). Цікаво знати, чому саме дельфіни, прагнучи звабити дельфінок, вигинаються змійками.

Лізбета. А що робить півень? Я не пам'ятаю.

Майкл. Він кружляє навколо курки, розкривши одне крило, скородить ним по землі, щоб показати їй, як він гарно вдягнений.

Лізбета. Яка чудасія! Вони знову починають кружляти. Вимикаю магніфона.

Майкл. Я роблю те саме.

Лізбета. Говорять від ілюмінатора. 20 годин 45 хвилин. Ти бачиш Івана?

Майкл. Поганенько.

Лізбета. Допіру він підплив під Бессі, голова його на рівні її плавників.

Майкл. Я не бачу його, Бессі мені заслоняє.

Лізбета. Майкле!

Майкл. Що?

Лізбета. Дуже цікаво. Вона гладить йому голову своїми плавниками.

Майкл. Ти переконана?

Лізбета. Цілком! Почекай, я сфотографую. Готово!

Майкл. Як вона його гладить?

Лізбета. Що ти маєш на увазі?

М а й к л. Ти повинна дізнатися про все: жваво чи повільно?

Л і з б е т а. Дякую за пояснення.

М а й к л. Ну?

Л і з б е т а. Повільно.

М а й к л. Бачиш його очі?

Л і з б е т а. Він замружив їх. Чи видає він якісь звуки?

М а й к л. Ніяких. Я зайшов з іншого боку, ліг на живіт і бачу її. Вона гладить його ніжно. Це хвилююче видовище. За якусь мить він знову муркотітиме.

Л і з б е т а. Ти впадаєш у лірику.

М а й к л. Ні, я просто дивуюся. Признаюся, не сподівався, що тварини здатні на таку ніжність.

Л і з б е т а. Я не бачу приводу для розчуження. (Тиша). Вони знову пішли по колу. Я зупиняю магнітофон.

М а й к л. Я теж.

Л і з б е т а. Говорять від ілюмінатора. 21 година 30 хвилин. Я завважила, як він тричі вигнувсь змієюю.

М а й к л. Так. Ось час: дві цілих і чотири десятих, дві цілих і шість десятих та три секунди. О 21 годині 25 хвилин він ущипнув її за хвоста.

Л і з б е т а. Я цього не помітила. Увага! Він пливе над нею.

М а й к л. Я прихилився та й побачив їх. Але не дуже добре. Що вони роблять?

Л і з б е т а. Те, що спочатку, тільки помінялися ролями. Тепер він гладить плавниками її голову.

М а й к л. У цім безглузді стільки глузду!

Л і з б е т а. Я десь це чула.

М а й к л. Це з «Гамлета».

Л і з б е т а. Вона, здається, трохи збуджена. О, я цього її сподівалася, вона пливе далі.

М а й к л. Він пливе за нею.

Л і з б е т а. Знову пестощі.

М а й к л. Я не роздивився добре. Що відбулося?

Л і з б е т а. Наздогнавши, він ковзнув попід неї. Обернувшись на спину, тернувся об неї. Відтак зайняв звичне положення.

М а й к л. Це якісь акробатичні пестощі.

Л і з б е т а. Увага, вона відпливає.

М а й к л. Мабуть, хоче примусити його почати все спочатку. Я зараз опускаюсь нижче, аби щось побачити.

Л і з б е т а. Ти вгадав.

М а й к л. Я все бачив. Він дуже красиво обертається, щоб доторкнутися до неї. Дуже красиво, дуже спритно.

Л і з б е т а. Я сфотографувала.

М а й к л. Вона знову відпливає, їй це подобається.

Л і з б е т а. Він наздоганяє її.

М а й к л. Здається, ритм прискорюється. Яка енергія! Вони невтомні. Яке атлетичне кохання у дельфінів!

Л і з б е т а. Майкле!

М а й к л. Слухаю.

Л і з б е т а. Передаю тобі Боба.

М а й к л. Уже!

Б о б. Ти можеш коротко поставити мене в курс справи?

М а й к л. Вигини змієюю, пестоші, укуси, дотики.

Б о б. Нічого нового?

М а й к л. Ні. Я передаю тобі Меггі. Ви прибули саме тоді, коли розпочинається щось цікаве.

М е г г і. Говорять з поверхні. Бобе, 22 години 3 хвилини. У мене годинник точний.

Б о б. Я коригую свого.

М е г г і. Хочу щось попросити у тебе. Севілла зробив добре, залучивши мене до чергування. Однак я не зоолог. Чи не міг би ти таємно ставити мене в курс справи, коли я чогось не помічу?

Б о б. Гаразд.

М е г г і. Що робить Іван? Я його майже не бачу, бо на воді хвилі.

Б о б. Він підплив під Бессі й кусає її за хвоста. А зараз він відпускає її і взяв у рот її правий плавник.

М е г г і. Мені здається, що Бессі вигинається, намагаючись взяти його за хвоста.

Б о б. Так. Він залишає її та й пірнає, роззявивши пащу. Увага! Він затуляє її пащу своєю.

М е г г і. Гадаю, що він у такий спосіб хоче примусити її замовкнути. (Сміється).

Б о б. Чи він видає звуки?

М е г г і. Різні: дзявання, свист, рипіння, а іноді щось таке дивне, схоже на сміх.

Б о б. Він відпускає її й відпливає. Ні, це була хитрість, він повертається... Вчепився знову за її спинний плавник. А тепер відпускає і кусає за хвоста.

М е г г і. Вона робить з ним те саме.

Б о б (сміється). І жодне з них не хоче відпустити одне одного. Вони клубочаться у воді, мов двоє борців-

кетчерів. Чи бачила ти, як б'ються двоє дельфінів-самців?

Меггі. Ні.

Боб. Вони так само хапають одне одного, тільки кусаються серйозніше, вони жахливо ранять один одного. За якийсь час вода червоніє від крові.

Меггі. Я не бачу крові.

Боб. Ні, однак, коли вони проходять повз ілюмінатор, я бачу сліди зубів на плавниках. (Мовчання).

Меггі. Здається, вони вгамовуються. Кружляють басейном, Бессі всередині кола.

Боб. Вони відпочивають після свого кетчу. (Тиша). Вимикаю магнітофон.

Меггі. Я також.

Боб. Говорять від ілюмінатора. 22 години 45 хвилин. Іван допіру просковзнув під Бессі й гладить її кінчиком свого плавника. Увага! Він відпливає! Бессі наздоганяє його й підпливає під нього. Вона торкається писком й щипає дельфіна.

Меггі. Ось знову щипає, цього разу все його тіло. Невже ми повинні описувати це щипання. Така одноманітність!

Боб. Ні. Вони знову почали кружляти. Знов заспокоюються. Після шалених хвилин настає спокій.

Меггі. Чи можу я скористатися нагодою, щоб тебе запитати?

Боб. Прошу.

Меггі. Мені завжди кортіло тебе спитати: ти католик?

Боб. Ще ні. Але мене це дуже приваблює.

Меггі. Що ж тебе приваблює в католицизмі?

Боб. Дисципліна й сповідь.

Меггі. Я не певна, що правильно збагнула тебе.

Боб. Зрештою, зараз не час про це дискутувати.

Меггі. Але зараз більше нема про що говорити.

Боб. Справді. Зупиняю магнітофон і оголошую перекур.

Меггі. Говорять з поверхні. Вони починають ворухитися.

Боб. Так, я бачу. Бессі пливе під Івана, а той стає нерухомим. Вона кусається. Іван весь у напруженні. Фотографую. Уперше бачу це диво так виразно й так зблизька. Дуже цікаво.

Меггі. Вона, здається, не розуміє його.

Боб. Ні. (Тиша). Не поталанило. 22 години 45 хвилин.

Меггі. Знову закружляли. Може, дельфінка ремствує, що він мало залицявся до неї.

Боб. Ну й тлумачення.

Меггі. Ніяк не збагну, чому люди подібний гріх порівнюють з чимось страшним. Це має такий невинний вигляд...

Боб. Невинний у дельфінів, а не у нас.

Меггі. Чому?

Боб. О, доведеться довго пояснювати.

Меггі. Ти сказав: приваблює католицька сповідь. Зізнаюсь, тут тим паче я нічого не розумію.

Боб. На мою думку, то велика річ мати змогу сказати, хто ти і що ти робиш, для кого ти стараєшся.

Меггі. Саме це мені й здається небезпечним: аби та особа тобою розпоряджалася. Це щось на зразок того, коли б твою совість відділили від тебе.

Боб. Ти пуританка. Твій бог не є богом. Це — твоя совість.

Меггі. О ні, зовсім не так. Я не пуританка.

Боб. Гаразд, зараз не час говорити про це. Повернімось до своїх обов'язків. (Пауза). Вони спокійні. Я скористаюся з цього, вимкну магнітофон і піду по сигарети. Не маю що палити.

Меггі. О'кей!

Боб. Говорять від ілюмінатора. 23 години 50 хвилин. Черговий сеанс кетчу: кусання й пощипування. Ми не опикуватимемо це, однак, я виміряю тривалість.

Меггі. Думаю, що час спокою набагато довший, аніж збудження.

Боб. Безумовно. Інакше вони виснажилися б. Подивись на них! Яке шаленство!

Меггі. Одне слово, спостерігаєш із задоволенням. Вони такі вдоволені! Здається, вони сміються.

Боб. Ти перебільшуєш.

Меггі. Хіба вони зараз не шаленіють більше, ніж перше? Невже темп не зростає?

Боб. Гадаю, що так. Проте обчислити важко.

Меггі. Яка енергійність! Подумати тільки: уже північ, і ця вистава триває шість годин! Життєздатність у цих тварин просто невіргодна. Бобе, передаю тобі Арлетту.

Арлетта. Боб? Чи не можете ви коротко поінформувати мене?

Боб. Вибачте, я саме інформую містера Севілла.

Севілла. Говорять від ілюмінатора. 0 годин 3 хвилини.

Арлетта. Говорять з поверхні. 0 годин 3 хвилини.

Севілла. Сеанс кусання триває з 22 годин 45 хвилин. Відбулася ерекція о 23 годині 50 хвилин. Але парування не сталося. Вона не погодилася.

Арлетта. Чи не почали ще вони стрибати?

Севілла. Ще ні. Тільки пестяться і кусаються. (Тиша). Чи вони кричать?

Арлетта. Дуже. Безперестану.

Севілла. Чи не чуєте від Івана англійських звуків?

Арлетта. Жодного.

Севілла. Як ви характеризуєте ці зойки?

Арлетта. Фонетично?

Севілла. Ні, стосовно до людської мови. За аналогією.

Арлетта. Я сказала б, що то зойки захоплення. Звісно, я перебільшую.

Севілла. Ви знаєте мою точку зору. Не можна апіорно відкидати антропоморфічне тлумачення. По сугі означало б допустити помилку, розглядаючи людину, як істоту, що відрізняється від вищих ссавців. То пихата гордість примушує людину так думати. (Тиша). 0 годин 10 хвилин. Знову спокій: Сеанс боротьби й кусання тривав двадцять хвилин.

Арлетта. Яка життєздатність!

Севілла. Так, справді чудово. Якщо судити з цієї точки зору, то виродилася саме людина. (Тиша). Признаюся, я трохи боюсь. Побоююсь, що з цього нічого не вийде.

Арлетта. Дарма. Іван підкоряється інстинктові.

Севілла. Щодо Майни, він не підкорився інстинктові. Треба мати на увазі, що Іван — дельфін, вихований людьми. Тому, можливо, він надто стриманий. Ви й не здогадуєтеся, як я прокляв себе, що не влаштував спостереження тоді, коли злучив його з Майною. Я думав, що успіх прийде сам. Та помилився. Дельфінове кохання, мабуть, також складне, як і в людини. Тепер я в цьому переконаний.

Арлетта. Якщо ми помилилися, то в усякому разі це чомусь нас навчило. Хіба я можу нагадувати вам, що «успіх — це цілий ряд невдач, які переборюєш»?

Севілла (сміється). Ви дражните мене!.. Наступило заспокоєння. Вимикаю магнітофон.

Арлетта. Говорять з поверхні. 1 година 5 хвилин. Вони починають хвилюватися.

Севілла. Так, я бачу. Гадаю, що цього разу все буде гаразд.

Арлетта. Чому?

Севілла. Бачу, що тварини здружилися. Це видно в хвилини спокою.

Арлетта. Вони якраз починають шаленіти.

Севілла. Так, він бере розгін і мчить до неї, буцімто хотів би розтрити свою голову об її.

Арлетта. Чи не так вони вбивають акул?

Севілла. Так. Але під час парування ця бійка стає грою. Ви бачили? В останню мить дельфін спритно обминає її. Він використовує свій розгін для того, щоб своїм тулубом човгнути вздовж неї.

Арлетта. Мене непокоїть думка: що було б, якби вона тієї ж миті рухнулася в той бік, що й він?

Севілла. Боятися нема чого. Це шаленство чудово контролюється. Дивіться! Він знову починає.

Арлетта. Го дуже жорстокі пестоші.

Севілла. Так. Справжній постріл. Смертельний постріл, що закінчується ласкою.

Арлетта. Й ще якою! Просто чекаєш іскор.

Севілла. Ви помітили, що під час тертя він перевертається на бік.

Арлетта. Подивіться. Вона також розганяється й кидається йому назустріч.

Севілла. Я гадаю, що вона прагне подвоїти силу тертя.

Арлетта. Або бажає ще більше взяти участь у грі.

Севілла. Я щойно сфотографував їх. Коли розпочнуться стрибки, не забудьте про свою кінокамеру.

Арлетта. Ні. Готується новий постріл. (Вона сміється). Я захоплююся тим, як вони вдавано ліниво повертаються в куточки, звідки мають кинутися одне до одного.

Севілла. Так. Вони дуже збуджені й водночас втомлені.

Арлетта. Ось знову вирушають.

Севілла. Буквально катапультуються одне проти одного. Нарешті ви побачите іскри.

Арлетта. Я сфотографувала.

Севілла. Вони починають усе спочатку. Повертаються на вихідні позиції, наче боксери.

Арлетта. Які вони невтомні! О, погляньте! Вона стрибає в повітря.

Севілла. Так. Тієї миті, коли він наближався до неї, вона уникнула зіткнення, вистрибнувши з води.

Арлетта. Навіщо?

Севілла. Це один з варіантів. Коли вона падала, він розмістився в місці її падіння, щоб відчутти її триваліше тертя.

Арлетта. Здається, це тертя стає найшаленішим.

Севілла. Більше того, у свою чергу, він рухається знизу вгору. Дельфіни зустрічаються напівдорозі. Справжній балет. Це дуже красиво.

Арлетта. Я не побачила, бо перешкодили мені бризки. Бессі жахливо мене оббризкала.

Севілла. Чи не бажаєте піти до ілюмінатора? Я побуду на поверхні.

Арлетта. Ні, ні. Фотографуйте ці підводні танці. Ви зробите це краще, ніж я. А я маю іншу перевагу: чую крики.

Севілла. Які вони?

Арлетта. Гарячкові.

Севілла. Дельфіни повертаються в свої куточки.

Арлетта. Я готую кінокамеру. (Тиша). Чудово! Вони обоє стрибнули. Ой!

Севілла. Що трапилось?

Арлетта. Вони намочили мене від ніг до голови. З мене капає.

Севілла. Ідіть швиденько переодягніться.

Арлетта. Ні, ні! Нізащо! Це добре просвіжає. Ви бачите їх? Бачите їхні голови? Вони сміються. Сміються захоплено. Здається, вони такі щасливі, що мені хочеться бути на їхньому місці.

Севілла. Мені те ж саме спало на думку. 1 година 25 хвилин. Уже двадцять хвилин дельфіни витримують цей пароксизм. У них серце з сталевими м'язами!

Арлетта. Дельфіни почали кусатися.

Севілла. Наближається остання фаза. Саме після стрибків і найнесамовитішого тертя відбувається парування. Пригляньтесь, Іван переслідує Бессі.

Арлетта. Нікчема, вона не зрозуміла, що має сповільнити ходу.

Севілла. Так, вона сповільнює хід.

Арлетта. Але недостатньо.

Севілла. Бессі сповільнила ходу.

Арлетта. Іван її наздоганяє. Чи робив він спробу? Розумієте, мені не видно з поверхні.

Севілла. Так. Пошуки повторюються. (Тиша). Даремно.

Арлетта. Я гадаю, що вода не є ідеальним середовищем для кохання.

Севілла. Зрозуміло, ні.

Арлетта. Мій годинник показує 1 годину 35 хвилин. Ви сфотографували?

Севілла. О, ще ні. Чи не могли б ви прийти сюди? Коли щось відбудеться, я хотів би, щоб ви виміряли час. А я тим часом фотографуватиму.

Арлетта. Іду.

Севілла. (Тиша). Візьміть секундомір. Ви вмієте поводитися з ним?

Арлетта. Так.

Севілла. Вони починають. Знову спроби. (Тиша). Ага, нарешті.

Арлетта. 1 година 46 хвилин.

Севілла. Вони стали кружляти басейном. Щасливі й веселі. Що за тварини! Я більше зморився, ніж вони.

Арлетта. Я також.

Севілла. До того ж ви мокрі!

Арлетта. Я біжу переодягтися й приготую вам склянку кави.

Севілла. А я тим часом розбуджу Пітера й Сюзі.

Арлетта. Я зовсім виснажилася. (Сміється).

Севілла. Ви така чудова. З ореолом волосся навколо голови ви схожі на Венеру, що виходить з води... Знаєте, з картини Боттічеллі.

Арлетта. О, дякую, дякую. Який люб'язний комплімент. Принаймні в мене є одна спільна риса з нею: я мокра.

Севілла. Біжить переодягатися, а я приготую каву. Мені дуже хочеться випити чашку кави.

Арлетта. Мені також. І ще мені хочеться розмовляти, розмовляти ..

V.

14 травня. Минув цілий тиждень після шлюбної ночі Івана та Бессі. За три тисячі кілометрів од їхнього затишного басейну в зоні низького тиску Карібського моря на широті колумбійського міста Барранкілья віяв грайливий і невинний вітерець. Ніхто й не гадав, що в ньому таїлася якась небезпека. Та раптом з шаленою швидкістю закружляли вихори, повітряні струмки здіймалися спіраллю вгору, кружляючи навпроти годинникової стрілки. О дев'ятій вони злилися в один велетенський вихор, заввишки дванадцять кілометрів і завширшки сто кілометрів, що здіймав на морі страхітливі хвилі. Одна хвиля, висотою дванадцять метрів, розтщила сталеву обшивку носової частини колумбійського вантажного судна «Тібурон», і його заливало водою. «Тібурон» кинув благальне «SOS», це благання почув і передав далі північноамериканський літак з бюро погоди, що вивчав наближення циклону.

— Генрі,— мовив У. Д. Дікенсон, коли літак став страхітливо витанцьовувати й пілот кабрирував його, аби набрати висоту,— тобі випала честь охрестити цю кралю.

— Я назву її «Ханною»,— відповів Ларський,— на згадку про моє перше побачення з вихованкою Клівлендської льотної школи.— Господи, то було гарненьке дівчицько італійського походження, з очима, схожими на...

— Мені здається,— полегшено зітхнув Дікенсон, виводячи літака з воронки циклону,— що «Ханна» піде сказати своє слово Кубі й Кастро. А якщо вона тільки легенько її зачепить, у такому разі Флоріда зазнає багато лиха.

Було тридцять п'ять хвилин на одинадцять. Циклон «Ханна», швидкість якого вже досягла ста п'ятдесяти кілометрів на годину, дістав офіційне визнання на радіохвилях Центральної Америки й Сполучених Штатів. Тим часом він продовжував описувати в Карібському морі свою спустошливу дугу з південного на північний захід. До портів безнадійно квапилися кораблі, в Мексиканській затоці заборонялися польоти літаків; у кубинській провінції Пінар-

дель-Ріо оголосили тривогу, майамське радіо щогодини передавало тривожні повідомлення. О дванадцятій годині «Ханна» наздогнала бразильський човен, що контрабандою доставляв тютюн до берегів Нікарагуа, й, давши йому два ляпаси, поховала його в хвилях. За десять хвилин до першої години неподдалік від Пуерто-Кабесас «Ханна» зненацька налетіла на мексиканське каботажне суденце й розчавила його разом з десятьма пасажирами, не полишивши ніякого сліду. О шістнадцятій годині досягла острова Козумель і потопила три рибальські кораблі, що добувалися до мексиканського берега; о вісімнадцятій перетяла Юкатанський канал і обігнула півколом провінцію Пінар-дель-Ріо, де, сховавшись в своїх верас-ен-тьєрра¹, кубинські гуахірос вичікували її жахливого наближення; відтак звернула на північний схід, злегка зачепила Кі-Уест, шалено промчала обіч Флоріди, зоставивши ліворуч Палм-Біч, а праворуч — Багамські острови, прокотилася до Атлантичного океану, там і сконавши.

Оскільки циклон не вгамовувався, о пів на восьму вечора вітряне пасмо — блудне дитя, відірване від гігантського урагану, — промчало над північноамериканським берегом, північніше Палм-Біча, пустотливо зірвало дахи й висмикнуло кілька пальм, обмило берег хвилями на якихось десять кілометрів і, несподівано відступивши, наклікала страхітливу зливу.

О сьомій годині сорок хвилин на землю опустилася чорна темрява. Севілла засвітив фари свого старенького «бюїка», увімкнув скловитирача, але дощ, що оглушливо періщив у кабінку, залив передне скло, а шляхом, що збігав униз, текла ціла річка. «Бюїк» поплив. Севілла загальмував, відтак відїхав назад і, звернувши праворуч, зіперся заднім колесом на бортик узбіччя дороги.

— Сподіваюся, що це хутко минеться, — сказав, обернувшись до Арлетти. Далі вимкнув мотор і засвітив невеличку лампочку в кабінці. Бліде світло створило в авто атмосферу таємничості, теплоти й затишку. Струмінь променів, спрямований вниз, освітив Арлеттині коліна, окреслив її стегна під блаженською спідничкою, бризки світла, розсипавшись на блідо-голубій блузці, впали їй на підборіддя, щоки й чоло, лише очі ховалися в тіні. Севілла

---

¹ Щось на зразок землянок, де селяни (гуахірос) ховаються під час циклонів (іспан.).

дивився на переднє скло, на яке хлюпала вода, мов на корабельний ілюмінатор, що перебував на рівні моря. Бачив крізь шибку, якою котився цілий водоспад, дві світлі плями від фар і потік води, що дзюрчав на асфальті, такий брудний, як річка під час поводи. У правому віконці, на фоні якого вималювався Арлеттин профіль, угледів дві чи три світлі плями дачних будиночків і силует самотньої пальми; ліворуч і позаду повисла чорна темрява. Стукіт дощу об кабінку «бюїка» нагадував бій барабанів у джунглях.

— Чи знаєте ви, де перебуваємо? — запитав Севілла. — Я розмовляв і не стежив за шляхом.

— Авжеж, — відказала Арлетта лагідним голосом, ледь чутним у шквалі дощу, що перішив по кабінці й шибках. — Оті дачні будиночки, що праворуч, то мотель, збудований в іспанському стилі. Тепер ви здогадуєтесь, що ми перебуваємо за якихось п'ятнадцять кілометрів од лабораторії.

— Незважаючи ні на що, я добре зробив, що зупинився, — сказав Севілла. — Тут вельми крутий схил. Я ризикував потрапити в западину, де збирається вода, й залити мотор. До того ж переднє скло майже непрозоре, за двадцять метрів нічого не видно.

— Але тут дуже добре, — озвалася Арлетта, — нам треба просто перечекати.

Севілла зиркнув на дівчину. Його вразила надзвичайно розніжена й зручна її поза: розслаблене тіло, усмішка на лагідному обличчі. Настрій у неї добрий. Либонь, зараз перед його очима вона досягла одного з тих найвищих моментів повного фізичного блаженства, яке може дати нам життя. Її очі привітно світилися в напівтемряві, уста трохи розкрилися. Здавалося, її поїняли лінощі, бо навіть дихання сповільнилося. Жадала дощу, як рослина. Севілла простяг правицю й пальцями зібрав у жмут її чорне волосся, яке вилискувало, мов вогке листя в тропіках. Арлетта не ворухнулася, подивилася на нього довірливими очима, розтулила уста, й куточки їх злегка звелися вгору. «Яка в неї чудова усмішка! Така лагідна, довірлива; в ній мовби розкрилося все її ество, глибока шляхетність, кидаючи виклик усьому поганому. Чому так пізно в житті я навчився не помилятися в погляді, усмішці? Як я не вздрів у жорстоких Маріанниних очах нервозу, що розпалював у ній оту божевільну ненависть до мене, оте самознищення, здатне руйнувати її саму зсередини, випалити й засушити її менш як за п'ять років? Лють, яка причаїлася

в ній, опалила все її тіло, більше непотрібне, залишила тільки кістяк — опору для її неугамовного бажання шкочити».

Севілла закліпав очима. Відтак зосередився й знову побачив Арлетту. Йому не хотілося стерти поцілунком усмішку з її уст. Доторкнувся до неї рукою, відчувши, як у нього перехопило дихання. Замилувався нею, пальцями перебирав її чудове волосся. І вже не дивувався з того, що відтепер вона належатиме йому, його гнітило інше — що сталося це надто пізно у житті. Розумів, що цю взаємну приязнь принесли їм довгі місяці спільної роботи. Так, навіть тоді, коли вона ховалася зі своїми почуттями, вони ще більше розуміли одне одного.

Севілла прислухався, як краплини дощу стукотіли по авто; повинь відокремила їх від навколишнього світу, залишила цей маленький затишок, що ледь освічувався лампочкою «бюіка». Той затишок, мов м'яке гніздечко, оповите пільмою. Як приємно почувати себе на самоті, сховавшись від людей. Їм здавалося, що вони в кабіні яхти, котра пливла спокійним океаном, втікала від переслідувачів, від лихих заздросців, що таяться в моралізаторських осудах, від злості скопців, що прирекли себе на скніння. Севілла доторкнувся губами до її уст, потім притиснувся міцніше й пив з них доскочу.

В кімнаті мотелю, куди вони прийшли, все було грубе: стеля з необтесаними сволоками, кам'яний камін. Севілла нахилився з запальничкою в руці, засвітив саморобні свічки, що стояли в залізних підсвічниках. Обое вони промокли до рубця. Підтягли ліжко ближче до вогнища. Мокрий одяг розвісили на стільцях, розставили їх з обох боків каміна, а самі дивилися на тріскучий вогонь. Дощ тарабанив по даху, густі фіранки з червоного полотна коли-не-коли піддував вітер, торохтів шибками так, що віконні засівки аж деренчали. Севілла підсунув руку Арлетті під голову. Дівчина зажмурила очі, вип'явши нижню губу. Здавалося, що вона замкнулася в собі, поринувши в глибокий спокій. Вона така молода, дитинна й довірлива. Севілла притиснувся лівою щогою до її обличчя. Арлеттина рука судорожно вцепилася в простирадло. Світло від вогню падало на її чорне волосся, розсипане на подушці. Дівчина зажмурила очі, рука випустила простирадло, відкинулася вбік, і пальці випросталися. Севілла знову почув, як цілий водоспад полився на дах, наче з неба прорвалася повинь. Він

обернувся на бік і намагався задрімати, та несподівано за якусь мить відчув, як Арлетта притиснулася грудьми до його плечей, а теплими губами — до його потилиці.

— Ви теж не спите? — спитала.

— Ні,— відповів Севілла, обернувшись до неї. Він опинився перед її лагідними очима та ласкавою усмішкою.

«Щастя таке незвичне,— мислив він,— що й визначити важко, коли воно приходять до тебе і чи був ти щасливий між двома масовими вбивствами — протягом двадцяти недовгих років, що відділяють світові війни: другу від першої і другу від третьої, нашої, тієї, що вже стукає у двері й буде, мабуть, останньою, бо після неї вже не буде чого руйнувати». Але ж цієї миті, коли в останньому випадку лютувала буря, сумніву не виникало, що він збагнув усю повноту щастя, воно йому дарувало життя, яке тріумфально пульсувало, шаленіло, мов смерч, що стукотів у дах над головою, хвилями накочуючись на черепицю. Від могутніх ударів здригалася старезна хатина, а в їхній кімнатці безперестану деренчали віконні засувки, червоні фіранки від раптового подуву вітру надималися й злітали вгору, мов повітряні кулі. Навколо будиночка струменіла й вирувала вода в такою люттю, що Севілли здавалося, наче повинь зірвала його з підвалин і понесла виповненими водою лугами. Серед озера плавали стовбури дерев, топилися худоба, зникали в плесі автомобілі, спливали королівські пальми, що їх звалювала на землю буря. Де був колись берег, тепер виднілися тільки дашки затоплених душевих кабін. Бурхлива течія штовкала їх і несла у відкрите море. Тільки їхній ковчег, що також кудись плыв, здавався самотнім острівцем світла й тепла в цьому безладному світі.

* * *

— Це — поразка,— мовила Лізбета рішучим тоном, відштовхнувши від себе тарілку. Севілла й Арлетта, пообідавши, зразу ж зникли, але решта загону затрималася в ідальні. Це була єдина кімната, в якій кондиціонувалося повітря. Вночі було душно, тому вони задихалися і мовчали. Лізбета повторила:

— Це — поразка.

Здавалося, що короткі шорти ось-ось тріснуть на її м'язистих стегнах. А коротке кучеряве волосся надавало їй вигляду пастуха. Коли вона розмовляла, в кутику губ

ворушилася цигарка. Можна було дивуватися, що ці опасті груди, які ледь огортав темно-зелений бюстгальтер, належали особі з широченними раменами й такою непоказною статурою.

— Я одягну курточку,— сказав Пітер.— Через оце кондиціоноване повітря ніяк не можу збагнути, холодно мені чи душно.

Він простяг довгі засмаглі ноги на вільний стілець.

— Я не розумію, як ти посміла сказати, що це — поразка,— провадив він,— ще двох тижнів не минуло відтоді, як Бессі у нас.

Підвівся Боб Меннінг і граціозно витягнув свої гнучкі довгі руки. Пітер і Майкл були в шортах. Серед хлопців лише Боб носив світло-голубі штани з гострими складками; курточка в нього застебнута на всі гудзики, широкий комір а ля Шеллі зовсім прикривав граціозну шию. Темна голова його була схилена трохи набік, ніс із горбиком, прямий, чуб зачесаний на англійський манір — у проділ. Боб не впрівав, пахнув лавандою й мав такий вигляд, ніби його зовсім свіжого й відпрасованого дістали зі скрині.

— Я такої самої думки, що й Лізбета,— мовив приглушено він.— Подивімося правді в очі: це — поразка. Чого ми чекаємо від цього одруження? Цілющого шоку, який мав би дати Іванові нову віру в себе.

— І збільшити його творчий порив,— озвалася Лізбета з ноткою сарказму в голосі.— Прошу, не забувай про творчий порив, що дозволив би Іванові здолати вирішальний етап і перейти від слова до речення. А в результаті все відбулося навпаки.

— Ні, не навпаки,— заперечила Сьюзі, поклавши свою пухленьку руку на спинку Пітерового стільця.

Той повернув голову праворуч і закохано подивився на Сьюзі. Який у неї правильний, суворо окреслений профіль! Такий профіль мала тільки вона. Яка відвертість, чесність. Вона справжнісінька мати, тільки молодша. Пітер заперечував Лізбеті, бо не любляв її тону. По суті його вражали ці нападки. Але якщо Сьюзі виступила на його боці проти Лізбети, то це набирало цілком іншого змісту, виходило, що він мав слухність.

— Як то не навпаки,— з презирством мовила Лізбета.— Чого тобі ще треба!

— Даруй, що я наважилася заперечити тобі,— докинула Сьюзі, і Пітер тихенько засміявся.— Однак Іван після

парування став щасливішим, рухливішим і агресивнішим, чого ми не сподівалися...

Вона замовкла, зиркнувши на Меггі, котра як ніколи в оцій сукні з великими червоними й жовтими квітами здавалася бридкою й рум'янощокою. Меггі не проронила ні слова. Мовчазно опустила очі. Цікаво, що вона навіть не поспішала захищати свого бога — Севілуу.

— Атож,— відказала Лізбета,— такий рухливий, що й розмовляти більше не може! Сьюзі, ти не годна заперечити, що він ось уже два тижні не промовив жодного англійського слова.

— Не перебільшуй,— озвався Пітер.— Іван чудово зрозумів, що ми називаємо його дружину Бессі, й він її кличе «Бі».

— Я не чула ні разу, аби він її називав Бі.

— А я чула,— заперечила Сьюзі.— І коли б ти не вирішила наперед, що експеримент не вдався, то теж почувла б.

— Гаразд. Він зве Бессі Бі. Браво, який поступ! Одне слово. Іван промовив одне слово за два тижні. Але ж до появи Бессі — перепрошую, Бі,— він вимовляв їх щоденно по сорок.

— У цьому є щось іще тривожніше,— докинув Боб, виставивши руку й зіпершись на стіну.— Ми всі помітили, що зараз Іван відмовляється від будь-яких контактів. Не хоче більше гратися, навіть відповідати на оклик. А коли ми спускаємося в басейн, він кусає нас за ноги.

Мовчання. Коли Боб говорив, то в його голосі завжди бриліла театральна награна нотка, від чого всі ніяковіли.

— Мені здається, що Іванова реакція цілком задовільна,— зауважив похмурий Майкл. Опустивши голову на груди, він ні на кого не дивився.

Сьюзі уважно подивилася на нього. Говорили, що він схожий на Пітера своєю поставою й ходом, мав таку ж, як і той, ямку на щоці. Однак Пітер, як тільки відчував, що до нього добре ставляться, сповнювався енергією, заглибитися в смуток йому було так важко, як утопити в воді корок. Майкл занадто багато про щось думав. Сьюзі кілька разів нишком зирнула на нього: «Який же він вродливий, вродливіший за Пітера, з рішучим характером, здібніший, без ризику. І все ж з першого разу Пітер сподобався більше, він такий щирий». Лізбета мала щось сказати, та Майкл повів далі, підвищив голос:

— Дуже просто, треба погодитися на факті: Іван ревний.

«А він,— подумала Сьюзі,— він ревнує? І кого? Господи, невже цю незграбу, схожу на чемпіонку з баскетбола, з її брутальністю, черствістю і поганими манерами?»

— Вислухайте,— мовив Пітер, відкинувши назад голову, щоб доторкнутися потилицею до холодної руки Сьюзі,— очевидно, є інше пояснення: я не знаю, чи дельфінова мова приходить до нього цілком природно, чи він мусить вчитися розмовляти, як людське дитя. Та чи не можна принаймні сказати, що Іван зараз саме поновлює з Бессі свою рідну мову й що це навчання забирає в нього всі зусилля, а пізніше він однаково повернеться до людської родини?

— Який оптимізм! — вигукнула Лізбета.— Коли він повернеться до нас, можна сподіватися, що забуде оті сорок англійських слів, що ми їх втовкмачили йому.

Сьюзі роздратовано зауважила:

— Так чи не так, а мені здається, що то вже не наука, коли робляться здогади на майбутнє.

— Пітер перший почав робити ці здогади,— докинула Лізбета.

Вона вийняла з рота сигарету й повела очима по своїх товаришах. Її пронизливий погляд приголомшив Сьюзі. Не можна було відмовити Лізбеті в умінні звинувачувати своїх друзів.

— Безумовно,— мовила Лізбета,— кожен має право думати по-своєму. Якщо ви не бажаєте визнати, що дослід не вдався, то ви — вільні. Але що тоді ми робимо? Нічого. О, я знаю,— цікорила вона тремтячим від ненависті голосом,— є різні способи нічого не робити. Можна бути зайнятим і навіть дуже зайнятим, але водночас нічого не робити.

Усі мовчали.

«Яка негідниця,— думалося Сьюзі,— яка негідниця! Навіть Боб Меннінг зніжковів. А Меггі, чому Меггі нічого не каже?»

Вона таки не витримала, запитала:

— Ти нічого не скажеш, Меггі?

Меггі здригнулася, звела очі й розгублено пробелькотіла:

— Але ж мені нічого сказати.

Майкл випростався на стільці, вчепився обома руками за пояс своїх шортів і, подивившись на Меггі, продекламував:

Мав я друга, вірного, правдивого,
Та ось Брут сказав, що він честолюбивий,
Брут же був людиною поважною.

— Браво! — вигукнув Пітер.

Боб Меннінг знову замкнувся в своїй шкаралупі. Навіть його жести, завжди такі жваві, зараз вгамувалися:

— Є люди,— таким же злобливим і задирливим тоном провадила далі Лізбета,— що полюбляють триматися осторонь. Ну, я їх не осуджую. Але ніхто не заборонить мені сказати, що протягом двох тижнів ми лише те й робимо, що стежимо, як вони залицяються одне до одного — маю на увазі Бессі й Івана,— докинула вона пискливим голосом.

— Ох! — зітхнула Меггі.

Якийсь час ніхто не озивався.

— Чи не замовкла б ти? — випалив раптом Майкл, зиркнувши іскристими очима на Лізбету.— Мені вже надокучили твої вибрики.

Лізбета здригнулася:

— Коли ти гадаєш, що...

— Замовкни,— гнівно перебив її Майкл.— Інакше я зараз візьму й кину тебе в басейн.

— А я охоче допоможу тобі,— озвався Пітер.

Лізбета змірjala обох вивчаючим поглядом: ні, вона не помилилася, вони, далєбі, спроможні зробити те, що сказали. «Так, вона здалася,— подумала Сьюзі,— нарешті я на власні очі побачила, як Лізбета пасує перед хлопцями». Перегода Сьюзі стало шкода дівчини. Боб і Меггі кинули її напоталу. Лізбета, задерев'янівши, мовчки сиділа на стільці навпроти своїх товаришів, намагаючись протистояти їхньому гнівному осудові.

— Ви — звірі,— мовила вона, силкуючись говорити зневажливим тоном.

— Та ні, ні,— заперечив Майкл, уїдливо посміхаючись. Він схилився над столом, наливаючи в склянку кока-кола, якого залишалось півпляшки.— Я не звір, я просто належу до отого «цвіту американської молоді», що наш президент шкодує послати у В'єтнам умирати на полях війни...

Він замовк. Урочисто підняв угору склянку, буцімто збрався виголосити тост, і випив.

— Іду спати,— підвівшись, мовила Лізбета.— Є край дурниціям, які люблю я слухати вечорами.

— І я також,— озвалася Меггі й підвелася.

Лізбета, висока, гнучка й струнка, подалася до дверей, за нею пішла й Меггі, що здавалася надто маленькою й незграбною.

— Прощавай, шановний Бруте,— кинув Майкл.

Він глумливо помахав чотирма пальцями правиці йй услід.

«Як же я могла помилитись? — з подивом думала Сюзі.— Він зовсім не закоханий у неї, він ненавидить її. У нього зовсім інший смак.»

— Ти так міркуєш,— обернувся до Майкла Боб Меннінг,— ніби наступного року тебе покличуть до війська.

— А ти, непорочний юначе, говориш так,— відрубав Майкл,— ніби війна на Південному Сході Азії скінчилася ще три роки тому...

Задзеленчав внутрішній телефон. Пітер зняв трубку й, затуляючи долонею мікрофон, сказав:

— Майкле, тебе просить Севілла.

* * *

— Майкле, чи не бажаєте зробити прогулянку зі мною?

— Охоче!

Кам'яниста стежечка, звиваючись змієюю між скель, впиралася в самісіньку лабораторію. Хоч близько море, але повітря було тепле. Повновидий ясний місяць, повисши над обрієм, відкидав од їхніх постатей веретеноподібні тіні.

— Майкле, маю до вас прохання. Але передусім, якщо ваша ласка, дозвольте поставити одне запитання.— Помовчавши трохи, Севілла докинув: — Ось воно: чи доводилося вам у стінах лабораторії критикувати зовнішню політику Сполучених Штатів?

Майкл зупинився й глипнув на Севілла.

— Це робив я сьогодні ввечері, кілька хвилин тому.— Йі з якоюсь байдужістю додав: — Але гадаю, що я маю право висловлювати свою думку.

— Безперечно,— говорив Севілла,— це право записане в конституції Сполучених Штатів.— Потім додав: — А ось моє прохання. Підкреслюю, що це моє особисте прохання. Майкле, коли ви перебуватимете в стінах лабораторії, то в майбутньому намагайтеся не вдаватися до такої критики.

— Це наказ? — запитав Майкл крижаним голосом.

— Зовсім ні. Я вам не можу наказувати. Це моє особисте прохання.

Якусь мить обидва мовчали.

— Ви хочете сказати, що слова, сказані сьогодні увечері, хтось повторить, і вони в такому разі вам зашкодять?

Севілла промовив повільно й виразно:

— Безперечно, вони будуть повторені й будуть спрямовані проти мене.

— Не розумію, як саме?

— Бо ви у мене працюєте.

— Он як, — мовив Майкл. — Ну що ж, признаюся, що я дуже...

Він примовк, далі повів жвавим тоном:

— Якщо я правильно розумію, між нами є донощик?

Севілла промовчав.

— Даруйте мені, — озвався Майкл. — Я не мав би ставити вам подібного запитання. Однак хочеться мені запитати у вас ще дещо.

— Здогадуюся, — сказав Севілла, — тим паче не відповім вам.

Згодом Майкл заговорив з вимушеною грайливістю:

— Так, щось трохи обмежує нашу розмову. — Й докинув: — Щодо вашого прохання, я обіцяю виконувати його.

Севілла поклав руку на плече юнакові.

Терпляче, підступно, день у день Маріанна викрадала в нього його синів, отруювала їх ненавистю, якою сама захлиналася. Поволі їй вдалося відчужити їх від нього. «Що ж, — подумав Севілла, тримаючи руку на Майкловому плечі, — навіщо замикатися в межах одної сім'ї? Майкл також мій син». Мовчанка затягалася. Майкл збагнув, що таїлося в цій тиші, й заговорив бадьоріше:

— А ви, що ви мислите про нашу азіатську політику?

— Бачте, — відповів Севілла, забравши з плеча руку, — я не захоплююсь нею. Але міркую так: я обирав президента Сполучених Штатів, і той В'єтнам хай буде на його совісті. А мій клопіт — це дельфіни. Кожному своє.

— Але якщо президент веде згубну політику в Азії?

— На мою думку, — відказав Севілла після коротких роздумів, — я не маю необхідної інформації, щоб судити про це. Що сказати б ви про президента, якби він раптом зайнявся електронікою, не маючи для цього відповідної підготовки?

— Але тут не так уже й складно. Коли уважно читаєш газети, то багато речей впадає в око з приводу В'єтнаму.

Майкл, засунувши руку в кишеню, зняковів. Чи, бува, не зайшов він надто далеко? Схоже було на те, що він дає урок Севілла й ставить себе йому в приклад.

— Так, я знаю,— мовив Севілла,— що ви дошукуєтесь істини. І, можливо, ви маєте рацію. А мені не вистачає часу. Далєбі, я не можу дозволити собі таку розкіш — цікавитися зовнішньою політикою Сполучених Штатів.

— І навіть тоді, коли вона приведе до третьої світової війни?

— О, ви перебільшуєте,— вигукнув Севілла.— Ми ще не дійшли до цього.

Майкл промовчав, бо почував себе ніяково. «І цей Севілла також гне туди. Який нікчемний світ! — мислив він з гнівом.— Всі ми негідники, ось що!»

— Мене непокоїть Іван,— мовив Севілла,— й не знаю, що мені робити.

Майкла поїняло якесь почуття іронії. Йшлося про Івана. Світ на грані загибелі, а тут цікавляться мовою дельфінів. А втім, чи є підстави для іронії? Адже саме його обрав Севілла, щоб признатися про своє скрутне становище. Щирість визнання, сердечне довір'я, відсутність пихи. Вони були такі близькі один одному, хоча політичні переконання мали надто різні. «Ох, як хотілося б мені переконати його»,— подумав Майкл, і знову зажеврила в ньому надія.

— Може, варто розлучити Івана з Бессі,— порадив трохи розгублено Майкл, бо відчував, що Севілла чекав на його відповідь.

Той мовчки ступив кілька кроків.

— Я мислив про це. Й скажу навіть, що таке рішення найвірогідніше. Але не вдамся до нього.— Відтак Севілла докинув: — Може, ви вважатимете моє почуття не гідне дослідника, однак таке рішення здається мені надто жорстоким.

* * *

У єдиній кімнаті бунгало, якого найняв Севілла, не було кондиціонованого повітря. Але кімната провітрювалася крізь віконні прогони, розміщені один навпроти одного — з боку скелі й з боку моря,— де замість шибок стояли дра-

ниці з червоного дерева, що оберталися то в один бік, то в другий — залежно від потоку повітря. Голуба завіса з великими клітинами затуляла від сторонніх очей усе, що робилося в домі. До речі, архітектор, що споруджував цей будинок, не обмежився тільки тим, що замість шибок застосував драниці, аби помешкання постійно провітрювалося. Жодна з чотирьох стін не сягала аж до даху: під піддашшям зяяла щілина на сорок сантиметрів, крізь яку надходило свіже повітря. Сам будиночок за архітектурою був теж не менш химерний. Він височів на бетонованій плиті, що лежала на залізних брусах, перекинутих, як місток, між двома стрімкими прибережними скелями. Ця плита повисла на висоті двадцяти метрів над кам'янистою бухточкою, до якої збігали вирізані в скелі сходи. Отже, будиночок повис посередині між дном бухточки й верхівкою скелі, тому доводилося лишати авто в будочці біля шляху й через ворота між двома велетенськими стрімчаками спускатися вниз метрів зо сто крутою стежкою. Сюди можна було дістатися тільки цією стежкою, й, очевидно, меблі до цього будиночка спускали зі скелі на мотузках. Навколо бетонованої плити височіла металева огорожа, від чого здавалося, що ти перебуваєш на палубі корабля.

— Коли подумаю,— промовила Арлетта, заломивши руки й зіпершись плечем на Севілла,— що під нами двадцятиметрова безодня, мене холодом обдає.

— Ні, ні, не кажи цього,— заперечив Севілла.— Прецінь, мене й спокусив фортечний вигляд цього будиночка, інакше я не обрав би його для нашого відпочинку. До того ж у ньому немає шибок.

Вона подивилася на Севілла.

— До чого тут відсутність шибок?

— О,— усміхнувся Севілла,— це багато значить.

До будинку прилетіла чайка й повисла в повітрі.

— Я запитую себе, навіщо вона прилетіла сюди? — мовив Севілла.— Адже тут вона самотня.

— Гадаю, що з берегової ущелини віє висхідний вітерець, і їй подобається, коли він несе її до моря,— зауважила Арлетта.— Певне, то велика втіха для неї.

Арлетта підвела до Севілла своє по-дитячому лагідне обличчя, і він пригорнув її. Дівчина вміла принадно танути в обіймах.

— Може, спершу поведемо мову про речі поважні? — сказав Севілла хриплим голосом.

— Чому спершу? — перепитала Арлетта, звівши брови. Презирнувшись, вони обоє засміялися.

Севілла відчув, як його захльоснуло щастя, п'янке і неблаганне. В їхніх стосунках усе було чисте: радощі, вчинки, погідливість, безмежне довір'я.

— Ти й досі відчуваєш безодню під плитою? — спитав він, вкладаючи її в ліжку.

— Так, але мені байдуже. Я навіть готова провалитися крізь бетон з тобою. Й ми опинилися б внизу у воді, мов Фа з Бі.

Вона перестала сміятися. Останній звук, що його почув Севілла, був переможний зойк чайки, яка дісталася до струменя вітру, що дув з ущелини, й нерухомо повисла над будинком, злегка здійнявши вгору кінчики крилець. Вона гойдалася на теплому надвечірньому вітрі, який поволі штовхав її, мов той пожухлий листочок. То був уривистий і пронизливий зойк, що нагадував рипіння вітрильного шкота на шківу. Поклавши голову на подушку, Севілла знову почув це рипіння. Йому часто снилося, що він летить. То був сон, такий настирливий і неблаганний, що після пробудження важко було не повірити в його дійсність. Він мчав жорстким піском пляжу під натиском сильного вітру, широко розставивши руки. Відштовхувався п'ятами від землі й злітав угору, розтинаючи повітря, що аж у вухах свистіло. А на висоті кількох метрів над морем повисав нерухомо, насолоджуючись невимовним чуттям легкості й всесилля.

Севілла повернув голову ліворуч і подивився на Арлетту. Та лежала на ліжку, мов на хмаринці. Лагідні й лукаві очі дівчини вп'ялися в нього. А він нетерпляче чекав, коли Арлетта усміхнеться. Завжди кутики її губ тремтіли, обличчя світилося радістю. А коли, нарешті, усміхалася, то усмішка була така щиросердна, така ніжна. Севілла трохи підвівся й зіперся на лікоть.

— До вечора маємо ще трохи часу, — мовив, підсунувши руку Арлетті під голову. — Шкода, якщо ми не використаємо його.

— Можемо вийти на терасу й посидіти в шезлонгах, — осміхнулася вона.

— Ні, ні, — заперечив Севілла, — я пропоную невеличку прогулянку — спуститися аж до бухточки. Якщо ми перестанемо ходити, то перетворимося на кентаврів. Верхня

частина лишиться людською, а нижня набере форми «бюїка».

— Можна поспівчувати нижній частині,— зауважила Арлетта.

Севілла заллявся сміхом. Ніде й ніколи за життя, скільки пам'ятає, він не сміявся так часто й так радісно.

Вони посідали на маленькому трикутничковій круглого валуна над бухточкою й, підвівши голови, милувалися бетонованою плитою, що нависала над ущелиною скелястого берега. Плита мала вигляд сміховинний, а звідси здавалося, що вона тонка, як драниця. Морський прибій згасав за три метри від їхніх ніг, з шерехом перегортаючи ринь. Якщо заплющити очі, то здавалося, що у велетенському мішку перемішувалися десятки гральних кісточок, перш ніж усіх їх викине нервова рука гравця.

— Мені сумно,— мовила Арлетта,— відчуваю, що зараз неспокоїно в нашому колективі.

— Щось є,— погодився Севілла, знизавши плечима.— Лізбета стала в опозицію до його величності, а Меггі наслідує її. Мене звинувачують у протидіянні прогресові.

— Відверто кажучи, я дивуюся твоїй поблажливості,— перезирнулася з ним Арлетта.— Бувши тобою, я би їх...

— О ні, повір мені,— перебив він її,— то була б велика помилка. Слід бути мудрим, сміливим і не відповідати на нападки.

— Я не можу зрозуміти цих дівчат,— обурилась Арлетта.

— Дуже просто, мила,— підняв угору обидві руки Севілла.— Вони ревниві. Боюся, щоб оті ревності не були пов'язані з однією особою.

І подивився на Арлетту, звівши брови.

— Справжня проблема — це Іван. Якби я розв'язав цю проблему, то чого б були варті слова й вчинки тих двох нікчем. Та, на лихо, я не знаходжу рішення. І що найгірше, ніяк не можу зосередитися. Я мов той Іван,— він злегка усміхнувся.— Я настільки щасливий, що не маю більше охоти працювати. Знаю, це виглядає просто. Іван не розмовляє відтоді, відколи живе з Бессі. Ну гаразд, ми заберемо від нього Бессі. Але поки що,— нараз пристрасно промовив Севілла, й темні очі його заблищали,— я відкидаю думку про їхнє розлучення. Відколи він почав розмовляти, мої стосунки з Іваном перестали бути стосунками людини з твариною, я ставлюсь до нього як до людини.

До того ж, — наголосив він, — відчуваю, що це не вирішення проблеми. Коли я відберу від нього Бессі, я його жорстоко травмую. Що з того? В кращому випадку він зуміє знову вивчити й повторити ті сорок слів, що їх завчив, і на цьому край. Ми так і не досягнемо мети. Треба робити щось інше, але що саме, я ніяк не можу второпати. — Помовчавши трохи, Севілла, скося зиркнувши на Арлетту, повів далі: — Лізбета сказала б, що мій творчий порив не збільшився, — він усміхнувся. — Однак я не схвалюю такої негативної точки зору. Й потім, що вона в цьому тямить? Бідолаха, вона з тих людей, які все життя запитують себе, до якої статі вони належать. Природа засудила її, і вона носить її зі своєю ідеєю самопожертви. А я думаю, тільки щастя, і ніщо більше, допомагає людині розвиватися. Ніколи не повірю, що в самообдуренні є якась доблесть.

Вони сиділи поряд на валунах, зіпершись на скелю. Севілла обіймав рукою Арлеттині плечі. Їхні обличчя були так близько одне від одного, що й шум морського прибою не перешкоджав їм розмовляти.

— Говорила Меггі тобі щось про Боба? — спитала Арлетта.

— Ти маєш на увазі труднощі щодо призначення дати її весілля, — зітхнув Севілла. — Вже п'ять років я чую це. Бенефіціант міняється, й все. Одним з них був і я. Джеймс Дін також.

— Подумати б тільки, — мовила Арлетта, — Меггі так добре знала Джеймса Діна. Це мене завжди дивувало.

Севілла засміявся.

— Торік я мав нагоду проїздити через Денвер. Можу тебе запевнити, що Денвер у Колорадо існує. Карти Сполучених Штатів не брешуть. Є і тітка Агата, я довго розмовляв з нею, є й старий шкіряний фотель. Я бачив його, навіть сидів у ньому. Але на цьому правда й кінчається.

— Не може бути! — крикнула Арлетта.

Севілла похитав головою.

— Солодкий сон, не більше. Бідолаха Меггі, вона страшна проблема, настільки страшна, що ніхто нею не цікавиться, — проблема невродливої дівчини. А невродлива дівчина, виходить, так бажає, як ніхто інший, щоб чоловік узяв її в свої обійми.

Промовчали. Згодом Арлетта сказала:

— Я хотіла розповісти тобі не про її заручини, а про один інцидент. Меггі обіцяла розповісти тобі про нього.

Позавчора, увійшовши до її кабінету під час сніданку, я застала там Боба, який гортав папери. Він зблід, а по хвили сказав мені, що то Меггі послала його по її ножиці. Зрозуміло, то була неправда. Я негайно все з'ясувала в Меггі.

Севілла насупився.

— Меггі мені нічого не сказала. До речі, вона й не могла б мені нічого нового сказати,— провадив Севілла.— Я розгадав роль Боба ще в неділю 15 травня. Того дня, якщо ти пам'ятаєш, усі ми, за винятком сторожів, полишили лабораторію й пішли на пікнік. Я сказав сторожам, що, коли нас не буде, вони мають прийняти двох «електриків».

— Двох електриків? — перепитала Арлетта.

Севілла кивнув головою.

— Я розумію, це нагадує низькопробний фільм про шпигунство. Такий безглуздий, як про Флінта, або ж такий поганенький, як про Джеймса Бонда. На жаль, люба Арлетто, це правда. Джеймсбондизм стає нашим повсякденним життям. Ці експерти встановили, що всі електропровідники в усіх кімнатах лабораторії дублювалися крихітним, ледь помітним спорядженням, яке записувало наші розмови на магнітофоні, схованому за перегородкою біля ліжка Боба.

— Жахливо! — обурилася Арлетта.— Це набагато серйозніше, ніж я думала.

— Будь певна,— зауважив Севілла,— Боб не російський шпигун. Він щирий американець. І через свій патріотизм погодився стати інформатором для містера Сі.

— Для містера Сі? Але ж «електрики»? — перепитала Арлетта отетерівши.

— Назвемо їх «голубими», а друзів містера Сі — «зеленими»,— мовив Севілла.— Я запитую себе,— озирнувшись навколо, говорив він далі,— чи можу довіряти каміню, на якому ми сидимо. Я підозрюю, що невидимі мікрофони стоять усюди.

— І ти смієшся з цього? — спитала Арлетта.

— Далєбі, я б збожеволів, якщо б не сприймав це, як фарс. Гаразд, слухай далі. «Голубі» не займали причандалля «зелених», аби й надалі міг виконувати свою роль Боб. Вони приладнали ще таке ж причандалля, дроти від якого йдуть до мого кабінету. А я з свого боку маю передавати «голубим» те, що Боб передає «зеленим».

— Яке диво! — вигукнула Арлетта. — В мене складається враження, що я живу в божевільному світі.

— Однак усе дуже просто, — озвався Севілла. — За нами наглядають, мов конкуренти, дві служби, що вишпиговують одна одну.

— Безглуздя! — промовила Арлетта. — Навіщо їм оця конкуренція?

Севілла усміхнувся.

— Наскільки я розумію, вічна конкуренція — золоте правило кожного шпигунства. В країні завжди діє не одна таємна поліція, їх безліч. Іноді навіть всередині кожної поліції є клани, що воюють між собою. Поліції, мов ті гадюки, переплівшись між собою, кусають себе за хвоста.

Арлетта притулила голову до його плеча.

— Любий, не знаю, чи ти маєш слушність розповідати мені все це. Може, я підступна шпигунка, що працює на користь СРСР.

— Можу тебе запевнити, — сказав Севілла, — що «голуби» навели довідки про тебе, як, до речі, й про мене, причому до найдрібніших деталей. У результаті вони склали по дві біографії, старанно вивчили їх. Не відаю чому, але вони поки що не розповідали мені твоєї біографії.

— Мені поталанило, — докинула Арлетта.

— Але вони натякнули мені, що висновок цілком їх влаштовує.

— Не знаю, чи я повинна почувати себе впевнено, — засміялася Арлетта, — вони іноді помиляються.

— Ніколи! Ніколи! — вигукнув Севілла з прикрою іронією. — Вони ніколи не помиляються. «Голуби» розповіли мені мою біографію, вона надзвичайно точна й деталізована. Я дізнався з неї про деякі речі, про які раніше зовсім не відав. Словом, це приголомшливо. В мене склалося враження, що я провів життя увесь голий, мов той черв'як, завжди перебуваючи під пильним оком усевидючого бога.

— А висновок? — запитала Арлетта.

— Взагалі непоганий, — вип'яв губу Севілла. — Одначе є окремі дрібнички, що їм не до вподоби. Наприклад, мое походження. Вони завдали собі багато клопоту, щоб з'ясувати, хто мої предки, й так не довели цю справу до кінця. Отож вони розгадують загадку, чи я не циган, чи нема в моїх жилах трохи єврейської крові або навіть арабської, чи, може, я щирий і поважний галісієць, на що так претендував мій дідусь.

— Це так важливо для них? — засміялася Арлетта.

— Треба розуміти, що так, бо вони нишпорять у моїй біографії, щоб з'ясувати ще одну дрібничку. 1936 року — бач, скільки мені вже літ, — я мовив студентам Колумбійського університету, що, на мою думку, необов'язково брати шлюб, а можна жити на віру. І це погано. Далєбі, погано, додає поважно біограф чи біографи, бо, зрештою, я вдруге одружуюся.

Арлетта засміялася.

— Однак є ще гірше. 1955 року один слідчий запитав мене, чи вірю я в безсмертя душі. Я відповів: треба не вірити, а знати.

— І це погано? — підвела голову Арлетта. — Але чому?

— Бо вони дійшли висновку, що я атеїст. А бути атеїстом у цій країні, де всі вдають, що вірять у бога, — це накликати на себе підозру, що ти симпатизуєш комуністам. Навпаки, 1958 року протягом трьох місяців (дати й дні уточнені ними) я мав стосунки з однією угорською графинею. Між іншим, я не відав, що та жінка була графиня, до того ж угорська й, особливо, що вона була агентом ЦРУ. Ця дама зробила повний аналіз мого характеру, моїх уподобань, звичок і навіть любовних смаків.

— Який жах! — здивувалася Арлетта.

— Я знаю, — вів далі Севілла, — що великі політичні діячі й учені-атомники перебувають в однаковому становищі. Для мене це почалося тоді, коли я зацікавився дельфінами. З цього часу, так би мовити, почалося двоє паралельних досліджень: я вивчав дельфінів, а вони мене. Я кажу про «голубих», — пояснив Севілла, — бо «зелені» зацікавилися мною зовсім недавно, після відвідин містера Сі. Отож і дивно, що «голубим» поталанило так довго приховувати мене від «зелених».

— Повернімося до угорки, — прохала Арлетта.

— Гаразд. Вона, крім інших речей, переконує, що я не атеїст. На її думку, я католик, що відцурався віри, проте сповнений туги за нею.

— То правда? — спитала Арлетта.

— Не певен у цьому. Та це ще нічого не означає. Іноді мені здається, що вони знають мене ліпше, ніж я знаю себе. В одному мені зробила велику послугу угорка, безпекляційно запевнивши, що в політиці я цілковитий невіглас. О, це чудово!

Арлетта насупила брови.

— Для «зелених» людина, що надто цікавиться політикою, яка не є її ремеслом, здається трохи підозрілою. Політична невинність — мов та дівоча честь: коли її втрачають, можна сподіватися гіршого. Принаймні такої думки дотримуються «зелені», як про це твердять «голубі».

— Не розумію,— Арлетта здивувалася,— навіщо «голубі» розповіли тобі твою біографію?

— Аби я написав їм, що думаю про неї.

— Як це наївно! — залилася сміхом дівчина.

— Зовсім ні, любя. Їхні психологи знайдуть у моїй відповіді безліч речей, і найперше — чи вона була щира, чи ні. Мовчання.

— Я хочу спитати, чи є якась різниця між «голубими» й «зеленими» у ставленні до тебе?

— Так, «голубі» наглядають за мною й доброзичливо оберігають мене, «зелені» ж наглядають і з антипатією стережуть мене.

— З антипатією?

— О так, для містера Сі я винен у тому, що не є WASP¹. Для Сі я — метис, апріорно здатний на все.

— У мене голова йде обертом,— зітхала Арлетта.— Я запитую себе, чи не відкриють вони, що я слов'янського походження, атеїстка, політично розкладена й живу на віру з професором Севіллою?

— О, вони це знають,— докинув Севілла.

— Як? — злякано скрикнула вона.— Ти впевнений? Вони казали тобі?

— Ні, але зрозуміло. Здогадуюся навіть, які вони раді. Адже це полегшує їхній нагляд.

— Як гадаєш,— запитала Арлетта,— ти полегшив завдання отим панам, найнявши такий химерний будинок для відпочинку?

— Я терплю це шпигунство,— відповів Севілла,— вважаю, що воно необхідне, проте не маю наміру сприяти йому. Скажу більше, я ставлюся з підозрою до їхніх витівок відтоді, відколи дізнався, що ЦРУ записало на магнітофонну стрічку інтимні розмови президента Сукарно зі своїми жінками.

Арлетта схопилася руками за голову.

— Яка гидота!

Севілла кивнув головою.

¹ White Anglo-Saxon Protestant — білий, англо-саксонець і протестант, дебто член американської більшості (англ.).

— Більше того, воно не мало ніякого глузду. Я не гадаю, щоб Сукарно дискутував про світову політику в такі хвилини. Кажучи про будинок, я вибрав його саме через те, що він добре відокремлений від навколишнього світу, малодоступний.

— І не забувай,— докинула Арлетта,— не має шибок.

— Скажу й про це,— Севілла засміявся.— «Зелені» мають прилад, що дозволяє їм надворі записувати розмову, яка ведеться в будинку. Той прилад збільшує коливання від шибок під час розмови.

— Так, розумію, що ти маєш сказати. Це жахливо. Старого поняття про інтимне життя більше не існує. Ми живемо в скляній клітці, за нами стежать, аналізують, розбирають по кісточках.

Арлетта взяла його руку й стиснула в своїй.— Чи не почуваш себе інколи в'язнем?

Севілла підвів голову.

— Раніше почував, але відтоді, як маю тебе, ні,— він замовк і довго дивився на неї.— Моя свобода — це ти.

VI.

— Я зібрав вас з досить визначеною метою,— сказав Севілла холодно й стримано. Хвильку помовчав. Арлетта сиділа праворуч від нього, Меггі — ліворуч, Пітер, Сьюзі й Майкл — навпроти, а Боб і Лізбета — поряд з Меггі. Всі сиділи за столом, біля магніфона. Севілла окинув поглядом своїх співрозмовників: опозиція її величності всілася ліворуч від нього. І подумав: «Яке безглузде становище. Мені можна було б легко, як це роблять інші, волею провидіння стати великим патроном. Далєбі, треба мати добре терпіння, щоб шанувати свободу слова навіть тоді, коли нею зловживають».

— Я хотів би передусім нагадати вам,— провадив він,— про наші виняткові правила додержування таємниці, на які ви погодилися, йдучи сюди працювати. Нагадую, що наш план не підлягає ніякому розголошенню. Він фінансується державним агентством, і саме цьому агентству ми маємо передати результати нашої праці. Будь-яке порушення цього правила стало б серйозним порушенням нашого зобов'яз-

зання — вашого й мого. Ви знаєте, я завжди прагнув, щоб у нас панувала свобода слова й критики. Однак ця свобода втрачає свою силу за порогом нашої лабораторії. Ні про наші успіхи, ні про поразки не повинні дізнатися люди, які непричетні до нашого плану, хоч би які високі посади вони не займали. Повторюю, це — правило абсолютне.

Севілла трохи помовчав, кинувши пильний погляд на слухачів, і подумав: «Влучив у ціль. У Боба й Меггі озвалося сумління. Лізбета залишилася самотньою». Він не мав наміру зрікатися свого лібералізму, але й не хотів погодитися на те, щоб під час диспутів на нього наступали.

— Сьогодні 3 червня, — вів далі. — 6 травня, три тижні тому, Бессі пущено до басейну № 1. Дослід не дав нам того, на що ми сподівалися. Проте можемо сказати, що вже нині в ньому є позитивні елементи. По-перше, ми довели — і це безперечно, — що дельфінятко, виховане людиною в своєму середовищі, здатне, коли виростає, спілкуватися з дельфінкою й спаруватися з нею. По-друге, ми переконалися, що дельфін, виплеканий у цілковитій самотності, лишається сексуально розбірливий і не парується з першоюліпшою самкою. По-третє, ми довели, що дельфін здатний мати глибокі почуття. Нині веселощі медового місяця трохи згасли, але Іванова поведінка засвідчує про його палку відданість Бессі. Отже, принаймні частково через цю відданість і його винятковий характер, його людська сім'я не може вступити в контакт з ним. По-четверте, цілком можливо, що Іван і Бессі поділилися між собою своїми знаннями. З цілковитою впевненістю це можна сказати про Івана: він навчив Бессі своїм іграм — з м'ячем, гумовим кільцем і палицею. І ще: ми можемо робити такий здогад, що Бессі навчила Івана дельфінової мови. У цьому разі не виникає заперечення, що є велика різниця як за кількістю, так і за якістю між свистом, що його видавав Іван до 6 травня, й тим, що ми чуємо сьогодні. Коли ми досягнемо більшого прогресу в вивченні дельфінових свистів, порівняння цих двох видів свисту викличе великий інтерес у дослідників.

Пітер підняв руку, й Севілла підморгнув йому, що означало: можеш говорити.

— Коли я добре розумію, ви думаєте, що Іванів свист до 6 травня, цебо до його зустрічі з Бессі, нагадував дитяче белькотіння, а зараз він перейшов од белькотіння до дельфінової мови.

Севілла кивнув.

— Я так гадаю. Бессі замінила йому матір у вихованні. Зауважую, що це тільки гіпотеза. Але думаю, що за три тижні Іван навчився багато чому в Бессі. То й стало причиною, що дельфін відмовлявся спілкуватися з нами: його розум був надто зайнятий.

— Мені здається, що не варто робити подібні гіпотези,— озвалася Лізбета,— бо ж ми не годні їх перевірити. Поки що нам невідомо, чи взагалі можна говорити про дельфінову мову.

— Кожен має право робити гіпотези,— відповів спокійно Севілла,— якщо він не подає їх як незаперечну істину. З іншого боку, коли не робити гіпотез, то тим паче не робитимеш дослідів, щоб їх перевірити.— Він помовчав трохи, надаючи змогу Лізбеті відповісти, але та мовчала.— Продовжую,— провадив Севілла.— Хоч дослід таїть у собі певні позитивні елементи, що їх, можливо, ви всі не помітили...

Він не докінчив свою думку.

— Не всі,— озвалася Сьюзі.

Майкл, Пітер, Боб й Арлетта кивнули. Лізбета лишилася байдужа.

— Однак він зовні виглядає цілком невдалим,— довершив речення Севілла.— Присутність Бессі зовсім змінила поведінку Івана: він став веселіший, довірливіший і рухливіший, але...

— Але це не збільшило його творчого пориву,— перебила Лізбета.

Севілла глипнув на неї темними очима.

— Я надам вам слово, коли ваша ласка,— холодно пообіцяв професор,— але я не можу дозволити, щоб ви мене перебивали.

— Перепрошую,— зніяковіла Лізбета.

— Дарма,— відповів Севілла.

Майкл, Сьюзі й Пітер презирнулись.

— Ми не передбачили того,— вів Севілла,— що Іван зовсім віддурається своєї людської родини й усього себе присвятить Бессі. На мій погляд, Іван не став розумово бездіяльним, просто спілкування з нами його більше не цікавить. Його потягло до свого роду.

Сьюзі підняла руку.

— Прошу, Сьюзі.

— Ви вважаєте, що тут регрес?

— Ні. Допустимо, як я вже казав, що існує дельфінова мова й мудрість, котра передається її засобами від матері до дитини, а в нашому випадку — від Бессі до Івана.

Руку підняла Лізбета.

— Прошу, Лізбето.

— Ще раз кажу, що не бачу користі в цих абстрактних пошуках.

— Вона мені здається цілком очевидною. Ми прагнемо зрозуміти, що сталося,— пояснив Севілла.

— На мою думку, набагато розумніше визнати, що експеримент нам не вдался.

— Поки що він справді нам не вдається, але ми не обмежуємо його в часі.

— Вже три тижні триває він.

— Дарма. Деякі експерименти проводилися протягом багатьох років.

— Я захоплююся вашим терпінням.

— Далекі, ви маєте повну можливість, щоб ним захоплюватися.

Хтось пирхнув сміхом. Лізбета випросталася в кріслі і сказала:

— Невже ви вважаєте, що я далеко заходжу в диспуті?

Севілла зиркнув на неї і, помовчавши трохи, щоб надати якнайбільше енергійності своїй відповіді, вигукнув:

— Я так гадаю.

— А я не так.

— Годі, поговоримо про це пізніше. А зараз ми займаємося не вашою поведінкою.

Запанувала тиша.

Лізбета гордовито задерла голову в короткою чуприною. «Викапана Жанна д'Арк,— мислив Севілла.— А найгірше те, що можна подумати, начебто вона хоче примусити мене, аби я її спалив».

— Повертаюся до теми наших зборів,— заговорив по паузі Севілла.— Маю одне запитання: те саме, що ставлю сам собі й ви самі собі ставите протягом трьох тижнів. Ми втратили контакт з Іваном. Що ми, на вашу думку, маємо зробити, аби його відновити?

Всі довго мовчали. Відтак Боб підняв руку.

— Прошу.

— Я хочу запропонувати таке. Правду кажучи, це досить розпливчате міркування, однак кажу те, що спало мені на думку. Коли дресирують тварину, то неодмінно

вживають методів заохочення й покарання. Це дозволяє людині панувати над твариною й одержувати від неї те, чого їй хочеться. Досі ми тільки заохочували Івана — годували його, пестили, дали йому Бессі. Отже, ми тільки застосовували заохочення. А чи не можна було б тепер використати покарання?

— По суті щось є варте уваги в тому, що ви сказали, — промовив Севілла. — Однак ваше міркування, скажімо просто, не практичне. — Він помовчав трохи. — Неможливо карати дельфіна. Це — тварина, сповнена гідності. Вона образиться за покарання й негайно віддурається нас. Можна навіть спитати, чи вона взагалі розглядає рибину, котрою ви її частуєте, як заохочення. Візьміть вухатих тюленів, вони надзвичайно ласі. Частуючи їх улюбленою їжею, ви можете хтосьна-що заподіяти їм. Але не дельфінам. Вуд твердить, що він бачив, як один дельфін протягом цілого дня витівав циркові штуки, відмовляючись од будь-якої їжі. То з любові до вас чи з цікавості до своєї праці дельфін витівав свої штуки. Рибина, що нею ви його частуєте — зовсім інше. — Це які є міркування?

Руку підняла Лізбета.

— Прошу, Лізбето.

— Думаю, що є тільки одне рішення. Треба забрати Івана з басейну, розлучивши його з Бессі.

Севілла уважно подивився на неї.

— Ви хочете сказати, що треба забрати Бессі з басейну, розлучивши її з Іваном, адже цікавить нас Іван.

— Так, саме так я хотіла сказати, — озвалася Лізбета. — Йолопка я, — зашарілася вона, вперше трохи збентежившись, — даруйте мені, я переплутала імена.

— Це не має значення, — не зводив з неї-свого пильного погляду Севілла. — Сподіваюся, що ви не маєте антипатії до бідного Івана.

— Звісно, ні, — відказала та, — я просто помилилася. Отож, — мовила вона далі впевнено, — я гадаю, що їх треба розлучити, бо спільне життя не дало потрібного результату.

— Я міркував над цим, — повагом зізнався Севілла. — Мені здається, що всі над цим замислювалися. Але я стримуюся. Боюся, щоб розлучення не травмувало Івана.

— Ну що ж, — майже тріумфуюче сказала Лізбета, — ця травма коштуватиме йому того, щоб він відновив з нами спілкування.

Севілла насупився.

— Ви хочете сказати, що ми його примусимо дорого заплатити за спілкування, якого він не бажає?

Вперше від початку розмови Севілла розгнівався і сухо додав:

— Люди, що комусь зичать нудьгу жертвоприношення, майже ніколи самі не скуштували її.

— Це особиста нападка? — запитала Лізбета, гнівно виставивши вперед підборіддя.

Севілла з нетерпінням підняв угору руки.

— О, ні, ні, це — нападка на деякі концепції жертвоприношення. Прошу вас, киньте носити хмиз на своє вогнище, я не маю ніякого бажання його підпалювати.

Севілла відчув, що цей вислів набагато зрозуміліший йому самому, ніж Лізбеті. Так чи ні, але він добре вплинув на дівчину, бо вона замовкла.

— Я хочу наголосити ось на чому, — говорив Севілла. — Травма, якої ми завдамо Іванові, коли розлучимо з Бессі, може бути набагато серйозніша, ніж ви гадаєте. 1954 року на рибальський гачок упіймалася молода дельфінка, яку назвали Поліною. Цей гачок поранив її. Дельфінку впустили до басейну з дорослим дельфіном, який допомагав їй плавати й не приховував до неї симпатій. Рану вилікували пеніциліном, принаймні зовні здавалося, що рана загоїлася. Але за кілька місяців інфекція викликала внутрішній нарыв, від чого дельфінка загинула. Після її смерті самець впав у страшний розпач. Тільки кружляв безперестанно навколо її тіла, відмовився від їжі й за три дні вмер з горя. Навіть коли ми припустимо, що Іван не вдасться до таких крайнощів, варто подумати, чи не розгнівається він на нас за те, що ми розлучили його з Бессі. Не відаю, як тоді ми зможемо відновити з ним спілкування.

Севілла трохи помовчав.

— А які інші міркування?

Майкл підняв руку.

— Я зауважую, що єдиний зв'язок, який ми маємо зараз з Іваном, — це їжа, котрою частуємо його. Тільки в ті хвилини, коли підносимо двічі на день рибу, підтримується певний контакт з ним. Чи не можна спробувати використати це?

— Чудово! — вигукнув Севілла. — З вашого дозволу, я зараз уточню вашу думку, бо вона й мене непокоїть. Припустимо, що ми перестанемо давати йому їсти об одинадця-

тій і о вісімнадцятій годині: цим змусимо Івана шукати з нами контакту, почати самому діалог з нами, просити в нас риби. Зрозуміло, ми дамо йому: то буде для нього заохочення, якщо він заговорить нашою мовою. Таким чином, ми вдамося до методів заохочення й покарання, що їх пропонує Боб, але в прихованій, непрямій формі, що не травмуватиме дельфіна.

Севілла помовчав трохи, кинувши погляд на своїх співрозмовників.

— Як ви гадаєте, можна спробувати цей експеримент?

Усі, крім Лізбети, погодилися. Севілла глипнув на неї. Йому не хотілося, щоб вона залишилася ображеною.

— Лізбето?

Тиша.

— Так,— вимушено відказала Лізбета.— Чом би ні?

Севілла жваво підвівся. Подивився на Арлетту, її обличчя сяяло радістю. Уперше за три тижні він став діяти рішуче і йому поталанило знову згуртувати навколо себе колектив.

* * *

— Меггі? — пролунав Бобів голос за дверима кімнати.— Ти сама?

Вона, одізвавшись, поправила свого халата. Дівчина лежала на ліжку, тримаючи книжку. Боб увійшов.

— Я не заважатиму?

— Ти сам знаєш, що ні.

Він був у світло-сірих штанах, білих полотняних пантофлях і синьо-барвінкової сорочці. Сів на Лізбетине ліжко, насупивши брови й стуливши коліна, поклав на них свої видовжені тендітні долоні.

— Меггі,— мовив Боб награним драматичним тоном,— ти розповіла Севіллі?

— Звичайно, ні. Я ж тобі пообіцяла. Між нами кажучи, я ніколи в житті не жалкувала, що пообіцяла так. Вперше ховаюся від Севілли зі своєю таємницею, й це не дуже мене тішить.

— Тоді,— сказав він,— Арлетта, бо Севілла знає. Я в цьому впевнений. Ти ж сама помітила, як холодно він ставиться до мене. І не лише він. І Арлетта, і Пітер, і Майка, і навіть Сьюзі. Вони й слова не кажуть мені. Зрозуміла річ, я став щось на зразок парія. Але що я можу зроби-

ти? — промовив Боб, схрестивши свої довгі руки.— Не можу навіть спигати в них, забери їх дідько, в чому мене підозрюють. Вони б мене висміяли. Чи можу я боронитися, коли не знаю, за який злочин мене звинувачують? Усе так безглуздо. Меггі, ти читала «Процес»? Отож я потрапив у таке саме становище, яке Кафка описує в своєму творі,— Боб замовк, опустивши руки на ліжко, розставивши довгі витончені пальці. І, опустивши чорні вії, промовив хриплим басом: — Меггі, я думаю, що мені треба скінчити життя самогубством.

Він дивився на Меггі з-під вії. Дівчина поклала книжку на нічний столик і спокійно відповіла:

— Який йолоп! Ти втратив глузд. Ніхто не ремствує на тебе, навіть Севілла. Я добре знаю його, ліпше, ніж ти. Коли від нього віє холодком, то його тактичний захід. Учора професор намагався залякати Лізбету.

Боб повільно підвів угору повіки.

— А чому він затіяв оту балаканину про таємницю?

— Мабуть, боїться, щоб Лізбетина критика не перейшла за межі лабораторії.

Несподівано відчинилися двері. З'явилася Лізбета, в шортах і бюстгальтері, тримаючи на руці рушник, із сигаретою в зубах. Вона грюкнула дверима.

— Знову тут! — спалахнула, дивлячись на Боба.— Що це за парубійко, що завше нишпорить у дівчат? Прошу тебе, йди геть. Я маю переодягтися.

— Вибач,— усміхнувся Боб, підводячись із ліжка. Він обвів очима атлетичні засмагли Лізбетині плечі.

Меггі роздратовано мислила: «Такий вразливий! Лізбета може ктозна-що йому казати, й він не гнівається ніколи. Можна подумати, що він любить, коли цей здоровань кепкує з нього».

— Ти ще не дременув звідси? — атакувала Лізбета, кинувши рушника на ліжко й навіть не дивлячись на Боба. Вона розчавила сигарету в попільничці й, закинувши руку за спину, розстебнула бюстгальтер, оголивши собі великі молочні перса. Боб зблід. Шоки його тремтіли, ніби хтось дав йому ляпаса. Притьмом зник, наче його проковтнули двері.

— Лізбето,— обурилась Меггі,— ти нестерпна. Ти приголомшила його, він такий сором'язливий.

— Я в своїй кімнаті,— сухо відповіла Лізбета, швидко знявши з себе шорти.

Меггі одвернулася, такі манери викликали в неї огиду. Лізбета стояла гола біля нічного столика, взяла сигарету й уміло, мов запеклий курець, запалила.

— Ти також,— підкреслила вона, з презирством подивившись на Меггі,— сором'язлива. Всі ви бридкі лицеміри. Ну що ж, зятяте, ваша сором'язливість ґрунтується на перебільшенні оцінки статі. Мені начхати на стать, на свою й на інших. Це мене зовсім не стосується,— докинула вона, виставивши вперед підборіддя. Недбало одягла халат й долілиць розпростерлася в ліжку.

— І потім,— озвалася Меггі,— Боб не винен, що він старомодний і трохи боїться дівчат. У нього немає сестри, без матері з дванадцяти років, тато його садистичний пуританин і тероризує сина. Боб виховувався в пансіоні, де не було жодної жінки. Ось чому він не розвинувся. Боб дитина, я завжди це казала.

— Що ж, одружися з ним,— порадила Лізбета примхливо.— Будеш йому за матір.

— На жаль,— відказала Меггі так, ніби не дочула останніх слів,— на жаль, не відаю, чи зможу оголосити цього дітя про свої заручини з ним, хоча раніше мала такий намір. Ми серйозно засперечалися. Мушу сказати тобі, Лізбето, Боб будь-що хоче дітей, а я ні.

Лізбета перевернулася на спину, підвелася трохи й, зіпершись на лікоть, задирливо подивилася на подругу.

— Це щось нове. Ти не хочеш дітей? Чому?

— І сама не знаю,— розгублено відповіла Меггі.— Я дуже люблю дітей, коли їм вісім-десять років, але не люблю немовлят.

— Неправда! — презирливо вигукнула Лізбета.— Якщо і є на планеті самиця, яка любить усе це — сповивати пущьверінка й вовтузитися в його покидьках,— то це ти, Меггі.

— О, ні, клянуся тобі,— тихо сказала Меггі.

— Прошу тебе, замовкни,— гримнула Лізбета,— мені починають набридати ваші тваринні стосунки. Вони мене зовсім не цікавлять.— Вона стримано, по-хлопчачому затяглася сигаретою, пустила носом дим і замовкла, втупившись у фіранку.

— Але я не зовсім упевнена, що це тебе не цікавить,— відповіла Меггі з загрозливою лагідністю.— Навпаки, мені здається, що і ти можеш захопитися.

— Облиш собі свій блискучий аналіз,— голосно промовила Лізбета. Потім підвела очі й змінила тон: — Даруй мені, якщо я тебе образила. Либонь, я трохи роздратована.

Вони переглянулися, стримано усміхнулися одна одній і одночасно сховали свої пазури. Чиясь тінь промайнула у вікні, Лізбета схопилася.

— Що сталося? Ти налякала мене,— сказала Меггі.

— То Арлетта,— відповіла Лізбета.— Я давно вистежую її. Маю поговорити з нею,— і побігла, грюкнувши за собою дверима.

Меггі поклала руки під голову й знову витяглася на ліжку. «Найбільше пригнічує те, що Лізбета завжди намагається своєю показною агресивністю підкреслити, що вона схожа на чоловіка, ніби оті великі груди роблять їй славу».

Меггі вийняла з-під голови правцю й самохіть застромила її під халат: в неї груди маленькі й бездоганні. «У Арлетти й у мене вони однаково невеличкі й жіночні. Не дивно, що Севілла став залицятися до неї, коли я віднадила його». Меггі потяглася, зажмурила очі й уявила, що Боб сидить на ліжку біля неї, такий елегантний і вишуканий. У нього нема звички закидати ногу на ногу. Юнак випростався на весь зріст — високий, витончений, як усі довгоногі чоловіки. Він у костюмі, густий чорнявий чуб вилискує над спілучо-білою маніжкою. Подає їй руку, а навколо неї чарівною хмаркою має біла фата. Вони виходять з церкви... Вона мусила змінити віру, щоб одружитися з ним. Дівчина фантазувала, уявляла тітку Агату, яка сидить, цілком потонувши в старому шкіряному фотелі вдома, у Денвері. «А я сиджу біля її ніг, намагаюся втішити її. «Меггі, не кажи мені, що ти одружуєшся за католицькими обрядами»,— мовить тітка. Ми з Бобом разом змінили віру. Отець Донован благословив нас. Він добрий, у нього сині очі й білосніжні, міцні й криві, як у ірландця, зуби. Церква вся нова, білесенька. Я з'являюся на паперті, маленька, зовсім крихітна, в білій фаті. А поряд Боб, вродливий і стрункий. Моя рука тремтить у його руці. Ми надто розхвилювалися. Спалахують блискавки фотоапаратів. Підходить Севілла в куртці, з посивілими скронями, схожий на кастільського вельможу. «Меггі,— каже він уривчастим голосом,— зичу вам усього...» — і не докінчує. Губи зціплюються, я бачу сльози в його чорних очах.

На нього зиркає Арлетта й усе розуміє. В одну мить обличчя її блідне і в'яне, стає старим і вульгарним. У мені

пробуджується до неї великий жаль, я тисну Севілі руку й шепчу йому на вухо: «Аміго¹, якщо ви кохаєте мене, подумайте про неї».

* * *

Арлетта підвелася.

— Сідайте, Лізбето,— сказала вона, показавши рукою на стілець, і сама сіла за два кроки від неї. З виду була спокійна й стримана.

Лізбета дивилася на Арлетту. Та мала якийсь похлилий вигляд, у неї спостерігалася така рідкісна довершеність у кожному русі, а сама вона така маленька й вродлива, що в кожного з'являлося бажання взяти її на коліна, мов дитину. Від неї, як від дитини, віяло чаром недоступності. Арлетта мовчки дивилася лагідними очима. Й навіть у мовчанні її таїлася якась таємничість: така тендітна й проста, що здавалося, до неї легко доступитися. Але то лише здавалося. Насправді вона була оточена фортецею мовчання. Лізбета чомусь думала, що їх розділяє кам'яна стіна, за якою жила Арлетта зі своєю усмішкою, очима й вродою в брутальному світі чоловіків.

— Арлетто,— мовила Лізбета грубим тремтячим голосом,— мені соромно втручатися в чужі справи, але ж ви знаєте мої почуття до вас. Ми подруги. Хочу поговорити з вами. Було б злочинно з мого боку бачити, як ви стаєте на небезпечний шлях, і не попередити вас. Мусите зрозуміти, що шлях, на який ви ступаєте, не має вороття. То чоловік не вашого віку, як Майкл чи Пітер. Чи замислилися ви, що він на двадцять п'ять років старший за вас. Коли вам сповниться сорок років, йому буде шістдесят п'ять; коли вам буде п'ятдесят, то йому — сімдесят п'ять. Це безглуздя. Самі цифри підтверджують це.

Арлетта підвела брови.

— О, я знаю, ви наводитимете біблійні приклади. Скажете мені, що в п'ятдесят років і ви самі будете не така молода, що жінка старіє швидше, ніж чоловік. Але ніщо не може спростувати арифметику, Арлетто. Така велика різниця в віці наперед прирікає вас на безперечну невдачу. Вислухайте мене, Арлетто, прошу вас. То навіть ганебно, він міг би бути вам за батька. Ви скажете, що насправді він

---

¹ Аміго — друг (іспан.).

вам не батько. Та зміст лишається той самий — ваші зв'язки приголомшують. Даруйте мені, я не сором'язлива, але вважаю це огидним. Ні, Арлетто, ви ніколи не переконаєте мене, що можете покохати чоловіка в його віці. А може, ви й не знаєте, що таке кохання. Не треба посміхатися, Арлетто, ви не знаєте кохання, не можете його знати, повірте мені: Ось уже два тижні день і ніч я турбуюся про вас і спати не можу. Серце моє крається, коли бачу, як ви кидаєте на вітер свою молодість. Далєбі, ви марнуєтесь. А він грає вашим життям. Якби то йшлося про серйозного чоловіка. Але це — католик, справжнісінький бабій, що страждає на комплекс сексуальної нестійкості. Інтерес у нього до жінки триває лише кілька тижнів. Прошу вас, згадайте місіс Фергюсон. Як він закохався в неї, а потім не по-людськи кинув. Вона, сердешна, телефонувала щоднини. Вас, Арлетто, спіткає така сама доля. Немає сумніву. Ви самі мали б добре зрозуміти, що для нього ви тільки чергова жертва. Арлетто, благаю вас, візьміть себе в руки, відкрийте очі й подумайте, що ви для нього лише одноденна іграшка. Він поламає цю іграшку й кине, коли вона набридне йому, шукатиме інших іграшок, щоб збільшити, як він каже, свій творчий порив. Не кажіть мені, що ви шануватимете такого чоловіка. Ніколи я не повірю, щоб така вишукана дівчина, як ви, могла захопитися такою легковажною, легкодухою й лінивою особою, навіть коли б їй удалося приховати недоліки свого характеру за блискучу шкаралупу.

Арлетта кинула погляд на годинника, зиркнула на Лізбету й, підводячись, промовила рівним тоном:

— Вже майже вісім годин, залиште мене, мені час готуватися до вечері.

— Ви мене не слухали,— гукнула приглушено Лізбета.

— О ні,— заперечила Арлетта,— я вислухала вас дуже уважно. Аби мене переконати, ви вдалися до двох аргументів, що один одного спростовують.

— Як то один одного спростовують?

— Дуже просто,— повела Арлетта виразним голосом.— Якщо мене за кілька місяців чи тижнів забракують, мов поламану іграшку, ви можете припустити, що питання про надмірну старість не виникне. І навпаки, якщо все триватиме доти, доки мені виповниться п'ятдесят років, питання про сексуальну нестійкість не ставитиметься.

— Ах, ви вже міркуєте, як він,— скрикнула Лізбета, кинувшись із кімнати з відчаєм в очах.

Експеримент за 5 червня 1970 року.

(Звіт, прбдиктований професором Севіллою)

Іван і Бессі не одержали риби ні об одинадцятій, ні о вісімнадцятій годині, і басейн увесь день безлюдний: ніхто не повинен бачити дельфінів. Проте завдяки безбарвному дзеркалові, задалегідь умонтованому в ілюмінатор, спостереження за дельфінами тривають, однак вони не можуть помітити спостерігачів. Крім того, різні звуки, що їх вони видають як у воді, так і в повітрі, записуються.

Ополудні Іван і Бессі занепокоїлись. О дванадцятій десять Іван виставляє голову з води й енергійно кілька разів вигукує: «Па!» За півгодини до першої він виставляє з води три чверті свого тіла й, пересуваючись у такий спосіб за допомогою сильних рухів хвостом, озирається навколо, певне, сподіваючись побачити когось із дослідників обіч басейну. Я стежив за ним у бінокль з-за фіранки зі свого кабінету. Він п'ять разів крикнув голосно: «Fish!»¹ О першій годині пополудні він знову з'явився в такий спосіб, але, озирнувшись навколо, пірнув у воду, не промовивши ні слова. Безперечно, він вважає, що кричати не варто, бо нікого не побачив.

Від одинадцятої до першої години Бессі жваво пересвітується з Іваном, але сама з води не показується. Обов'язок спілкуватися з людьми в цієї сімейної пари покладений на Івана.

Бессі не виявляла ворожості, однак стримана. Вже три тижні ми марно витрачаємо зусилля, щоб її зробити дружелюбною.

З першої до шостої години вечора Іван і Бессі, як завжди, граються.

О шостій вечора (час другого годування) знову занепокоєння. В одинадцять, двадцять шість і сорок п'ять хвилин на сьому Іван тричі виринає з води, як і раніш, озирається на всі боки, але мовчить. За вісім хвилин до сьомої він з'являється знову й кричить дуже пронизливим, скрипучим голосом: «Па!»

---

¹ Риби!

Я вирішую з'явитися. Іван помічає мене ще до того, як я підходжу до басейну, й кричить: «Fish!» Я наближаюся. Ось наша розмова:

C. Fa, what do you want?

I. Fish!

C. Listen!

I. 'sen!

C. Pa give fish tonight.

I. 'night!

C. Yes. Pa give fish tonight.

I. K! (замість — о'кей) ¹.

Тоді я намагаюся принадити його грою. Кидаю йому м'яч і вигукую:

— Fa, fetch ball! ²

Однак він одразу зникає під водою й мчить до Бессі. Він одержав од мене обіцянку й цього йому досить. А в воді навпаки, він став жваво пересвистуватися з Бессі. Безперечно, він повідомляє її, що вони одержать їжу, як зайде сонце.

Коли опустилася ніч, я несу відро з рибою й влаштовуюся на одному з плотів. Відразу підходить Іван. Лунає бадьорий різнотонний свист. Бессі підпливає також, але зупиняється за два метри від мене. Я дістаю рибину й мовлю:

— Fa give fish Bil! ³

Він говорить «Бі», бере рибину й несе Бессі. Я дістаю другу рибину й показую йому:

— Fish for Fa! ⁴

Він повторює «Фа!», хапає й ковтає рибину.

Я продовжую почергово давати рибину то Бі, то Фа, відтак навмисне помиляюся й даю йому дві рибини підряд.

---

¹ C.— Фа, чого ти хочеш?

I.— Рибин!

C.— Слухай.

I.— «хаю!»

C.— Па дає рибу ввечері.

I.— «черіл»

C.— Так. Па дає рибу ввечері.

I.— кей (замість — о'кей!)

(Англійська мова, що нею Севілла звертається до Фа, спрощена й не завжди відповідає граматичним правилам).

² Фа, розшукай м'яч.

³ Фа дає рибину Бі!

⁴ Риба для Фа!

Він негайно поправляє мене, енергійно вигукуючи: «Bil», й дає рибину Бессі.

Коли годівля скінчилася, я прохаю Арлетту принести мені свій транзистор, показую його Іванові й кажу йому:
— Fa wants music? ¹

(До 6 травня, як тільки він бачив когось з нас із транзистором у руках, кричав: «sic!»).

Але він не дає звабити себе, пірнає і починає гратися з Бессі. Вона приберегла останню рибину, й вони вдають, що сперечаються за неї. Я гукаю на нього багато разів, та дарма.

Висновок:

Голод, як і передбачалося, створив потребу контакту. З експерименту випливає перший утішний висновок: Іван не забув англійської мови. Він зрозумів усі мої фрази, промовив сім слів: «Pa, fish, 'sen (замість — listen), 'night (замість — tonight), Bi (замість — Bessi), Fa (замість — Ivan)». Однак мало вдовольняло те, що Іван навмисне обмежив розмову з нами найнеобхіднішими словами. Може, він зрозумів, що голод був своєрідним способом примусити його заговорити. В такому разі він нас «обдурив»: одержав рибу за найменшу кількість слів. Либонь, потрібно змінити ставлення до нього, поводитися з Іваном, як з людиною, і спробувати переконати його, щоб він з нами розмовляв без усяких там примусових заходів.

Треба повторити експеримент, щоб підтвердити або ж спростувати ці міркування. Надії на успіх, звичайно, невеликі.

* * *

— Не впадай в оману,— сказав Майкл,— я не належу до людей, що відмовляються служити у війську з релігійних мотивів.

Він лежав долілиць на гарячому піску, поклавши голову на передпліччя руки, й дивився на Пітера. Сьюзі сиділа зразу ж за Пітером, втупившись очима в океанські хвилі, що злегка хлюпали на берег. Океан аж до обрію ніби обпе-

---

¹ Фа хоче музики?

різували три паралельні смуги — біляста, темно-синя й рожево-лілова. Пекло сонце. Крізь легенький світло-сірий морський туман проціджувалося сонячне проміння. Навіть пірнувши у воду, не відчуваєш прохолоди. Проте їй було приємно сидіти тут, поряд з Пітером і Майклом, слухати, як Майкл викладає те, що його хвилювало. Сьюзі дивилася на нього поверх Пітерової голови. «Він вродливий, вкладає стільки переконання в свої слова. Він палає, живе тільки задля своїх ідей. По суті, я не закохалася в нього лише тому, що просто не потрібна йому». Сьюзі дивилася на великі багрові хмари, які застигли на обрії. Вони скупчилися одна над одною, нагадуючи гриби атомних вибухів. «Якщо Майкл не помиляється, то майбутнє не викликає ніякого довір'я». Пітер лежав горілиць між Сьюзі й Майклом, затуляючи лівою рукою очі від сліпучого світла, а праву руку поклав на Сьюзину руку, що тремтіла, мов тепле звірення. Він намагався зацікавитися тим, що розповідає Майкл, і час від часу обертав голову праворуч, глипаючи на Сьюзі. Та сиділа обличчям до моря. Юнак милувався вродливим профілем дівчини. Це викликало довір'я у Пітера. Достатньо було подивитися на неї, щоб зразу відчуття, що вона не змогла б зрадити друга, збрехати в своїх почуттях або не дотримати слова. Щоразу, коли вперто позирав на неї, був певен, що неодмінно зустрінеться з її поглядом. Сьюзі так відрізнялася від інших дівчат, ніколи не сварилася. Вона завжди прощатиме йому все, завжди, до кінця своїх днів, стоятиме на його боці, розсудлива й вірна. А кінець той буде не завтра. «Сердега Майкл завжди віщує катастрофи, та я зовсім не вірю в них. Ми занадто багаті, сильні й щасливі, щоб оголошувати будь-кому війну. Боже мій, а хто посмів би піти на нас з війною!» Пітер подивився на Сьюзі й нараз здивувався: вона була набагато менша, легша й слабкіша за нього. «Проте вона, лежачи поряд зі мною й тримаючи свою руку під моїм ручищем, запалює в мені небачене почуття впевненості!»

— Тим більше я не прихильник непротивлення злу,— мовив Майкл, насупивши брови й схиливши собі на рамено голову. Він замислився.

«Очі його світяться натхненням,— подумала Сьюзі.— Він скидається на архангела, завжди готового вихопити меч і постраждати за справедливість».

— Непротивленець зовсім не схвалює війну,— провадив Майкл,— а я її схвалю. Я погодився б з радістю бути

солдатом під час другої світової війни. Тоді агресором були Японія і нацистська Німеччина.

Пітер зіперся на лікоть і спостерігав, як прибійна хвиля округлялася й вгиналася, а відбійна, хлюпаючи, відступала від піщаного берега. Віддаляючись, зіштовхувалася з прибійною хвилею, котра здіймалася вгору, поглинаючи її, випиналася гребенем і знову нижчала. Верхівка у неї біла, а підніжжя сіро-зелене. Хвиля нестримно котилася до берега. «Цього дивака Майкла в'єтнамська війна непокоїть, він більше не здатний думати про щось інше». Пітер ліг горілиць і ліниво розкинув свої довгі й засмаглі ноги.

— В усякому разі,— сказав він спокійно,— питання не стоїть про тебе. Ти працюєш у лабораторії, що належить державному агентству.

Згодом Майкл сказав:

— Я збираюся піти з лабораторії й публічно порушити це питання: відмовитися від служби в армії.

— Ти підеш з лабораторії! Це ж божевілля! Як можна полишити таку захоплюючу справу!

Майкл кивнув:

— То захоплення не лише для нас, ми працюємо на війну.

— На війну? — перепитала Сьюзі.

Майкл подивився на неї й посміхнувся.

— Дельфінів можна використати й у мирних цілях,— зауважила Сьюзі.

Майкл похитав головою.

— За інших умов, так,— і докинув: — Сьюзі, бачу, що ти не порівнювала двох експериментів, про які знаєш так само, як і я. В Пойнт-Мюгю на дельфіна чіпляють спорядження, потім тренують його плавати у відкритому морі й повертатися до своїх дресирувальників. У Чайна-Лейк вчать дельфіна відрізняти на корпусі корабля мідну табличку від алюмінієвої. Щодо нас,— а ми стрижень усієї програми,— то ми намагаємося навчити Фа розмовляти. Припустимо, що ми досягнемо успіху. Що це означатиме? Що Фа піде практикуватися в Пойнт-Мюгю й Чайна-Лейк, аби доповнити свої знання. Опісля на нього начеплять спорядження. А це спорядження, Сьюзі,— солдатський речовий мішок.

— Ну й що? — запитав Пітер.— Що в цьому поганого? Майкл промовчав, а Пітер не вгавав:

— Що в цьому поганого?

— У цьому нічого поганого немає,— повільно відповів Майкл,— якщо війна, під час якої ми їх застосуємо, буде справедливою.

— А хіба вона не буде такою? — усміхнувся Пітер.— Хто навів тобі такі думки?

— Політичні обставини.

— Які політичні обставини?

— Пітере,— серйозно подивився на нього Майкл,— твоє незнання світу, в якому ми живемо, просто фантастичне. Тобі вбилася втямки та шляхетна Америка, що перемогла лютих нацистів і розгромила японських мілітаристів.— Помовчавши трохи, він сказав з прихованою огидою: — Нині агресори — ми. І якщо я кажу «нині»,— повів далі він,— значить, я тільки так можу висловитися. По суті, американський експансіонізм зародився ще на початку століття. Я не повинен нагадувати тобі про наші війни проти Мексики та Іспанії.

— Вислухай, Майкле,— роздратовано промовив Пітер,— я не такий вже й темний у сучасних подіях, як ти гадаєш. Я хочу зробити поступку тобі: американська експансія, може, й справді одна з колонізаторських форм, але в такому разі вона, по-перше, неминуча; по-друге, ліпше, коли це будемо ми, ніж росіяни або китайці.

— Все це називається «політичним реалізмом»,— озвався Майкл.— Саме цим реалізмом керувався Гітлер, коли прагнув завоювати Європу.

— Ти порівнюєш нас з Гітлером? Чи тишиш, які обурливі речі кажеш?

— Тямлю. Те, що Гітлер, не з такими вже великими можливостями, намагався зробити з відвертим цинізмом, ми, маючи необмежені засоби, здійснюємо в ім'я моралі.

— Це неминуче,— відказав Пітер, зачерпнувши в жменю піску й пропускаючи його між пальцями.— Ми — найбагатший, наймогутніший, найкраще озброєний народ, що досяг найбільшого технічного поступу.

— Це — не виправдання,— відрубала Сьюзі.

Якусь мить вони мовчали. Пітер подивився на Сьюзі, завагався й, проковтнувши слину, мовив:

— До того ж ми приносимо цивілізацію народам, за яких беремо на себе відповідальність.

— Нічого подібного ми не робимо,— обурено заперечив Майкл.— Ми садовимо на їхні голови кривавих диктаторів і тримаємо їх у злиднях.

— Злидняк? — іронічно запитав Пітер. — Здавалося, що ми їх напихаємо доларами.

Майкл знизав плечима.

— Долари йдуть керівникам, а народкові дістаються злидні. Подивися, що коїться в країнах Латинської Америки. Простягаючи брудну руку до їхньої сировини й запруджуючи їх своїми товарами, ми нав'язуємо цим народам економічний застій.

А Пітер, ледь усміхаючись, зауважив:

— Майкл, ти говориш, мов комуніст.

Майкл пересмикнувся, розвів руки й з огидою кинув:

— І ти туди гнеш!

Сьюзі зиркнула на Пітера, відтак висмикнула свою руку з його й стала навколішки на піску.

— Ніщо не дає тобі підстав таке казати, — розгнівано зауважила вона.

Пітер насупив брови й відвернувся.

— То був лише жарт, — збентежено й роздратовано мовив він.

— Так, — сказала Сьюзі. — Хіба не можна розмовляти трохи серйозніше?

— Чудово! — вигукнув Пітер неврівноваженим тоном. — Говоритимемо серйозно. Хто почне?

— Я, — озвалася Сьюзі.

Всі змовкли. Сьюзі підвелася, сіла між парубками й обвила руками свої ноги. Пітер стиснув губи й пильно дивився на обрій.

— Майкле, — звернулася до нього Сьюзі, — уяви, що ти не з'явишся на призовний пункт. Чим ти ризикуєш?

— П'ятьма роками в'язниці й десятьма тисячами доларів штрафу.

— Практично, ти жертвуєш своєю кар'єрою вченого.

— Так.

— Яка з цього користь?

— Я засвідчую, що в'єтнамська війна несправедлива.

— Вважаєш, що це свідчення багато важить?

— Авжеж, гадаю, що багато. Людей завжди вражає те, коли вони бачать, що людина згоджується сісти до в'язниці, аби відстояти свою точку зору.

— Чи неправда, трохи театральна? — спитав Пітер.

— Театральність дає ефективність.

Сьюзі роздратовано кивнула головою.

— Залишімо цей бік справи. В кожному разі, він дріб'яз-

ковий і другорядний. Майкле,— говорила вона,— ти вирішив остаточно?

— У принципі я вирішив остаточно, лише вагаюся щодо дати.

— Чому?

— Коли я відмовлюся від своєї посади, вчиниться жахливий галас, а я не хотів би завдати шкоди Севілли. Було б ліпше, коли б він досяг успіху в експерименті з Іваном. Адже тоді він стане таким відомим і поважним, що я зможу робити все, що мені заманеться, й скандал не зашкодить йому.

— Чи розповідав ти про свій намір Севілли?

— Ні. Севілла зовсім не хвилює В'єтнам. Але гадаю, що пізніше, коли я опинюся у в'язниці, він замислиться глибоше.

— І тоді він підтримає твою точку зору?

— Сподіваюся, що так. Звісно, якщо я вибрав собі в'язницю, то лише для того, щоб довести, переконати. І не тільки Севілла. Проте мушу сказати тобі, що нікого в світі я не хотів би так переконати, як його.

— Чому його більше, ніж інших?

— Бо він — людина, сповнена внутрішнім світлом.— Майкл ніжно додав півголосом: — І тому, що я дуже люблю його.

— Як на твою думку,— запитала Сьюзі,— чому Севілла байдужий до цих проблем?

— Він нічого не знає про них.

— Гадаю,— озвався Пітер,— що його незнання світу, в якому ми живемо, також фантастичне.

— Прошу тебе, замовкни,— обірвала його Сьюзі.

— Я цитую Майкла. Я добре засвоїв його урок.

— Я не давав тобі уроків.

— Отаке! Аж з трьох пунктів. З моральним висновком.

— Пітере! — втрутилася Сьюзі.

— О'кей,— вигукнув Пітер, відвернувши голову.

Він проковтнув слину й байдужим тоном додав:

— Отже, я більше не потрібен тут, піду купатися.

І, схопившись на ноги, підбіг до берега моря й кинувся назустріч хвилі.

За якусь мить Пітер виринув і поплив у відкрите море. Пливти й пливти б отак, аж доки не вичерпаються сили. А відтак каменем піти на дно, роззявити рота, хвилюку

побути в агонії й усьому край. Ще хвилину тому він був такий щасливий і раптом усе втратив. О, йому вже й думати не хотілося. Вода огортала його тіло, він вдихнув повітря й, самохіть перебираючи руками, плив далі. Та ніяк не міг розвіяти смуток. Він усе втратив, усе. Почував себе самотнім і покинутим, мов той собака без господаря. Уявилися очі Сьюзі, що втупилася в нього. «Замовкни, Пітерел!» — це мовби вона дала йому ляпаса. Пітер відчував силу в м'язах і плив дуже швидко, хоча тіло було водночас розм'якле й кволе. Із соромом стримував жагуче бажання заплакати, та раптом гнівно подумав: «Навіщо ж мені клопотатися про В'єтнам і війну? Що з того, коли б я сів до в'язниці? Хто я такий перед лицем Сполучених Штатів і тих, хто ними керує? Сердешне цуцня, згоди якого не запитують і топлять у річці. Я втратив її, вона ненавидить мене». Від цих думок голова його мовби розвалилася навпіл, пронизував нестерпний біль, Пітеру здавалося, що він ціпеніє. Зібравши зусилля, він озирнувся. На березі стояли Майкл і Сьюзі, поряд з ними Севілла. Усі махали йому. Поява Севілли принесла йому полегшення. Молодик швидко поплив до берега. Збігали секунди. Хтось схопив його за руку, відтак за шию. Це — Сьюзі. Дівчина виринула з води, обличчям її котилися срібні краплини. Випроставшись на хвилі за двадцять метрів од берега, Пітер насилу махав своїми довгими ногами. Він тримав дівчину за руку, пильно роздивляючи її обличчя.

— Севілла розшукує нас, — мовила Сьюзі. — Він каже, що знайшов рішення. Хоче, щоб ми допомогли йому виготовити одне причандалля.

Сьюзі дивилася на нього лагідно і по-материнському усміхалася. Юнак пригорнувся до дівчини білявою головою й зажмурих очі.

* * *

Причандалля, що його вигадав професор Севілла, мало поділити навпіл круглий басейн, в якому жили Фа й Бессі. Севілла вирішив зробити його з дерева, щоб воно було міцне, залишити в ньому чималий отвір для воріт, що мали зачинятися за допомогою коловороту — мов заслона опускається вниз. Товсті дерев'яні слупи, які правили за арматуру перегородки, замурувалися в бетон, а сама перегородка з тридцятип'ятиміліметрової шалівки пригвинчува-

лася й прибивалася цвяхами до слупів. Оскільки й мови не могло бути, щоб на час будівництва перегородки випускати воду з басейну, Пітер надів скафандр і заходився працювати під водою. То була добра нагода для Фа погратися. Найбільше йому подобалося підпливати до Пітера й штовхати головою його в спину, від чого той втрачав рівновагу й падав на дно. Іноді Фа, завваживши, що Пітер пригвинчує шалівки, писком хапав його за руку, в котрій той затис ключа, й тримав її, відтак вдавав, що відпускає його, але як тільки Пітер намагався заворушитися, дельфін знову полонив його. Отак погравшись хвилин десять, Фа відпливав до Бессі й весело пересвистувався з нею. Бессі не брала участі в цих витівках, але віддалік розважливо стежила за грою Фа з юнаком.

— Її поведінка, — зауважила Сьюзі, — нагадує поведінку матері, яка гордо й поблажливо милується пустощами свого синочка.

Після цілого дня цих надокучливих жартів у воду опустили сітку. Боб і Майкл натягували її в такий спосіб, щоб відгородити Фа від Пітера. Дельфін відразу вступив у гру, всіляко прагнучи здолати перепону — прослизнути попід сіткою, незважаючи на грузила, що відтягували її вниз, або ж перестрибнути її. Напевне, він був би переможцем, коли б Бессі, лише вгледівши сітку, не втекла в інший край басейну, настирливо кидаючи тужливі оклики, й Фа негайно подався за нею, щоб утішити її. Здавалося, Бессі заціпеніла на місці, лише відкидала голову ліворуч та праворуч і злегка ворушила хвостом, видаючи пронизливий свист. Безперечно, сітка нагадувала їй про те, як її впіймали в морі. Ловля ця, очевидно, була надзвичайно тяжкою. Вона й спричинила невинуватну боязкість дельфінки в стосунках з людьми.

Коли поставили перегородку в басейні, приладнали ворота в пази, але не опускали їх униз. Коловорот підтримував їх угорі. Севілла знав, що дельфін не дуже охоче піде через вузький прохід — непокоїтиме згадка про мимовільне ув'язнення між двох скель або ж про невдалу битву в обмеженому просторі. Він врахував усе це й вирішив лишити великий отвір для воріт. Професор потурбувався також, аби з обох боків оббили перегородку й ворота скловатою, яку притримувала пластикова обгортка, прикріплена до дерева. Він передбачив, що Фа намагатиметься пробити перегородку ударами голови або ж, достоту кажучи, підбо-

рідням. Севілла сконструював дуже міцну перегородку, аби вона могла витримати немилосердні таранні удари дельфіна. Адже одним таким ударом дельфін забиває акулу. Однак професор прагнув не допустити того, щоб Фа в гніві забився. Отож перегородка височіла на два метри над водою, й Фа не міг її перестрибнути, а пластикова обгортка на верхній частині перегородки все товщала й товщала. Севілла вважав, що Фа вдарятиметься без ризику об надбудову, втративши надію бути на другому боці басейну.

Однак Севілла недооцінив довіру Фа. Менш як за годину після встановлення перегородки дельфін пройшов через отвір, дбайливо приготовлений для нього, зробив коло в другій половині басейну й повернувся до Бессі. Вони неспокійно пересвистувалися, наче вона відмовлялася на його прохання пливти вслід за ним і цим прогнівила його. Дельфін знову проплив через отвір і, обернувшись, покликав Бессі, та однаково вона не відважувалася. Здавалося, він розсердився на дельфінку й кружляв у своїй половині басейну, не повертаючись до неї. Така поведінка Фа збентежила Бессі, й вона стала жалібно стогнати. Але навіть і тепер не могла перебороти свій страх.

Оскільки сердитий настрій у Фа не розвіювався, Севілла вирішив скористатися з цього й негайно розпочати експеримент. Він подав знак Майклові, той увімкнув коловорот, і ворота беззвучно опустилися вниз, зачинивши отвір: Фа й Бессі було розлучено. Севілла подивився на годинника й голосно сказав: «Чотирнадцять годин шістнадцять хвилин». Відтак заговорив знову з деякою урочистістю: «12 червня 1970 року, чотирнадцять годин шістнадцять хвилин». Подивився на своїх працівників: ті стояли в різних місцях над басейном, зосереджені й мовчазні.

Фа не завважив, як опустилися ворота. Нижня частина воріт уже занурилася у воду, тому не чути було хлюпання, і лише тоді, коли ворота досягли дна, пролунав м'який удар у супроводі легкого скреготу. Фа обернувся й побачив, що в отворі, через який він пропливав, опущено стінку, яка нічим не відрізняється від решти перегородки. Він сторопів, похитуючи головою, аби краще роздивитися, потім поволі наблизився до воріт і став методично знизу вгору оглядати їх. Дельфін не проронив жодного звуку. Скінчивши оглядини, він почав з такою ж дбайливістю обстежувати справа наліво всю перегородку. Тоді відплив, винирнув

на три чверті з води, ставши вертикально над водою за допомогою помахів хвостового плавника, роздивлявся, яку висоту мала перегородка. Опісля почав кружляти в своїй половині басейну. Однак анітрохи не втрачав самовладання. Перед ним виникла нова проблема, й він міркував над її вирішенням.

Бессі реагувала зовсім інакше. Вона якраз дивилася на загрозливий отвір, що проковтнув Фа, й добре бачила, як опускалися ворота, що розлучили його з нею. Видно, збагнула, що втратила його назавжди й, упавши в негтований розпач, закружляла на своїй половині басейну, видаючи тужливі благання.

Ці благання негайно вплинули на Фа. Він заспокійливо свиснув кілька разів, висунувся з води, прагнучи побачити Бессі, але дарма. Тоді наважився виламати ворота силою — чи тому, що вважав їх найслабкішим місцем у перегородці, чи тому, що хотів, виламавши їх, відчинити отвір, яким дістався до другої половини басейну. Дельфін відплив на край басейну, вигнув спину, щоб удихнути повітря, постояв якось мить непорушно й, мов з катапульти, помчав із шаленою швидкістю в напрямку до перегородки, задравши підборіддя вперед. Таранний удар був вельми сильний, ворота аж захиталися в своїх жолобках, але жолобки, глибокі й добре прикріплені мідними гвинтами до зрубу перегородки, навіть і не здригнулися.

— Він зараз знову штурмуватиме,— мовив Севілла.

Майкл глипнув на Севілла й побачив, що обличчя того зморщилося.

— Я радий, що не забув оббити ворота,— докинув Севілла і помітив, що руки його тремтять, тому й сховав їх до кишень.— Однак побоююся, аби він не забився.

Арлетта не зводила очей з Севілли, вона достеменно знала, що коїлося в нього на серці, й тієї миті, коли він ховав руки в кишені, їй забаглося обхопити руками його голову й пригорнути її до своїх грудей.

— Сподіваюся,— озвалася Сьюзі з деяким сумнівом у голосі,— що Фа вміє розподіляти свої удари.

— Напевно,— відказав Севілла.— Але на нього чекає дуже небезпечна мить, коли він збагне, що нічого не може вдіяти з перегородкою.

Пітер закліпап очима, глянув на Сьюзі й мовив:

— Ви вважаєте, що він міг би навмисне забитися через те, що втратив Сьюзі?

— Ви хочете сказати — Бессі? — перепитала Арлетта, усміхнувшись.

— Так, звичайно, Бессі. Який я дурень!

— Я не знаю, в який спосіб можна зарадити йому, аби він не забився,— сказав Севілла.— Здається, я граюся його життям.

— Невже ви шкодуєте, що грається його життям? — несподівано озвалася Лізбета з такою злобою в голосі, що Севілла аж здригнувся.

Професор націлівся сказати щось, але передумав і замовк, заклакши на місці, тримав руки в кишенях і стежив за Іваном.

— Ви не відповіли на моє запитання,— сказала Лізбета.

— Мені не подобається ваш тон,— мовив Севілла, не відводячи очей від Івана.— Ось чому я не відповів. А зараз,— сказав він зовсім тихо й махнув злегка рукою, ніби відгонив од себе муху,— я буду вам вдячний, якщо ви замовкнете, мені треба зосередитися на експерименті.

— Ви наказуєте мені замовкнути? — невдоволено перепитала Лізбета.

— Я висловився зовсім не так,— сказав Севілла,— однак, коли ви хочете знати мою думку, то це майже те ж саме.

— У такому разі мені нема чого більше тут робити,— відказала Лізбета, круто обернувшись на закаблуках.

— Ви перебуваєте на службі,— нагадав їй Севілла.

Він говорив спокійно, не підвищуючи тону, але його голос хльоскав, мов батіг.

— Я більше не на службі,— кинула Лізбета через плече.— І прошу звільнити мене.

— Оскільки я не погодився, ви не звільнені від своїх обов'язків.

— А ви погодитесь? — запитала Лізбета і обпалила Севілла лютими очима.

— Напишіть заяву,— відповів той крижаним голосом,— тоді дізнаєтеся про моє рішення.

— Яке лицемірство! — обурилася Лізбета.

Дівчина відвернулася від нього й пішла геть. Севілла кинув погляд на її атлетичні плечі й тяжко зітхнув. Лізбета зникла, як зникають актори зі сцени. Це сталося дуже швидко й надто рано, але зараз, коли все владналося, відчув полегшення.

Фа перестав кружляти у своїй половині басейну, відпочив й знову кинувся, мов ядро, на ворота. Вони лише здригнулися в жолобках. Фа знову закружляв. Збігло кілька секунд, і Бессі з іншого боку перегородки почала своє тужливе благання. Фа випростався на хвостовому плавнику і в такий спосіб подався до берега басейну. Однак він, певне, зрозумів, що не зуміє перестрибнути перегородку, бо знову опустився у воду й, задравши вперед підборіддя, кинувся до воріт. Потім довго пересвистувався з Бессі, що здалося невеличким перепочинком, і втретє таранив ворота. Після десятого удару впевнився, що він не виламає воріт одним ударом, і вирішив боротися до знемоги. Він діяв методично, ні на мить не втрачаючи дивовижну холоднокровність.

— П'ятнадцять годин двадцять хвилин,— повідомив Севілла.— Уже понад годину він гепає в ці ворота і не виглядає втомленим. Ми спостерігатимемо це ще довго.

Арлетта похитала головою.

— Мене одне приголомшує. Він реагує, мов розумна істота, спокійно й розсудливо, а не як тварина, що потрапила в пастку.

— Я згоден з вами,— озвався Майкл.— Проте гадаю, що ви все ж таки переоцінюєте розум Фа. Людина вже давно зрозуміла б, що її силкування марні.

— Фа не може зрозуміти,— жваво відказала Сьюзі.— Адже він не знає, що таке ворота, не знає навіть, що таке дерево. Він уперше в житті опинився перед матеріалом, який йому цілком незнайомий. Чи може він собі уявити про ступінь його опору?

Севілла подивився на Сьюзі:

— Ви маєте слухність, Сьюзі. Як він може дізнатися про міцність дерева, не випробувавши її? Все ж таки я вірю: він зрозуміє, що йому несила побороти перепону.

— А як ми про це дізнаємося? — перепитала Сьюзі.— З його розгубленості, з його відчаю?

— Я цього боявся, але зараз моє побоювання набагато зменшилося. Мене вражає його спокій. Гадаю, ми дізнаємося про його усвідомлення марності боротьби після того, як він звернеться до нас по допомогу,— мовив Севілла.

Цієї ж миті Фа виставив з води голову й крикнув пронизливим голосом:

— Па!

Севілла, що стояв на іншому боці басейну, швидкими кроками ступив до Фа й, подавши рукою знак решті працівників, аби ті мовчали, схилився над водою.

— Фа, чого ти хочеш?

Збігла ціла мить, і відповідь вибухнула з незвичайною силою, губне «б» випурхнуло силоміць, а «і» було довге, мов свист.

— Бі-і-і-і!

Севілла знову легенько махнув правицею й мовчки стояв, прикипівши очима до Фа. Його матове обличчя вблідло, напружилося й зморщилося, краплі поту вилискували на чолі.

Фа одвів голову праворуч, відтак ліворуч, розглядаючи Севілла, й з таким же вимушеним вибухом витис із себе:

— Бі-і-і-і!

Севілла мовчав. Фа, сплеснувши хвостом, наблизився до нього й, як тоді, коли тут ще не було Бессі, цілком виставив голову з води й поклав її на берег.

— Па!

— Так, Фа.— Став навколішки Севілла й погладив йому голову.

— Бі-і-і-і!

Севілла мовчав. Фа зміряв його одним оком, у якому таївся подив.

— Па!

— Так, Фа.

— Бі-і-і!

Севілла звів брови не відповівши.

Фа раптом промовив:

— (Розу) мієш?

— Ні,— відповів Севілла.

Фа знову подивився на нього з подивом і, здавалося, зібрався з думками, відтак вимовив виразно, з паузами в одну десятю секунди між кожним словом:

— Па дає Бі!

— Боже мій! — вигукнув Севілла стиха. Піт струмками котився в нього під пахвами, а руки в нього знову стали тремтіти. Він перепитав:

— Па дає Бі?

— Розумієш? — спитав Фа пронизливим голосом.

— Так.

Фа прибрав голову з берега й відступив трохи назад, мовби хотів ліпше розгледіти співрозмовника.

— Слухай, Фа,— сказав Севілла.

— Слухаю,— відповів Фа.

Севілла зіперся рукою на борт басейну й промовив повільним, пронизливим і тремтливим голосом, ніби намагався наслідувати голос дельфіна:

— Фа розмовляє.— (Пауза).— Па дає Бі ввечері.

— Па дає Бі ввечері! — вигукнув Фа й знову ж повторив з нечуваною радістю: — Ввечері!

— Так, Фа, ввечері.

Фа висунувся з води, обернувся до перегородки й підбадьорливо просвистів. Бессі відповіла.

— Слухай, Фа,— мовив Севілла.

— Слухаю.

— Фа розмовляє. Па дає Бі ввечері.

— Розумію! — одразу ж відповів Фа. Й весело докинув: — Фа розмовляє. Па дає Бі ввечері.

Дельфін зупинився.

— Розумію! — вигукнув він і щосили плеснув хвостом по воді, оббризкавши і намочивши Севілла.— Розумію! — повторив, тріумфально радіючи і виплигуючи з води.

Севілла підвівся. «Боже мій, боже мій»,— промовив він приглушеним голосом, позираючи на співпрацівників, що мов статуї стояли навколо нього. З нього стікала вода, він ледве розмовляв. «Боже мій,— повторював, ледве добуваючи з себе слова,— ми перемогли, він перейшов від слова до речення!» Й обернувшись до Фа, крикнув, мов божевільний, здійнявши вгору руки:

— Па дає Бі ввечері!

— Розумію! — повторив дельфін, зробивши над водою карколомний стрибок.

VII.

Запис допиту, влаштованого Адамсом Севіллі

26 грудня 1970 року.

Документ 56-278. Додаються 3 фотографії.

Таємно.

Адамс. Даруйте мені, що примусив вас прийхати аж сюди, до того ж серед зими. На жаль, у нас не такий клімат, як на Флориді. Якщо ви захворієте на грип, мені

неприємно буде визнавати, що я винен у цьому. Бажаєте сигару?

Севілла. Ні, дякую, містере Адамс, я не палю.

Адамс. Не називайте мене містером Адамсом. Називайте Девідом. Не думаю, що ми повинні бути такими формалістами. Тим паче, що я симпатизую вам й, коли дозволите сказати, захоплююсь вами. Ви, очевидно, найрозумніша людина з тих, з ким мені випадало зустрічатися, і я не певен, що мені поталанить щось вивідати в вас.

Севілла. То через це ви викликали мене сюди?

Адамс. Може, це не так уже розумно з мого боку, що я з самого початку розмови висловився відверто.

Севілла. Я, здається, розумію: у вас така вже роль.

Адамс. Так. Якщо хочете знати, на мене покладено деяку відповідальність за дитину, батьком якої є ви.

Севілла. Хіба їй щось загрожує?

Адамс. Так. (Пауза). Прикро мені це казати: десь просочилася інформація. В Радянському Союзі дізналися про деякі ваші результати.

Севілла. Боже мій, я... Хіба це можливо? Вибачте мені... це приголомшливо.

Адамс. Сядьте. Я розумію вас.

Севілла. Та як це могло статися? Яке божевілля! Що саме в Радянському Союзі знають?

Адамс. Слухайте, розмовлятимемо про все по порядку. Дозвольте полишити ввічливість і поставити вам кілька запитань.

Севілла. Прошу. Ставте будь-які запитання. Я бажаю допомогти вам, чим тільки зможу.

Адамс. Я не хотів би, щоб ви образилися на мене. Ще раз запевняю вас, що дуже симпатизую вам.

Севілла. Я готовий відповідати вам.

Адамс. Що ж, почнемо спочатку. 12 червня ви доповідали Лоррімерові, що проект «Логос» досяг вирішального етапу: дельфін Іван перейшов од слова до речення. Водночас ви сказали, що двоє ваших працівників — Майкл Джілкріст і Лізбета Доусон подали вам заяви на розрахунок і ви погодилися. Мушу сказати, що тут ви допустили помилку.

Севілла. Згодившись відпустити їх?

Адамс. Так.

Севілла. Не розумію чому. Мій контракт дає мені право набирати й звільняти працівників на свій розсуд.

Адамс. Так, але ж бо то лиш умова контракту в цілому, а не того чи іншого параграфу. Контракт покладає на вас як на керівника відповідальність за таємність, якою повинен бути оповитий проект. Коли б ви повідомили про відставку двох ваших працівників перш як погодитися на це, ми змогли б влаштувати нагляд за цими двома особами.

Севілла. Я глибоко засмучений, але не подумав про це. Чи не підозрюєте когось із цих двох осіб? Може, хтось із них і розголосив таємницю?

Адамс. Ми підозрюємо всіх.

Севілла. Хочете сказати: всіх моїх працівників?

Адамс. Усіх, хто так чи інакше щось знає про успіх проекту «Логос».

Севілла. Мене також?

Адамс. До певної міри, так.

Севілла. Ви жартуєте.

Адамс. Зовсім ні.

Севілла. Я... я признаюся, що не чекав такого.

Адамс. Прошу вас, сядьте. Хотів би, аби ви зрозуміли, що то мій обов'язок підозрювати вас, хоч як би я не симпатизував вам.

Севілла. До дідька вашу... Адамсе, це просто мерзенність! Я не знаходжу слів, щоб охарактеризувати цю...

Адамс. Мені дуже прикро, що ви сприймаєте це в такий спосіб. Ви пообіцяли відповідати на всі мої запитання, але якщо ви надто розхвилювалися й не готові до цього, то ми можемо відкласти нашу розмову на завтра.

Севілла. О, ні! Треба закінчувати її негайно.

Адамс. Що ж, коли ви цього хочете, я не тупцюватиму більше на місці. Повернемося до фактів: десь просочилася інформація про проект «Логос». Запитання № 1: сприяли ви, безпосередньо чи посередньо, цьому просоченню?

Севілла. Це запитання безглузде!

Адамс. Мушу зауважити, що ви на нього не відповідаєте.

Севілла. Відповідаю: ні, ні й ні¹.

¹ Три фотографії, зроблені без відома Севілли, зображують його навіспіднятого в кріслі, з несамовитим обличчям, широко відкритими очима, набряканими жилами на шиї, з простягнутою висеред правицею, помахом якої він категорично заперечував. Голос підіймався пристрасним крещейдо на трьох словах: «Ні, ні, ні!»

Адамс. Та сядьте ж, прошу вас. І повірте, що мені дуже прикро так допитувати вас. Але ж таке моє ремесло. Бачте, життя справді химерне: коли я вступав до університету, то мріяв стати видатним психологом, а не сидіти в кабінеті й ставити неприємні запитання великому вченому. Чи можу я продовжувати?

Севілла. Зрозуміло. Даруйте, що я роздратувався. Маю одне прохання до вас.

Адамс. Яке?

Севілла. Не стукайте по столі вістрям свого розрізувального ножа.

Адамс. Перепрошую, то справжня манія в мене. Якщо це дратує вас, я більше не буду. Отже, ведемо далі?

Севілла. Будь ласка.

Адамс. Волів би одержати точнішу відповідь на своє запитання: чи сприяли ви, безпосередньо або посередньо, просочуванню інформації?

Севілла. Ні посередньо, ні безпосередньо.

Адамс. Можливо, щодо «посередньо», то ви занадто поквапилися відповісти.

Севілла. Не розумію.

Адамс. Припустимо, що хтось із двох осіб, яких ви звільнили з роботи, й став розголошувачем таємниці. Чи не можна сказати, що ви дозволили їм залишити лабораторію, не попередивши нас, аби ми почали стежити за ними, і таким чином сприяли зраді?

Севілла. Треба бути надто безчесним, аби говорити подібні речі.

Адамс. Чому?

Севілла. Бо то означало б звинувачувати в співучасті того, хто лише допустив необережність.

Адамс. Хочете сказати, що, вчинивши так, ви не мали наміру приховати цих людей від нашого нагляду.

Севілла. Так.

Адамс. Я хочу заперечити вам. Візьмімо, наприклад, Майкла Джілкріста. 29 травня цього року, розмовляючи зі своїми товаришами в лабораторії ідальні, він критикував нашу політику у В'єтнамі. Ви сиділи біля апарата для підслуховування в своєму кабінеті, негайно зателефонували туди й покликали його на шлях шпацірувати. Для чого?

Севілла. Щоб порозмовляти з ним.

Адамс. А чому на шляху? Чому не в своєму кабінеті?

Севілла. Я не хотів, щоб цю розмову записали на магніфонну стрічку.

Адамс. Чому?

Севілла. Боявся, щоб Майклові думки не скомпрометували мене, бо я ж його взяв на роботу. Я мав попередити його в приватному порядку...

Адамс. Ще до того, як наша служба займеться ним.

Севілла. Приблизно так.

Адамс. Якщо не рахувати міс Лафей, то не помилюся, коли скажу, що Майкл Джілкріст був вашим найулюбленишим працівником?

Севілла. Так. Його відставка дуже засмутила мене.

Адамс. Повернімося до тієї розмови з ним на шляху. Я зовсім не розумію, навіщо ви намагалися приховати його від нашого нагляду.

Севілла. Допіру я вам розповів. Боявся, щоб Майклові думки не скомпрометували мене.

Адамс. Так, принаймні ви йому сказали це, аби той пообіцяв, що мовчатиме. По суті ви мали інше міркування. Ви прагнули оборонити не себе, а Майкла.

Севілла. Ох, не знаю. Можливо. Я не усвідомлював цього.

Адамс. Ви розумна людина, й я не відаю, чи розумієте значення своєї відповіді. Ви щойно визнали, що захистили політично підозрілу особу, намагаючись приховати від нас її думки.

Севілла. Визнав! Мені нема що визнавати! Ви забули, що під час цієї розмови я не міг здогадуватись, що думки Майкла Джілкріста були надто пристрасні й приведуть його до відставки.

Адамс. Така підстава ще більше примушує нас подумати над цим.

Севілла. Дозвольте сказати, все це надто неприємне. Здається, ви звинувачуєте мене, я більше не витерплю такого.

Адамс. Та сядьте ж, прошу вас. Мені прикро. Повірте, мені набагато приємніше було б розмовляти з вами про китознавство. То була б захоплююча розмова. Вважаю, що ви зробили в науці незвичайний стрибок уперед, перший налагодивши мовний зв'язок з твариною. Записи ваших останніх розмов з Фа, що їх ви нам передали, викликали захоплення в Лоррімера.

Севілла. Фа став розмовляти ще краще.

А да м с. Справді? Мені здається, що після 12 червня (адже він саме 12 червня перейшов од слова до речення?) протягом півроку Фа досяг величезного успіху в збагаченні свого словникового запасу, синтаксисі й вимові. А згідно з вашим останнім рапортом, Бі також наздоганяє його.

Се в і л л а. Бі вже наздогнала його.

А да м с. Справді! Кажете, відтоді Фа досяг ще більшого успіху? Ви розпалюєте в мене цікавість. Небавом я стану вірити вам, буцімто ви навчили його читати.

Се в і л л а. В усякому разі я намагаюся.

А да м с. Справжня чудасія! Гадаю, для вас дуже боляче, що ми не можемо розголосити ваше чудове досягнення. За один день ви стали б найвидатнішою людиною в Сполучених Штатах.

Се в і л л а. Я ніколи не прагнув слави.

А да м с. Так, знаю. З цього приводу хотів би запитати, що ви думаєте про дослідника, наукова діяльність якого близька до вашої,— Едварда Е. Лоренсена.

Се в і л л а. Лоренсен — добрий вчений.

А да м с. Я запитую про вашу думку по секрету.

Се в і л л а. Я мовив: він — добрий вчений.

А да м с. Але?

Се в і л л а. Нема ніяких «але».

А да м с. Ви віддаєте йому належне, але ваш тон зовсім нещирий. У вашому міркуванні є недомовка, саме вона мене цікавить. Слухайте, ви зробите велику послугу, виявивши мені більше довіри. Зважте, жодне ваше слово не вийде з цього кабінету.

Се в і л л а. В моєму міркуванні немає ніяких недомовок. Тільки Лоренсен належить до одного типу дослідників, а я — до іншого.

А да м с. Ну, а до якого типу дослідників належить Лоренсен?

Се в і л л а. Як вам сказати? Він би жахнувся, коли б знав, як я поводився з Фа.

А да м с. Скажімо, його спосіб мислення більш традиційний, а ваш — більш мистецький.

Се в і л л а. О, мені не подобається це слово «мистецький». Лоренсен боїться скандалу в науці, якщо ви розумієте мене.

А да м с. Так, розумію, дякую. Це все викликає великий інтерес, і мені майже соромно після всього повертатися до своїх поганих манер і неприємних запитань.

Севілла. Коли я добре розумію, ви зробили мені невеличку перерву.

Адамс. Я захоплююся вашим почуттям гумору.

Севілла. Ну що ж, ми квити: я захоплююся вашим умінням маніпулювати людьми.

Адамс. Здається, ви це говорите з деякою прикрістю.

Севілла. Вона не здається вам неприродною?

Адамс. Відверто кажучи, так. Що ж, продовжимо. Незважаючи на перешкоду, що ви нам влаштували, ми спромоглися налагодити контакт з обома відставниками, й зараз я радий доповісти, що вони в наших руках.

Севілла. Вони у в'язниці?

Адамс. Я не сказав, що вони у в'язниці. Але вони в наших руках, або ж достоту кажучи, в руках людей, які насамперед дозволяють нам допитувати їх.

Севілла. Допит у таємному місці без присутності захисника — це щось схоже на інквізицію.

Адамс. Та що ви, професоре! Не будьте таким уїдли-вим. Ми живемо в країні, де катування, арешт людей і куля в потилицю недопустимий метод.

Севілла. Сподіваюся, що так.

Адамс. Повернімося до наших відставників. Очевидно, настав час сказати вам, що по суті ми знаємо, хто видав таємницю. То не Майкл Джілкріст, як спершу ми думали, а Лізбета Доусон.

Севілла. Лізбета!.. Але ж навіщо вона це зробила?

Адамс. Навіщо? Отож-бо й питання. (Тиша). Вона твердить, нібито діяла за вашою вказівкою.

Севілла. Який бридкий наклеп!

Адамс. Чи можете ви це довести?

Севілла. Як я можу довести свою невинність? Я не винен і все. (Пауза). Ви знаєте, мої стосунки з Лізбетою стали жакливими. До речі, ви маєте в своєму розпорядженні стенограми всіх моїх розмов з нею.

Адамс. Нам відомо про розмови, які відбувалися в лабораторії. Але ми нічого не знаємо про розмови, що могли відбуватися десь на шляху чи в недоступному дачному будиночку.

Севілла. Містере Адамс, ви ставите мене в надзвичайно складне становище, кажучи про цей будинок. Він не

має нічого спільного з нашою справою. Ви добре знаєте, що я туди водив лише одну особу.

Адамс. Ми розглядаємо наймання цього будинку як другу спробу схватися від нашого ока.

Севілла. Слухайте, ви все ж таки належите до людського поріддя. Тож зрозумійте, що є речі в житті, які я не можу віддати на глум якимось...

Адамс. Якимось шпикам. Кажіть до кінця, мене це не дратує. Повернімось до Лізбети Доусон. Вона запевняє, що ваша сварка насправді була вдавана й що її несподівана відставка дозволила їй накивати п'ятами без будь-якого нагляду. По суті, коли вона полишила вас, дісталася до Канади, де, виконуючи ваші вказівки, негайно встановила зв'язки з радянським посольством.

Севілла. Це... це дідько знає що! Це — безглуздя! Який привід я мав для...

Адамс. Як запевняє Лізбета, ви були незадоволені мовчанкою, що оповила ваші досліді, й воліли примусити нас за допомогою добре обміркованого неделікатного вчинку їх розголосити.

Севілла. Я зрадив свою країну через гонор! Ви вірите цьому?

Адамс. Не вірю, однак ви могли мотивувати іншим. Наприклад, ви могли бути не в згоді з урядом Сполучених Штатів щодо війни у В'єтнамі.

Севілла. Але ж я не виявляю ніякої незгоди!

Адамс. Ви певні цього?

Севілла. Цілком.

Адамс. Вибачте, що заперечуватиму вашими ж словами. Під час заворушення буддистів у Центральному В'єтнамі проти Кі ви сказали: «Коли самі буддисти більше не хочуть нас, то нам нічого не залишається, як піти геть».

Севілла. Я сказав таке? Де? Коли? Кому?

Адамс. Не пам'ятаю достоту, за яких обставин. Однак ви сказали таке. Це десь записано.

Севілла. Шкода, що, хоча це вперше, вас зраджує пам'ять, бо щодо мене я такого зовсім не пригадую.

Адамс. Повірте мені на слово.

Севілла. Припустімо. Ну то й що! То тільки речення з газети, котре я переказав. Насправді воно навпаки: вважаю, що не повинен займатися питаннями зовнішньої політики, бо тільки президент знає справжній стан речей. Він

сам повинен розв'язувати ці проблеми, бо на те він президент. Ось моя точка зору.

Адамс. Це — здоровий глузд. Позаяк ви такі відверті, то я також буду такий.

Севілла. Коли керівник таємної служби каже, що він буде відвертий, то я починаю остерігатися.

Адамс. Помиляєтеся. Признаюся, я не надаю ніякого значення словам Лізбети Доусон щодо вас.

Севілла. Це мені кажете зараз!

Адамс. Коли я побачив її за кілька годин після арешту, вона буквально накинулася на мене, так квапилася признатися й очорнити вас. Діагноз зрозумілий: неврівноваженість. Лише для того, щоб завдати вам шкоди, вона вчинила справжнє божевілья, не тямлячи того, чим воно могло обернутися для неї.

Севілла. Якби це ви раніше сказали мені, а не смажили мене на вогні цілу годину.

Адамс. Вибачте, але я мав для цього свої підстави.

Севілла. А хіба маєте підстави гратися зі мною в кішки й мишки?

Адамс. Так, маю.

Севілла. І допитувати мене, мов злочинця?

Адамс. Ви не злочинець, однак, дозвольте сказати, ви людина досить-таки нерозважлива. Безперечно, ви несете чималу відповідальність за те, що сталося. Ще раз кажу, ми могли б завдати розголошенню таємниці, коли б ви так швидко не звільнили цю дівчину з роботи. Гадаю, що небавом ми запропонуємо вам новий контракт, згідно з яким ви надасте нам більше прав щодо добору й звільнення працівників.

Севілла. Здається, ви приймаєте санкції, спрямовані проти мене!

Адамс. Анітрохи. Прошу вас, викиньте цю думку з голови. Вона не відповідає дійсності. Подумайте тільки, ми вас позбавляємо від зайвого клопоту саме в той час, коли ви робите гігантський крок у науці своєї країни.

Севілла. Я бачу, що ви чудово вмієте підсолонджувати найгіркіші пілюлі. (Пауза). Мій нинішній контракт ще не скінчився. Я маю право відмовитися, щоб його підмінювали іншим контрактом.

Адамс. У такому разі мені прикро, але мушу сказати, що ми не зможемо відновити фінансування ваших досліджень.

Севілла. Ах, ось де собака захована! Що ж, тепер и усе розумію. (Пауза). А якщо я погоджуся на новий контракт, то кого з моїх працівників ви маєте звільнити?

Адамс. Нікого.

Севілла. Даєте слово?

Адамс. Даю. (Пауза). Ви мусите погодитися, що ця обіцянка проливає зовсім інше світло на мою пропозицію.

Севілла. Правда. Коли ваша ласка, дайте мені дві доби перш як вирішити.

Адамс. Гарзд.

Севілла. Ця розмова не була такою вже приємною, і я не маю наміру продовжувати її, але все ж таки хотів би дещо запитати вас.

Адамс. Якщо зможу, відповім.

Севілла. Лізбета вступила в контакт з радянськими людьми наступного ж дня після звільнення з роботи, щепто понад півроку тому, а, коли я вас вірно зрозумів, ви заарештували її зовсім недавно. Чому?

Адамс. Ми втратили її сліди й ще не знали про її зраду.

Севілла. Лізбета могла сказати радянським людям лише те, що сама знала півроку тому, тобто що Фа перейшов од слова до речення. Я дійшов висновку, що росіяни не відають про фантастичний поступ, зроблений відтоді Фа?

Адамс. Ні.

Севілла. Розголошення не таке вже й серйозне, як воно могло видатися вам на перший погляд.

Адамс. Ні. Але ж бачте, головне те, що радянські люди знають щось важливе про наші дослідження в галузі дельфінознавства, тоді як ми практично нічого не знаємо про їхні.

Севілла. Розумію. (Пауза). Що ви думаєте діяти з Майклом?

Адамс. Вас ніхто не зможе звинуватити в тім, що ви залишаєте на поталу своїх друзів!.. Знаєте, ви просто викликаєте в мене захоплення. Після всіх прикрощів, що він завдав вам, ви ще турбуєтеся про Майкла?

Севілла. Ви можете відповісти?

Адамс. Думаю, що так. (Пауза). Бачте, випадок із Майклом Джілкрістом зовсім інший. Те, що він відмовляється йти до В'єтнаму, анітрохи не цікавить мою службу. Ми хочемо тільки уникнути, аби він не вибухнув і не

вибазікав невлad про дельфiнiв. Та коли ми вирiшимо надрукувати вашi працi, то не матимемо нiчого проти нього. Його справа пiдлягає розглядовi у вiйськовому трибуналi.

Севiлла. Я вражений. Ви могли б зважитися розсекретити мої дослiди!

Адамс. Так, не виключено. Може, то єдиний спiсiб спонукати радянських учених признатися, чого вони досягли.

* * *

*Рaпорт Адамса про допит вiд 26 грудня.
Документ 56-279. Таємно.*

...Цiлком ймовiрно, що допитуваний мало обiзнаний з планом безпеки; припущення про його спiвробiтництво з розголошувачем таємницi, яким безглуздим воно не здавалося б, не могло бути апрiорно спростоване. Л. усе це вигадала навмисне. Допит розвiює останнi наші сумнiви. Він засвiдчує, що характер i поведiнка допитуваного (про що я знав досi тiльки з рапортiв мого попередника) зовсiм не вiдповiдають тому пiдступному й пiдлому вчинковi, що йому приписує Л. Пiд час нашої розмови допитуваний поводився запально, войовниче й уiдливо, але вiдверто. Він анiтрохи не вдавався до своїх блискучих природних здiбно-стей лукавити, хитрувати й уникати моїх запитань. Завжди казав те, що вважав за правду, навiть тодi, коли ця правда могла бути спрямована проти нього. Він зовсiм не крутiй, а вiдверта, запальна, цiкава людина, що б'ється з вiдкритим обличчям, ризикуючи, а iнодi навiть ризикуює без будь-якої користi для себе.

Менi здається, його психологiя цiлком пояснює тi помилки й необережнiсть, яких він допустився. Таким чином, усе, що він сказав пiд час нашої розмови про Едварда Лоренсена, насправдi є автопортретом, що чудово розкриває його характер. Ми не змогли б звинуватити допитуваного в тому, що він «надто дорожить умовностями» або уникає «скандалу». Йому не раз випадало в особистому життi нехтувати громадську думку, й він постiйно нехтує її в своїй справi, де його досi вважають за «вiльного стрiльця». Якщо в його характерi є щось хитке й примхливе, то тому, що він має надто м'яке серце, лишається вiрний своїй внутрiшнiй монолiтностi, зовсiм не пiклуючись про те, яке

впраження справить на людей. Дехто навіть міг би зауважити, що в ньому є щось жіноче, бо він керується емоціями. Хоча емоціональність робить його зовні слабким, однак насправді він має багато сил, бо впевнений у собі, у своїй сміливості й безкорисливості.

Напевне, він більше любить своє ремесло ніж славу й не прагне грошей. Характерно, що на його рахунок в банку лежать мертвим капіталом величезні суми, проте він і не думає вкладати їх в якусь справу бодай на короткий час. Хоча він гордий і похлихий, але манери його прості, життєрадісні і без пики. Навіть під час нашої розмови, що, як він сам жартома зауважив, не була така вже «приємна», інколи можна було помітити, що то людина веселої вдачі.

Допитуваний — людина симпатична, однак нині ми не можемо його використати як фахівця в галузі, що нас цікавить. Ним важко керувати — винятковий індивідуаліст, мало надійний і, можливо, небезпечний. Його не купиш, не залякаєш і не переконаєш. Він завжди робить те, що диктує йому розум, не дозволяючи нікому себе переламати, навіть не усвідомлюючи того, яка небезпека може загрожувати йому чи якою ціною доведеться заплатити за це. Хоч і згоджується з тим, аби ми наглядали за ним, проте неохоче, бо розглядає це як тиранію й інквізицію. Либонь, знову намагатиметься уникати нагляду, принаймні в особистому житті.

До речі, він не така вже політично наївна людина, якою був колись або за яку щиро себе вважає досі. Він не схвалює наші методи й підозрює наші цілі. В глибині душі пацифіст і почував би себе спокійніше, якби його працю не використовували для воєнної мети. Оскільки його фінансує державне агентство, напевне, з самого початку він думав про таке використання. Однак він навмисне вирішив удати з себе необізнану людину, та це недовго триватиме. Не довше, чим довіра до президентської мудрості, бо її похитнули серйозні сумніви, зокрема, щодо політики в Південно-Східній Азії.

Шкода, що не можна поставити на чолі проекту «Логос» іншу людину, бо за тривалий час дельфін Іван звикся з ним. А треба ж, аби експеримент завершився успіхом. Я насварився трохи, що можемо звільнити його. Натякнув, що посадимо на його місце Лоренсеня й розсекретимо його працю, а це б означало, що Лоренсен разом із славою

пожав би те, що Севілла посіяв з такими труднощами. Ось єдине, що я міг зробити, але мушу сказати, що це ніяк не вплинуло на нього. За характером ця людина нізачо не піддається ні погрозам, ні обіцянкам, він надто розумний, аби не усвідомлювати, що він незамінний за обставин, що склалися. Я не певен, що, він погодиться на зміни в своєму контракті щодо прийому працівників, хоча й відчуває велику відповідальність за справу Л.

Мені здається, що наш нагляд за ним повинен подвоїтись. А в майбутньому було б розумно зробити так, щоб допитуваний не знав, з якою військовою метою використовуватимуть його експерименти.

* * *

— Генрі! — гукнула Арлетта, вибігаючи на терасу дачного будиночка.— Я чекала на тебе пізніше.— Вона кинулася в обійми й палко поцілувала його.— Милий, що сталося?

— Нічого, нічогосінько,— вимушено відповів той.— Безглузда розмова, звичайні дурниці. Коли твоя ласка, допоможи мені, любя. В старому «бююку» на нас чекає сюрприз.

Вони зійшли звивистою стежкою до гаража, збудованого з колод. Відчинили дверцята багажника.

— Ну, що скажеш? У тебе вистачить сили допомогти мені донести ці два мішки й моторчик до бухточки? Біля будинку трішки спочинемо, я переодягнуся.

Хоч було 23 грудня, стояла чудова тепла погода. Доки Севілла переодягався, Арлетта, зіпершись на парапет, стояла на сонці, босоніж, у бікіні, мала струнку й високу поставу, з чітко окресленими круглими стегнами. Дивилася на нього й усміхалася.

— Якщо ти вже відпочила,— озвався Севілла,— то ми можемо віднести це до бухточки.

— Зараз? — розчаровано запитала Арлетта.— Ти хочеш змонтувати його й опустити на воду зараз. Antes de la siesta, señor? ¹

Арлетта глянула на нього: під очима мішки, обличчя змарніле, губи зціплені.

---

¹ Перед обіднім відпочинком, сеньйоре? (Іспан.)

— Так. Я хочу негайно випробувати цю штуку. Ти допоможеш мені знести її вниз, відтак підеш до будинку, принесеш звідти обід і светри.

Коли Арлетта повернулася до бухточки, Севілла вже докінчував монтувати гумового човна.

— Все пристає чудово,— процідив він крізь зуби невиразним глумливим тоном.— Найвищий ступінь досконалості. Мусиш нидіти над кожним швом. Усюди хитрість і головоломка. Ми, безперечно, індустриально найрозвиненіша, найтехнічніша, найбагатша, наймогутніша, найдоброчесніша країна.

Арлетта і дивувалась, і непокоїлась, однак дивилась на нього і мовчала. Вона не пам'ятає, щоб він колись говорив таким прикрим тоном.

Спуск на воду відбувся без труднощів. Море було спокійне. Севілла поклав руку на ручку стерна, піддав газу, й моторчик пронизливо заторохтів.

— Я нічого не чую,— сказала Арлетта.

— Наближся вухом до мене. Ближче, ближче.— Правицею Севілла крутнув ручку газу, й мотор залився оглушливим завиванням.— А тепер,— сказав він засміявшись,— я можу тобі все розповісти.

Розмовляючи, він дивився, як віддалявся будиночок. Зараз те гніздечко скидалося на білу пляму на скелі, здавалося маревом, чайкою, що, приникнувши до каменя, ось-ось злетить. Піна й яскраве мерехтіння поверхні особливо підкреслювали темно-голубий колір води. Човен стрибав з хвилі на хвилю, щоразу ховаючись в западинах. Коли Севілла взяв курс на острівець, за дві чи три милі від берега, човен опинився бортом до хвиль, його почало гойдати й зносити сильною течією.

— Погроза зрозуміла. Якщо не погоджуся, вони виженуть мене й посадять на моє місце Лоренсена.

— Лоренсена? — Арлетта широко відкрила очі.— Лоренсена? Отого тонкого та високого білявчика, що його я бачила на останньому конгресі. О, пригадую, він мене тоді дуже вразив. Справжнісінька помпезна свічка.

Севілла засміявся.

— Ні, ні, ти плутаєш його з Хагаменом. Лоренсен маленький, кремезний і лисий. Він багато досяг у вивченні свистів.

— Генрі, як вони можуть тебе розлучити з Фа? Це неможливо.

Острівець увесь був укритий стрімчаками й сколями, на які море наочувало хвилі й кипіло. Севілла напівви-
стався.

— Як тільки опинюся під вітром, негайно наближуся. Хотів би дізнатися, чи справді ця дика скеля недоступна.

Севілла обплив навколо острівця, так і не знайшовши ні щілини, ні проходу. Зробив ще одне коло. Кругла скеля, здавалося, з великою швидкістю помчала на нього. Севілла сповільнив ходу, натиснув на стерно і, майже доторкаючись до скелі, обминув її. Та праворуч з'явилася інша. Обминув і цю. Нараз побачив, що вода попереду спокійна, чиста й неглибока. Гвинт різко сіпнувся. Севілла вимкнув підвісний мотор, зняв його, вставив весла в кочети й став обережно веслувати. Під велетенським стрімчаком з'явився невеличкий пляж на кілька квадратних метрів. Севілла витяг човна на пісок.

— Чудово! — вигукнула Арлетта. Їй здавалося, що за нею стулилися скелі, — бухточка була маленька, але приваблива — трохи води, трохи дрібненького пісочку, який ледь-ледь освічувало полуднєве сонце. Велетенські круглі скелі здіймалися вгору на п'ятнадцять метрів, скидаючись на велетенських захисників.

— Ти ж голодний, хочеш їсти?

— Ні, ні. Я хочу... — Скинув Севілла пуловер і шорти, пірнув у воду й, обернувшись, стежив, як Арлетта скидала купальник і обережно забродила у воду — від цього навіть вода ставала жіночною. То завжди була чудова мить, коли вона скидала одяг і лягала в ліжку. А тут ще синя вода, білі скелі, сонце й зойки чайок.

— А ти не боїшся акул? — скривилася вона.

Севілла похитав головою.

— Їх ніколи не буває там, де дно встелене дрібним піском. Пісок забивається їм у зябра.

Подружжя лежало під скелею. Севілли здавалося, що сонце пило його — таким чудовим був перехід від прохолоди до пекучої сухості піску. Чому не можна жити лише тілесним життям, не турбуючись про своє ремесло, без оцієї божевільної метушні?

Севілли дуже приємно, він відчував кожен свій м'яз. Приклав руку до чола, повернув голову, подивився на Арлетту й уперше усміхнувся їй.

Так, зіпершись спинами на шерехувату скелю, підігнувши під себе ноги, вони сиділи пліч-о-пліч і жадібно, мов

зморені тваринки, їли бутерброди. Морський приплив збільшився, і невеличка непінста хвиля, якось лагідно й ніби граючись, лизала їм босі ноги. Хвиля відхлинала, цмокаючи, а десь там, між двома стрімчаками, глухо хлюпала, наче хтось розкорковував пляшки. Маленький рожевий краб підповз до Севіллиної ноги. Севілла заворушив пальцями, краб наїжачився, виставив уперед клешні й застиг на місці, мов той боксерик. Арлетта розсміялася.

— Глянь-бо, який хоробрий! Він готовий битися з тобою.

— Цей краб,— сказав Севілла,— мій сучасник. Я народився трохи раніше, вмру трохи пізніше. І все. Мені не дуже весело, коли я думаю про мільярди крабів і мільярди людей, що жили до нас.

Арлетта притулилася щокую до його щоки.

— Робімо так, як цей милий крабик,— мовила вона,— не думаймо про це.

— Хотів би,— озвався Севілла,— та в голові моїй щось таке коїться: як тільки я почуваю себе щасливим, починаю думати про смерть. Починаю остерігатися свого щастя. Треба б мати серце первісної людини, щоб жити в наш час, не дозволяючи мордувати себе думкою про прийдешнє. Одначе прийдешнє біля нас, та все ж здається, що завше його нам бракує. Коли ти молодий, журишся, що не маєш дружини, ремесла, грошей, незалежності, а в зрілому віді тебе мучить думка про успіх. Коли переступиш за п'ятдесят років, тоді настає найгірше — жах перед старістю. Тебе штовхають уперед роки, що минають із страхітливою швидкістю. Вони зникають один за одним, убогі й тонкі, мов гральні карти. Тобі лишається небагато. Пожив — і кінець з його образливим безсиллям, життєздатністю, що назавше кидає тебе.

— По-моєму, ти дужий, тримаєшся непогано,— перебила Арлетта.

Севілла похитав головою. Зачерпнув пригорщу піску й кинув його на краба.

— Так,— глипнув на неї сумними очима,— я тримаюся добре, однак супротивник мене переможе.

Рожевий краб спішно позадкував і зник під каменем.

— Ти не казав мені, що хочеш купити човна,— промовила Арлетта.

Севілла повернув голову й подивився на неї поважними темними очима, начебто він не почув її слів.

— Пригадуєш, як ти описувала мені Сі? Адамс — зовсім інший чоловік. Він вишуканий, добре вихований, галантний і навіть людяний. Однак у нього таке саме ремесло, що й у Сі. **Ще** яке ремесло! Крім усього, він мені докоряв, ніби я виголосив таку фразу: «Якщо буддисти не хочуть більше нас, нам нічого не лишається, як піти геть». Відверто кажучи, зараз я не пам'ятаю, щоб таке казав. Навіть не пам'ятаю, чи міг би я таке подумати. Отож я попросив його уточнити місце й дату, а він не зміг чи не схотів зробити цього. Я здивувався: адже він знає про мене все до найменшої дрібниці. Може мені сказати: «Такого дня, о такій-то годині ви сказали Майклові таке...» Я запитую себе, де, коли й кому я зробив таке зауваження щодо буддійських жертів?

— Чи не мені? — злякано спитала Арлетта.

— Авжеж! — вигукнув Севілла. — Я можу пишатися твоєю пам'яттю. Саме тобі я й говорив ці слова й знаєш де? На терасі будинку. Ти подавала до столу, а я колисався в кріслі-гойдалці й читав «Нью-Йорк таймс».

— Бунгало! — скрикнула Арлетта. — Яка гидота! Це означає...

Вона зблідла, обличчя зморщилося, й дівчина затулила його руками. Севілла поклав праву руку їй на рамено й пригорнув до себе, проте Арлетта гірко заридала.

— Який сором! — мовила вона схлипуючи. — Яка підлість, яка зневага до людей! **Це** так, ніби вони розглядають нас під лупою, як двох комах. **Що** ж ти виявив?

— Ти думаєш, — мовив Севілла і подивився на неї іскристими очима, — що я гратиму в собак-шукачів і обнюхуватиму стіни, аби там розшукати мерзенні пристосування цих *sobardes*¹? Подам у відставку. Я ніколи не вибачу їм цієї зневаги. Мені вже набридло це вистежування, наглядання, анатомічні розтини. Вони не забаряться лічити, скільки разів я буваю у вбиральні, аби дізнатися, чи не розладнався у мене шунок і чи це розладження не вплине на мою лояльність до Сполучених Штатів Америки. Якс неймовірне становище. Адже я став дослідником саме тому, що хотів утекти з джунглів, в яких ми живемо. Прагнув, аби мене залишили в спокої з політикою і політиканами. На мій погляд, єдина чиста річ — це безкорисливий пошук істини. І ось саме через мої дослідження кидають мене в самі-

---

¹ Боягузи (іспан.)

сінський вир цієї гидоти, примушують вибирати таку політику, а не іншу, погрожують моїй кар'єрі й навіть репутації, якщо я не буду беззастережно вірний урядові й його меті. Меті, якої я зовсім не знаю. А хто її знає? Після того, як від нас пішов Майкл, я став читати газети й не знаходжу в них нічого, крім відвертої брехні. Всі ці люди лише й теревенять про мир, а самі щоденно воюють у В'єтнамі. Хто знає, як президент збирається врешті-решт поводитися з Китаєм. Хто може сказати правду! А навіщо мені втручатися в ці інтриги? Я не фахівець з міжнародних питань, а зоолог. Чому я повинен за будь-яку ціну втручатися в справу, в якій зовсім не компетентний?

Севілла схопився на ноги, забрів у воду й пірнув, одразу ж випірнув і обернувся до Арлетти. Вона ласкаво усміхалася йому.

— Ти йдеш сюди?

Вона кивнула головою. Севілла ліг долілиць, простяг руки й став плескати ногами по воді. За якусь мить підвів голову й спитав:

— Я просуваюся вперед?

Арлетта засміялася.

— Ні, ні, любий, ти зовсім не просуваєшся вперед.

— Що ж,— добродушно сказав Севілла,— це доказ тому, що моє плескання ногами по воді не штовхає мене вперед.

Вийшов з води, витяг із задньої кишені шортів гребінець, сів поряд із Арлеттою, й дбайливо зачесався.

— Ти не годна збагнути, яке полегшення відчув я, вирішивши все кинути. Гірше для слави, ліпше для Лоренса. О, я не вдаю з себе скромну людину,— повів він далі.— Знаю, то важлива справа — налагодити мовне спілкування людини з твариною. Це велика перемога людини, перемога морального, соціального, філософського й навіть релігійного значення. А для дельфінів чудова нагода піднятися в допомогою мови до людського розуму,— Севілла зіперся плечима до Арлеттиних плечей.— Ти мовчиш?

— Я слухаю тебе,— озвалася Арлетта.— Хочу збагнути, чи правильно зрозуміла твоє рішення.

Севілла звів свої густі брови.

— Ти не погоджуєшся?

— Здається, ні,— відказала вона.— Вірніше, не зовсім погоджуюся.

Севілла подивився на неї, трохи помовчав і заговорив з тим же запалом:

— На мою думку, ніколи не буде злагоди між ученим і державою. Ніколи! Їхні точки зору надто різні. Для вченого наука — це пізнання, а для держави — зовсім інше. Він докинув згодом: — Для держави наука — це сила. Вчений для держави — лише знаряддя, яке вона утримує, аби досягти могутності. Звісно, вона вимагає від цього знаряддя, втримуючи його, повного підпорядкування своїй меті. А вчений хоче почуватися вільно, бо він шукає істину. Та насправді вченого без його відома вербують, закабальють, полонять. Що ж, я кладу край цій неволі, вистачить! — раптом підвищив тон Севілла.

Якусь мить мовчали. Відтак Арлетта сказала:

— Любий мій, ти дещо забуваєш. Фа належить лабораторії. А полишити лабораторію — це полишити Фа. Цього робити не варто. Адже тепер Фа — особа.

* * *

«27 грудня 1970 року.»

Шановний містере Адамсі!

Я поміркував над Вашою пропозицією. Згоден працювати за новими умовами: беручи на роботу до себе асистента, віддаватиму його вам для перевірки. Можу також не звільняти його або не згоджуватися на його відставку, доки Ви не дозволите. Однак я не можу керувати лабораторією, для якої сам не набиратиму персонал.

Чекаючи відповіді, вважаю себе відставником.

Щиро Ваш

Генрі С. Севілла».

P. S. Вам це пишу на терасі бунгало, на «недоступність» якого Ви нарікали. Очевидно, за кілька тижнів до того, як Ви мені на це натякнули, будинок уже не був «недоступний».

«30 грудня 1970 року.»

Шановний містере Севілла!

Пропозиція, про яку Ви повідомили в своєму листі від 27 грудня, цілком нас влаштовує. Беручи до уваги Вашу

чудову працю й глибокі емоції до Фа й Бі, містер Лоррімер висловлює побажання, аби Ви залишилися на чолі проекту «Логос» тоді, коли комісія, заручившись згодою на найвищому рівні, безперечно, вирішить розголосити Ваші праці.

Щиро Ваш

Д. К. Адамс».

VIII.

З щоденника професора Севілли.

Адамс повідомив мене телефоном п'ятнадцятого, а Лоррімер підтвердив листом сімнадцятого, що комісія вирішила ознайомити з результатами моїх досліджень американську й світову громадськість. Того ж дня Адамс приїхав із Вашингтона на Флориду, щоб поговорити зі мною про заходи безпеки, яких слід вжити в зв'язку з прес-конференцією, що має відбутися двадцятого. Щоб приховати місце розташування нашої лабораторії, вирішено доставити Бі й Фа під посиленою вартою літаком до одного флоридського океанаріуму, який тимчасово орендували для цього. На моє прохання аудиторія прес-конференції не повинна перевершувати сотню журналістів і телекоментаторів, щоб галаслива юрба й гамір не травмували дельфінів. З цих же міркувань журналістів просили уникати проявів бурхливих почуттів, однак насправді цієї умови майже ніхто не дотримався, хіба що лише спочатку.

Адамс наполягав, щоб під час інтерв'ю Бі й Фа лежали на твердому безводному дні басейну, а їх змочували б мокрими простирадлами або просто кропили водою. Я відкинув цю пропозицію, бо вважаю, що дельфіни повинні перебувати в природних умовах.

З свого боку, я запропонував тримати їх у звичайному для них середовищі, лише наповнити вщерть басейн водою, щоб дельфіни, відповідаючи на запитання, могли класти голови на бортик.

Коли розпочалася прес-конференція, жоден журналіст не мав ніякого уявлення, про що йтиме мова,— настільки все було оповите таємністю. Я ввійшов до зали разом із працівниками лабораторії, користуючись, як і всі, спеціальними перепустками. Ми сіли на першу лаву амфітеатру, ніби

збиралися дивитися звичайну виставу з акробатичними номерами у виконанні дельфінів. Обидві таємні служби були добре представлені тут своїми агентами, й Арлетта крадькома показала мені містера Сі, що скромно сидів у п'ятому ряду: він був саме такий, як вона мені його описала: кругловидий, рум'яний, енергійний, з холодними очима. Неподаляк від нього я помітив «величаву, як природа, але не настільки природну» місіс Грейсу Фергюсон, котра, як тільки я глянув на неї, підвела правицю й, розігнувши пальці, замахала ними, начебто грала на піаніно. Я подумав, що її чоловік, крім усього, був власником газети, й місіс зуміла захопити місце якогось бідолахи, запрошеного сюди. Вона вдяглася так, як, на її думку, мала б одягтися журналістка,— в білу гофровану спідницю й білу блузку без рукавів. Не знаю чому, але найпростіші речі, що їх носила вона, здавалися дорогоцінними. Ще до того, як Лоррімер надав мені слово, вона встигла передати мені складену вчетверо цидулку такого змісту:

«Дорогий Генрі, я так рада за Вас. Грейса».

Присутність самого Лоррімера й той факт, що він коротким виступом відкрив прес-конференцію, засвідчили, що державне агентство мало намір скористати з дослідів, які воно фінансувало. Розуміючи, наскільки журналістів заінтригує новина, яку їм обіцяли й про яку вони нічогосінько не відали,— інакше вона не була б сенсаційною,— він вдався до гри: ще раз наголосив на її значимості, але в чому річ розповів лише наприкінці свого виступу, не вдаючись до деталей. Зробив він це досить спритно. Спершу представив дельфінів, моїх працівників і мене самого. Підкреслив, що прес-конференція розрахована тільки на годину, бо професор Севілла побоюється, аби юрба, блискавки фотографів і сяйво телевізійних юпітерів не стомили дельфінів. Нарешті він заявив, що для журналістів випала велика честь брати участь у такій важливій прес-конференції, бо 20 лютого 1971 року, напевне, залишиться в історії Сполучених Штатів і планети в цілому таким пам'ятним днем, як дні, що відзначені вибухом першої атомної бомби в Аламогардо й першим польотом людини в космос.

Однак, додав він, професор Севілла і його працівники не винайшли ніякої нової зброї, не відкрили нову речовину, ані нових сполук речовин. Принаймні їхній успіх не такий видовищний, як атомне чи космічне досягнення. Проте коли б вдалося застосувати до інших дельфінів результати,

яких домігся професор Севілла з Бі й Фа, то людина за найкоротший час стала б повним володарем не тільки поверхні морів, а й їхніх глибин, бо це панування стає все необхіднішим для захисту свободи й демократії.

Наприкінці Лоррімер сказав, що надає мені слово, й попросив мене викласти історію мого сенсаційного експерименту, оскільки мені випала честь уперше розв'язати «проблему спілкування людини з твариною за допомогою розмовної мови».

Лоррімер виголосив цю фразу швидко і сів так різко, що всі здивувалися і, отетерівши, перепитували: «Що? Що він сказав? Що за дивина?» Журналісти ошелешено презиралися між собою.

Як тільки Лоррімер сів, я підвівся, ставши спиною до басейну, де пустували Бі й Фа, ні на мить не віддаляючись бодай на метр одне від одного. Для журналістів я не був невідомою особою, оскільки мені доводилось читати кілька лекцій, про які повідомляла преса. Але я не був таким видатним дельфінознавцем, як доктор Ліллі, котрий опублікував 1961 року відомий бестселлер. Нагадую, тоді люди поспішно дійшли висновку з цієї публікації, що доктор Ліллі розмовляє англійською мовою зі своїми дельфінами. Насправді автор нічого не писав про це, лише твердив, що таке можливе. Його книга, написана жваво й гоноровито, з численними фотографіями дельфінів, самого доктора Ліллі та його дружини (вельми чарівної), мала гідний успіх. Дехто з дельфінознавців (до них я не належав) ставився до неї з недовірою, бо вважав, що вона принесла докторові Ліллі велику популярність, праці якого не давали йому на це права.

Очевидно, дехто з журналістів заздалегідь таємно поцікавився моєю біографією, однак були й такі, що не забажали зробити це, й коли я підвівся, один тридцятирічний рудий і гладкий тип майже вголос спитав свого сусіда: «Хто цей дивак Семілла?»

Доки я розповідав історію нашого експерименту й про досягнуті нами результати, бачив, як на обличчях слухачів з'являвся подив. Він досяг своєї вершини тоді, коли я сказав, що Фа вміє читати. Здійнявся такий галас, що я не чув власного голосу. На мене посипалися з усіх боків вигуки й запитання, кожне з яких супроводжувалося сміхом: «Як він перегортає сторінки?» Я відповів: «Він міг би перегортати їх бічними плавниками, бо орудує ними дуже

спритно, але задля правди скажу, що він гортає їх язиком». — (Сміх і вигуки).

Відтак повів я далі свою розповідь і зробив її якомога коротшою, бо мучила нетерплячка, як Фа поводитиметься перед багатолюдною аудиторією. Та дарма я хвилювався. У дельфіна такий звивистий рот, що завжди, коли він відкриває його, здається, що сміється. А Фа справді часто відкриває рот. Фа — типовий пустун. Веселий, говіркий, хвальковитий, агресивний, йому сподобалося виступати в такій виставі. Він тішився, коли його відповіді викликали сміх, і щоразу, коли йому плескали в долоні, з задоволенням виплигував з води.

Щодо запитань, що їх йому ставили, то вони були такі, на які й сподівалися: кілька серйозних, а решта зійшла на комізм. Всі прес-конференції схожі між собою: це — жахлива мішанина, найкраще тут стоїть поряд з найгіршим. Очевидно, журналісти не вміють відрізнити першого дельфіна, що розмовляє людською мовою, від «кінозірки», яка прославилася себе перипетіями приватного життя. Правда, Фа мимохіть посприям цій плутанині своїми влучними відповідями й грайливим мисленням.

Зауважую також, що Бі мене приємно здивувала на цій прес-конференції. В її поведінці й сліду не лишилося від колишньої полохливості, що так заважала зближенню з нею. Півроку тому, коли вона, можливо, за наполяганням свого чоловіка, заговорила, ця полохливість почала зникати. Як тільки дельфінка зважилася на цей крок, стала змагатися з Фа й доклала стільки зусиль, що незабаром випередила його в мові й вимові. На прес-конференції Бі теж показала свій спортивний запал. Не виставляючи себе на показ, як Фа, й не намагаючись відповісти замість нього, вона дуже добре зрозуміла, що її знання всього, що пов'язане з морем, надали їй вагому перевагу над ним, і в слушний момент надзвичайно тонко зуміла скористатися з цього.

Прес-конференція за участю дельфіна Івана та дельфінки Бессі, що відбулася 20 лютого 1971 року.

(Не маючи змоги занотувати більше, я літерою «Ж» зазначаю різних журналістів, що ставили запитання¹).

Ж. Фа, скільки вам років?

¹ Примітка Меггі Міллер.

Фа. П'ять.

(Пронизливий, крикливий і гугнявий голос Фа, здається, здивував аудиторію, хоча професор Севілла в своїй розповіді й підкреслив, що Фа вимовляє звуки не ротом, а дихалом).

Ж. Бі, скільки вам років?

Бі. Не знаю.

Ж. Чому?

Фа. Бі народилася в морі.

Ж. Фа, чому ви відповідаєте замість Бі?

Фа. Бі — моя дружина. (Сміх).

Ж. Фа, ви народилися в басейні?

Фа. Так.

Ж. Чи сумуєте ви за морем?

Фа. Я не знаю його...

Ж. У морі є багато місця для плавання.

Фа. Бі каже, що море небезпечне.

Ж. Правда, Бі?

Бі. Так.

Ж. Чому?

Бі. Там є тварини, що нападають на нас.

Ж. Які тварини?

Бі. Акули й касатки.

Фа. Акула вбила матір Бі.

Ж. А ви, Бі, що робили?

Фа. Ви хотіли сказати, у ту мить?

Ж. Фа, дайте відповісти Бі.

Фа. Так, звичайно, даруйте, пане. (Сміх).

Ж. Бі, чи можете відповісти?

Бі. Мені нічого не лишалось, як утекти. Бо то тільки великі дельфіни відганяють акул.

Ж. Фа зміг би забити акул?

Бі. Не знаю.

Фа. Подайте мені її, тоді побачите. (Сміх).

Ж. Бі, що ви думаєте про акул?

Бі (схвильовано). Це погана тварина, в неї огидна шкіра. Акула дурна й підла.

Ж. Ви сказали, що в неї огидна шкіра. Чому?

Бі. Ми гладенькі й ніжні. Акула шерехувата. Коли її шкіра доторкається до нашої, то дряпає.

Ж. Фа, а ваша мати ще жива?

Фа. Моя мати — це Па. (Сміх).

Ж. Я запитую у вас не про гата, а про матір.

Фа. Я відповів, моя мати — це Па.

Проф. Севілла. Я хочу пояснити: дельфін вважає за матір першу-ліпшу особу, що її він побачить біля себе після народження. Отже, для Фа я є матір'ю. (Сміх). Щоб зберегти людський звичай, я навчив його називати себе Па.

Ж. Містере Севілла, я чув, що дельфін називає когось із вашого загону «Ма». Хто ж Ма?

Проф. Севілла. Моя асистентка й співробітниця Арлетта Лафей.

Ж. Нічого не розумію. Кого з вас двох Фа вважає за матір, вас чи міс Лафей?

Проф. Севілла. Обоє. (Сміх). Мушу пояснити, що дельфін найчастіше має двох матерів. Справжню матір і матір-повитуху.

Ж. У такому разі, хто є справжньою матір'ю, ви чи міс Лафей?

Проф. Севілла. Ваше запитання тільки на перший погляд здається абсурдним. Оскільки я давав йому соску в перші тижні його життя, гадаю, що я і є його справжньою матір'ю, а міс Лафей — мати-повитуха.

Ж. Чи не могла б міс Лафей підвестися, щоб ми її побачили?

(Арлетта Лафей встає й обертається до публіки. Її поява викликає жвавий шепіт. Спалахують блискавки фотоапаратів).

Ж. Міс Лафей, у вас французьке прізвище, ви французженка?

Арлетта. Ні, я американка. Але моя родина походить із Квебеку.

Ж. Що ви думаєте про генерала де Голля?

Ж. Чи одягаєтесь ви так, як одягаються в Парижі?

Ж. Не хотіли б ви зніматися в кіно?

Ж. Хто ваш улюблений актор?

Ж. Чи умієте готувати французькі страви?

Арлетта. Я не французженка. Чому я маю вміти готувати французькі страви?

Ж. Міс Лафей, чи можу я називати вас Ма?

Арлетта. Прошу, коли вважаєте, що достатньо молоді для цього. (Сміх).

Ж. Ма, чи Па не має наміру одружитися з вами?

Арлетта. Професор Севілла не робив мені ніяких пропозицій з цього приводу.

Ж. А коли він зробить, що тоді?

Арлетта. Почекаю, доки він зробить, тоді вже й вирішуватиму.

Лоррімер. Панове, я розумію й поділяю ваші симпатії до міс Лафей, але дозвольте нагадати, ви прийшли сюди, щоб брати інтерв'ю в дельфінів. (Сміх).

Ж. Фа, вважаєте за честь розмовляти людською мовою?

Фа. Не розумію слова «честь».

Проф. Севілла. Дозвольте замість вас поставити це запитання.

Ж. Прошу.

Проф. Севілла. Фа, ти пишаєшся тим, що розмовляєш з людьми?

Фа. Так.

Ж. Чому?

Фа. Я багато працював, щоб навчитися.

Ж. А чому ви так багато працювали?

Фа. Щоб бачити Бі й вдовольнити Па.

Ж. Чи є в тварин мова?

Фа. В дельфінів є. Я не знаю, чи інші тварини в морі розмовляють. Я їх не розумію.

Ж. Відтоді, як ви почали розмовляти англійською, вважаєте себе за розумну істоту?

Фа. Я і раніш був розумною істотою.

Ж. Однак ви не вміли цього довести.

Фа. Я не міг цього довести більш переконливо.

Ж. Тепер, коли ви вже розмовляєте, вважаєте себе дельфіном чи людиною?

Фа. Я — дельфін.

Ж. Кажуть, що дельфіни дружелюбні з людьми. Фа, це правда? Любите ви людей?

Фа. Еге ж, дуже. (Повторює натхненно). Дуже!

Ж. Чому?

Фа. Вони добрі, гладенькі, мають руки й уміють виробляти різні речі.

Ж. Ви хотіли б мати руки?

Фа. Так, дуже.

Ж. Навіщо?

Фа. Щоб гладити людей. (Сміх).

(Цієї миті вибухнув інцидент, який приніс журналістам вдоволення й додатковий матеріал. Один з них, на ймення В. С. Дембі, рудий і огрядний, що репрезентував якусь

газету з штату Джорджія, гнівно підвівся й несамовито заволав, звертаючись до аудиторії.

Дембі. Досить жартів! Вони мені не до смаку, і я їх більше не можу терпіти. Не хочу більше мовчати й потурати огидному шахрайству! Ніколи не повірю, що риба здатна розмовляти англійською, як християнин, недоречно жартувати й казати, що хоче нас гладити! Яке безчестя! Ось побачите, зараз цей дельфін попросить руки в доньки пана Лоррімера... (Сміх). Ви можете сміятися, а щодо мене, то скажу, це мені набридло. Я обурений, що їхав аж на Флориду, аби пошитися тут у дурні. Безумовно, що Семілла — червоноробець. То він говорить із самого початку, а не його риба! (Сміх і галас).

Проф. Севілла. Дозвольте мені уточнити. По-перше, моє прізвище — Севілла, а не Семілла. По-друге, я не червоноробець. По-третє, Фа не риба, він належить до родини китових. (Сміх).

Лоррімер. По-четверте, в мене нема доньки. (Сміх).

Дембі. Мені ніхто не заб'є баки жартами! Зовсім не розумію, навіщо державне агентство встряває в це жалюгідне шахрайство! Мене не обдуриш! Якщо Семілла хоче довести свою правоту, хай разом із своїми помічниками піде геть од басейну й полишить нас самих з тваринами.

Проф. Севілла. Будь ласка. (Підводиться й разом з асистентами¹ прямує до виходу).

Фа (виставивши півтулуба з басейну). Па! Ти куди? (Сміх).

Проф. Севілла (озирнувшись). Відповідай на запитання, Фа. За п'ять хвилин я повернуся.

Фа дивиться на аудиторію. Всі мовчать.

Фа. Ну, хто почне? (Сміх).

Ж. Ви сказали, що хотіли б стати людиною, бо люди мають руки й уміють виробляти різні речі. А які саме речі, Фа?

Фа. Наприклад, телевізор. Телевізор — річ чудова.

Ж. Вам подобається телебачення?

Фа. Я дивлюсь його щодня. Воно багато чому вчить мене.

Ж. Мушу сказати, що ви великий оптиміст. (Сміх).

Ж. Які кінофільми вам подобаються?

Фа. Про ковбоїв.

¹ Я залишилася, щоб записувати діалог. (Примітка Мергі Міллер).

Ж. Вам не подобаються фільми про кохання?

Ф а. Ні.

Ж. Чому?

Ф а. Там тільки цілуються, і все на цьому закінчується.

Ж. Ви хочете сказати, що закінчується надто рано?

Ф а. Еге ж. (Сміх).

Ж. Позаяк зайшла мова про кіно, яка ваша найулюбленіша кінозірка?

Ф а. Аніта Екберг.

Ж. Чому?

Ф а. Вона так добре збудована, що може швидко плавати. (Сміх).

Ж. Чи хотіли б ви погладити Аніту Екберг?

Ф а. Авжеж, дуже. Вона, певне, дуже гладенька. (Сміх).

Хтось із журналістів (вголос до Дембі). Ну, Дембі, ви переконалися?

Дембі. Я переконався, що ми присутні на вправах дуже умілого червомовця, я певен у цьому. Якщо не Семілла чи хтось із його помічників червомовець, то ним може бути хтось інший. (Сміх і протести).

Ж. Дембі, чи не хочете ви сказати, що підозрюєте когось із своїх колег?

Дембі. Не приписуйте мені того, що я не казав. Тут не тільки журналісти.

Лоррімер. Щодо мене, то, на превеликий жаль, я анітрохи не маю таланту до червомовництва. (Сміх).

Дембі. Я не мав на увазі вас, добродію.

Лоррімер. Дякую, пане Дембі. (Сміх). А тепер, коли ваша ласка, пропоную припинити цю інтермедію й покликати сюди професора Севілла.

(Професор Севілла і його асистенти під бурхливі оплески займають місця в першому ряду).

Ж. Містер Севілла сказав нам, що ви вмієте читати. Це правда?

Ф а. Так. Бі теж.

Ж. Що ви читаете?

Ф а. «Мауглі».

Ж. Читаете ви ще щось, крім «Мауглі»?

Ф а. Ні.

Ж. Чому?

Проф. Севілла. Дозвольте мені відповісти на це запитання. То вельми дорого видавати книги для Бі й Фа

Потрібен спеціальний папір: хоча книга під час читання лежить на поплавку, проте не можна уникнути того, щоб вона не намочилася.

Ж. Чому ви обрали «Мауглі»?

Проф. Севілла. Між становищем Мауглі й Фа є деяка аналогія. Обоє живуть у чужому середовищі.

Ж. Якщо через великі витрати ви змогли видати лише одну книгу, то чому не обрали для цього біблію?

Проф. Севілла. Біблія занадто складна для Фа.

Ж. Фа, я ставляю вам важливе запитання: у дельфінів є релігія?¹

Фа. Я не розумію слова «релігія».

Ж. Я поставлю запитання простіше: дельфіни люблять бога?

Фа. Хто такий бог?

Ж. Що ж, це важко пояснити кількома словами, однак я зроблю спробу: бог — це хтось дуже добрий, хто знає все, бачить усе, він усюди й ніколи не вмирає. Після своєї смерті добрі люди йдуть до нього в рай.

Фа. А де той рай?

Ж. У небі. (Мовчанка).

Фа. Чому добрі люди вмирають?

Ж. Усі люди вмирають, добрі й погані.

Фа. О, я не знав, не знав цього. (Здається, ця звістка приголомшила Фа. Мовчанка).

Бі. Прошу слова. (Жвава зацікавленість).

Ж. Говоріть, Бі. Ми раді вас послухати.

Бі. Що ж, я розповім одну річ. Колись давно ми жили на землі, ми їли земні страви й були щасливі. Відтак нас прогнали з землі й примусили жити в воді. Але земля нас вабить, ми завжди мріємо про неї. Ось чому ми любимо плавати біля берегів і дивитися на людей.

Ж. Бі, в мене до вас важливе запитання. Справді, були випадки, коли кити викидалися на берег, а якщо їх лінвами стягали у воду, вони з невідомих нам причин знову викидалися на сушу. Чому це так?

Бі. Коли ми вмираємо на землі, то на ній продовжуємо жити після своєї смерті.

Ж. Якщо я розумію правильно, земля — ваш рай?

Бі. Так.

---

¹ Журналіст, що поставив цю низку запитань, був квакер М. Б. Фрезі. (Прим. Мергі Міллер).

Ж. А людина — це ваш бог?

Бі. Не знаю. Я не розумію добре слово «бог». Людина й земля — для нас однакова річ. Ми любимо людину дуже-дуже.

Ж. Чому?

Бі. Фа уже казав: вона добра, гладенька й має руки.

Ж. Кажете, людина добра. Але трапляється, коли вона вас ловить і вбиває.

Бі. Ми знаємо, що вона нас убиває, щоб доставити на землю. Ось чому ми не гніваємося на неї.

Ж. Фа, ви, здається, здивувалися з того, що людина вмирає?

Фа. Я не знав цього. Це мене дуже смутить.

Ж. Нас також. (Сміх).

Фа. Чому вони сміються, Па?

Проф. С е в і л л а. Щоб забути про це.

Фа. Па, ти теж помреш?

Проф. С е в і л л а. Так.

Фа (вражено дивиться на нього). Це мене дуже смутить.

(Погляд Фа вразив аудиторію, й тут запала виняткова тиша, така невластива прес-конференціям).

Ж. Бі, я хотів би поставити вам одне запитання: якщо дельфіни, осідаючи на землі, думають піти до раю, чому тоді не всі дельфіни йдуть помирати на землю?

Бі. Треба мати сміливість, щоб умерти. Ми любимо плавати, ловити рибу, гратися й кохатися.

Ж. Ви дуже прихильні до Фа, правда?

Бі. Так.

Ж. Що було б, коли б його відібрали в вас?

Бі (схвильовано). Хіба мають забрати в мене Фа?

Проф. С е в і л л а (підвівшись). Прошу вас, не ставте подібних запитань!

Ж. Бі, я не сказав, що хтось має відібрати його у вас, я запитав, що було б, якби вас розлучили з ним.

Бі. Я вмерла б.

Ж. Як?

Проф. С е в і л л а. Не ставте таких запитань!

Бі. Я перестала б їсти.

Проф. С е в і л л а (наполегливо). Бі, ніхто в тебе не забере Фа. Ніколи! Це я, Па, кажу тобі!

Бі. Правда, Па?

Проф. Севілла. Правда. (До аудиторії). Хотів би пояснити, чому я втрутився. В дельфінів підвищена вразливість і уява. До того ж вони не так виразно, як ми, відрізняють дійсне від можливого. Сприйняти можливе означає для них пережити його. Ось чому треба бути обережним. Ви можете ставити запитання, що, на ваш погляд, не образливі, а насправді вони можуть стати дошкульними.

Ж. Я дуже засмучений, бо не хотів уразити Бі.

Ж. Я поставлю вам запитання, яке, напевно, не образить вас. Фа, у французів є прислів'я: щасливий, як риба в воді. Що ви думаєте про це?

Фа. Я не риба. Я належу до родини китових. Скільки разів треба це повторювати? Вам доводилося бачити риб'ячі очі? Вони круглі й тупі. А зараз подивіться на мої. (Фа відхиляє голову й моргає аудиторії. Тривалий сміх).

Ж. Я визнаю, що ваші очі некруглі й нетупі. Але моє запитання полягає не в цьому. Дайте, будь ласка, відповідь на моє запитання: чи ви щасливі у воді?

Фа. Без води моя шкіра швидко висихає, і я не можу довго жити.

Ж. Ви відповіли мені побічно. Я вас запитував, чи ви щасливі у воді. Чи можете відповісти мені?

Проф. Севілла. Прошу вас, не докучайте йому. Дельфін не звик до такого наступу.

Ж. Чому він не хоче відповісти на моє запитання?

Фа. Я хочу, та не розумію вас. Де ж я повинен жити, як не у воді?

Ж. Фа, позаяк ви щодня дивитесь телевізор, я гадаю, що ви не є необізнаною особою в міжнародних справах?

Лоррімер. Панове, як не прикро, але мушу сказати вам, що час, передбачений для прес-конференції, давно минув, ми вже перевитратили десять хвилин. (Протести). Я нагадую вам про те, що сказав спочатку: професор Севілла вважає, що прес-конференція з блискавками фотоапаратів, запитаннями й прожекторами — суворе випробування для його вихованців, і він гадає, що небажано її проводити більш як годину.

Ж. Містеру Лоррімер, у мене ще три запитання. Дозвольте поставити їх.

Лоррімер. Що ж, ставте свої три запитання, і вони будуть останні.

Ж. Фа, що ви думаєте про Сполучені Штати Америки?

Фа. Це — найбагатша й намогутніша в світі країна. Вона захищає свободу й демократію. Американський спосіб життя найкращий від усіх інших.

Ж. Що ви думаєте про нашого президента?

Фа. Це добра людина, яка прагне миру.

Ж. Що ви думаєте про В'єтнам?

Фа. Звідти не можна нам іти, бо це означало б захоплення агресії.

Ж. Фа, на випадок війни ви взяли б зброю, щоб боротися на боці Сполучених Штатів?

Лорріммер. Це вже не три, а чотири запитання. З вашого дозволу я сам відповім. Фа не може взяти зброї, бо він не має рук. (Сміх). Панове, дякую за вашу люб'язну увагу й пропоную подякувати професорові Севілі, його вихованцям Фа та Бі за їхній чудовий виступ. Я справді пишаюся тим, що був тут разом з ним, разом з вами у цей історичний день. (Тривалі оплески).

* * *

Югославський філософ Марко Лєпович на запрошення Каліфорнійського університету перебував у Сполучених Штатах, коли, наче бомба, вибухнула звістка про прес-конференцію, що відбулася 20 лютого. Його вразив химерний стан ейфорії й збудження, що панував тоді в США. У листі до свого приятеля — сараєвського лікаря він описав це так: «З великою гідністю американського народу вживаються, наче на противагу їй, окремі невеликі вади, серед яких я назвав би тенденцію до самовдоволення й здатність почувати себе морально виправданим. Одне й друге особливо зараз виразно видно з преси, радіо, телепередач і приватних розмов. Нині самохвалювання досягає нечуваного ступеня, якого воно не досягало навіть у дні найвидатніших космічних досягнень. Що ж до «морального виправдання», то воно також набирає найнесподіваніших форм. Коли висловити їх якнайпростіше, то це виглядатиме приблизно так: «Якщо ми, американці, перші навчили дельфінів розмовляти, то тому, що ми цього заслуговуємо».

Безумовно, встановлення мовного зв'язку з твариною — факт знаменний, і американці мають право пишатися. Але в мене викликає тривогу те, що такий швидкий науковий прогрес, або, як вони кажуть, вдаючись до історично-воєнних термінів, це «завоювання нових рубежів», на їхній

погляд, дає їм право претендувати на лідерство в світових масштабах. Коли американці говорять про цей «величезний стрибок уперед», то щоразу самовдоволено зазначають, які великі кошти вони вклали (мовляв, тільки вони могли вкласти такі кошти) в дослідження дельфінів за останні десять років. І ще вони вважають, що успіх — це подарунок від всевишнього народові, який його найбільше гідний. Примусивши розмовляти американських дельфінів, таким чином, мовляв, небо благословило Сполучені Штати й затвердило їх у тій світовій місії, котра, на їхню думку, їм судилася.

Так міркують в інтелектуальних колах, але з прикрістю й навіть з огидою мушу сказати, що на нижчому рівні цей сенсаційний науковий поворот у історії світу відразу витлумачили, як могутність і можливі перемоги над іншими країнами. Шофер таксі, що вчора віз мене до університету, мовив: «Тепер, коли наші дельфіни розмовляють, я б'юся об заклад з вами на десять доларів, що жоден з отих клятих російських підводних човнів не наважиться наблизитися до наших берегів, щоб закидати нас своїми мерзеними ракетами». Я спитав його, чи думає він, що справді радянські люди можуть на них напасти. Шофер відповів: «Авжеж! І росіяни, й китайці, й в'єтнамці, й французи, й уся ця мерзена кліка!..» Як подумаєш, що Сполучені Штати мають у своєму атомному арсеналі засоби для знищення не тільки своїх супротивників, а й усю планету — й самих себе також, — дивуєшся з цієї манії переслідування, що охопила американців. Симптом дуже тривожний, позаяк ідея необхідності війни, навіть агресивної, свого часу легко буде нав'язана підготовленому в такий спосіб населенню, лише варто буде подати цю війну як запобігливу проти ворога, що готується завдати руйнівного удару».

Однак справедливо буде додати до зауважень Марка Льєповича, що прес-конференція від 20 лютого викликала в американського народу реакцію, яка виявила набагато симпатичніші риси характеру: велике піднесення, гумор і схильність до зворушення. Наступного ж дня слава Фа — принаймні вона досягла популярності Ліндберга, що її він здобув після першого перельоту через Атлантичний океан, — затопила всю Америку.

Але мало назвати це популярністю. Либонь, вірніше буде, коли поведемо мову про любов, навіть закоханість: так щиро й одностайно захопилися американці двома дель-

фінами. Самі лише імена Бі й Фа плекали любов у серцях двохсот мільйонів поважних людей. Наступного після 20 лютого дня дельфінів урочисто назвали в газетах «першими тваринами, обдарованими розумом». Любов до тварин поєднувалася у серцях американців з культом раціонального, внаслідок чого утворилася суміш, майже готова вибухнути. Спостерігачі відчували тоді, як б'ється серце цього великого народу, й розуміли, куди може завести надлишок його ніжності. Від краю до краю велетенського материка Фа любили, як пустуна, милувалися ним, як диво-дитиною, й звеличували, мов національного героя.

Бейсбольна команда, що досі називалася «Леви», одразу ж відмовилася від своєї назви й переохрестилася на «Дельфінів». Щодня виникали все нові й нові «Фа-Фан-клуби», особливо серед молоді. Багато популярних співаків випускали платівки з дельфіноюю музикою, яку насвистували. Одна пісенька, що викликала захоплення, мала тільки такі слова «I love you, Бі»¹. Вони безперестану повторювалися різними тонами, а паузи заповнювалися то млосними, то жагучими свистами. В Міннесоті з'явився новий танець «дельфін-ролл». Танцюристи закладали руки за спину, на знак відсутності цих кінцівок у дельфінів, притискувалися один до одного й, погойдуючись, гарцювали на місці. За три тижні танець полонив Сполучені Штати, Латинську Америку й Західну Європу.

На противагу «Фа-Фан-клубам», виникали жіночі «Бі-клуби», що набули популярності серед дівчаток віком чотирнадцяти-п'ятнадцяти років, зокрема серед учениць ліцеїв. В основі цих клубів було прагнення дівчаток уподібнити себе до Бі, й інколи їхні статuti ґрунтувалися на такому культі Фа, що психологи затурбувалися й стали таємно проводити обстеження. Вони відкрили, що на деяких розвагах, своєрідних таїнствах, які проводилися вночі в приватних басейнах для купання, підлітки плавали голі, сидячи на гумових дельфінах, і співали негритянських релігійних пісень, у яких ім'я бога замінювали іменем Фа. Жаргон дівчаток-підлітків теж змінився. Про юнака дівчата казали: «O dear, he's a Fa» або навпаки: «He's a dreadful anti-Fa»², залежно від того, подобався він їм чи ні. Дослідники відзначили, що, на їхню думку, емблема «Бі-клубів» —

¹ Я вас люблю, Бі (англ.).

² «O любя, він — Фа», «Він — нестерпний анти-Фа» (англ.).

дельфін, зображений вертикально,— насправді фалічний символ.

Не забарилася й торгівля скористатися з цієї незвичайної популярності. За кілька тижнів було продано близько двадцяти мільйонів платівок із записами найкарколомніших фрагментів прес-конференції від 20 лютого. Одна фірма безалкогольних напоїв створила «Dolphin's drink»¹ і галасливо розрекламувала його тонізуючий вплив на нерви й м'язи. З'явився крем «Дельфіночка» з етикеткою: «Він живить вітамінами вашу шкіру, ефективно очищає її від патогенних мікробів і робить вашу епідерму такою ніжною й гладенькою, як у немовляти». Брильянтин «Дельфін» (на екстракті лаванди) гарантував чоловічим чубам таку чудову зачіску, без якої неможливо досягти успіхів у житті. Крамниці були переповнені найрізноманітнішими предметами, на яких фігурували Фа й Бі. Їх малювали, літографували, вирізьблювали або видавлювали на запальничках, портсигарах, столових предметах, краватках, попільничках, карафках і навіть дверних ручках (які, до речі, анітрохи не нагадували стилізованих дельфінів, що правили для цієї ж мети в XVIII столітті у Франції).

На Бродвеї афіші повідомляли про два атракціони. В одному з них шістдесят танцівників, що зображували хвилі, носили на руках шістдесят дівчат, зодягнених під дельфінок, але стрижнем спектаклю був, безперечно, весільний танок: у гігантському акваріумі граціозно, на грані еротичного екстазу вигиналася пара дельфінів-людей.

У царстві іграшок дельфіни — з гладесенької гуми, з рухливими оченятами, всміхненим ротом і дихалом, з якого, варто тільки натиснути на хвостового плавника, вириваються звуки «Па» й «Ма» — цілком витіснили ведмедиків. А з приходом літа гумові дельфіни натуральної величини замінили на пляжах надувні матраци. Їх виробляла велика фірма, що мала чималі кошти. Надувний дельфін тепер красувався на рекламних полотнищах понад автострадами: на них малювали хвацького хлопчика, що осідлав дельфіна й весело мчав поміж бурхливими хвилями, а внизу стояли слова: «You should not go to sea without a porpoise»².

Відомий нью-йоркський Будинок мод створив сукні «Нью-Лук дельфін» і влаштував їх показ у «Асторії». Ма-

¹ Дельфіновий напій (англ.).

² Ви не повинні виходити в море без дельфінів (або без мети). Гра слів «porpoise» (дельфін) і «purpose» (мета).

некентщиці були одягнені в щось на зразок мішків, пошитих з гладенької вилискуючої тканини. Талія не окреслювалася, й сукня, що звужувалася згори донизу, закінчувалася на рівні колін вставним клином, звісно, на зразок хвостового плавника. Диктор радив покупцям натренуватися ходити поволі, злегка погойдуючись, що мало б справляти враження пересування дельфіна у воді.

У газетах, щотижневиках і щомісячниках, у науково-популярних часописах, зокрема, тих, дуже поширених у США, для яких природа й тварини — головна тема, дельфіни стали панівними героями. У більшості статей, перша частина яких була написана спеціалістами, автори дотримувалися об'єктивності й лаконічності (один факт на речення), властивої заокеанській пресі. Однак подекуди вони були пересипані гумором і сентиментальними нотками, що пожвавлювало текст.

Зрозуміло, в менш серйозних виданнях перевага надавалася жартам. У черговому номері «Плейбоя», що вийшов у світ після 20 лютого, на обкладинці подавався фотомонтаж: Аніта Екберг у купальнику міцно пригортала руками Фа, а внизу стояв напис: «Він сказав, вона так добре збудована, що може швидко плавати».

З великою жадібністю накинулися на тему про дельфінів і карикатуристи. Коли б зібрати малюнки, що запрудили пресу, можна було б зробити чимало альбомів. На одній з таких карикатур зображувався дельфін-учитель (в окулярах), що читав юним дельфінам книгу, яка стояла на парті з спеціальними поплавками. На першому плані затяте дельфіня не приховувало свого невдоволення й байдушності, а двоє інших учнів ділилися такими слівцями:

— What's wrong with him?

— He says he wants to learn Russian ¹.

Інша карикатура відтворює сцену в флорідському океанаріумі, де саме перед початком вистави (глядачі вже з'юромилися біля входу) збуджені дельфіни пропливають перед своїми наставниками, розмахуючи плакатами з написами:

MORE FISH!
MORE WATER!
AND LESS WORK! ²

¹ «Що з ним?» — «Він каже, що хоче вивчати російську мову» (англ.).

² Більше риби! Більше води! І менше роботи! (Англ.)

Ще до того, як Фа зійшов на вершину слави, дельфін з'явився в коміксах, що їх малював відомий художник Ліл Абнер з «Нью-Йорк геральд трібюн». Після 20 лютого він став головним героєм коміксів, що захлинули пресу. Один з них, може найхарактерніший, називався «Білл і Ліззі» й розповідав про пригоди сімейної пари дельфінів. Білла малювали мов якогось супердельфіна, наділеного великими грудьми й здатного швидко плавати. Ліззі, набагато менша й слабкіша, кокетливо моргала. Тут подавалися карколомні перипетії, зокрема викрадення Ліззі якимось негідником на ймення Карський (у нього слов'янське прізвище, однак азіатські риси обличчя, ніби художник хотів надати читачеві певну свободу у витлумаченні). Карський, викравши Ліззі й утікши з нею на великому моторному човні, хотів завербувати Білла на службу могутньої іноземної держави (вона також не називалася), проте Білл лишився вірний своїм американським друзям. Очоливши загін дебелих дельфінів, він наздогнав Карського в відкритому океані й, щоразу пірнаючи у воду, аби сховатися від ворожих куль, разом із спільниками перекидає човна. Ударом хвоста оглушив Карського (не вбив) й, доставивши його непритомного на спині до берега, передав правосуддю.

* * *

Правду кажучи, хор прославляння і виявлення любовних почуттів до дельфінів, що розпочався 20 лютого, був неодностайний. Подекуди лунали невдоволені голоси, й преса негайно підхопила їх з потреби суперечностей, що спить десь у глибині людської душі. Якийсь Т. В. Мейсон, оптовий торговець залізним товаром, колишній кандидат на пост сенатора від одного з південних штатів, поставив у своїй галасливій промові кілька гнівних запитань: «Чому,— запитував він,— наш дельфін зветься Іваном? Професор Севілла — комуніст? А коли так, то як можна пояснити, що державне агентство доручило комуністові навчання дельфінів? Я маю двоє малолітніх дітей,— провадив гнівно Мейсон,— хлопчика й дівчинку. Сподіваюся, що колись вони, як і їхній батько, стануть добрими американцями. Одначе нізащо в світі, навіть за мільйон доларів, я не погодився б, аби комуніст навчав їх абетки».

На Адамсове запитання, який нелегковажно сприйняв це звинувачення, Севілла в офіційному повідомленні пояснив, що напередодні народження Фа він дивився кінофільм «Іван Грозний». Наступної днини, коли народилося дельфіня, один із Севіллиних помічників завважив, що воно проявило грізну життєздатність. «Що ж, у такому разі,— сказав Севілла,— назвемо його Іваном». Цей жарт, може, й не такий дотепний, проте тут не слід оголошувати тривогу. Зрештою звинувачення Т. В. Мейсона безпідставне, бо Іван не був відомий громадськості під іменем «Іван», а під іменем Фа, що його він сам дав собі.

Жвава перепалка спалахнула у конгресі між сенаторами Сейлсбері й Спарком, якого називали «римським сенатором» за пристрасть до латинських цитат. Сенатор Сейлсбері запропонував конгресові встановити стипендії, які б дозволили радянським дельфінам відвідати американські океанаріуми, аби наші вчені могли порівняти їх з їхніми американськими братами. Спарк красномовними слівцями відкинув цю пропозицію. Він заявив, якби навіть росіяни подарували США всіх своїх дельфінів, то не радив би конгресові погодитися брати такий дарунок. «Timeo Danaos,— заявив він,— et dona ferentes¹». Він відкинув а fortiori², рішуче пропозицію запросити до США дельфінів, що займуться підривною діяльністю, за рахунок американського платника податків. Наприкінці він назвав пропозицію сенатора Сейлсбері «негідною й безвідповідальною».

Пол Омейр Парсон (на прізвисько П. О. П., або ж більш по-панібратському, як його називали друзі, Поп) зайшов набагато далі, ніж Т. В. Мейсон і сенатор Спарк. Він обурився навіть принципом виховання дельфінів. Поп став відомий широкій громадськості з прикрих інцидентів, якими супроводжувалося висунення його кандидатури на пост губернатора в одному південному штаті. То був брутальний, дебелий чолов'яга, який безцеремонно у самій сорочці виходив виголошувати свої промови, мова його, різка й барвіста, розважала журналістів. «Мій мозок,— вигукував він у одній промові, що виголошував її перед своїми політичними однодумцями в Атланті,— не годен

---

¹ «Я боюся греків, навіть коли вони дари приносять» (лат.).

² Беззастережно (лат.).

утямити, навіщо конгрес витрачає наші гроші для навчання дельфінів. Ми були непередбачливими, що навчили читати наших негрів, і тому зазнали лиха від них, а тут ще й ці дельфіни. Хай дельфіни лишаються на своєму місці — в морі, а ми на своєму, і так буде найліпше для всіх. Ми живемо в світі нікчем, негідників і зрадників, — обурювався Поп, — але до останньої краплі крові я боротимуся проти безглуздя, підлості й підривної діяльності. — (Оплески). — Щодо мене, то, як і кожний американець гідний цієї нації, я дуже люблю тварин, особливо свого собаку Роуккі. Однак гадаю, що роль мого собаки Роуккі — йти за моїми п'ятами, коли я шпацирую, й лягати мені до ніг, коли я сідаю, а не сперечатися зі мною про, так би мовити, переваги інтеграції. — (Сміх). — Що ж до дельфінів, то я маю висловити раз і назавжди свою думку, — торохтів він, гепаючи кулачищем у пюпітр перед собою. Зробив драматичну паузу й повів підвищеним тоном: — Я вважаю, що для риби місце в моїй тарілці, а не за моїм столом, де я мав би слухати її недоречні зауваження. — (Сміх і оплески). — Ось побачите, — викрикнув він наприкінці, — незабаром дельфіни стануть у нас вимагати громадянських прав!» (Тривалі оплески у супроводі глумливих і ворожих вигуків на адресу дельфінів).

Побоювання, висловлені Попом, знайшли свій занадто трагічний вияв невіддалік від найзнаменитішої місцевості Сполучених Штатів. 22 лютого пан і пані Фуллери, вчителі середнього віку, що перебували в весільній подорожі до Ніагарського водоспаду, скінчили життя самогубством, ковтнувши в готельній кімнаті зайву порцію снодійного. Вони пояснювали свій вчинок у цидулці, яку поклали під подушку. «Повідомлення, — писали вони, — що дельфіни розмовляють, довело нас до відчаю, в цій новині ми почули похоронний дзвін по пануванню людини в світі». Суд присяжних ухвалив, що, здорожившись й перебуваючи в нервовому збудженні від медового місяця, вже немолоде подружжя з'їхало з глузду.

* * *

До честі американського народу, навіть тієї лихої години, коли з'являлися ці негативні настрої, люди доброї волі заходилися вже захищати права дельфінів і вимагали поліпшити їхні умови існування.

Група психологів домоглася в державного агентства дозволу порозмовляти кілька годин з Бі й Фа, яких доставили з цією метою до флорідського басейну. Потім вона провела спостереження в різних океанаріумах з їх німими братами. Психологи склали звіт, уривки якого потрапили на сторінки газет і глибоко вразили громадськість.

«З наших розмов з Бі й Фа,— писали психологи,— ми зробили висновок, що ці двоє дельфінів володіють словниковим запасом, знаннями й інтелектом середнього американського тінеджера¹, з тією різницею, що вони не вдаються до жаргону й розмовляють правильною англійською мовою. Природний розум німих дельфінів, судячи з їхньої поведінки, цілком очевидний, лише вони не мають засобів до його виявлення. Ми вважаємо, що взаємовідносини людини з дельфіном, якими добрими вони не здавалися б у океанаріумах, повинні розвиватися в напрямку великого рівноправ'я. Приязнь, що її мають дресирувальники й обслуговуючий персонал до дельфінів, справді, велика й нерідко зворушлива, проте вона приховує в собі відтінок поблажливості, а це свідчить, що упередження, які виникають у стосунках людини з твариною, не стерлися. У професора Севілли, навпаки, стосунки з дельфінами чудові. Либонь, саме завдяки своїй глибокій гуманності й відсутності будь-яких упереджень професор Севілла й досяг із Бі й Фа таких гарних успіхів.

У всіх басейнах, які ми відвідали, дельфінів годують добре,— йшлося далі в звіті.— Непогане й медичне обслуговування. Однак слід побажати, щоб умови їхнього життя були кращі, бо перебування дельфінів у тісному середовищі впливає на їх душевну рівновагу. З цього приводу ми хочемо наголосити, що в ніякому разі басейни не повинні бути круглі, бо в дельфінів виробляється звичка кружляти колом, та сама звичка, що притаманна диким звірам, замкненим у клітці, котрі безугавно никають із кутка в куток. Краще їх тримати в прямокутних басейнах, один бік яких досягав би ста метрів — мінімальної довжини, необхідної для досягнення швидкості, що принаймні створювало б враження волі. Проте найкращим засобом від комплексу ув'язнення, беручи до уваги виняткову лояльність дельфінів до людей, слід час від часу випускати їх у відкрите море, щось на зразок солдатських короточасних відпусток».

---

¹ Підліток (англ.).

Майже одразу ж «Асоціація американських матерів» опублікувала цілий ряд міркувань, що звучали приблизно так само. «Оскільки дельфіни розмовляють,— заявляли матері,— ніхто більше не повинен поводитися з ними як з тваринами. Отже, яке право має доктор Ліллі та інші вчені встромляти електроди в черепи цих істот? Яке право мають директори атракціонів примушувати їх працювати безкоштовно й без нормованого часу, мов циркових тварин? І чому ці директори силоміць нав'язують дельфінкам партнерів, тоді як на волі, в природному середовищі, дельфінки вибирають їх на свій смак?»

* * *

Що ж до реагування різних церков, то їх слід віднести до найвеликодушніших за характером і найглибших по суті порушених питань, бо від них залежав майбутній статус дельфіна в людському суспільстві. Перший порушив це питання пастор-євангеліст Ліід у статті «Борг Йони», що наробила чимало галасу. Ліід закликав звернути увагу на те, що дельфін належить до родини китових. А кит (або, достоту кажучи, кашалот) проковтнув Йону. Хіба не вартій уваги той факт, що кит, кажучи просто, не потрошив Йону своїми жахливими щелепами? Він не перетворив його також на кашку за допомогою м'язів і соків свого шлунка. Череву кита стало для Йони сховищем, а не домовиною. І за кілька днів кит відпустив Йону на волю цілого й непошкодженого, здатного виконувати завдання, що чекали на нього. Таємниче й провіденціальне зближення китоподібних і людини!

Ліід писав, що ці думки виникли в нього, коли він читав звіт про прес-конференцію від 20 лютого. Йому здалося, що людина ще не віддала свого боргу вдячності китоподібним, бо останні з давніх часів відзначені печаттю провидіння, як зовсім інші для людини істоти. Ліід писав далі, що він ледь не знепритснів, коли на запитання одного журналіста Фа запитав з властивою йому відвертістю й безпосередністю: «Хто такий бог?» Якого християнина, запитував Ліід, не вразило б прикре почуття за таку необізнаність? Звичайно, журналіст відповів, як міг, але єдиною дійовою відповіддю — Ліід не боявся цього сказати — було би залучити дельфінів до слова божого. Бо запитання «Хто такий бог?» продиктоване не банальною

допитливістю, що її людина здатна вдовольнити, залежно від її волі. Це запитання: «Хто такий бог?» — уже саме є духовною нудьгою. Коли Фа, як усе це підтверджує, розумна істота, він здатний запричаститися до таїнств віри.

Однак у багатьох пасторів-євангелістів, як і пасторів інших сект, відчайдушна теза Лііда не забарилася викликати нарікання й заперечення. «Звичайно,— писав із цього приводу пастор-баптист Д. М. Хоторн,— тварини мають своє місце в світі божому. Як і людина, вони сотворіння Бога, бо — від великого до малого — Він вивів усіх їх із Небуття. Але Бог поставив їх на нижче місце в ієрархії істот і підкорив людині. Бог не дозволив їм любити Його, благоговіти перед Його таїнством і вкушати винагороду в Його царстві небесному. Я погоджуюся з Ліідом,— писав далі Хоторн — що дельфін Фа — істота розумна. Та, на жаль, душа й розум не синоніми. Чи мають дельфіни душу? Ось питання! Щоб у цьому переконатися, потрібне божественне одкровення або принаймні незаперечне й безсумнівне знамення. Залучення дельфінів до християнської віри було б благочестивим діянням, але воно, можливо, відкривало б шлях прикрим вільностям, бо ми мусили б відступити від заповідей, даних нам Богом, щоб ми свято виконували їх. Чи маємо право,— запитував наприкінці Хоторн,— одночасно змінювати букву й дух святого письма й сказати дельфінові, причащаючи його до віри, що великомученик умер на хресті в ім'я його спасіння?»

Саме в цей момент у полеміку втрутився превелебний отець Р. П. Шмідт. Він народився у Франції, виріс у Канаді й Сполучених Штатах. Шмідт був єзуїт з глибоким і всеосяжним розумом. Доктор теології, доктор біологічних наук, етнолог, соціолог, нумізмат, археолог, він знав, крім двох рідних мов (англійської й французької), італійську, іспанську, німецьку, румунську й чеську. (Останньою, за словами чехів, розмовляв без акценту, що є рідкісним явищем для іноземця). Листувався з Тейяром де Шарденом, лордом Бертраном Расселлом, Гюнтером Андерсом і філософом Гароді. У шістдесят років вивчив російську мову: «Щоб,— як мовив він,— читати Толстого в оригіналі».

Шмідт енергійно й з хистом напав на тезу Хоторна. Вона погана, передусім, уже тим, писав Шмідт, що таке міркування означає підтримку релігією огидної й сміховин-

ної промови ПОПа в Атланті. В цьому полягає велика небезпека, від якої Хоторн перший би застеріг, коли б завчасно помітив її. Християнство, якщо воно не хоче себе дискредитувати, не мало б зв'язуватися з відсталими політичними доктринами. Навпаки, воно повинно прагнути зберігати контакт з еволюцією, що відбувається в світі, засвоювати досягнення думки й у той чи інший спосіб використовувати найвизначніші наукові відкриття. Звичайно, Хоторн має слушність, проводячи грань між розумом і душею. Одначе в цьому випадку на що спирається він, утверджуючи, хоча б побічно, що дельфіни не мають душі? Що таке насправді душа, як не здатність тієї чи іншої істоти відчувати метафізичне гнітюче невдоволення своєю земною долею й звільнитися від неї в пориваннях релігії? Релігійні віросповідання дельфінів, вів далі Шмідт, у тому вигляді, в якому вони з'являються нам із слів Бі (прес-конференція 20 лютого), наївні й спрощені; але це не перешкоджає їм нести в собі елементи релігійного почуття: *Поняття про втрачений рай*: дельфінів колись у давнину вигнали з землі; *2. Поняття про той світ*: земля для них — рай, куди вони потрапляють після смерті; *3. Поняття про самопожертву*: вони готові віддати життя, щоб якнайшвидше й найпевніше досягти вічного блаженства; *4. Поняття про обожену досконалість*: вони мають у собі велике почуття любові до людини, що здається їм (помилково) вельми доброю й могутньою істотою. Французький письменник Веркор має слушність, писав далі Шмідт, утверджуючи, що єдиний справжній критерій людської основи — це не фізична подоба, не мова й навіть не розум, а релігійне почуття.

Всупереч тому, що думає Хоторн, не слід чекати божественного одкровення, бо властиво одкровення в тому й полягає, що сьогодні вже можна думати про залучення дельфінів до християнської віри, маючи можливість це здійснити. Безперечне й безсумнівне знамення, що його вимагає Хоторн, нам уже подароване — це чудотворна поява талану мови у дельфінів.

Антропоцентризм, писав далі Шмідт, як і геоцентризм, віджив своє. Людина більше не самотня на планеті. Віднині людина мусить ставитися до тварин, що відповідають тим критеріям, за якими вона визначає свою сутність, як до рівних собі осіб. Переборюючи консерватизм своєї зверхності, можна зрозуміти, що людина й дельфіни — це одне й

те ж, лише назване іншими іменами. Отож не буде абсурдом, коли ми скажемо дельфінові, що Христос помер на хресті для спасіння його, бо віднині людиною слід вважати кожну істоту, обдаровану релігійним почуттям і яку можна залучити до справжньої віри за допомогою членороздільної мови.

Зайвий раз, вдавався Шмідт наприкінці до своєї улюбленої тези, з'ясовується, що немає справжньої антимонії між наукою й релігією. Навпаки, наука розширює в нас поняття «людина», що відкриває перед нами захоплюючі перспективи: завдяки науці ми зуміємо нині домогтися того, що слово Христове проникне до глибин океанів.

Після появи цієї статті багато священників, що належали до різних церков, написали листи Лоррімерові, прохаючи дозволу одержати доступ до Бі й Фа, щоб їх причастити до віри. Вони наштотхнулися на ввічливу відмову. Комісія, відповідав Лоррімер, розуміє високі прагнення, що продиктували це прохання, однак поки що вона не має змоги вдовольнити його, бо місце, де професор Севілла навчає Бі й Фа, засекречено із цілком зрозумілих причин, яких вимагають правила безпеки¹. Принаймні з офіційної точки зору проблему залучення дельфінів до християнської віри не можна вважати визрілою.

Зовсім інша проблема привернула увагу Білого дому, й він вважав, що слід її негайно розв'язати. Було ухвалено, що мало навчити одного чи двох дельфінів. Якщо дельфіни мають стати цінними помічниками американського військово-морського флоту, то потрібно, не гаючи часу, вжити всіх необхідних заходів для їх масового вербування. Під натиском своїх радників президент Сполучених Штатів не гаяв часу: він діяв. Згадавши історичне рішення 25 вересня 1945 року президента Трумена про анексію континентального цоколя США — рішення, що відсунуло підводні кордони країни далеко за територіальні води,— американський уряд оголосив, що віднині він вважає: Сполученим Штатам належать усі дельфіни, касатки, кашалоти

---

¹ Ці «цілком зрозумілі причини» не були щирі, як пізніше про це відверто сказав Лоррімер Адамсові в приватній розмові. «Можна ще якось зрозуміти психологів. Але ж священники! Ми з вами, Девіде, християни, й це ніколи не заважало нам виконувати свій обов'язок. Але бозна, як реагуватимуть Бі й Фа, коли їм утонкмачать у голову євангеліє. Чого доброго, вони ще стануть відмовлятися служити в армії за релігійними мотивами!»

та інші китоподібні тварини, що паруються й розмножуються у районі їхнього континентального цоколя. Внаслідок цього знищення, переслідування й виловлення зазначених китоподібних забороняється для всіх кораблів, катерів і човнів, для всіх рибалок, груп рибалок і рибальських підприємств, до якої б національності вони не належали, й входить тільки до компетенції військово-морського флоту США.

Ця заява, однак, мала значення, що виходило за межі тих практичних міркувань, якими керувалися її автори. По суті, вона вносила в історію людства факт великого значення: вперше виникло поняття «дельфіна-американця».

IX.

Зарубіжні відгуки на прес-конференцію, що відбулася 20 лютого, не були несподівані: ввічливі в соціалістичних країнах, захоплюючи в союзників США, захоплюючи й тривожні в державах «третього світу». В останніх, яких щодня непокоїла ескалація війни у В'єтнамі, відповідальні особи нишком ставили собі такі запитання: куди зайдуть Сполучені Штати в індустріальному розвитку, в чудесах, що їх творить наука, й у світовій експансії?

Чи не стануть вони тепер п'яніти від свого всесилля й щоразу, коли якась маленька державка чинитиме їм опір, посилати своїх дельфінів підміновувати її порти або топити її флот?

Депутат англійського парламенту від Ч... А. С. Крессент запитав прем'єр-міністра, яким чином Великобританія, за своєю суттю країна морська, дозволила випередити себе в наукових дослідженнях дельфінів. На А. С. Крессента дивилися, як на химерного вільного стрільця, а партія, членом якої він був, вважала його за трохи невірноважного, проте до його наступальних, надміру галасливих виступів завжди прислухалися. Прем'єр-міністр відповів, що, звісно, в «цій країні» є чудові дельфінознавці, але Великобританія не має змоги витратити сотні мільйонів фунтів стерлінгів на одне дельфінознавство й до того ж її береги не омивають теплі моря, в яких можна було б розплоджувати дельфінів. Тоді А. С. Крессент спитав, чи не занадто прем'єр-міністр необізнаний у морських справах,

що не відає того, що є дельфіни, які живуть у холодних морях. Прем'єр-міністр відповів, що Бі й Фа належать до породи *Tursiops truncatus*, а, наскільки йому відомо, остання живе в теплих морях. А. С. Крессент заявив, що, на його думку, температура води тут ні до чого. Покладаючись на власний досвід, А. С. Крессент не розумів, чому холодна вода є перешкодою до навчання дельфінів мови.— (Сміх).— Він спитав у прем'єра, навіщо витратити величезні кошти на королівський військово-морський флот, коли найкоштовніший британський авіаносець може бути потоплений за кілька хвилин ворожим дельфіном, якого не спроможний виявити ніякий сонар. (Hear! Hear!)¹. Прем'єр заявив, що побоювання поважного депутата безпідставні, адже нині тільки американські дельфіни є операційні. Поважний депутат від Ч... поцікавився, чи прем'єр-міністр може гарантувати, що ні народний Китай, ні СРСР ніколи не матимуть операційних дельфінів. Той відповів, що не може дати таких гарантій, але на випадок необхідності великобританський флот розраховуватиме на допомогу американських дельфінів, звісно, в межах НАТО. А. С. Крессент вип'яв груди, й очі його спалахнули вогниками.

— Інакше кажучи,— заявив він,— ми просимо в Сполучених Штатів дозволу на своє існування й одержуємо ласкаву згоду! Ми просимо їх урятувати фунт стерлінгів, і вони рятують його! У нас немає дельфінів, та не варто бентежитися, вони позичать нам своїх! Якось Дізраелі мовив про Ірландію, що вона перебуває по відношенню до нас у становищі «величного жебрака», в такому ж становищі тепер ми самі перебуваємо по відношенню до Сполучених Штатів.— (Протести).— Ми не маємо більше незалежної економіки, не маємо грошей, не маємо зовнішньої політики.— (Вигуки: «Деголлівець! Деголлівець!»)— Коли любити Великобританію означає бути деголлівцем, тоді так, я деголлівець.— (Сміх).— Як я можу це приховати? Занепад нашого престижу в світі й наші розрахунки на Сполучені Штати мене приголомшують. Факти незаперечні, й треба бути лицеміром, щоб відвертатися від них: ми перетворюємося на колонію колишньої нашої колонії! — (Вигуки: Shame! Shame!»²).

---

¹ Браво! Браво! (Англ.)

² Ганьба! Ганьба! (Англ.)

У Франції депутат Маріус Сільвен, один з найвпертіших представників опозиції, звернувся з такими словами до прем'єр-міністра:

— Ви справедливо щойно віддали належне американській науці, яка зробила «незвичайний стрибок уперед», навчивши розмовляти дельфінів. Чудово, пане прем'єр-міністре, але цього замало. Я пропоную вам піти трохи далі в своїх міркуваннях. Франція не має дельфінів, що розмовляють. У Сполучених Штатів вони є. Таким чином, чи вважаєте ви, що слід було нам виходити з НАТО 1969 року, в той історичний момент, починаючи з якого кожен військовий флот матиме потребу в цих незамінних помічниках, щоб захищатися й робити розвідку? — (Оплески на лавах Федерації й Демократичного центру).— Словом, я закликаю уряд подивитися реально на факти, а не поринати в мрії величності, які надихає вузький націоналізм.— (Протести депутатів від ЮНР).— Відкрийте очі, панове! Франція з економічних, фінансових й військових можливостей маленька країна, яка не годна «fare da se»¹! — (Рішучі протести ЮНР, «незалежних» і на деяких лавах комуністів).— Ви заперечуєте? — (Вигуки: «Так! Так!») — Ну що ж, у такому разі скажу, що Франція мусить вибирати: або ж вона погодиться повернутися до НАТО — (протести ЮНР і комуністів) — і тоді її кораблі отримають захист від американських дельфінів, без якого нині військовий флот може перетворитися на металобрухт — (протести); — або ж Франція навчить своїх дельфінів.— (Вигуки: «Авжеж, авжеж! Чом би ні?») — Кажете, чом би ні? Я приєднуюся.— (Іронічні вигуки серед представників ЮНР: «Тоді голосуйте з нами!») — Як і ви, я запитую: чом би ні? Однак я не голосуватиму з вами й зараз скажу чому. Та спочатку поміркуйте над деякими фактами й цифрами. Сполучені Штати нараховують сто п'ятдесят дельфінознавців, Японія — вісімдесят, Англія й Федеративна Німеччина — кожна по п'ятнадцять. А чи знаєте ви, панове, скільки Франція має дельфінознавців? Двох! — (Вигуки й протести).— Кажу, двох. Панове з парламентської більшості, ви з 1958 року тримаєте владу в своїх руках. А скажіть, що ви зробили за ці роки для дельфінознавства? Я відповім за вас: нічого! Нічогосінько! — (Оплески й протести).— Чи організували ви дослідження в галузі

¹ Дозволити собі це (італ).

дельфінознавства? Ні! Чи створили ви й фінансували лабораторії по вивченню дельфінів? Ні! Потурбувалися ви про те, щоб підготувати дельфінознавців? Ні! Наловили ви дельфінів у Середземному морі, щоб вивчати їх? Ні! Чи бодай спорудили ви басейни, де в майбутньому можна було б тримати дельфінів? Ні. Один з двох французьких дельфінознавців попросив у вас куточок острівця, що біля Марселя, аби там розмістити дельфінів. Дали ви його йому? Ні! А чи знаєте ви, пане прем'єр-міністр, куди збирається піти цей дельфінознавець, щоб вивчати дельфінів? Я вам скажу: до Сполучених Штатів!¹— (Сміх, оплески й вигуки протестів).

* * *

Американське військово-морське міністерство й державний департамент з гарячковим нетерпінням чекали відгуків з Радянського Союзу на прес-конференцію 20 лютого. Ці відгуки з'явилися за двома заходами й з великими проміжками часу — в усякому разі так вдалося нетерплячим спостерігачам.

23 лютого, за три дні після прес-конференції, уряд СРСР у дипломатично ввічливих тонах привітав уряд Сполучених Штатів, американських учених і американський народ із «чудовим успіхом», що його вони досягли в зоології.

Відтак, 2 березня редакційна стаття в «Правде» знову порушила проблему дельфінів. Це було зроблено в дбайливо обміркованих виразах. Радянські вчені, повідомлялося в статті, вивчають дельфінів уже багато років і досягли чудових результатів². Автор статті писав із захопленням про досягнення дельфінів професора Севілли, однак з його слів зовсім не випливало, що радянське дельфінознавство бодай трохи відстало від американського дельфінознавства. «Правда,— писав наприкінці автор,— порівнювати тут нелегко, бо радянська програма вивчення дельфінів відрізняється за метою й методами від американської програми. На противагу американцям, цим жертвам тради-

¹ До речі, докори Маріуса Сільвена були обгрунтовані лише частково. Перший уряд Помпіду в квітні 1966 р. організував у Біарріці морський центр по вивченню дельфінів.

² Слід звернути увагу, що епітет такий самий, як і той, що характеризував успіх американців.

ційщо індивідуалістського мислення, розвинутого капіталістичним «struggle for life»¹, які зосередили зусилля на одному чи двох дельфінах і перетворили їх на своєрідне диво, наші вчені прагнуть перейти прямо до масового прищеплення дельфінам культури. Вони досягли певних успіхів, застосувавши спрощену систему спілкування, завдяки якій підкорили собі сотню дельфінів у Чорному морі. Віднині ці дельфіни цілком успішно використовуються в рибальстві».

— Боже мій!— вигукнув Лоррімер, коли Адамс приніс йому переклад цієї статті.— Ми ні на крок не просунулися вперед. Що означає «вони досягли певних успіхів»? А що таке «спрощена система спілкування»? У мене так само спрощена система спілкування з моїм собакою, але це все ж таки не мова. Негідники, роти в них застебнуті на всі гудзики, як і їхні мундири!

* * *

Голдстейн, про приїзд якого попередив Адамс у п'ятницю, 5 березня, прибув до дачного будиночка в суботу по-полудні. Він високий на зріст, широкоплечий, з міцними грудьми, з-під відкритого коміра сорочки в нього визирали пасма рудого й сивого волосся. В нього м'язиста шия, грубі риси обличчя, войовниче підборіддя. Через свого пишного, кучерявого, посивілого чуба з виду скидався на старого лева. Голдстейн наближався до тераси дачного будиночка якимсь боком, його великі мускулясті ноги в черевиках, здавалося, щоразу підстрибували, блимаючи товстими каучуковими підметками. Він злегка нахилив голову вперед, від чого ще виразніше вималювалися круглі плечі. Лукавими голубими очима розглядав Арлетту й Севілла.

— Моє прізвище Голдстейн,— заговорив він дзвінким голосом, простягаючи Севілли свою широко волохату руку.— Я і є той лихвар, що віднині забиратиме у вас десять відсотків від усіх ваших гонорарів. Міс Лафей, познайомитися з вами — то велике щастя. Ви чарівної вроди, ще величніша й принадніша, ніж на фотографіях. Викапана Марія Манчіні. Зрозуміло, ви знаєте, то була красуня, що її кохав Людовик XIV.

— Голдстейне,— засміявся Севілла,— марно намагаєтесь приголомшити Арлетту своєю ерудицією. Журнал «Лайф»

---

¹ Боротьба за життя (англ.).

уже встиг порівняти її з Марією Манчіні. Марно й залиця-
тися до неї, за тиждень я одружуся з нею. Ліпше сядьте
їй випийте чарку.

— Ви одружуєтеся з нею? — запитав Голдстейн, опу-
стившись у білий лакований фотель, що аж зарипів під
ним. — Коли ви розраховуєте закінчити книгу про Бі й Фа?

— Сподіваюся, за півроку.

Голдстейн бадьоро підвів голову, його сивий вилиску-
ючий чуб ореолом облягав голову.

— Що ж, братику, — промовив він, плеснувши долонею
Севілла по плечі, — вам треба також одружуватися за пів-
року, тоді, коли виходитиме в світ ваша книга: Зараз вже
бачу заголовки в газетах:

PA WEDS MA!¹

Севілла й Арлетта засміялися, Голдстейн почервонів.

— Яка реклама! Люди захохотуватимуться в вас, Севі-
лло. Ви дуже видатна особа. Вони сподіваються, що ви одру-
житесь з грошовим лантухом. І вони зворушаться до сліз,
коли довідаються, що ви одружуєтеся з друкарочкою, яка
не має ні копійчки.

— А я не друкарочка! — озвалася Арлетта.

— Ну, що ви, — сказав Севілла, — вона має купу дип-
ломів, а її батько — неабиякий ділок у страховому това-
ристві.

— Знаю, знаю, — мовив Голдстейн, — ви думаєте, що
я не ознайомився з вашими біографіями перш як іти сюди.
Я не кажу вам того, що є, а те, що писатимуть газети. Вся
Америка розчулиться дізнавшись, що Севілла одружує-
ться із своєю секретаркою замість того, щоб піти до шлю-
бу з пані Машін-Шпрум — королевою сталі.

— На жаль, — заперечив Севілла, — й мови не йтиме
про те, щоб чекати до виходу книги, ми одружимося за
тиждень.

Голдстейн знизав могутніми плечима й насупився.

— Вислухайте, я не хотів би видатися вам погано вихо-
ваним, але...

Севілла підвів руку й засміявся:

— Не перевтомлюйте себе.

Голдстейн підніс склянку віскі до губ і став пити. Севі-
лла задрісно подивився на його руку: широка, м'язиста,

---

¹ Па одружується з Ма.

з вельми довгим вказівним пальцем. Вона не просто тримала склянку, а, так би мовити, заволоділа нею. То була рука людини, яка зовсім невимушено поводитися в світі речей. «Я втратив цю безпосередність»,— мислив Севілла.

— Голубе мій,— поставив Голдстейн склянку,— якщо я маю опікати ваші фінанси, то треба довіряти мені. Адамс сказав, що за два роки на вашому рахунку в банку назбиралося п'ятнадцять тисяч доларів, і ви зовсім нічого з ними не робите. Ганьба! Вклавши п'ятнадцять тисяч доларів за десять відсотків у якусь справу, ви мали б за два роки три тисячі доларів прибутку. Цебто мали б за що купити собі новий «бюїк», не витрачаючи свого основного капіталу.

— А навіщо мені новий «бюїк»?

— Гаразд, де контракт, що його надіслав вам Брюкер?

— Там, на столі, поряд з вашою склянкою. Я його виїняв, коли довідався, що ви прийдете.

— Подивимося,— Голдстейн простяг руку. Але замість того, щоб узяти папір, подивився на Севілла, звівши брови.— Нумо,— повів далі він, беручи в руки контракт,— ознайомимося з оцією пам'яткою безчестя. Але ще не читавши її, вітаю вас, бо ви маєте нюх і не підписали її,— він заглибився в читання.— Боже мій, який шахрай!— гримнув він перекодя.

— Шахрай?— перепитав Севілла.

Голдстейн зареготав:

— Ні, ні, не буквально, не розумійте це буквально. Він шахрай, якими взагалі є поважні ділові люди, цебто він вас обкраде, але в дуже благородних межах. А втім, це добрий видавець, динамічний, відважний. Ви, Севілло, в добрих руках. Міс Лафей, чи дозволите скористатися вашим телефоном?

— Я принесу його вам,— відказала Арлетта. Вона повернулася хутко, за нею на червоних кахлях зміюкою звивався білий шнур. Голдстейн зміряв її поглядом: «Принадна пташка й, звісно, благородна. То буде вельми чудова пара».— Я зателефоную цьому розбійникові,— промовив він, підморгнувши оком, і затис у кулачищі телефонну трубку.

Час спливав якось надаремне. Вони мовчали, замкнувшись у самозабутті. Голдстейн телефонував Брюкеріві, ось і все. Севілла подивився на Арлетту й усміхнувся їй, а вона йому. Голдстейн дивився на них обох порожніми, невираз-

ними очима. Севілли здалося, що безперейбійне життя, сповнене надмірними припливами, емоціями, думками, прожектами або страхами, потайки зупинилося якоїсь нікчемної миті, бліде, безбарвне й беззмістовне.

— Брюкер?— гримнув Голдстейн могутнім голосом, і життя знову забило джерелом.— Брюкере, з вами розмовляє Голдстейн. Я телефоную вам з приводу Севілли. Так, я його літературний агент. Не впадайте зразу у відчай, друже мій. Ха, ха! Що ж бо ви, я так само поважаю вас. За півроку він передасть вам рукопис. Звичайно, він писатиме сам. Цей чоловік сповнений енергії й розуму, турбуватися не треба. З нашого боку все гаразд, чого не можна сказати про ваш контракт. Слухайте, що я вам казатиму: ми залишаємо за собою всі права на попередні публікації й наступні перевидання книги, всі права на переклади й екранізацію. Ви? Ну що ви! Вас жаліти не треба, ви маєте права на поширення книги в Америці, Англії, Канаді, Австралії та в усіх інших англомовних країнах. Це зовсім не дрібничка!.. По-друге, наш гонорар зростає до п'ятнадцяти відсотків. Ні, пане, ні, п'ятнадцять — це останнє й остаточне слово. Кажу, п'ятнадцять — вісім і сім. І, звісно, з розрахунку не такого вже жалюгідного, як оці п'ятдесят тисяч доларів, що їх ви пропонуєте. Що, що? Кажу, жалюгідного. Сто? Та що ж бо ви, Брюкере, давайте говоритимемо серйозно. Хай вас це не здивує, я кажу, що не хочу ваших сто тисяч доларів. Не хочу! Я копаю їх геть від себе ногою, плюю на них, чхаю на них, якщо хочете знати. Ні, Брюкере, ви не матимете цієї книги за свої жалюгідні, недогризені, злиденні сто тисяч доларів! Брюкере, я чхаю на них. Скільки хочу? Нарешті! Браво! Я хочу двісті...

Голдстейн прибрав од вуха трубку, затулив правицею мікрофон, подивився на Севілла й промовив звичайним тоном:

— Він репетує, наче причинний. Та все, що він каже, пусте. Він уже вирішив дати їх мені. То лише за професійною звичкою він продовжує вператися.

Севілла насупив брови:

— Але ж сума справді величезна!

— Ще б пак!— відповів Голдстейн.— Лише в англомовних країнах ви одержите понад два мільйони доларів гонорару. А щодо Брюкера, я навіть не наважуся сказати, які на нього чекають прибутки,— він приклав до вуха

трубку.— Перепрошую! Ні, нас не перервали. Вислухайте, Брюкере, ви марно забираєте в мене час, забираєте його у Севілли, в себе. Кажу, двісті! Ви вже погодилися? Коли? Щойно? Чудово! Надсилайте Севілли новий контракт, і він поверне вам його негайно. Кажу, негайно. Я цілком гарантую. Не завтра, в понеділок, коли ваша ласка. В понеділок я зроблю собі цю радість.

Голдстейн поклав трубку, опустив долоні на стегна, обвів очима Арлетту й Севілла. Сам виглядав гордий і втомлений, краплі поту вилискували на його чолі. Тяжко зітхнув, мовби лише-но виконав якусь фізичну роботу.

— Тьма-тьмуца грошей!— промимрив згодом Севілла.

Голдстейн подивився на годинника й підвівся.

— Севілло, скажу вам, не нехтуйте моєю порадою. Це цілком серйозно. Як тільки Брюкер виплатить вам аванс, купіть великий дім із садочком і в цьому садочку спорудіть собі протиатомне сховище. Щодо мене, то я нещодавно вже це зробив. У мене складається враження, що ми гігантськими кроками наближаємося до дуже брудної погані світового масштабу.

* * *

— Зараз задоволений собою Голдстейн якраз вечеряє в своєму літаку,— промовив Севілла засміявшись.

— Він симпатичний,— озвалася Арлетта.— Мені вельми сподобалася його телефонна розмова з Брюкером.

Напівлежачи на гойдалці, Севілла дивився, як Арлетта подавала на стіл вечерю: шинку, салату-латук, фрукти. З обох боків до стола були винахідливо припасовані лавчини, їх можна було підняти тільки разом з ним. Стіл змайстрований з товстих дубових дощок, що почорніли під дощами й потріскалися від сонця. Севілла вдоволено дивився на нього: міцний, сільський; потемнів за своє тривале перебування просто неба на цій терасі, де він стоїть усі триста шістьдесят п'ять днів на рік і де колись він скінчить своє існування, ні разу не пересуваючись далі, як на кілька метрів у тінь ополудні й надвечір — на сонце. Добре відомо, що за сприятливих умов дуб може існувати понад шістсот років. «Господи, скільки поколінь людських він переживає! Яке коротке людське життя! Ми зникаємо, мов ті комахи: ходимо сюди-туди, працюємо, телефонуємо, закохуємося. А час спливає, мить за миттю, хвилинка за хвилиною,

невблаганно наближаючи той момент, коли я сконаю на своїх забруднених простирадлах. Мене пробирає мороз під шкірою від однієї лише думки про це. І найневвірогідніше те, що ми вдаємо, ніби забули про все. Замість того, щоб стогнати зі страху, ми живемо, мовби нічого й не відбувається. Та ні, що там! Ось і ми тут, дуже мудрі, спокійні, енергійні, сповнені оптимізму, робимо якісь прожекти. Життя належить нам! І доказів не треба: адже завжди помирають інші.— Минав час, Севілла з прикрістю мислив про Майкла.— Майкл у своїй камері чекає суду, свого вироку, все в його житті піде шкереберть».

— Ведмедіку, ти чомусь засумував,— озвалася Арлетта.

— Ні, ні,— відповів він усміхнувшись.— Я обдумую свою книгу. Либонь, я надто поквапився, сказавши, що закінчу її за півроку.

— До столу, до столу! — покликала Арлетта.— Ведмеді, коти, собаки!

Севілла підвівся й ніжно глянув на неї. Як їй подобалося повторювати одні й ті ж радісні й заспокійливі слова. Севілла спритно переступив лаву, поклав долоні на почорнілий дубовий стіл.

— Я голодний,— промовив Севілла бадьоро.

Він різав салату й шинку в своїй тарілці на дрібнесенські шматочки.

— Мільйон доларів! Що з ними робити? О, я знаю добре, вкласти їх за десять відсотків, як радив Голдстейн, і вони дадуть сто тисяч прибутку. Гаразд, витратимо їх. Сто тисяч за рік? Це неможливо, в усякому разі при нашому способі життя й до того ж ми ще заробляємо непогано.

— Ти їх знову вкладаєш в банк під відсотки,— весело защебетала Арлетта.

Севілла підняв ножа, буцім ціпок.

— Чудово! Як розумно. Вкладаємо їх знову, а наступного року матимемо вже сто десять тисяч доларів прибутку. За такими темпами я швидко зроблю з одного мільйона два. Але що тоді робити з отими двома мільйонами?

Арлетта подивилася на нього й засміялася.

— Як що? Продовжуватимеш вкладати знову.

— Чудово,— заговорив Севілла,— я продовжуватиму й за кілька років матиму три мільйони доларів. А тоді, оскільки цього не минути, я помру й залишу мільйон Джонові, мільйон Аленові й мільйон тобі. Що ти діятимеш із своїм мільйоном? Зрозуміло, ти продовжуватимеш діяти

так саме, нагромаджуючи величезні суми, які ніколи не зможеш витратити.

Подивився на Арлетту і насупив брови.

— Я не хотів би, аби ти думала, що я ставлю себе вище грошей. То неправда. Люди завжди трохи лицеміряють, коли йдеться про гроші. Вони стають у позу, в позу безкорисливості. А ось Голдстейн вважає мене за безкорисливого, бо я заморозив свої п'ятнадцять тисяч доларів. Дійсно, я боюся доторкнутися до них. Я не безкорисливий, а необізнаний. По суті, я часто мислю про ці п'ятнадцять тисяч, вони збуджують у мене почуття впевненості. А чи віриш, що я зовсім байдужий до нагоди заробити мільйон доларів? Не будемо брехати. В індустріальному суспільстві гроші — єдина свобода, яка не є просто теоретичною. Подумати лише, що завтра з отим мільйоном доларів ми можемо піти жити будь-куди у світ, робити, що тільки нам заманеться, коли нас оточуватиме й захищатиме золота огорожа. Так, існує така сила й така свобода. Але водночас я боюся цих грошенят, остереігаюся їх. Не хотів би, щоб вони засліпили моє бажання творити, розбещували мене, щоб я самохіть став робити задля них такі речі, які ніколи не подобалися мені. Ні, хай ці гроші не підточують мене зсередини, мов терміти.

Севілла обернув голову до моря й жадібно вдихнув повітря. Сонце заховалося за скелю, ніжне море відсвічувало блідо-рожево-ліловими й заспокійливими зблисками. Він забув про акул, йому раптом забаглося стрибнути в море. Воно здавалося гладеньким, з ледь помітними габами. Але то лише згори так. Насправді хвиля за хвилию спокійно накочувалася на берег, і лише остання розбивалася на бризки, розкидаючи вусібіч ринь, ту саму, яка десять тисяч років пролежала на цьому березі, а та, відступаючи, утворювала шум, схожий на страхітливе всмоктування, ніби останній жадібний подих умираючого. Арлетта прибирала зі столу. Севілла залишився на якийсь час сам з газетою в руках. Він нудьгував завжди, коли її не було біля нього. Як тільки Арлетта виходила з кімнати, він відчував холод самотності. На третій сторінці газети Севілла знайшов інтерв'ю Алена й Джона, що якомусь репортеріві поталанило їх розшукати в маленькому будиночку у Новій Англії. Журналіст у галасливих заголовках приписав їм безглузду заяву: *«Ми не ревнуємо до Фа. Ми вважаємо його своїм напівбратом»*.

«Бідолашні діти, вони навіть ніколи не бачили Фа. Треба буде переконати Маріанну, аби вона відвезла їх до Європи. Тут їм завжди загрожуватиме небезпека. Може статися, що одного дня їх викрадуть у мене й вимагатимуть викупу. Тож спробуй переконати Маріанну. Варто лише зробити їй пропозицію, як вона відкине її. Пристрасть перечити мені завжди бере в ній гору над інтересами дітей». Він почув Арлеттині кроки на терасі. Потім настала дивовижна тиша. Севілла підвів голову, вона стояла перед ним, дихала швидко й глибоко. У неї між бровами з'явилася гнівна зморшка, її чорні очі палахкотіли, мов дві зернини кави.

— Я не знаю,— мовила вона,— чи не через славу й гроші ти одержуєш щодня, починаючи від 20 лютого, десять любовних листів з фотографіями. Гадаю, що тут нічому не зарадиш. Припускаю, що це, на жаль, явище звичайне. Але те, що ти звелів, аби Меггі завела спеціальне досьє, розклавши фотографії перед кожним листом, й що ти взяв із собою досьє на відпочинок, щоб утішатися ним у моїй присутності, мені здається огидним. Навіть дуже.

Севілла насупився.

— Що ти, то зовсім не мені спало на гадку завести досьє, а Меггі. А взяв їх сюди, бо не встиг прочитати бодай один з цих листів.

Він замовк, Арлеттині очі палали гнівом. Коли вона сердилася, навіть голос її змінювався і ставав нижчим і гучнішим, її постава здавалася кремезнішою,— Арлетта вся перетворювалася на недоступну фортецю. Потрібно було витратити вдвічі більше часу, щоб розумний аргумент міг прорвати її оборону.

— Що ж, коли то вигадка Меггі,— мовила Арлетта, анітрохи не вгамувавшись,— то вона діяла з рідкісною підступністю. А ти хіба не заохотив її, взявши із собою досьє, коли виїздив зі мною на відпочинок? Це огидно й дуже безтактно.

Севілла підвівся.

— Та що ти, не приймай це близько до серця. Я гадав, що то буде розважливо почитати ці листи.

— Розважливо? Ганьба! — зашаленіла Арлетта.— То листи безпутних, що ніколи тебе не бачили, а пропонують тобі більш чи менш прихованими словами одружитися з ними, а деякі навіть нав'язують любовні близькі стосунки, я цитую їх, «нічим не зобов'язуючи тебе».

Севілла здригнувся.

— Ти їх прочитала?

— Аякже! — гримнула Арлетта, й водночас на її очах забриніли сльози й покотилися по щоках.— Я дозволила собі познайомитися з цим... гаремом, цим ринком торгівлі рабами й навіть помилуватися фотографіями. Які сукні! З глибокими вирізами, показові, вони так тісно облягають статуру, ніби пришиті до неї. Це справжній фестиваль одчайдушних дезабільє, одягу, що щільно облягає статури або дозволяє побачити їх завдяки своїй прозорості. В бікіні, а дві чи три зовсім без бікіні, в артистичних позах. О, не смійся, не смійся. Ніколи нічого огиднішого я не бачила, як ці жінки, що пропонують себе! Що можна ще говорити про нашу стаття! Слово честі, мені соромно.

— Вистачить! — заперечив рішуче Севілла, підводячись і простягаючи вперед напівжартома, напівнастійливо руку. Короткими швидкими кроками попрямував до столика, на якого ополудні, коли приїхав сюди, поклав досьє. Схопив його і вернувся на терасу.

— Це воно? — спитав Севілла, показавши досьє Арлетті.

— Так, воно, — відповіла та.

Севілла підійшов до поручня і, розмахнувшись, щосили жбурнув досьє в море. У повітрі тека розкрилася, розсипавши фотографії. Здавалося, вона летіла нескінченно довго, доки бовтнулася у воду, ледь сплеснувши, її проковтувала зелена піна хвиль, що хлюпали на берег.

— Дебати закінчені, — Севілла поклав правицю Арлетті на рамено. Вона, не промовивши ні слова, пригорнулася до нього.— Дивно, — докинув згодом він, — що успіх зразу ж оцінюється грішми і жінками, щєбто, власне, силою. Ми не вибралися ще навіть з феодалізму — палац і гарем, замок і право першої ночі. У нас ще існує цивілізація насильства.

— Голдстейн мовив таке, — озвалася Арлетта, — що мене приголомшило. Він переконаний, що гігантськими кроками наближається третя світова війна.

— Ох, я не відаю, — мовив руба Севілла, — нічого не знаю. Ходімо погуляємо на пляжі, доки не споночило.

Він замовк. Ішов поперед неї вирізаними в скелі східцями, що вели до бухточки. Деякі приступки були настільки вузенькі, що доводилося йти боком, мов краб. Ліворуч

у скелі були вмонтовані кільця, однак лінва, що правила за поруччя, зникла. Севілла вже вдвадцятье думав, що, либонь, неважко було б тут натягнути нову лінву. Варто лише знайти її потрібної довжини, прив'язати вниз і угорі, й всьому край. Справді, в цьому не було ніяких труднощів, однак він добре знав, що ніколи цього не зробить.

У невеличкій бухточці хтось, прагнучи сховатися від північного вітру, вимурував із каміння стіну; то, напевне, діти попередніх поколінь. Мур був кепський, один його бік розвалився, але решта лишилася ще міцною. Севілла подав руку Арлетті, коли вона переступала через вал. Вони сіли пліч-о-пліч, зіпершись на ще теплу скелю.

— Того вечора, коли Майкл подав у відставку, — почав Севілла, — він так само говорив мені про третю світову війну. Ось як він собі уявляє хід подій. Сполучені Штати, якщо навіть кинуть у В'єтнам мільйон чоловік, не зуміють виграти війни за допомогою класичної зброї. А в міру того, як війна затягуватиметься, американські «яструби» набуватимуть більшого впливу й зуміють посадити на президентський пост людину ще реакційнішу ніж Голдуотер. Тоді генерали, такі, як Ейзенхауер, що давно закликають застосувати атомну зброю в Азії, доможуться свого. Вони забавлять покінчити з В'єтнамом і водночас з Китаєм, доки той ще не озброївся ракетами. Вони вчинять провокацію й у обстановці добре награного обурення кинуть першу кобальтову бомбу на Пекін.

— А СРСР? — поцікавилась Арлетта.

— На думку Майкла, СРСР рано чи пізно буде втягнуто у війну. Він гадає, що це найбільша помилка американських «яструбів», які сподіваються, що СРСР мовчатиме. Насправді ж СРСР не може дозволити Сполученим Штатам встромити пазури у величезні азіатські багатства, стати, врешті, володарем планети й знищити його самого, коли він опиниться в ізоляції.

Арлетта розгублено дивилася на Севіллу.

— А ти, — запитала вона приглушеним голосом, — ти гадаєш, що Майкл має рацію?

— Хіба ж я знаю, — жваво, з деяким роздратуванням розвів руки Севілла. — Щоб успішно розв'язати якийсь складне питання, треба перш за все зосередити на ньому свою думку, — він знову гарячково махнув рукою, коли промовляв слова «перш за все», начебто відганяв од себе

ці слова.— Однак,— говорив він далі спокійніше,— мушу сказати, що Майклові слова мене вразили.— Севілла з прикрістю проковтнув слину й спохмурнів.— Майкл був порядною людиною.

Він сказав «був» так, мовби Майкл вже не існував на світі. Арлетта мала щось сказати, але, глянувши на Севілла, промовчала. Севілла сидів, насупивши брови, втупивши очі кудись поперед себе, куточки його вуст опустилися вниз. Він раптом підвівся.

— Ходімо додому,— нервово забринів Севіллин голос. Арлетта звела брови.

— Уже? Та ми щойно прийшли сюди!

— Вибач,— Севілла обернув голову до неї, а вона подумала: «Він дивиться на мене, але не бачить мене».— Якщо хочеш, ми ще побудемо тут,— докинув Севілла нетерпляче.

— Ні, ні,— відразу ж погодилася вона,— ходімо,— підвелася й усміхнулася до нього.

— Вибач,— повторив він якимось зніяковіло й водночас роздратовано.— Цей клятий дачний будинок тільки й примушує підійматися вгору та спускатися вниз. Ніколи не можна розім'яти ноги й прогулятися рівнявою.

— Та ну ж бо! — сказала вона.— Ми можемо обійти весь берег, місця вистачить, тут кілька кілометрів.

— Ні, ні,— махнув рукою Севілла,— ходімо, тобі забаглося додому.

Арлетта засміялася.

— То не мені забаглося, а тобі!

Севілла подивився на неї сумно, спантеличено й нетерпляче. Але очі його засвітилися ніжністю, й він вимушено всміхнувся.

— Так, так, мені,— й рушив сходами, прокладеними в скелі.

Архітектор, що спорудив цей будинок, очевидно, не любив ні вікон, ні дверей. Дверей не було ні між кухнею й ідальнею, ні між ідальнею й вітальнею, ні між вітальнею й спальнею, а тим паче між спальнею та ванною. Роздягаючись, Севілла дивився на голу Арлетту, яка чистила зуби. Щоб краще бачити себе в дзеркалі, вона схилялася над зливальницею. В такій граціозній і простодушній позі вона нагадувала слухняну й розумну дівчинку. Севілла усміхнувся. Глибоко вдихнув повітря, затамував у собі п'янкій, майже захлинаючий порив радості, саме радості,

а не бажання, гордої радості, що, мов птах, зривалася вверх. Але Севілла відав, що існує грань в усвідомленні свого щастя, яку не слід переступати, коли не хочеш зруйнувати його. Йому стало легко, він почував себе добре і водночас боявся відчувати себе надміру щасливим. Здавалося, що він купається в сонячних променях, то лине понад верхів'ями світу, коли загоряється день. Краса її статури, сподівання й безмежна радість! Далі не міг більше стримати себе, щастя нараз хлюпнуло через край, захлинуло його. І Севілла засміявся. Ну, звісно ж, треба сміятися, лукавити й за допомогою сміху повернути собі почуття напівщастя. Завжди в житті є щось розважливе, навіть абсурдне. Він почував себе щасливим, бо Арлетта чистить зуби. Сміявся. Відчував якусь невірогідність цього сміху й неможливість стриматися більше, ніж мить, на такій вершині життя. Людям завжди властиво переходити з одного стану в інший — сміх розмаює тугу, одержимість тамує сміх, ніжність позбавляє від одержимості. Мить шаленого щастя не можна зупинити, хтось тримає вас ззаду за плечі й штовхає вперед: йди, йди, йди!

— Чому ти смієшся? — запитала Арлетта, схилившись до дзеркала.

— Ти схожа на маленьку слухняну дівчинку.

Вона озирнулася, подивилася на нього, вловивши його погляд. Гаряча хвиля залила все її тіло, і Арлетта й собі засміялася.

— Так, я слухняна, — відповіла вона, захилинаючись від сміху.

Арлеттина голова лежала на його рамені. Севілла витягся горілиць, доторкаючись до матраца кожним своїм розслабленим м'язом. Простяг правицю й загасив світло. Запанувала тиша. Севілла дихав тихо й спокійно, Арлетта подумала, що він задрімав. Однак коли він знову озвався, то таким звичайним тоном, мовби відновив щойно перервану розмову.

— Якщо росіяни не замилюють очі, — лунав його чистий і рішучий голос у тиші, — якщо їм справді вдалося використати в рибальстві сотню дельфінів, тоді, либонь, вони досягли більшого, ніж ми думали, в спілкуванні між людиною й твариною. Навіть коли відкинути їхні розмови про індивідуалізм і капіталістичну «боротьбу за життя», що спонукала нас, бідолашних американців, зосередити свої зусилля на єдиній парі дельфінів, проте доводиться

справді визнати, що ми майже нічого ще не досягли, навчивши розмовляти двох дельфінів. Нам лишається налагодити мовний зв'язок з усім поріддям або ж принаймні з двома-трьома десятками дельфінів. Та хай йому грець, хіба я знаю, як мені бути, аби розшукати ключі до розв'язання цієї проблеми.

* * *

*Розмова Бі і Фа з професором Севіллою.
Понеділок, 8 березня 1971 року, 10 годин ранку.*

(Примітка професора Севілли: Я не бачив Бі і Фа від п'ятниці, 5 березня. Побачивши мене, Фа виплигнув з води, кілька разів плеснув по ній хвостом і радо засвистів. Бі трималася трохи осторонь, мовчазна й неприязна, майже не дивилася на мене).

Фа. Па, де ти був? Де ти був?

С. Добридень, Фа!

Фа. Добридень, Па! Добридень, Па! Добридень, Па!
Де ти був?

С. Добридень, Бі.

Бі. Добридень, Па. (Бі повільно закружляла посередині басейну в напрямку стрілки годинника. Щоразу, коли пропливає повз мене, крадькома зиркає в мій бік, але мовчить і не наближається. Фа коло берега, за крок від мене, він збуджений і привітний. Коли я наблизився, дельфін вдався до свого звичайного грубого жарту: намочив мене з ніг до голови).

С. Я їздив відпочивати з Ма.

Фа. Відпочивати? Хочеш сказати — спати?

С. Відпочивати — означає нічого не робити.

Фа. А тут хіба ти не відпочиваєш?

С. Не завжди.

Фа. А там, куди ти їдиш, відпочиваєш?

С. Так.

Фа. Де це?

С. На березі моря.

(Бі перестає кружляти, уважно слухає, але не наближається).

Фа. Тут море також поряд. Іноді я чую, як хлюпають хвилі. А коли я куштую воду, вона пахне іншими тваринами.

С. Я пояснював тобі: під час припливу ми підіймаємо засувку, й вода з моря наповнює басейн.

Фа. Так, я знаю. Я не забув. Я нічого ніколи не забуваю. Мені дуже подобається морська вода й запах морських тварин.

С. Бі, ходи-но сюди!

(Бі зреагувала не зразу. А коли послухалася, то замість того, щоби підплисти прямо до берега, вона зробила кілька невеликих вихиласів, щоби показати свій поганий настрій).

С. Бі, що з тобою? Ти гніваєшся?

Бі. Ти не сказав, що лишаєш нас.

С. Але це не вперше. Перед прес-конференцією я залишав вас двічі.

Бі. Так, але ти казав, що залишаєш нас.

С. Гаразд, наступного разу я казатиму тобі.

Бі. Дякую, Па. Там гарно, де ти був?

С. Дуже.

Бі. Що ти робиш, щоби нічого не робити?

(Я сміюся, й Фа відразу імітує мене, глузливо подивившись на Бі. Бі кліпає очима, але мовчить).

С. Граюся з Ма, лежу на сонці та купаюся.

Бі. Ти мав би й нас узяти з собою.

Фа. Так, Па! Ти мав би й нас узяти з собою!

С. Не можу, там немає басейну.

Бі. Де ти купаєшся?

С. У морі.

Бі. А акули?

С. Там, де я був, немає акул. Одначе, доки мене не було тут, ви не нудьгували, бавилися.

Фа. Авжеж, особливо з Ба¹. Він дуже ласкавий. Інші теж ласкаві.

Бі. Мені дуже подобається Ба. Він завжди з нами. Купається з нами, грається, гладить нас. І розмовляє, розмовляє.

Фа. Він читав нам статті про нас. Але не хотів нічого пояснювати нам. Сказав: «Зачекайте на Па».

С. То я попросив його вам прочитати.

Фа. Па, мені дуже прикро. Є люди, що не люблять нас.

С. Завжди знаходяться люди, що бояться нового.

Фа. Вони бояться нас?

С. Так.

---

¹ Боб

Бі. Не розумію чому.

Фа. Один чоловік сказав: «Місце риби в моїй тарілці».

Бі. Па, чому він таке сказав? Ми не істівні.

Фа. Ми — не риби!

Бі. О Фа, не будь таким снобом!

(Я сміюся, й Фа мене імітує).

С. Бі, хто навчив тебе слова «сноб»?

Бі. Ба. Чому ти смієшся? Хіба це погане слово?

С. Це дуже влучне слово. Особливо тоді, коли Фа хвалиться, що він дельфін.

Фа. Я пишаюся тим, що я дельфін. Дельфін має такої ж ваги мозок, як і людина.

С. Добре, ти нічого не забув.

Бі. Чи є ще інші статті про нас?

С. Побачимо пізніше. А зараз я маю щось тобі сказати.

Фа. Мені теж?

С. Тобі теж. Пам'ятаєш, Фа, це ти навчив Бі розмовляти.

Фа. Так, я.

С. А тепер я хотів би, щоб ви обоє навчали розмовляти інших дельфінів.

Фа. Навіщо?

С. Двох дельфінів, що розмовляють, це мало.

Фа. Чому?

С. Довго пояснювати.

Фа. Тобі буде приємно, коли ми навчатимемо розмовляти інших дельфінів?

С. Так.

Фа. А як ми це зробимо?

С. Я вам приведу дельфінів.

Бі. Сюди, в басейн?

С. Еге ж.

Бі. Дельфінів чи дельфінок?

С. Спершу дельфінку.

Бі. Ні, ні!

С. Чому ні?

Бі. Не бажаю.

С. Не бажаєш?

Бі. Я її битиму, кусатиму!

С. Та що ти, Бі...

Бі. Я відбиратиму в неї її пайку риби.

С. Що ти, Бі, то було б дуже жорстоко з твого боку.

Бі. Так!

С. Ти хочеш бути жорстокою?

- Бі. Я буду жорстока весь час, я кусатиму її.
С. Чому ж, Бі?
Бі. Не хочу, щоб Фа залицявся до неї.
(Фа сміється. Бі обертається до нього й вдаряє його хвостом; він спритно уникає удару й не дає відсічі).
С. Бі, але ж ти знаєш, таке відбувається в морі.
Бі. Ні, це інша річ!
С. У морі самець завжди має багато самиць.
Бі. Це інша річ!
С. Як інша річ?
(Мовчанка).
Бі. Ми розмовляємо з Фа.
(На якусь мить я замовкаю, настільки мене приголомшує ця відповідь).
Фа. Па, ти більше нічого не кажеш?
С. Бі, уяви собі, що інша дельфінка буде сильніша від тебе?
Бі. Тоді я попрошу Фа допомогти мені бити її.
С. А ти, Фа, битимеш її?
Фа. Так.
С. Чому?
Фа. Я роблю завжди те, що мені наказує Бі.
С. Чому?
Фа. Мені це подобається. Я дуже люблю Бі.
С. А коли я впускаю в басейн дельфіна?
Фа. Я битиму його. Може, навіть уб'ю.
С. Може, він буде більший і дужчий за тебе?
Фа. Бі допоможе мені.
(Я дивлюся на Бі, й вона киває мені головою).
С. Бі, поговоримо про цю дельфінку. Яка різниця з того, що ви з Фа умієте розмовляти? Перше ніж розмовляти англійською, ви розмовляли мовою дельфінів.
Бі. То інша річ.
С. А хіба не все одно?
Бі. Не знаю.
С. А до того, як ти стала розмовляти англійською, ти погодилася б допустити іншу дельфінку в басейн?
Бі. Я дуже люблю Фа. Я люблю його так, як ти любиш Ма.
С. Кажеш, що я люблю Ма?
Бі. Так.
С. А якщо я не кохав би Ма, ти погодилася б, аби в басейні була інша дельфінка?

Бі (схвильовано). Ти перестанеш кохати Ма?

С. О, ні. Я сказав тобі «якщо». Я тобі вже пояснював значення слова «якщо».

Бі. Мені не подобається слово «якщо». Фа добре розуміє це слово, а я ні. Речі є або їх немає. Навіщо оце «якщо»?

С. Вислухай мене, Бі. Вислухай, це важливо. Ти не хочеш іншої дельфінки в басейні, бо я кохаю Ма?

(Пауза).

Бі. Так, можливо.

С. Ти хочеш бути з Фа, як я з Ма?

Бі. Атож.

С. А якщо ти не розмовляла б англійською, помітила б, що я кохаю Ма?

Бі. Мені не подобається слово «якщо». Воно мене пантеличить.

С. Прощу тебе, Бі, дай відповідь.

Бі. Не знаю. Я втомилася.

(Вона одвертається від мене, підпливає до гумового кільця, надіває його на палець і кидає Фа, той ловить його у повітрі й кидає знову Бі. Я роблю кілька спроб, щоб відновити розмову. Бі не відповідає. Десять годин двадцять хвилин).

* * *

Сьюзі подивилася на колег. То були перші збори після 20 лютого. Стільці стояли навколо столу, на якому лежав магнітофон. Порядок анітрохи не змінився: працівники приходили на п'ять хвилин раніше, Севілла входив останній і останній сідав. Він узяв на місце Лізбеті Сімона. Але чи то випадково, чи навмисно, на Майклову місце не брав нікого. «Одне заміщення й один відсутній,— подумав Севілла.— Ліворуч від мене всі місця, крім Майклового, зайняті. Сам того не відаючи, неборака Сімон, як і Лізбета, сів праворуч від Арлетти. Пітер, звісно, сидить поряд мене, поклавши руку на бильце мого стільця. Він не торкається нею до мене, але я відчуваю її тепло. А Меггі поряд з Бобом, одягненим дуже вишукано. Що він тільки не робить: і вдає з себе зовсім байдужу особу, й трохи відвертається від неї, але дарма. Йду в закладчину, що цим йому не вдасться відбити в неї бажання пошептатися з ним, вона кидатиме репліки й своєму сусідові, який сидить ліворуч,—

спокійному й сором'язливому Сімонові, що підігнув ноги під стільця. Той не відповідатиме їй, однак, його, нетягу, це не врятує. Навпаки, його мовчанку Меггі оцінить як зізнання в коханні».

— Зараз ви почуєте мою розмову з Бі й Фа, що відбулася 8 березня,— промовив Севілла.— Слухайте уважно, це обговорюватимемо.

Увімкнув магнітофон, поклав обидві долоні на стіл і замовк, прикипівши очима до стрічки, яка пересотувалася. Верескливі голоси дельфінів заповнили кімнату.

— Ну,— озвався Севілла, коли стрічка скінчилася,— що ви думаєте з цього приводу? Я чекаю від вас не практичних пропозицій, а аналізу їхньої поведінки. Що ви скажете про це?

Мовчання. Відтак Сьюзі сказала:

— На мою думку, реагування Фа цілком нормальне. Воно відповідає тому, що ми знаємо про поведінку дельфіна-самця. Він живе у басейні з Бі. Впустити до басейну іншого самця — це означало б, що виникло б питання про поділ самиці й встановлення ієрархії.

— В такому разі,— озвалася Арлетта,— реагування Бі теж нормальне. Введення до басейну іншої самиці поставило б перед нею такі ж самі проблеми.

— Не зовсім,— заперечив Пітер.

Арлетта зиркнула на нього. Відтоді, як від них пішов Майкл, він виглядав упевненішим, соліднішим, а в стосунках із Сьюзі був спокійніший.

— Бі жила в морі,— говорив Пітер,— тобто вона жила в середовищі дельфінів, де сімейні пари неміцні, де самець панує над багатьма самицями. І незважаючи на це, вона вибирає моногамію.

— Ви маєте слушність,— підкреслив Севілла, і Пітер зрадив.— Вона чинить так, прийнявши певне рішення.

— І навіть умотивоване,— докинув Боб мелодійним голосом.

Він був у пантофлях із голубої тканини, лазурових штаних і барвінковій сорочці з широко розкритим коміром, з-за якого визирало бірюзове кашне з вишитими чорними візерунками. Сьюзі подивилася на нього. То справді вишукана голуба гармонія, але як тільки він може носити кашне в таку спеку.

— Точніше,— провадив далі він,— я б сказав, що в цьому мотивуванні є певна двозначність, бо Бі не пояснила

свою поведінку, а дала зрозуміти двояко: по-перше, вона розмовляє нашою мовою; по-друге, вона воліє мати стосунки з Фа, схожі на людські.

Севілла глянув на Сімона, що скоцюрбив свої ноги під стільцем, і чемно запитав:

— А ви, Сімене, що гадаєте про це? Чи є двозначність у цьому мотивуванні?

Сімон почервонів. То був високий, худорлявий молодик, із виду стриманий і сумлінний, у нього все здавалося невиначеним — вік, риси обличчя, колір волосся, думки.

— Можливо,— обережно погодився він,— можливо, й слід сказати, що спостерігається певна двозначність.

Меггі усміхнулася йому підбадьорливо, й Сімон, побоюючись видатися погано вихованим, злегка скривився до неї, що мало б сприйнятися як посмішка. Меггі понурилася: «Сердешний хлопець, він такий складний. Надто сором'язливий і водночас дивиться на мене так хтиво. Можна подумати, що це вуличний хлопчисько, який зупинився перед вітриною пірижкової. Я певна, що він ніколи ще не цілував дівчини. Словом, мені трохи прикро, що я встигла заручитися з Бобом. Коли б я не боялася, що викличу ревності в Боба, то взяла б цього юнака в свої руки. Переконана, що мені поталанило б вивести його в люди. До того ж він на вид непоганий, ласкаві очі й, вірю, його повні уста приховують у собі багато тепла».

— Я не бачу тут ніякої двозначності,— промовила Арлетта.— Бі справді двояко пояснила свою поведінку: «По-перше, я розмовляю вашою мовою; по-друге, хочу мати з Фа стосунки, схожі на людські». Однак коли добре поміркуємо, то побачимо, що обидва мотиви сходяться на одному. В обох випадках ідеться про велике бажання скидатися на людину.

— Bravo, Арлетто,— палко вигукнув Севілла й обернувся до неї усміхнувшись.— Може,— мовив він, змірявши поглядом працівників,— ви пригадуєте, як під час пресконференції 20 лютого один журналіст запитав у Фа, чи він розглядає сам факт уміння розмовляти мовою людей як прогрес. Серед усіх тих нісенітниць те запитання було цікаве. Для Бі вміння розмовляти людською мовою і є, безперечно, прогресом. Якщо вона розмовляє, виходить, що вона не так уже й відрізняється від нас. Отже, наші любовні стосунки мусили б захопити її. Наслідуючи моногамію людської сім'ї, вона вподібнюється до нас.

— Дуже цікаво,— озвався Пітер,— але чому в Фа не таке реагування? Фа, якщо я правильно зрозумів, спершу не мав нічого проти другої дельфінки.

— Може,— сказала Сьюзі,— тому, що дельфіни-самці, як і, до речі, самці з людського поріддя, більш охочі до полігамії...

Всі засміялися. «Що ж,— мислила Арлетта,— добре, що тут більше немає Лізбети, бо її сміх був би не дуже приємний. Адже достатньо однієї неприязної примхи, щоб усе зіпсувати».

— Чи дозволите мені,— промовив Боб манірним тоном, поклавши праву руку собі на стегно,— чи дозволите мені також зробити свій внесок? (І Сьюзі ще раз замилювалася його спритністю, з якою він відійшов од своїх позицій, коли заговорив Севілла). Фа також виявляє бажання бути схожим на людей, але робить це трохи інакше: наприклад, при кожній нагоді твердить, що він не риба, а китоподібна тварина, як і людина, ссавець. Знає також, що в дельфіна, який належить до роду китоподібних, мозок важить стільки, скільки й у людини. Це я і називаю його снобізмом. Але цей снобізм не інше, як бажання скидатися на людину.

Севілла схвально кивнув головою, проте зробив це без отого притаманного йому захоплення. Він розгнівався. «Коли Боб стає на ваш бік, він завжди вдає, що співає вашу пісню».

— Гаразд,— мовив Севілла.— Чи всі погоджуються з таким тлумаченням? Сімоне?

— Я погоджуюся,— озвався той, і Меггі по-змовницькому усміхнулася йому.

— Я не мораліст,— сказав Севілла.— Не можу сказати, чи той факт, що перша пара дельфінів, яка навчилася розмовляти людською мовою, приймає моногамію західної людини, означає прогрес, чи ні. Але для нас ця мутація є серйозною перешкодою й висуває складну проблему. Що ж нам тепер робити, щоб Бі й Фа передали свої знання іншим дельфінам?

Пронизливо задзеленчав телефон, і Севілла роздратовано кинув Меггі: «Мене немає, хто б не телефонував». Меггі підвелася, попростувала до столика з телефоном.

— Алло?— промовила вона офіційним тоном, яким завжди розмовляла по телефону.— На жаль, це неможливо. Професор Севілла на нараді. Якщо ваша ласка, зателефонуйте йому пізніше. Я глибоко засмучена, місіс Джілкріст...

— Місіс Джілкріст!— вигукнув Севілла, рвучко схопившись із місця, що аж стілець гепнув на підлогу. Не піднімаючи його, професор великими кроками попрямував до телефону й майже видер трубку з рук Меггі.

— Місіс Джілкріст, Севілла... Коли? Вчора пообіді? Але ж це максимум!.. Жахливо! Я не знаходжу слів, щоб вам сказати... Як він сприйняв це? Так, я знаю, він вельми хоробрий... Хай не турбує вас штраф, я його заплачу... Ну що ж, скажімо, це буде позика, яку він віддасть мені, коли повернеться з в'язниці... Ні, ні, дарма... Так, я напишу йому, так, неодмінно. Перекажіть йому, що я піду на побачення з ним, як тільки одержу дозвіл. Ще сьогодні я клопочуся про це.

Севілла поклав трубку й обернувся до колед. Він зблід, очі в нього були невиразні.

— Вчора Майкл одержав максимум,— промовив хриплим голосом Севілла,— п'ять років в'язниці й десять тисяч доларів штрафу.

Х.

Навесні 1972 року югославський філософ Марко Льєпович писав з Каліфорнійського університету, де він читав лекції про Гуссерля, до свого приятеля з Сараєва, ділячись з ним своїми роздумами.

«Президентські вибори, що відбудуться наприкінці нинішнього (1972) року й про які я вам скажу кілька слів трохи пізніше (їхня зав'язка мені видається дивною й симптоматичною), у мене викликають знову те почуття, яке я відчував дев'ять років тому, коли вбили Кеннеді. В тому, що в Далласі внаслідок темних поліцейських махінацій вбито великого політичного діяча, нічого немає дивного: така драма могла розігратися в будь-якій країні планети. На мою думку, непокоїть пасивність і податливість, що їх виявили американці цього разу. Бо справді, вони люди чудові: прості, шляхетні, гостинні, доброзичливі в стосунках з людьми, дисципліновані в суспільних відносинах, дуже старанні в виконанні службових обов'язків. У них великий досвід у всіх галузях, не кажучи вже про їхнє чудове здоров'я, за яке вони завдячують спортові й найвищому життєвому рівневі в світі. Однак з політичної точки

зору ці люди залишаються дітьми. Вони дозволяють маніпулювати собою і впливати на себе з дивовижною легкістю. Скажімо, що було вбито улюбленого поважного президента в якійсь європейській країні, що вбивцю допитали, але ніякого сліду не залишилося від цього допиту (місцева поліція не має коштів, щоб придбати магнітофон), що цього злочинця, в свою чергу, вбиває гангстер, зв'язаний з поліцією, то цього було б достатньо, аби негайно збентежити громадськість, котра не допустила б ніяких офіційних спроб усе згладити доповіддю Уоррена. У Сполучених Штатах через апатію громадськості могла з'явитися не тільки доповідь Уоррена, а й усю справу ледь не поховали. І якщо, врешті-решт, вона знову виплила на поверхню, то занадто пізно — й, на мою думку, без будь-якого політичного ефекту. Сталося це тому, що змовники внаслідок надмірної обережності знищили одного за одним чотирнадцять важливих свідків драми. Ця низка насильницьких смертей розбудила громадськість, але надто скромно, а в Європі тільки одне знищення гаданого вбивці якимось гангстером-поліцаєм зворушило б маси.

З наближенням президентських виборів нині я знову з такою ж самою тривогою бачу цю податливість американського народу. Зараз на моїх очах відбувається подія, яка радше нагадувала б фарс, коли б не була такою жахливо загрозованою. Американській громадськості продають як майбутнього кандидата в президенти голлівудського актора Джіма Крунера. Я не гадаю, що коли-небудь ти бачив у Сараєві фільм, в якому цей актор грав, але тут він широко відомий. Зовні Крунер ще схожий на Джеймса Стюарта й Гарі Купера. Високий, стрункий п'ятдесятирічний атлет із ледь-посивілим чубом, з усмішкою, сповненою меланхолійної доброти, виглядає, ніби на своїх широких плечах несе тягар усього роду людського. Для американок він одночасно брат, батько й чоловік, втілення благодушної мужності в трьох особах, широкі груди, на яких можна добре поплакати. Він для всіх сильна, спритна й уміла людина, котра з небагатослівним жартом на устах відбирає бідолашну білявку в п'ятдесяти індіанців, що наготувалися її згвалтувати.

На жаль, провіденційний герой не вдовольняється лише тим, щоб серед пустелі рятувати героїнь з робленими кучерями. Крунер готується рятувати Сполучені Штати Америки (й, отже, вільний світ) від небезпеки, що їм

загрожує. Це приголомшує, здається неймовірним європейцеві, проте Крунер має багато шансів бути обраним у президенти. Власне, все почалося в листопаді 1966 року, коли актора Рейгана, що рекламував по телебаченню якийсь ґатунок сигар, обрали губернатором Каліфорнійського штату. Операція Крунера є логічним продовженням операції Рейгана. Не відаю, які сили штовхають Крунера на пост президента Сполучених Штатів. Однак, либонь, ці сили мають бути вельми могутні. Вони можуть витратити на нього нечувані кошти, бо місце, яке продається, коштує дорого. За Крунером стоїть могутня машина, до якої входять і рекламне агентство, й прес-бюро, й «мозковий трест». Якщо вірити чуткам, які поширюються тут і навіть потрапляють на сторінки газет, фільм, який розхвалює Джіма Крунера — державного діяча, коштував сто п'ятдесят тисяч доларів і демонструвався приблизно сорок разів за різними телевізійними програмами (політику тут продають телеглядачам, наче мило); година передачі коштує сім тисяч доларів (фільм іде близько години). Таким чином, усе це разом склало двісті сорок тисяч доларів. Та це ще початок: уже рекламують новий кінофільм. До того сорока мільйонам осіб розіслано розкішну ілюстровану брошуру про життя, боротьбу й ідеали Джіма Крунера; гадають, що друк і пересилка коштували вісімсот тисяч доларів. Ти запитаєш, чи є в усьому цьому політична програма? Зрозуміло, її немає. Крім пишної статури й непоганого акторського таланту, в Крунера нічого нема. Він нічого не знає, нічого не думає й нічого не хоче. Це порожня ваза, яка чекає, аби її чимось наповнили. Промови, жарти, анекдоти, *sob-stuff*¹ про своє вбоге дитинство, грізні відсічі псевдосупротивникам під час телевізійних дебатів — усе це він вивчив напам'ять. Ось що саме непокоїть у операції Крунера: вибір зовсім позбавленої розуму й політичного досвіду людини для керівництва наймогутнішою в світі державою. Від Кеннеді до Джонсона й від Джонсона до Крунера президентська функція зазнала разючого занепаду. Кеннеді мав свої думки й відвагу, вмів сказати «ні», — можна навіть підозрювати, що саме через уміння сказати «ні» його й убили. Щодо Джонсона, незважаючи на його очевидне безсилля, він усе ж таки одержав добру освіту, — це — кваліфікований політик; мені хочеться вірити,

---

¹ Зворушливі розповіді (англ.).

що він ступив на войовничий шлях супроти своєї волі, й, можливо, його мучить совість. Про це свідчать його моралізаторські промови, якими Джонсон супроводжував кожен ступінь ескалації. Однак коли оберуть Крунера, то пост президента Сполучених Штатів посяде людина, яка впливатиме на політику США не більше, ніж Чан Кай-ші або маршал Кі.

Найбільше хвилює те, що цей занепад відбувається за бажанням тих, кому він вигідний, бо Джім Крунер робитиме все, що їм заманеться,— з виглядом справедливої і відповідальної людини, роль якої він грає дуже переконливо,— навіть кинути першу водневу бомбу на Китай. Я щиро сподіваюся, що помиляюсь, проте, коли оберуть Крунера, світ наблизатиметься запаморочливою ходою до тієї великої війни в Азії, яка, либонь, може перерости в світову».

* * *

Арлетта повернулася, лягла горілиць і слухала в теплій темряві, як морські хвилі хлюпали об берег острівця. Здавалося, що те хлюпотіння доносилось з крихітної бухточки, котра правила їм ще й за басейн. Але вона знала, фарватер між скелями настільки вузький і вигнутий, що жодна хвиля не могла докотитися до насипу. То на півночі, за бильцем її ліжка, за стіною будинку й велетенською цистерною, яку останній циклон ущерть наповнив водою, море грало в рифах. Північний берег острівця, куди вони ніколи не ходили, нагадував невеличку недоступну кам'янисту пустелю. Там не було жодної піщаної бухточки, жодного місця, де можна було б купатися або причалити найменшеньким гумовим човном. Одні лише підводні скелі, водоверті та клуби піни. З південного боку на терасу завезли землі з континенту, аби вирощувати на ній живопліт і прикрасити ним продовгуватий, але низенький, без вікон з північного боку будинок. Генрі називав його «блокхаузом», бо він збудований з бетону, щоб витримувати тайфуни. З порту доносився тільки свист вітру у вантах «Карібі», бо красива алюмінієва щогла стирчала високо над будинком, острівцем і скелями і тремтіла самотньо, мов антена, на всіх вітрах. «Карібі» входила в загальну ціну острівця. Голдстейнові довелося погарячкувати, щоб перешкодити Генрі укласти угоду того ж дня.

«Цілий рік, цілий рік уже минув, і Майкл протягом усього цього часу перебуває за ґратами,— мов докір, докучала їй думка.— Страшно навіть подумати, що він вийде на волю аж 1976 року, за чотири роки. В нього вкрали п'ять років життя і лише тому, що Майкл відмовився піти на війну, яку вважав несправедливою. Конформізм, перетворений на тиранічний закон, свобода совісті, котрою нехтують задля свободи... А Лізбета. Ні, я не жалію Лізбету. Вона зрадила, намагалася завдати шкоди. Я не знала, куди сховатися від її очей, коли вона дивилася на мене. «Ви самі могли б добре зрозуміти, що для нього ви тільки чергова жертва».

Та все ж таки Лізбета жінка. Тільки жінка може знайти слова, що завдають такого болю, підступна стилістична знахідка, котру ніколи не забудеш: «Чергова жертва».

Арлетта відчула, що її обличчя аж затверділо. Вона простягла ліву руку, помацала на столі. Годинник лежав, як завше перекинутий склом долі. Манірні, майже нерозбірливі цифри блиснули в напівтемряві. Було двадцять хвилин на п'яту чи на шосту. «Невже вони не могли написати ці цифри, як слід? Адже годинник для того створений, щоб по ньому визначати час». Вона обернулася. Севілла спав, згорнувшись калачиком, і сопів. Обличчя в нього зовсім дитяче і нагадувало лагідне левеня. Велика голова, здавалося, мирно лежала на схрещених лапках. Арлетту захлинула хвиля ніжності. Вона поклала руку на його розкрите плече, але негайно прибрала її. «Він так швидко прокидається. Я ніколи цього в нього не спитаю. Є важливіші речі в його житті. Чоловік не зняряддя, яке можна взяти, а відтак покласти на місце. Але чому я не можу думати про це, не жалюючи Бі й її мертвонароджене дельфіня? Яке горе пережила вона! Яка ж трагедія, коли перша пара дельфінів, що розмовляє людською мовою, ніколи не матиме нащадків. Пригадую, як розчарувався Генрі рік тому, коли Бі відмовилася од присутності іншої дельфінки в басейні, і як він зрадив, коли Бі завагітніла. «Ось побачиш, побачиш,— казав він,— це дельфіня розмовлятиме двома мовами». Боже мій, і тут такі жахливі пологи, що тривали кілька годин. Якщо ми втратимо Бі, то й втратимо Фа. Втратимо все. Ой, не можу більше думати про це. І відтоді це тупцювання на місці у вивченні свистів, ці нечувані труднощі: «Бі, як ти скажеш мовою свистів: «Кинь мені це кільце?»» — «Я не скажу». — «Чому?» — «В морі немає кілець».

Либонь, у людей є безліч речей, які не мають собі еквівалентів у мові дельфінів, а деякі свисти майже неможливо відтворити людським мовним апаратом. Чи не доведеться винаходити машину, що мала б свистіти по-дельфінячому? Генрі занепав духом, почував себе пригніченим. «Я згнівбив свою репутацію, я нічого не досяг, нічогосінько! Двоє дельфінів, що розмовляють,— це ще не все поріддя. Адамсе, ви мусите збагнути, що це триватиме довго. Дослід лише починається. Кожен дослід вимагає тривалого часу. Я нічого не можу зробити. Ми тільки на півшляху. За два роки, так, може, за два роки ми оволодіємо мовою дельфінів і тоді зуміємо навчити англійської мови все поріддя дельфінів».

І недарма відтоді всі ми працювали, мов приречені, всі: Боб, Пітер, Сьюзі, Сімон, увесь колектив. Мені так легко стало на серці, коли Генрі замінив Лізбету Сімоном. Я боялася, що він візьме іншу дівчину й закохається в неї, матиме «чергову жертву». То сталося під час пригоди з отим альбомом. Я розгнівалася на Меггі, вона наче з неба впала: «Та що ви, Арлетто, як ви можете думати, що то мені спало на думку? Адже це спектакль, здатний викликати огиду навіть у сатира, ота колекція красунь, що накинулися на Генрі, мов палаючі від пристрасті сучки, щоб обнюхати його». Ну й порівняння! Сердешна Меггі, я не мала б сміятися. Яка то несправедливість, що природа створила її такою. Ми негарно чинимо, що сміємося з неї. Однак не можна завше жаліти її, вона не вгаває повторювати: «Бачте, Арлетто, в мене драма з Бобом, бо я не хочу мати дітей». Очі її зосереджені, серйозні, вперто дивляться на нас, тулуб випнутий уперед — жінка, що жертвує собою в ім'я обов'язку, науки, *problematische*¹, до того ж іще й погана артистка. Голос, жести, погляд — усе грає. «Коли Меггі починає марити,— каже Севілла,— я зразу ж помічаю: це так неартистично». Можливо, слід найбільше жаліти Боба. Він лише й робить те, що втікає від неї, навіть уникає її погляду, ніколи не сідає поруч з нею за стіл. «Я не наважуюся навіть спитати її, котра година, боюся, що вона може щось подумати». Дивний він, мушу визнати, що він дивний. Я ніколи не розуміла, як Генрі міг так швидко вибачити йому те, що він став служити отому страшному Сі. Та Генрі тримається вище. Він дивиться згори, вибачає майже все.

¹ Загнублена у проблеми (нім.).

Може, він враховує і те, що Боб після того, як пішов від нас Майкл, почав працювати, наче причинний. Боб коротає багато годин з Фа та Бі. Вони в захопленні від нього, Боб майже витіснив нас. Мені це не подобається. Я думаю, чи він не виконує чийсь наказ. Треба попередити Генрі! Я не довіряю цьому манірному, розпещеному, самолюбному змієві. Ненавиджу його манеру схрещувати під собою ноги, коли він сідає. А може, просто, як каже Грінсон, Боб — це один з «американських чоловіків поміркованого покоління», отих типів, що надають переваги маріуані або ЛСД¹, а не сексу: «Вони ж вдовольняються легкою й швидкоминучою насолодою» (твердження Грінсона). Цей евфемізм дивує мене. Але, здається, я вже занадто дорікаю йому».

Арлетта з досадою схопила будильника, якусь мить вдивлялася в циферблат, що світився. «Коли не спиться, час тягнеться надто повільно, а за інших обставин він так швидко збігає, тиждень за тижнем. Уже два роки ми з Генрі разом. Дивно, що образ щастя для мене — це злива, яка захлинає переднє скло автомобіля; лампочка, що її засвічують, аби подивитися на карту, освітлювала мої коліна, я боялася, що він побачить, як вони тремтять. Я відчула, як уся моя постава танула під його поглядом. Дивно, що циклон «Ханна» вбив сто п'ятдесят чоловік, а мені приніс життя, справжнє життя. Здається, п'ять-шість років до того я задихалася в самотності, безладді й навіть цілий рік перебувала в полоні лінощів. А ще ті безглузді, духовно принизливі любові... Здавалося, що я опинилася в якомусь павутинні. Відтак раптом, коли я захистила свою докторську, з'явилася впевненість у собі, сила, гонор, я зрозуміла, що можу порвати з усім. «Шановна місіс Лафей, я прочитав вашу дисертацію про поведінку дельфінів у неволі й хотів би знати, чи не погодитеся ви працювати зі мною». Коли я побачила його підпис, з радістю аж підплигнула. Він вийшов з Майклом зустрічати мене на аеродром. Я майже ревнувала його до Майкла. А Генрі його любив по-справжньому, ніби рідного сина. Він багато чому навчив Майкла. Однак, якщо придивитися, хто з них тепер більше впливає один на одного, то, безумовно, Майкл з-за своїх ґрат. Ці ґрати мають якісь чари: Генрі став читати всі газети, читає й перечитує його листи. Дивно, що пропускають усе, що Майкл не написав би, без

---

¹ Наркотики.

цензури. Думаю, що все це фотографується, відповіді Генрі також. А там десь, на столах у Адамса й Сі, а може ще в когось, лежить чудове першокласне досьє з рекомендаціями, примітками, аналітичним покажчиком, тонкими коментарями до кожного речення Генрі, що їх зробили найкращі політики-психологи. Досьє на Оппі¹ перед його процесом було заввишки в кілька метрів. Та коли я кажу про це Генрі, він сміється й тільки: «Що ти хочеш, шпигунство й доноси — це дві соски, що плакають американську інтелігенцію». Коли подумаєш, що ЦРУ фінансує Національну асоціацію студентів і що один американський університет погодився стати прикриттям для «місії фахівців» до В'єтнаму, то мимохіть подумаєш, що все, все це можливе. «Але ти таки мусиш бути обережнішим, коли пишеш Майклові,— раджу йому.— На мою думку, ти робиш занадто нерозумно. Твоя слава не врятує тебе, згадай Оппі». Однак він не слухається ніколи, варто прямо чи побічно зачепити щось пов'язане зі сміливістю, він реагує, як іспанець, опирається й стає в позу: «Я ж не влаштовуватиму собі цензуру. Я кидаю виклик отим шпигунам. Адже вони й існують на те, щоб примусити нас самих себе каструвати». Звичайно, не можна сказати, що Генрі недооцінює свою чоловічу силу».

Арлетта засміялася, простягла руку й поклала кінчики пальців йому на рамено. І раптом відчула, що Генрі стискає її руку в своїй. Вона тихесенько мовила:

— Ти не спиш? Пригорни мене, я хочу з тобою поговорити.

*Розмова Севілли з Адамсом 22 липня 1972 року.
Справа ПЛ-56279. Таємно.*

Адамс. Я дуже радий знову вас бачити. Здається, ми не бачилися після прес-конференції 20 лютого 1971 року. Але ви дуже люб'язні, що надіслали мені примірник своєї книги. Як мені сказали, вона має добрий попит.

Севілла. Й на превеликий мій подив. Адже я не вклав у неї жодної принади, як радив Брюкер, одні лише факти.

---

¹ Скорочено від Оппенгеймер.

Адамс. Що ж, скажу вам, саме цей серйозний тон і сподобався читачеві.

Севілла. У Голдстейна є більш цинічне пояснення. Він запевняє, що книга розійшлася б за будь-яких обставин, навіть коли б я написав її лівою ногою.

Адамс. Не думаю. Ваше ставлення до Джіма Крунера дуже розважило Лоррімера. Він вам не подобається?

Севілла. Ні.

Адамс. Я не поділяю ваших почуттів. Коли б обрали Крунера, гадаю, що він влив би свіжої крові в жили нашої старої адміністрації.

Севілла. Сподіватимемося, що то тільки й буде пролитої крові.

Адамс. Ви вважаєте його таким жорстоким?

Севілла. Думаю, що він виконуватиме все, чого від нього вимагатимуть.

Адамс. Ох, ви песиміст! Ви задоволені послугами Голдстейна?

Севілла. Дуже. Не стану приховувати від вас, Голдстейн для мене необхідний. Він справжній приятель.

Адамс. Я зачарований. Дізнався, що вашу книгу перекладають на двадцять три мови, а Голлівуд екранізує її.

Севілла. Так.

Адамс. Я довідався також, що «Лук» купив за шістсот шістдесят тисяч доларів право на першодрук. Крім того, Брюкер за п'ятсот тисяч доларів надав право видавництву «Кишенькова книга» видати книгу в повному обсягу й за чотириста тисяч доларів у скороченому — видавництву «Рідерз дайджест». Брюкер, певне, облизується від задоволення.

Севілла. Гадаю, що про все це ви довідалися не від Голдстейна.

Адамс. Ні, Голдстейн дуже стриманий. Ці цифри опублікував минулого тижня «Тайм». «Тайм» підрахував, що ви одержите разом з кінофільмами й перекладами три мільйони доларів. Правда ж?

Севілла. Ох, той «Тайм»!

Адамс. Що ви відчуваєте, стаючи мільйонером?

Севілла. Крім усього, почуття волі.

Адамс. Волі?

Севілла. Досі я був вільний настільки, що лише теоретично міг купити великий будинок на одному острові Флоріда-Кіс з невеличкою приватною гаванню й яхту...

Адамс. «Теоретично». У вас оригінальний спосіб висловлюватися. (Сміється). Я певен, що коли ви купували цей будинок, вас безсоромно обікрали.

Севілла. Ні, я робив так, як мені радив Голдстейн.

Адамс. Ви сказали, почуття волі, «крім усього».

Севілла. Так. Я відчуваю також почуття провини.

Адамс. Провини? Чому провини? Ви ж не вкрали ці гроші, це плід вашої праці.

Севілла. У мене таке враження, що мені заплатили зайве.

Адамс. А що тоді Брюкер?

Севілла. Про нього я не думаю. Здається, що мені заплатили зайве, бо інші працюють багато, а отримують мало.

Адамс. Ха, ха! Не було б у вас яхти, я підозрював би, що ви соціаліст. Та що ви, ці люди, про яких ви кажете, не мають такого фаху, як у вас.

Севілла. Так, але то не гаразд, що існує така різниця між ними й мною.

Адамс. Чи не через це почуття провини ви зберігаєте гроші на рахунку в банку, не вкладаючи їх у якусь справу?

Севілла. Ні, тут інша річ. Думка про те, що мої гроші можуть працювати замість мене, викликає у мене огиду.

Адамс. У всякому разі вони працюють на когось іншого. Ваш банкір мусить бути вам вдячний.

Севілла. То його справа. Вважаю, що саме для того він і став банкіром, щоб з грошей робити гроші. А моя справа — працювати.

Адамс. Тоді роздайте свої мільйони. (Сміється).

Севілла. Так, але кому? Я хотів би, щоб вони справді були корисними, я остерігаюся філантропії.

Адамс. Та ну ж бо, я пожартував. (Мовчанка).

Севілла. Чи не могли б ви скоротити цей прелімінарій? Ви настільки роздратовані, що це лякає мене.

Адамс. Я не роздратований.

Севілла. Ви уже двічі витирали долоні носовичком.

Адамс (сміється). Треба остерігатися науковців. Вони спостережливі. (Пауза). Що ж, я симпатизую вам

І думаю те, що зараз скажу вам, вас приголомшить. Маю сказати дуже неприємні речі.

Севілла. Я здогадувався про це з вашого довгого вступу. Однак я віддаю належне вашій спритності.

Адамс. Це не спритність, а ніяковість.

Севілла. Ну, стріляйте! Чого зволікаєте?

Адамс. Не квапте мене. То набагато гірше, ніж ви собі уявляєте. Я одержав дуже приголомшливий наказ. Мій обов'язок — повідомити вас про нього, і я дуже цим засмучений. Ви ж знаєте, я симпатизую вам.

Севілла. Однак ця симпатія не перевищує вашої лояльності до своїх шефів.

Адамс. Правду кажучи, ні.

Севілла. Ну, кажіть! Чи не повинен я відмовитися від проекту «Логос»?

Адамс. Ні, не те. Одне слово, це гірше. (Пауза). Ми хочемо забрати у вас Бі й Фа.

Севілла. Ви маєте забрати від мене Бі й Фа?

Адамс. Тимчасово. Прошу вас, сидіть. Так, мені прикро, але це — наказ.

Севілла. Та навіщо? Куди ви їх хочете відправити?

Адамс. Я не можу відповісти на ці запитання.

Севілла. Це ж безглуздя. Ви нічого не усвідомлюєте! Бі й Фа ніколи не витримають такої розлуки! Ви рвете зв'язки приязні, що склалися протягом багатьох років.

Адамс. Боб Меннінг їх супроводжуватиме.

Севілла. Боб!

Адамс. Прошу вас, вгамуйтеся. Вам недобре? Бажаєте, щоб...

Севілла. Ні, дякую. Не турбуйтеся, зараз мені стане легше. (Пауза). Яке огидне лицемірство! Адамсе, я скажу вам те, що думаю: ось уже два роки ви усміхаєтесь мені привітно, й два роки за вашим наказом Боб таємно...

Адамс. То не мій наказ. Я лише його передав. У цьому тільки й моєї відповідальності.

Севілла. Яке бридке лицемірство! І з якою метою, цікаво запитати?

Адамс. Скажу відверто: ми вирішили тримати вас осторонь від практичних застосувань...

Севілла. Хочете сказати, військових застосувань.

Адамс. Я мовив, практичних.

Севілла. А Боб надійніший. Отже, він може знати,

куди ви запропастите Бі й Фа і яке безглуздя примусите їх робити.

Адамс. Неодмінно, бо він поїде разом з ними.

Севілла. Не йму віри! Ви забули, що Боб — ставленник містера Сі?

Адамс. Не думаю, що це може перешкодити.

Севілла. Отже, благородний містер Сі також причетний до цієї справи?

Адамс. Зовсім ні.

Севілла. Ви гадаєте, що Боб не попередить містера Сі?

Адамс. Це вже наша справа.

Севілла. А як же бути в такому разі з проектом «Логос»? Яка ж його доля? Це божевілля! Ми перебуваємо на півшляху до вивчення свистів, а ви забираєте їх у нас. Єдиних дельфінів, що нині можуть співробітничати з нами. Який жах! Подумайте про свою відповідальність перед наукою, коли з ними щось станеться.

Адамс. З ними не станеться нічогосінько. Розлука ця тимчасова. Ми повернемо вам Бі і Фа.

Севілла. За скільки днів?

Адамс. Мені не доручали призначати вам дату.

Севілла. А ви не боїтеся, що вони, повернувшись, розкажуть мені все, що робили з вами.

Адамс. Вони нічого не зможуть розповісти, оскільки нічого не робитимуть.

Севілла. В такому разі чому ви не дозволяєте поїхати з ними?

Адамс. Я вам уже сказав.

Севілла. Я не маю права бачити, що вони коїтимуть, але вони матимуть право про все розповісти мені!

Адамс. Така суперечність мене не турбує.

Севілла. А що вас турбує! Чи подумали ви бодай поцікавитися думкою Бі й Фа перш як забрати їх з нашої сім'ї? Адже ми — їхня сім'я, сподіваюся, ви це розумієте. Адамсе, вислухайте мене, мені не соромно сказати, я маю їх за своїх дітей.

Адамс. Звісно, ми врахували сентиментальний бік справи. Передусім Боб домігся згоди Бі й Фа на цю подорож.

Севілла. Без його відома!

Адамс. Боб сказав їм, що він поїде з ними. Самі знаєте, вони дуже люблять Боба.

Севілла. Він, мерзенний змій, усе зробив для цього! Він зрадив мене двічі: Вистежував мене, працюючи на Сі, і таємно від мене, за вашим наказом, заволодів прихильністю дельфінів, щоб зайняти моє місце в їхньому серці.

Адамс. Мені здається, що ви забагато драматизуєте. Врешті-решт, Бі й Фа лише тварини.

Севілла. Ви нічого не розумієте! Вони розмовляють, і мені з ними набагато приємніше розмовляти, ніж з деякими людьми. Бі й Фа — істоти такі самі, як ви і я. Казав же вам, що я люблю їх, наче своїх дітей.

Адамс. Я сприйняв це не буквально. І глибоко засмучений. Тим паче, що мені залишилося сказати вам ще гірше. Я боюся, що завдам вам багато прикрощів.

Севілла. Ви не завдасте мені ніяких прикрощів. Я подаю у відставку.

Адамс. Я мушу вас чесно попередити...

Севілла. Я не вірю вашій чесності.

Адамс. Я знаю, ви вважаєте, що я бережу свою честь для начальства. Ну що ж, я розмовляв з вами від його імені. Коли ви вважаєте, що своєю відставкою зможете примусити нас відмовитися від наших планів, то помиляється. Ми не відмовимося. І якщо, незважаючи на все, ви наполягатимете на своїй відставці, то цього разу ми погодимося.

Севілла. Ви говорите так, ніби хочете примусити мене зараз же подати вам заяву.

Адамс. Зовсім ні.

Севілла. Стривайте, стривайте, Адамсе. Не слід так уже недооцінювати мої розумові здібності. Гадаєте, я не розумію, чому моя відставка вас так чудово влаштувала б?

Адамс. Справді, не розумію чому.

Севілла. Бо вона вам гарантуватиме, що Бі й Фа, виконавши свою місію, не відкриють мені таємниці.

Адамс. Не йдеться ні про яку місію!

Севілла. О, ні! І дуже важливу, бо ви готові задля неї поставити в небезпеку проект «Логос». Проект, на який ви протягом десяти років витратили величезні кошти!

Адамс. Ви перебільшуєте. Проектів «Логос» нічого існує не загрожує. Незабаром вам повернуть Бі й Фа без жодної подряпини.

Севілла. А морально вони не будуть потравмовані?

Адамс. Не розумію, що ви хочете сказати.

Севілла. Я питаю вас: чи знаєте, як реагуватимуть Бі й Фа після того, як вони виконають те, що ви примусите їх вчинити?

Адамс. Не розумію змісту вашого запитання. Ми не примушуватимемо їх зробити щось погане. (Пауза).

Севілла. А ви не боїтесь, що я, повернувшись додому, намовлю Бі й Фа, аби вони не їхали з Бобом?

Адамс. Так, справді. Ми про це подумали й вжили заходів.

Севілла. Яких заходів?

Адамс. Я ж казав, що мені залишилося сказати вам найгірше. Ну, ось: коли ви повернетесь додому, то вже не застанете Бі й Фа. Наша команда саме зараз вивозить їх.

Севілла. Та це ж мерзенна пастка. Викликаєте мене сюди, а тим часом... Яка підлість! Мені бракує слів. З яким презирством треба ставитися до людей, щоб дозволити собі так поводитися з ними. Ви так безсоромно повелися зі мною!

Адамс. Прошу вас, вгамуйтеся. В усякому разі від цього нічого не зміниться. Ми хотіли уникнути неприємних сцен.

Севілла. Ви не припиняли робити чорну справу за моєю спиною. Жахливо! Ви повелися зі мною лицемірно!

Адамс. Я одержував накази й виконував їх.

Севілла. Дозвольте сказати, що то ганебні накази.

Адамс. Чому б вам самим не сказати про це Лоррімерові? Адже то він їх давав мені.

Севілла. Вислухайте, Адамсе, я... (Пауза). Не намагайтеся мене спровокувати. Ви з великим задоволенням звільните мене з роботи.

Адамс. Ніхто не гадає примушувати вас звільнитися. Ви хворієте манією переслідування.

Севілла. Є у вас ще якісь зауваження, крім тих, що стосуються моєї психології?

Адамс. Ні.

Севілла. В такому разі пропоную скінчити цю розмову. Все це таке гидке, таке мерзенне. Мені хочеться піти звідси геть. Я ледве витримую ваш погляд.

Адамс. Вірите мені чи ні, містере Севілла, я глибоко засмучений. До побачення.

Севілла. Я не думаю, що ми ще колись з вами побачимося.

* * *

«14 серпня 1972 року.

Шановний містере Севілла!

Вчора відбулося засідання комісії, й мені доручили повідомити Вас про її ухвалення. Дослідження з питань гідродинаміки шкіри, що їх Ви проводили в басейні Б, припинилися в 1966 році з метою, щоб дозволити Вам зосередити зусилля на мовних дослідах у басейні А, але оскільки останні в зв'язку з від'їздом Ваших об'єктів — просимо саме такий термін вживати в нашому листуванні — не можуть тепер проводитися, то комісія вважає за неможливе клопотати перед конгресом про виділення нових коштів для фінансування лабораторії, якою Ви керуєте.

Отже, комісія просить Вас повідомити своїх працівників, що неустойку, передбачену в контракті на випадок скасування угоди, буде виплачено найближчим часом. Зрозуміла річ, таке саме розпорядження надійшло й щодо Вас.

Комісія призначила доктора Едварда Е. Лоренсена тимчасовим куратором лабораторії, якою Ви керували. Він налагодить з Вами контакти 16 серпня й вживе всіх заходів для класифікації й збереження карток, архівів, магнітофонних записів, кінострічок та інших документів лабораторії. Комісія просить Вас якомога полегшити завдання Е. Е. Лоренсена й повідомити мене про одержання цього листа.

Щиро Ваш

Д. К. Адамс».

«15 серпня 1972 року.

Шановний містере Адамс!

Повідомляю, що одержав Вашого листа від 14 серпня. Мої працівники й я готові перейти 16 серпня в повне розпорядження доктора Лоренсена.

Мені не хочеться нічогосінько просити у комісії. Проте гадаю, що мушу це зробити в інтересах моїх об'єктів. Я хотів би, аби мені дозволили побачитися з ними, коли вони знову стануть доступні¹.

Щиро Ваш

Г. С. Севілла».

---

¹ Цей лист залишився без відповіді.

«15 серпня 1972 року.

Шановний містере Севілла!

Вслід за своєю сьогоднішньою телеграмою я підтверджую, що змушений затриматися й не зможу приїхати раніше 20 серпня.

Погодившись виконати завдання, яке мені доручили, я вважаю за необхідне підкреслити, що маю намір дотримуватися обмежених функцій куратора. В тому випадку, коли лабораторії, якою Ви керували, повернуть Ваші об'єкти, я відверто дав зрозуміти комісії, що ні в якому разі не розраховую продовжувати Ваші дослідження. В зв'язку з цим я сподіваюся, що Ви зможете забрати назад свою заяву про звільнення й самі докінчити справу, яку так блискуче почали.

Я розумію, що Вам зараз прикро, бо Ви розлучилися зі своїми об'єктами, та хай Вам буде єдиною втіхою, що Ваш асистент погодився їх супроводжувати.

Щиро Ваш

Е. Е. Лоренсен».

«16 серпня 1972 року.

Шановний містере Лоренсен!

Ваш лист викликав у мене велику шанобу до Вас, і я знову побачив можливість більш приязно ставитися до людського поріддя, яке, мушу це визнати, останнім часом уявляється мені не в дуже гарних барвах.

Я боюся, що Вас неточно поінформували. Своє бажання піти в відставку я висловив усно, перебуваючи в приголомшливому стані, коли довідався, що в мене відбирають мої об'єкти. Однак я не підтверджував це бажання ні в подальшій розмові, ні, звісно, письмово. З іншого боку, мій асистент погодився супроводжувати об'єкти без мого дозволу й навіть без мого відома.

Я пишу про це не для того, щоб вплинути на рішення, яке Ви прийняли. Швидше навпаки, мені хотілося, аби саме Ви виконували обов'язки куратора, а не інший вчений, якому не притаманна така порядність.

Я чекаю на Вас 20 серпня.

Щиро Ваш

Г. С. Севілла».

«18 серпня 1972 року.

Шановний містере Севілла!

Я знову затримуюся й зможу приїхати тільки 25 серпня. Мене глибоко вразили факти, що Ви їх мені виклали. Вони проливають особливе світло на роль, яку зіграв Ваш асистент, і на те, як високо цінують істину бюрократи, що нами керують. «Скуповуючи мізки»— тут і в Європі,— вони гадають, що можуть робити з нами все, що їм забагнеться.

Я не приховав від Адамса, що, на мій погляд, відбрати навіть тимчасово у Вас об'єкти — велике безглуздя. Не бачу ніякого практичного застосування, важливість якого могла б виправдати перерву в основних дослідженнях.

Щиро Ваш

Е. Е. Лоренсен».

* * *

«Острови Флоріда-Кіс мене не вабили ні своїми мочарами, ні високими деревами, ні трактом з мостами, перекинутими з острова на острів, що добігав аж до Кі-Уеста. Я хотів іншого острова, зі скелями, острова, що стояв би самотньо, оточений рифами. Й коли я побачив скелі Хуатвею з «Карібі», що стояла на якорі в невеличкій гавані, в мене затьохкало серце: «Карібі»— це красива лакована іграшка для дорослих, юнацька мрія, що стала дійсністю у віці, коли це ще може принести радість. А тепер я мушу силувати себе, щоб виплоти на ній у море. Арлетта читає на носі яхти. Коли б вона лишилася зі мною в кокпиті, ми знову стали б розмовляти про Бі й Фа. А коли я тут, у кабіні, сиджу сам, зігнувшись за кермом «Карібі», то трохи вгамовуюся. Арлетта відчуває це, їй теж нелегко, й вона тільки вдає, що читає. Звідси, де я стою, бачу з того боку рубки лише широкі криси великого бриля, що затуляє її голову від сонця. Арлетта, певне, скинула бікіні, аби сонце могло позолотити незасмаглі місця її шкіри. Навіть думка про її тіло тепер мене не втішає. Чудно, душевний біль вгамовує навіть саме бажання, хоча кохання залишається. Мабуть, у стражданнях є щось занепадницьке, що примушує тебе ще більше губити себе, каліцтво, яке вима-

гає нових і нових каліцтв. Неправда, тричі неправда, що в стражданні таїться якась магічна мужність! Страждання — це поразка, параліч, самозневага. Воно ніколи нічого доброго не давало, його треба тільки здолати. І я, щоб здолати його, граюся з «Карібі». Ця яхта — мій допінг, морська хитавиця мене заколисує. Я втікаю сам від себе, свідомо втікаю сам від себе. Тримаючись обома руками за кермо, я підставляю «Карібі» південно-західному вітрові й сам прихиляюся до лівого борту. Вітер підтримує мене, через рівні проміжки часу по моєму стегні перекочуються довгі хвилі, що наступають на мене збоку. Я продовжую йти в відкрите море, переді мною пролягає океанська неосаяжність, без жодного людського сліду. За мною віддаляється й віддаляється земля, ховається в тумані, пахощі трави, листя й диму поволі розчиняються в солоному повітрі, яким гостріше пахне лаком, яким пофарбована яхта. За мною слід зігнутий вправо. Йду з швидкістю, мабуть, вісім вузлів. Я прокладаю собі шлях, відкидаючи з обох боків форштевня піну. На великому синьому вітрилі жодної складки. Воно все надує вітром, червоний генуезький клівер випнувся, наче аеростат, зігнувши щоглу, ванти правого борту натягнуті й деренчать, мов струни скрипки, під сильним натиском чотирибального морського вітру, який щоразу дужчає,* але не загрожує такою небезпекою, щоб я став згортати вітрила й занепокоєно шукати сховища. Небо безхмарне, сонце ще високо, блакить моря заспокоює нерви. Яскраво-блакитна барва моря не віщує небезпеки. Вітер і хвилі стримують себе, ніби хочуть показати, що в них ще є сили, мов той тигр, котрий спокійно муркотить, а в самого гнівно напружуються могутні м'язи, як хвилі, що здіймаються над морем, але не шаленіють. Я заціплюю пальцями стерно задля насолоди попестити гладеньке червоне дерево, хоча немає потреби керувати яхтою: «Карібі» йде рівно, не перехиляється, не віддається на поталу вітрові й хвилям, ковзаючи в тиші або, вірніше, серед ледь чутних, заколисуючих шумів, з яких створена тиша. Ніс яхти розтинає воду, наче шовкову тканину, хвилі плещуть у борт корпусу, вітер свище в натягнутих вантах, риплять на шківах надувні човни, стогне весь корпус яхти, провалюючись між хвилі, й лячно здригається, коли злітає на гребінь хвилі, напівптаха, напівриба, одне крило червоне, друге сине, а тіло — привабливе, гладеньке, лаковане і ковзає морем.

Власне, не можна сказати, що «Карібі» ковзає. Фа справді ковзав, не залишаючи сліду, не роблячи різких рухів. Приємно було спостерігати, як він спритно пересувався майже під поверхнею води, що залишалася спокійною. Коли він завертав у інший бік, його добре й лукаве око дивилося на мене, мовби кажучи: «Па, не йди нікуди! Па, побудь ще трохи тут. Ти завжди кудись ідеш». Вісім років минуло відтоді, як він смоктав соску, боязливо горнучись до нас. Коли він почував себе самотнім, починав свистіти й скреготати зубами. Нічні вартування біля нього нас просто виснажили. Саме тоді я вигадав ці два плоти, до яких він звик і які певною мірою замінили йому нас бодай уночі. Замислитись тільки, яке місце посів він у нашому житті протягом цих років. Наша єдина турбота, єдина тривога, єдина праця! Ми так багато доклали зусиль, щоб навчити його вимовляти п'ять слів. А потім з появою Бі він фантастично швидко навчився розмовляти. Відтак пройшов циклон «Ханна». О, знову хотілося жити й жити. Кожна мить протягом останніх шести років була по вінця сповнена праці й щастя, це був шматочок життя, який я вперше прожив так, коли не доводилося одній частці мого ества приносити в жертву іншій, коли я не почував себе самотнім і покаліченим, без цих безглузвих стосунків, якими була нікчемна й сумна інтрижка з Фергюсон. Арлетта і я, дельфіни, колектив лабораторії, Майкл — яке багате і творче життя! Ех, ще 6 раз, ще 6 раз так пожити! І знову заціпеніння, численні запитання, нескінченне гарцювання на місці — цьому, здається, немає краю. Ті ж самі дошкульні думки знову лізуть у голову, переплітаються між собою, наче в гарячці, знову та ж сама гарячкова ітерація: Лізбета, Адамс, Боб. Особливо Боб, що якимось незрозуміло протягом двох років дряпався міліметр за міліметром до визначної мети, їв, пив з нами, вдавав приятеля з себе, усміхався, ретельно працював. Я знаю, «можна усміхатися, усміхатися, усміхатися, й бути негідником»¹. Та це невірогідна відсутність будь-якого приводу, він навіть не ненавидів нас, він діяв не з бажанням помститися, як Лізбета, або підчиняючись наказові, як Адамс. Він творив зло в чистому вигляді, безпідставне, незрозуміле навіть йому самому. Пригадую, як він здивувався, коли почув якимось від мене, що я люблю Фа.

¹ «Гамлет» Шекспіра.

— Ви любите Фа?

— Авжеж. Це вас дивує?

— Однак,— промовив він,— Фа — це тільки піддослідна тварина, як морська свинка, пацюк, собака.

Ми всі, навіть Меггі, подивилися на нього здивовано, з жахом. «Та що ви кажете, Бобе, адже стільки років...» Він схаменувся, засміявся, обернув свої слова на жарт. Однак тут і виказала його бездушність, повна нелюдність, невиліковна черствість. Я мав бути пильнішим і мусив би остерігати його. Але відтоді, як він найнявся в шпигуни до Сі, з ним уже нічого не можна було зробити. Навіть зараз не можу уявити собі, що Бі й Фа вже ніколи...

Пригадую, коли я розлучився з Маріанною, щопочі прокидався стурбований і спітнілий. Думка про те, що я не живу більше із синами, встромлялася мов кинджал у мое серце. А біль, від якого, здавалося, не було ліків, паралізував мене. Тоді я двічі-тричі на тиждень бачився з ними».

Раптом щось перервало потік його думок. Севілла зиркнув на годинника: дві години вже «Карібі» йшла у відкрите море. Час повертатися назад, він хотів додому вже, поки ще не спочіло, бо в темряві можна ще й заблудитися, на морі не було жодного бакена. Севілла вивільнив шкот великого вітрила, й «Карібі» відразу набрала швидкості, гик вирвало направо, професор відв'язав шкот фока й прикріпив його до кнехта правого борту.

— Я могла б тобі допомогти упоратися з фоком,— гукнула Арлетта з носа яхти.

Севілла заперечливо махнув рукою. Відтак попустив шкот великого вітрила й також закріпив його.

— Я спеклася,— мовила Арлетта вдавано весело, стрибнувши до кокпита.— Зараз одягнуся.

Вона зайшла до каюти, а за хвилину з'явилася в смугастому купальнику. Примостилася біля Севілли й тихо сказала:

— Я ледве примусила себе читати. Мене поїняла жаклива нудьга. Коли б ще й втратила тебе, то вже не знаю, що могло б бути гірше. Пам'ятаєш, які ми були щасливі, коли купили будинок. А тепер усе зіпсовано, знівечено. Я ніяк не можу повірити цьому. Мені здається, що час біжить у зворотний бік, наче той кінофільм, котрого прокручують навпаки, що знову в нас буде лабораторія, Бі, й Фа, й ми вивчатимемо свисти. У мене таке враження,

ніби я втратила своїх дітей, мету свого життя. Весь час мені хочеться плакати.

Севілла поклав правицю на її потилицю й притиснув її голову собі до грудей.

— Так,— озвався він,— були Бі й Фа, була робота. Який жах після восьми років дослідів залишитися з порожніми руками, без діла, хіба лише милуватися колишнім. Двоє бідолах безробітних на купі грошей,— прикро усмінувся він.

«Карібі» прямувала під вітрилами до будинку, який вони так полюбили. Чотири години, що вони провели в морі, були для них лише забуттям. Вони поверталися до свого спустошеного життя, без дельфінів, без лабораторії, без мети.

— Слухай,— мовив Севілла,— ми так збожеволиємо. Так жити далі не можна. Ми поїдемо кудись. Я вважаю, що тобі приємно буде познайомитися з Іспанією. Завтра я зателефоную до агентства, й ми зможемо вилетіти наприкінці тижня.

* * *

«Державний департамент, Вашингтон, Д. С.

Професорові Г. С. Севілли,

Хуатвей, Айленд,

Флоріда-Кіс,

Флоріда.

Ми змушені поінформувати Вас, що за ухваленням державного департаменту від дня 24 серпня 1972 року Ваш паспорт і паспорт місіс Севілли анульовані».

* * *

Розмова відвідувача Г. С. С. з в'язнем С. Б. 476, в'язниця «Сінг-Сінг», 22 грудня 1972 року, справа Р. А. 74612. Таємно.

Відвідувач. Зрозуміла річ, я відвідав би вас раніше, якби мені дозволили.

В'язень. Мушу сказати вам, що я здивований цією зустріччю в таких умовах тиші й комфорту. Це щось зовсім незвичайне.

Відвідувач. Гадаю, що нашу розмову хочуть записати.

В'язень. Бачу, що ваші дедуктивні властивості непошкоджені.

Відвідувач. Це не дедукція, а звичка. На мій погляд, ви непогано виглядаєте.

В'язень. Не можна ремствувати, що ми живемо в поганих умовах.

Відвідувач. Як настрої?

В'язень. Найгірше вже минулося.

Відвідувач. У вас були труднощі?

В'язень. Так, у перші дні було їх багато, не мирився з іншими в'язнями. Вони не поділяють моїх поглядів. Ви не уявляєте, до якої міри консервативні кримінальні злочинці.

Відвідувач. Які саме труднощі?

В'язень. Вони витлумачили мою відмову служити у В'єтнамі як боягузтво. Для них я — «Нервовий Неллі»¹. Я мусив битися.

Відвідувач. Ну і що?

В'язень. Кожен відсидів по тижневі у карцері. Я сказав, що то я перший затіяв. Мій супротивник сказав те ж саме. Тут, як ви знаєте, висока уява про чесність.

Відвідувач. Гадаю, що після цього до вас почали ставитися краще.

В'язень. Набагато. Мене вважали вже не боягузом, а просто психопатом. А до психопатів тут ставляться непогано.

Відвідувач. Поговоримо про ваші листи. Я одержав двадцять сім листів.

В'язень. Я написав стільки ж. Отже, жоден не пропав.

Відвідувач. І в жодному цензура нічого не викреслювала.

В'язень. У ваших також.

Відвідувач. Тим краще. Ми живемо у вільній країні.

В'язень. Тепер я маю змогу вітати себе з цим щодня. Чи зуміли ви дізнатися, чому анулювали ваш паспорт?

Відвідувач. Так. Хоча мої стосунки з «політично підозрілими особами» критикувалися, я не «являю собою

---

¹ Цей вислів уперше вжив президент Джонсон, назвавши так тих людей, що ухилялися від військового обов'язку.

державної небезпеки», бо завжди був «чесним у ставленні до своєї країни». Однак, коли б я поїхав кудись за кордон, мені не можуть гарантувати «відповідну охорону».

В'язень. Браво! Вони діють у ваших інтересах. Чи довели ви до відома громадськості про цю відмову видати візну візу?

Відвідувач. Ні. Голдстейн не радить мені.

В'язень. Може, він помиляється?

Відвідувач. Не знаю. Голдстейн був неймовірний. Він шаленів, наче лев. Ніхто й ніщо не примушувало його турбуватися про мене. Голдстейн вважає, що публічне оголошення про анулювання — це та зброя, котру ми маємо тримати в резерві.

В'язень. Голдстейн не радив вам пірвати стосунки з політично підозрілими особами?

Відвідувач. Зовсім ні.

В'язень. Я вдячний йому за це. Однак я мушу сказати...

Відвідувач. Не кажіть нічого. Ви наговорите дурниць.

В'язень. Добре, я мовчу. З вашого дозволу скажу, що ви також добре виглядаєте.

Відвідувач. У нас був час вельми тяжкий, коли відібрали в нас Бі й Фа. Це тривало два місяці. Потім я купив одного дельфіна, достоту кажучи, дельфінку, й заснував на власні кошти приватну лабораторію.

В'язень. Де ви тримаєте свою дельфінку?

Відвідувач. Біля свого будинку, в мене є невеличка гавань.

—В'язень. Вона не огорожена?

Відвідувач. Я натягую сітку між двома дамбами, опускаючи її до самісінького дна. Та все це дарма. За кілька тижнів Дезі — так звати дельфінку — навчилася перестрибувати сітку, видно, сумує за відкритим морем. Проте не запливає далеко, хіба що тоді, коли я виїжджаю на човні. А ввечері вона завжди повертається. Їй подобається спати біля «Карібі». Я гадаю, що вона вважає яхту суперматір'ю, яка захищає її. Вночі я знову натягую сітку між дамбами, з міркувань захисту її від акул.

В'язень. Розкажіть мені про Дезі. Подумати б тільки, вже два роки я не бачив жодного дельфіна!

Відвідувач. Хочете, я пришлю вам кілька кінострічок? Чи зможете ви проглянути їх?

В'язень. Напевне. В нас тут є все: дискотека, кіно, театр, і навіть зала, де можна загоріти від ультрафіолетових променів, але тільки тоді, коли закінчуватиметься час ув'язнення.

Відвідувач. А чому аж тоді?

В'язень. Аби сусіди подумали, що нібито ви повернулися з тривалої мандрівки до тропіків. (Сміється). «Сінг-Сінг» — зовсім не те, що ви думали. Тут піклуються, що казатимуть люди про нас.

Відвідувач. Мені подобається, що ви говорите про це з гумором. Либонь, врешті-решт звикаєш до всього.

В'язень. Ні. Тут ніколи не звикнеш. Просто живеш замкнутим життям. Ви знаєте вислів: «Час тягнеться». Ніколи я його так добре не розумів. Ви не уявляєте, як довго тягнеться тут час. Це неймовірно. Дні нагадують тижні, а тижні — місяці. (Пауза). Розкажіть мені про Дезі.

Відвідувач. Що про неї скажеш? Вона весела, пустотлива, сердечна, зовсім небоязлива, якою була спочатку Бі.

В'язень. Скільки їй років?

Відвідувач. Судячи з її ваги й зросту, вона мала б мати приблизно стільки років, скільки мала Бі, коли стала дружиною Івана. Мабуть, чотири роки.

В'язень. З ким ви працюєте в лабораторії?

Відвідувач. Я запросив на роботу Пітера, Сьюзі, Мергі.

В'язень. Платите їм з власних коштів?

Відвідувач. Так.

В'язень. Ви збанкрутуєте.

Відвідувач. О, у нас є можливості щось зробити. А коли не буде грошей, я все припиню. Та поки що все йде гаразд. Ми просуваємося вперед.

В'язень. Я щось не розумію...

Відвідувач. Зараз вам роз'ясню: я одержав од Лоренсена копії всіх моїх записів.

В'язень. Лоренсен, певне, мав неприємності.

Відвідувач. Великі.

В'язень. Що ж сталося?

Відвідувач. Власне, нічого. В мене є всі свисти Бі і Фа, а тепер і Дезі.

В'язень. Чого ви досягли?

Відвідувач. Просуваємося вперед.

В'язень. Ви не хочете говорити про це?

Відвідувач. Так, не хочу. (Сміється).

В'язень. Після ваших останніх листів я не сподівався побачити вас таким. Ви знову ж такі енергійні.

Відвідувач. Поговоримо трохи про вас.

В'язень. То не дуже цікава тема. (Пауза). Я сиджу тут і чекаю.

Відвідувач. Ви й далі так песимістично оцінюєте міжнародну обстановку?

В'язень. Як ніколи раніше. Але є в мене трохи оптимізму. Дивлюся в далеке майбутнє.

Відвідувач. Признаюся, я полегшено зітхнув, що Джим Крунер зазнав поразки, а Олберта Монро Сміта обрали в президенти, Сміт — все ж таки менше лихо.

В'язень. Я думаю інакше. Сміт робитиме саме те, що робив би, будучи на його місці, й Крунер. Американська демократія полягає в тому, щоб створити перед виборцем ілюзію можливості вибору. Їм надається вибір між двома однаково правими партіями. Вибір між двома однаково реакційними кандидатами, але один з них намагається справити враження, що він ліберальніший за свого суперника.

Відвідувач. О, ви перебільшуєте. Я не міряю Сміта й Крунера на один кшталт.

В'язень. Я не перебільшую. Навести вам кілька прикладів? 1960 року ви голосували за Кеннеді, бо думали, що він ліберальніший за Ніксона. А Кеннеді відкрив зелену дорогу інтервенції на Кубу й масовому збільшенню наших «військових радників» у В'єтнамі. 1964 року ви голосували за Джонсона, щоб завдати поразки Голдуотерові. Однак Джонсон, прийшовши до влади, втягнув нас у ту ескалацію, до якої закликав Голдуотер.

Відвідувач. Ви гадаєте, що Сміт також здатний, як і Крунер, втягти нас у війну з Китаєм?

В'язень. Еге ж. Він тільки виголосить трохи більше моралізуючих промов.

Відвідувач. Це дуже сумно.

В'язень. Не дуже. Бачте, вибори тут не мають ніякого значення. Вони в своїй основі — просто трюкацтво. Треба боротися за громадську думку.

Відвідувач. Так, я знаю. Задля цього ви й пішли до в'язниці.

В'язень. Так. Часом я почуваю себе збентежено. Репресіями вони зуміли чогось домогтися. Кількість тих, хто відмовляється служити в армії, зменшилася.

Відвідувач. Однак те, що ви у в'язниці, справило великий вплив на всіх ваших знайомих. Я не хочу називати імен, самі розумієте чому, але ви мені також відкрили очі на багато речей.

В'язень. Що ж, коли це правда, то варто було опитися тут.

Відвідувач. Правда.

В'язень. Ви мені зробили велику радість. Мені здалося, що останніми місяцями тон у ваших листах якось змінився.

Відвідувач. Я вирішив не брати більше до уваги те, що їх перефотогографують і намагаються записати кожне слово. Я гадаю, що то вельми кепсько обмежувати себе самоцензурою. Як ніколи раніше, я вирішив говорити тільки те, що думаю.

В'язень. Можливо, і я відіграв якусь роль у цьому рішенні?

Відвідувач. Звичайно, дуже велику.

В'язень. Слів немає, який я радий. І яка ж скромність з вашого боку! В вашому віці, в вашому становищі... Адже я тільки ваш учень.

Відвідувач. Дарма. Коли шукаєш істини, то не слід керуватися подібними міркуваннями.

В'язень. Я широко вдячний вам, що ви мені таке сказали. (Мовчанка).

Відвідувач. Мені здається, що час уже скінчився.

В'язень. Почекайте. В нас є ще п'ять хвилин. Розкажіть мені про Пітера й Сьюзі.

Відвідувач. Ну, ви, напевне, вже знаєте, що вони подружилися.

В'язень. Вона мені про це написала. Сьюзі — дівчина чудова. Знаєте, я сам би закохався в неї, коли б Пітер не випередив мене.

Відвідувач. Вона завжди говорить про вас дуже тепло.

В'язень. Так. Я також дуже люблю її. Я часто думаю про вас усіх. (Пауза). Мені не так легко було з вами розлучитися.

Відвідувач. Ми чекаємо на вас. Ви повернетеся до нас на роботу.

В'язень. За три роки. (Пауза). За три роки ви уже знатимете все про свисти.

Відвідувач. Будуть інші проблеми.

В'язень. Що ж, тоді почекаємо три роки.

Відвідувач. Я прийду ще до вас на побачення, якщо мені дозволять. А тепер, я думаю, вже час скінчився.

В'язень. До побачення. Пишіть мені. Дякую, що прийшли до мене, дякую, що... Спасибі за все.

Відвідувач. До побачення, Майкле.

* * *

Сайгон, 4 січня 1973 року (ЮПІ).

У відкритому морі неподалік від Хайфона атомним вибухом потоплено американський крейсер «Літл Рок». Весь екіпаж загинув.

XI.

Напад на «Літл Рок» спершу викликав у США оторопіння, що нагадувало приспаного впевненістю в свої сили велетня, який прокидається після підступного удару, завданого під час сну. Обурення вибухнуло тільки за двадцять чотири години, ніби цей час був необхідний для того, щоб хвилювання охопило все це велетенське тіло. Але несамовитість, що вибухнула згодом, цілком відповідала розмахові наймогутнішої в світі держави. Хвиля гніву прокотилася через гігантську країну й, наче морський приплив, захлинула сто вісімдесят мільйонів американців. Радіо, телебаченню, газетам звичайні слова здавалися заслабкими, щоб передати те обурення, яке викликала ця незвичайна подія. Могутні боги на Олімпі, з подивом і жахом переконавшись, що зазнали нападу нижчої раси, теж такої думки, що за найкоротший час розрахуються з тими, хто відважився завдати їм удару.

Журналістам, що коментували цей душевний стан, здавалося, що тільки порівняння з тваринами зможуть передати те презирство, з яким їхні земляки ставилися до супротивника. В пресі з'явилися заголовки, яких не бачили вже від часів Пірл-Харбора, народний Китай взагалі порівнювався з «скаженою собакою», котрого слід «прив'язати на ланцюг або вбити».

Трагедія «Літа Рока» не залишила живих і не мала свідків. Хімічний аналіз повітря й зібрані уламки дозволили командуванню VII флоту дійти висновку, що трагедія спричинилася «атомним снарядом невизначеного походження». Та, незважаючи на обережність цих висновків, провина китайських керівників не викликала ніякого сумніву в настроях коментаторів. Більшість з них відзначала, що за своїм «несподіваним нападом» і «підступною агресією» Китай поставив себе поза цивілізованими націями. Він перший порушив «рівновагу страху». Єдиний засіб для її відновлення полягає в тому, щоб покарати агресора негайно. Поміркованіші закликали зруйнувати «китайські атомні заводи», а інші — «життєві центри червоного Китаю». Говорили «життєві центри», а не «міста», бо слово «місто» надто вже конкретне, воно нагадує про мільйони міських мешканців.

Вимоги санкцій у пресі ґрунтувалися на підвалинах права й моралі. Однак приватні розмови були зовсім інші. Якийсь невиразний зміст вкладався в прізвиська, що давалися супротивникові. Слово «китаєць» вживалося рідко: надавали перевагу словам «китайози», «жовтопузі», «макаки», «Чарлі» або з більшою ввічливістю, проте не з меншою ворожістю — «азіати». Слухаючи те, про що говорили на вулиці, в барах, на роботі, можна було зрозуміти так, ніби для співрозмовників існування сімсот мільйонів китайців трималося на трьох головних гріхах: вони жовті, малі й комуністи. Через ці гріхи всі якості китайців були порочні. Їхній розум полягав у хитрості, терпіння — в несамовитості, ощадливість — у скупості, винахідливість — у чортвинні. По суті, бог створив світ для великих білих людей, водночас тільки для їхніх послуг надав знання й силу. Правда, ці жовті мавпочки копіюють західну науку, але їм бракує творчих здібностей. До того ж вони неприємно вражають своєю чисельністю. Надто швидко розмножуються. Вони кишать, як мурашки. Тваринні метафори багатшали: від собаки переходили до макаки, а від макаки до мурашок. Останній образ вважався найвлучнішим, бо він викликав в уяві мисливський чобіт, що гнівно роздавлює мурашник.

Як загартовані в політиці професіонали, більшість конгресменів раніше від усіх зрозуміли зміст нестримної хвилі гніву, що поставила дибом Сполучені Штати. Вони швидко й лукаво зайняли свою патріотичну позицію. Сенатор

Бертон Мерфі, що досі вважався серед «голубів» найрішучішим і зо два дні тому давав ще інтерв'ю, в якому оплакував нескінченну в'єтнамську війну, дізнався про катастрофу «Літл Рока» о сімнадцятій годині, коли у свого заправника брав бензин. Він стрімголов повернувся додому й зателефонував до Білого дому, щоб запевнити президента Олберта Монро Сміта в своїй беззастережній підтримці.

Наступними днями в конгресі останнє каре «голубів», якому недавні вибори обламали роги, розсипалося остаточно. Дві третини з них врешті перейшли до табору «яструбів». Зробили вони це з радістю, яка довела, наскільки вони були щасливі, що трапився бездоганний патріотичний привід, аби цілком свідомо переглянути свої погляди, які завдавали їм одних неприємностей. Остання третина замовкла. Вона не була впевнена, що Китай завинив у справі «Літл Рока», і не наважувалася це сказати. Але й не погоджувалася «бігти за зграєю мисливських собак і полювати з ними».

Якщо сенатор Бертон Мерфі здивував політичні кола своїм негайним перевтіленням, то зайняття нової позиції багатьма іншими, що спішно відбувалося після катастрофи «Літл Рока», нікого особливо не дивувало. Проте ці події привертали до себе увагу, бо їхні герої були надто відомі.

Колишній кандидат на пост президента актор Джим Крунер мав 5 січня о дев'ятнадцятій годині тридцять хвилин виступати по телебаченню з промовою про майбутнє американських жінок. Він оголосив, що через серйозне становище, яке склалося, відмовляється виступати на цю тему, однак усе ж таки бажає звернутися з кількома словами до нації. Коли він виступав, його обличчя показували на весь екран. Погляд серйозний і рішучий, посивілі скроні, обличчя зоране мужніми зморшками досвідченої людини, він мав скромний і заклопотаний вигляд, що примушувало битися серця в сотні мільйонів американок. Крунер висловлювався без зайвих красивостей, що так личило його зовнішності й що на початку передвиборчої кампанії виробив для нього його «мозковий трест». Говорив незвично повільно й навіть із зусиллям, мовби рішуче переборював почуття, яке ледве вгамовував у собі. «Я не знаю, що скаже вам президент завтра,— заявив він.— І, зрозуміло, сьогодні ввечері я не скажу нічого такого, що могло б поставити його в скрутне становище. Знаю добре, що робив би я, будши на його місці, проте він перебуває за кермом і йому

й керувати автомобілем. Я не з тих людей, що сидять на задньому сидінні й звідти подають поради. Це тільки може йому заважати. Обов'язок кожного американця,— провадив він далі поважно,— мій і ваш, згуртуватися перед лицем агресії й довіритися мудрості й енергійності уряду Сполучених Штатів».

Кардинал Мінітмен повинен був того ж дня о двадцять другій годині виголосити казання по радіо «Про євангельський дух у новій історії». Прелат являв собою єдиний випадок у історії своєї країни: він, хоча й ніде не воював, одержав найвищу військову нагороду Сполучених Штатів. Можливо, командування збройних сил вважало, що він сам вартий цілої дивізії. Кілька років тому під час подорожі до Південного В'єтнаму прелат силкувався оживити віру в солдатах, закликаючи їх до «остаточної перемоги над в'єтнамцями». Командування віддячило прелатові за таку відвертість, бо в своїх публічних заявах, особливо на кожному етапі ескалації, Джонсон, Макнамара й Дін Раск говорили тільки про мир. Звісно, генерали розуміли необхідність дипломатії, однак, з іншого боку, вся ця говорильня про «переговори» й нескінченні обіцянки залишити В'єтнам після досягнення миру недобре впливали на «джи-ай».

Трагедія «Літл Рока» приголомшила кардинала, однак він одразу зметиковав, що ця подія заднім числом виправдує «тверду лінію», якої він завжди дотримувався в ставленні до атеїстичного комунізму. З властивою йому гарячковістю прелат змінив тему свого казання й у останню хвилину вибрав собі для тлумачення тексти 13, 24 і 25 стихів із 19 глави «Буття». «В ці жалобні дні,— сказав він,— коли підступні вбивці встромили кинджал у спину американській нації, християнам нашої країни слід, як ніколи, вважати себе Христовими посланцями й черпати з святого письма натхнення для своїх діянь». Він послався на вищезгадані стихи «Буття» й могутнім голосом прочитав їх: «...бо великий зойк на жителів його до Господа (прелат з гнівом наголосив на словах «на жителів його»)... І пролив Господь на Содом і Гоморру дощем сірку і вогонь, і зруйнував міста сії, всю місцевість сію, і всіх мешканців сих міст, і всі виростання землі».

Зовсім коротко й, не вдаючись до євангелія, генерал Джордж С. Керрі заявив того ж вечора газеті «Вашінгтон пост»: «Після цього залишається тільки їх знекровити».

Пол Омеїр Парсон, якого приятелі називали ПОП, а недруги — «Бєббіт з Півдня», не заплутувався в нюансах. Він виклав безладно свої думки одному журналістові з Атланти. «Треба було бути великим дурнем,— говорив він образною мовою, що зробила йому популярність у південних штатах,— щоб не передбачити цієї події. Не можна сказати, що я не попереджав державний департамент. Уже багато років я запитую в нього: доки ви ще терпїтимете зухвальство Касгро? Хвастощі Насера? Агресію Чарлі¹ в Азії? А зневагу червоного Китаю? Правду кажучи, коли відкинути геть базікання про більш чи менш мирне співіснування, Америка занадто терпляча. Однак вона б мала вже притомитися від того, що підставляє щоку й у відплату одержує копняки під зад за ті долари, які вона розкидає по всьому світу для слаборозвинутих країн. Дідька лисого цим слаборозвинутих! Усі вони лише й мріють про те, щоб при першій нагоді випустити з нас тельбухи. Доказ цьому — «Літл Рок». Що ж, хай це нам буде уроком. Якщо ми не знищимо Китай тепер, то пізніше він знищить нас. Зрозумійте мене правильно: я не маю нічого проти китайців як народу. Якщо вони забажають приїздити до нас, відкрити тут свої пральні й прати мою брудну білизну, я згоден. Але я не згоден, щоб дозволяти цим макакам вештатися по Азії з водневими бомбами. Повторюю, треба вибирати. Наш світ жорстокий. Виживе лише той, хто сильніше вдарить. Отже, слухний момент; треба звести рахунки з Китаєм. Щодо мене, то я не є кровожерливою людиною, але я не засну спокійно доти, доки наші ракети не перетворять комуністичний Китай на велетенський паркінг».

Як і оголосили напередодні, 6 січня о тринадцятій годині з короткою промовою виступив по телебаченню президент Сміт. Хоча його виступ був викладений вишуканою мовою й скомпонований з найшляхетніших понять, його невиразні висновки взагалі мало відрізнялися од висновків, що їх зробив ПОП. Правда, ПОП і не натякнув на бога, а Олберт Монро Сміт скрупульозно зважив на велику традицію Білого дому: він залучив на свій бік бога, мораль і воїнство господне до захисту Штатів. До нього в часи кризи жоден президент не нехтував цим і, до речі, не без підстав, бо щоразу бог дозволяв себе завербувати й сумлінно служив:

---

¹ Так образливо американські солдафони називають в'єтнамців (Прим. перекладача).

справді, ніхто ніколи не загарбував і не бомбардував північноамериканську територію, ніколи Сполучені Штати з часу свого виникнення не програли жодної війни, що їх вони вели.

Кожному, хто спостерігав за черговою появою Олберта Монро Сміта на телеекрані, ставало ясным, чому він здобув у юрби більше прихильності, ніж Джим Крунер. Хоча він давно посідає різні відповідальні пости, Олберт Монро Сміт зберіг зовнішність, котра мала для його успіху таке саме значення, як і слава його предків: невимушеність, мускуляста шия спортсмена, відверта й чарівна усмішка надавали йому в сорок п'ять років вигляду студента. Водночас цей юнацький вигляд ніби відтінявся поважністю його пильних, глибоко запалих сірих очей. Відомий оглядач Малколм Манстер мовив про нового президента, що «той знайшов спосіб поєднати два види сексуальної привабливості: молодості й зрілості».

Втупившись серйозними очима в телеглядачів, президент вимовляв слова зовсім без жестів, спокійним, приглушеним і навіть солодкуватим голосом, що надало його промові чогось проповідницького. «Америка,— сказав він,— завжди була глибоко мирною країною. Сьогодні вона залишається вірною своїй традиції й не намагається завоювати ніякої території в Азії, ніяких нових багатств, але вона готова з божою допомогою боронити свободу й демократію всюди, де загрожує комуністична агресія. Повторюю, наші збройні сили не шукають ніяких корисливих пожитків ні на морі, ні на суші. Навпаки, вони перебувають в Азії, щоб дозволити поневоленим народам невимушено вибрати для себе майбутнє. Саме в цьому наша місія й наша гордість. (Він зробив паузу, й погляд його спохмурнів). Ви знаєте, що 4 січня 1973 року,— цей день назавше залишиться ганебним,— Сполучені Штати стали об'єктом брутального й задалегідь задуманого нападу в Тонкінській затоці. Немає ніякого сумніву ні щодо природи снаряда, який підірвав американський крейсер «Літл Рок», ні щодо того, кому він належав. Навіть якщо ним скористалися руки в'єтнамців, його виготовили на китайських атомних заводах. Народний Китай несе повну відповідальність за те, що він перший вдався до тієї жакливої зброї й організував проти Сполучених Штатів агресію, котра якщо не за своїм обсягом, то принаймні за своєю підступністю, підлістю й жорстокістю, нагадує напад на Пірл-Харбор, вчинений 7 грудня

1941 року. Америка не зможе залишитися байдужою до образи, якої вона зазнала. Звичайно, ми перші плескали б у долоні, якби комуністичний Китай зосередив велетенську енергію для поліпшення умов життя свого населення. Але ми змушені втрутитися, бо він для своїх підливних цілей не вагається вдаватися до жахливої зброї. Якщо Америка терпітиме і негайно не дасть відсічі мерзевній агресії, то незабаром усі проблеми між різними країнами світу розв'язуватимуться за допомогою сили. Тоді ми станемо свідками шантажування великими країнами, що володіють атомною зброєю, малих країн, у яких її не мають. Уряд Сполучених Штатів, усвідомлюючи свою відповідальність за долю американського континенту й вільного світу, сьогодні поставив вимогу перед народним Китаєм — під міжнародним контролем демонтувати його атомні заводи. Йому відведено тиждень для розмірковування. Коли мине цей тиждень і ми отримаємо негативну відповідь або ж взагалі її не отримаємо, Сполучені Штати вживуть усіх необхідних заходів, щоб гарантувати свою безпеку».

* * *

Після виступу президента цілий тиждень Сполучені Штати перебували в якомусь дивному становищі. Це не спалахнула війна, але вже й миру не було. Взагалі люди відчували чималі труднощі, вибиваючись із звичної колії буднів і духовно готуючись до великої події, що наближалася. Чоловіки в розмовах вдавалися до спортивних термінів. Наприклад, агресію в Тонкінській затоці описували футбольними термінами. Китай забив гола зненацька й обхитривши. Однак він не втримає рахунок й, коли Сполучені Штати підуть у наступ, відразу ж зрозуміє: йому не минути поразки.

Одночасно спалахнуло прагнення самопожертви — одна з головних рис американського характеру, — але оскільки не було слушної нагоди, воно марно зниділо. Тисячі людей телефонували до Білого дому — чи то пропонували свої послуги, чи то давали властям поради з глобальної стратегії. Студентки Вассарського жіночого університету, в якому вчилися, за словами американського комуніста Мак Грегора, «найбагатші, найелегантніші й, коли не найвродливіші, то принаймні найчистіше вміті дівчата в Сполучених Штатах», — зійшлися на збори, щоб «обговорити стано-

вище». Після двогодинного диспуту вони ухвалили резолюцію, в якій висловили готовність віддати батьківщині всі переваги своєї «спеціальної освіти». Що насправді вони мали на увазі, так ніхто й не довідався, бо власті не підтримали їхню благородну пропозицію.

О пів на одинадцятую того вечора, коли Олберт Монро Сміт виступив по телебаченню, один поліцай заарештував і привів до поліцейської дільниці матроса Джо Макклайда (американський військово-морський флот) і тридцятичотирирічну повію Саллі Шют, що п'яні билися на хіднику однієї вулиці Хобокана. Саллі заявляла, що вона привела Макклайда до своєї кімнати й сказала: «Матросику, після того, що ці падлюки вчинили з «Літл Роком», я тебе втішу й не візьму ні цента». Але Макклайд за півгодини кинув її, прихопивши з собою срібну пудреницю з наміром подарувати своїй сестрі на день народження. Саллі наздогнала його на вулиці. Двадцятирічний Джо Макклайд, що був родом з Сан-Анджело (Техас), заявив судді: «Я став її лупцювати після того, як вона заволола: «Йди, хай і тебе підірвуть китайці». Суддя наклав штраф і виніс догану Макклайдові, але виправдав Саллі Шют. Як би низько вона не опускалася в житті, зауважив суддя, проте анітрохи не втратила патріотичних почуттів, про що свідчить її наївне побажання матросові Макклайдові.

Зовсім в інших колах, але також керуючись прагненням, хоча трохи інакшого спрямування, самопожертви, тридцятишестирічна самотня Мері Уайт, редакційна секретарка, вступила до пуританської секти в Індіанapolisі, що прибрала собі назву «Маріїні сини». Коли Мері прийшла з запізненням на десять хвилин на збори, що мали відбутися в понеділок, 5 січня, о дев'ятій годині вечора, члени секти палко сперечалися: йшлося про те, чи треба у відповідь на знищення атомним вибухом американського крейсера «Літл Рок» кинути атомну бомбу на Пекін. Диспут був запеклий і навіть гнівний. І Мері трохи здивувалася, вона не розуміла, яким чином рішення «Маріїних синів» з Індіанapolisа (штат Індіана) могло вплинути на Білий дім. Врешті-решт, вони проголосували й дванадцятьма голосами проти дев'яти відкинули резолюцію про бомбардування Пекіна. Того ж вечора через місцеві газети сектанти пояснили, що мораль забороняє нищити три мільйони пекінських китайців, щоб помстити за смерть двохсот американських моряків. Вони закінчували такими словами: «Що ж, ми народ з високими

ідеалами». Хоча суперечка видалася Мері Уайт трохи фальшивою, вона була вельми задоволена таким висновком.

Літні люди, які покуштували лиха під час другої світової війни, глибше розуміли становище, що склалося. П'ятдесятдвохрічний Ернст Розенблюм, німецький єврей, що 1939 року емігрував до Сполучених Штатів і працював кравцем у Лексінгтоні (штат Кентуккі), слухав виступ президента по телебаченню з якимсь невиразним почуттям. Хоча він не мав визначеної думки про В'єтнам, однак віднедавна став думати, що слід би «з усім цим покінчити». Коли Розенблюм довідався про катастрофу «Літл Рока», дуже обурився й промовив до дружини: «Сподіваюся, що президент діятиме рішуче». А тепер, коли президент став діяти рішуче, Розенблюма поїняло якесь дивне почуття полегшення, гордості й страху. Його дружина Герда згорнулася в клубок біля нього на канапі, підігнувши під себе ноги, обличчя її було лагідне й знесилене. Вона скидалася на велику кішку, що дрімала біля каміна. Після виступу президента вона звела очі на свого чоловіка й тақ здивувалася, що він аж зблід. Ернст теж глипнув на неї, очі в нього порожевіли, й він стиха промовив роздратованим тоном: «І ось знову ми в багні».

* * *

Редакційна стаття, що з'явилася в «Известиях» у вівторок, 6 січня, була першим офіційним відгуком Радянського Союзу на промову президента Олберта Монро Сміта. Передусім автор зауважив, що матеріальні збитки й людські втрати, які сталися внаслідок загибелі «Літл Рока», не йдуть ні в яке порівняння з катастрофою в Пірл-Харборі, до чого вдається президент Сміт. У Пірл-Харборі американський флот стояв закотвиченим, в Тихому океані панував спокій, тоді як VII флот ось уже багато років вдається у Тонкінській затоці до нескінченних агресивних дій, спрямованих проти Північного В'єтнаму, нехтуючи міжнародним правом, без оголошення війни день і ніч бомбардує його територію. До речі, не доведено й те, що «Літл Рок» підірвали китайці чи в'єтнамці, адже ніхто з екіпажу не врятувався й не залишилося жодного уламка корабля, щоб зробити аналіз. Таким чином, можна подумати, що атомний снаряд, який знищив «Літл Рок», перебував на

цьому ж кораблі й вибухнув внаслідок допущеної якоїсь помилки.

Насправді, з жалем констатували «Известия», складеться враження, що державний департамент хоче використати справу з «Літл Роком» як привід до війни. Радянський уряд, додавали «Известия», застеріг США, які серйозні наслідки матиме для загального миру атомна агресія. Мілітаристські кола Вашингтона, закінчував автор статті, не можуть сподіватися, що ми сидітимемо склавши руки, коли американські ракети спустошуватимуть міста й заводи країни, яка межує з СРСР.

Експерти з державного департаменту вже давно сперечалися про те, як поведеться СРСР у тому випадку, коли США вступлять у конфлікт з Китаєм. І стаття в «Известиях» лише підсилила обидві концепції, що виникли. Одні робили з неї висновок, що рано чи пізно СРСР кине в конфлікт усю міць своєї зброї. Інші побачили в ній підтвердження своєї думки про те, що Росія, незважаючи на її рішучий тон, не піде далі словесних протестів або ж подаватиме матеріальну допомогу Китаєві, якщо війна затягнеться. А це припущення зовсім відпадало: Пентагон заздалегідь повідомив, що йому треба буде лише дві години, щоб стерти Китай з лиця землі.

Того ж дня, коли в «Известиях» була опублікована ця стаття, агентство «Сінхуа» опублікувало найдовше й найдраматичніше в своїй історії комюніке.

Воно почало з категоричного спростування «брехливої фабрикації імперіалістичних бандитів янкі». Народний Китай зовсім непричетний до знищення американського крейсера «Літл Рок». Він не передавав ніякої атомної зброї Північному В'єтнамові й сам не застосовував її. Він залишається вірний заяві, якою супроводжувався кожен його випробувальний вибух: «Китай ніколи перший не застосує атомну бомбу, але якщо на нього нападуть, він відповість ударом на удар». Знищення «Літл Рока» — не інше, як «підла злочинна провокація», затіяна навмисне самими ж американцями, щоб поставити Китаю «образливий ультиматум», який китайський уряд рішуче відкидає. До того ж «пірати-янкі» обрали для втілення свого «диявольського задуму» в Тонкінській затоці такі метеорологічні умови, за яких радіоактивний порох, замість випасти на їхній флот, неодмінно мусив випасти на китайську територію

Що насправді й сталося. За годину після вибуху на американському крейсері «Літл Рок» протягом сорока п'яти хвилин над китайським містом Пак-Хуа сіялася радіоактивна біла пилюка. Майже всі п'ятдесят тисяч мешканців Пак-Хуа нині серйозно заражені, а також отруєні водою, що постачають місто питтєвою водою й околишні поля та городи. Китайський уряд надав літак у розпорядження іноземних журналістів, акредитованих у Пекіні, які забажають відвідати місто й переконатися в цьому на місці. Не народний Китай, закінчувало агентство «Сінхуа», має демонтувати свої атомні заводи, а Сполучені Штати, які після мерзенного бомбардування 1945 року азіатських міст Хіросіма та Нагасаки тільки-но вчинили третій злочин проти Азії, чим прирекли п'ятдесят тисяч мешканців Пак-Хуа на болісну смерть.

Треба віддати належне американській демократії, що навіть напередодні світової війни свобода друку зберігалася без будь-яких перешкод на всій території Сполучених Штатів. Американський репортер Джеймс Бедфорд, що побував у вівторок у Пак-Хуа, увечері передав телефоном до «Нью-Йорк таймс» велику статтю. Її надрукували наступного ж дня. В ній підтверджувалося зараження китайського міста. У супроводі лікарів і перекладачів, одягнувшись у захисний костюм, Бедфорд побував у різних кварталах міста й розпитав багатьох мешканців. Вони бачили ополудні 4 січня, як спалахнуло сліпуче світло в небі в південному напрямку. Цей спалах, на який неможливо було дивитися, бо він навіть сонце затьмарив, тривав зо три хвилини. За годину небо, що досі було зовсім чисте, раптом захмарилося, й дрібненький білий порошок випав дощем на місто. Він так скидався на цукор, що багато дітей кинулися збирати і куштувати його. Діти пообпікалися, віднині їх приречено на смерть, бо їхні шлунки перестали приймати їжу. До якоїсь міри заразилися й мешканці: одним цей порошок припав на обличчя, руки й ноги, а інші напилися води, що подається з радіоактивних водоймищ.

Джеймс Бедфорд мав змогу бачитися й розмовляти з хворими. У багатьох з них ті частини тіла, на які впав жахливий білий дощ, почорніли, цілими пасмами в них випадало волосся, а з маленьких ранок невинно точилася кров. Аналізи крові не тишили. У деяких випадках у кубічному міліметрі крові знаходили тільки тридцять білокрівців замість семи тисяч і шістсот тромбоцитів замість двох-

сот тисяч. Діагноз зрозумілий: кістковий мозок цих пацієнтів утратив властивість виробляти білокрівці. Прогноз був не менш песимістичний: позаяк хворих виявилось дуже багато, то можна було зробити пересадку здорового кісткового мозку лише небагатьом людям; переважна більшість хворих залишалася приреченою на муки, які могли тривати цілі тижні, місяці або й роки.

Бедфордова стаття вразила ще й тим, що вона була написана без гучних фраз і не претендувала на сенсаційність. Хоча вона одержала чималий відгук за рубежем, однак ніякого впливу не зробила на громадську думку в США. За тиждень після її появи черговий опит інституту Геллапа показав, що кількість осіб, які вірили, що Китай винен у знищенні «Літл Рока», зростає із сімдесяти двох відсотків до сімдесяти восьми. Щодо прихильників негайної атомної відплати, то їх число водночас зросло на десять відсотків. Коментуючи згадані цифри, югославський філософ Марко Лєпович писав: «Газети, плакати, радіо, телебачення — це така сила войовничої пропаганди, яка цілком приглушує півдесятка пацифістичних статей, не залишаючи від них жодного сліду. Свобода друку зберігається, однак вона лишається недійовою. В країні, де всі засоби інформації належать грошам, кволий голос правди швидко глушиться могутнім хором брехні й облудності».

За кордоном, навпаки, стаття Джеймса Бедфорда підсилювала скептицизм щодо вини Китаю. Велика японська газета «Асахі», вельми обережно жонглюючи між американською та китайською версіями (цей нейтралітет розгнівав американських дипломатів у Токію, бо він, по суті, поставив під сумнів офіційну концепцію їхньої країни), оплакувала гіркими сльозами радіоактивне зараження азіатського міста й висловилася за негайне скликання конференції країн Атомного Клубу.

Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй скаржився, що не може скликати Раду Безпеки для обговорення цієї справи, бо народний Китай не представлений в ООН, він не зможе навіть боронитися. Але він підтримав ідею широкого обміну думками між великими державами; а за кілька годин таку ж думку висловив і папа римський.

О другій половині дня 8 січня державний департамент категоричним тоном заявив, що ніякої атомної зброї не було на борту «Літл Рока» або ж будь-якого іншого корабля з VII флоту. Отже, нещасний випадок був неможливий.

До речі, державний департамент повторив без будь-яких змін свої звинувачення проти Китаю й нагадав, що ультиматум Сполучених Штатів комуністичному Китаю закінчується ополудні в понеділок, 13 січня. Той факт, що в комюніке з'явилось слово «ультиматум», занепокоїв усі міністерства, бо це слово не виголошував президент Олберт Монро Сміт у промові по телебаченню 5 січня.

Різке вашінгтонське комюніке тільки збільшило сумнів, що обурював світову громадськість. Французька газета «Монд» у номері від 10 січня пролила яскраве світло на речі, що, либонь, таки вразило 6 американців, коли б вони надавали значення інформації або ж громадській думці, яку висловлювала європейська преса. Проте газети США цитували тільки американські часописи або, в крайньому разі, британські.

Стаття, видрукувана в «Монді», серйозно ґрунтувалася на одному історичному прецеденті. Вона була написана майстерно, в урівноваженому стилі, який збуджував у читачів приємне почуття особистої зверхності. Передусім вона цілком доречно нагадала, що не вперше в історії Сполучених Штатів зникнення американського військового корабля спонукало Білий дім ставити ультиматум: 15 лютого 1898 року американський броненосець «Мейн», закотвичений у гавайському порту, вибухнув і потопився разом з усім екіпажем. Уряд Сполучених Штатів негайно звинуватив Іспанію, будімо вона вчинила цей злочин, відкинув геть її безнадійні заперечення, оголосивши їй війну, захопив Кубу. Принаймні можна сказати, що Іспанія анітрохи не була зацікавлена в цьому злочині. Багато років вона вела тяжку війну проти кубинських повстанців, цілком розорилася, перебувала на грані поразки й найбільше боялася втручання американців.

Вибух на «Мейні», як і знищення «Літл Рока», писала далі «Монд», у історії, без сумніву, залишаться таємницею, яку ніколи не розгадати. Адже цілком очевидно, що жодна з двох існуючих версій нинішніх подій не має анітрохи здорового глузду. Справді ж, хіба можна припустити, що уряд Сполучених Штатів задумав злочинний план — пожертвувати своїм кораблем, своїми ж моряками — задля того, щоб створити привід для війни з Китаєм? Однак, з іншого боку, хто повірить, що Китай, відмовившись від обережності, якої він дотримувався досі в стосунках із США, раптом вдався б до такої безглуздої провокації, потопивши

застарілий американський крейсер, що нітрохи не зменшить наступальну міць VII флоту? Подібний захід міг бути доцільним у тому випадку, якби він був спрямований проти таких важливих об'єктів, як атомний авіаносець «Ентерпрайз» або крейсер з установками для запуску ракет «Лонг-Біч». З точки зору стратегії, цей захід мав би глузд лише в тому разі, коли б він став початком загального наступу китайських сухопутних військ на американські позиції в Кореї та Південному В'єтнамі. Нарешті, чи можна уявити бодай на мить, що Китай обрав би для підриву американського крейсера «Літл Рок» такий час, коли вітер, що вже цілу добу дув на північ, мав би неминуче принести атомні опади на його територію, а не на VII флот?

* * *

За кілька годин після другого вашінгтонського комюніке світ з жахом довідався, що Стокгольм став театром серйозної паніки, яку викликало навчання з цивільної оборони. Незважаючи на свій нейтралітет, ні на щасливі обставини, що зберегли їй протягом ста п'ятдесяти років мир у світі, в якому так часто вибухали війни, Швеція з чудовою розсудливістю створила на своїй території цілу мережу протиатомних сховищ. Тут усе передбачено. Наприклад, у Стокгольмі, коли б спалахнула війна, одна частина населення мусила на автомобілях полишити місто й якнайшвидше дістатися до сільської місцевості. Інша частина мусить бігти до підземелля, в яке повітря подається далеко з-за міста. Ще двадцять років тому його збудували в самісінькому центрі міста, витративши на нього чималі кошти. Уряди, що змінювали один одного, всі ці роки дуже ретельно дбали про нього, турбувалися про те, щоб люди, особливо діти, звикли коротати там довгі години в праці або розвагах. Ці сховища, як диво кмітливого передбачення, що кидає виклик загадковому майбутньому, мали врятувати життя під час третьої світової війни восьми мільйонам шведів, навіть коли б триста мільйонів чоловіків загинуло в сплюндрованій Європі.

Що ж скоїлося в Стокгольмі ввечері 8 січня? Під час чергового навчання з цивільної оборони о 20 годині 30 хвилин було наказано негайно йти до сховищ, тобто за п'ять хвилин після того, як шведське радіо й телебачення передали вашінгтонське комюніке, в якому фігурувало слово

«ультиматум». Чи то наказ видався справжньою повітряною тривоگوю, чи тому, що його передали відразу ж після тривожного вашінгтонського комюніке, його сприйняли як початок війни. Так чи інакше, замість того, щоб спокійно підкоритися вказівкам властей, найдисциплінованіший у світі народ раптом став жертвою несамовитого божевілья. То була невиразна, незрозуміла обстановка, коли юрма людей, не відаючи, що сталося, але ще більше бентежачись через цю необізнаність, спостерігає за поведінкою інших людей, уявляє собі найгірше, наслідує їх, і, таким чином, безумство передається від одного гурту до іншого, щораз стаючи ще більш невгамовним.

Як на лихо, коли численні приватні автомобілі, підкоряючись вказівкам, полишали місто, над ним пролетіли шведські реактивні літаки. Пролунали вихлопи, й кільком шоферам здалося, що їхні авто, рухаючись повільно в загальному потоці, стали доброю мішенню для бомбардування. Втративши здоровий глузд, вони кинули автомобілі й почали бігти навмання вулицями, волаючи, що падають бомби. Створився хаотичний затор у вуличному русі, паніка передалася й на інших водіїв. Тоді тисячі людей, здебільшого чоловіки, хлинули до великого стокгольмського протиатомного сховища, куди вже набилосся двадцять тисяч осіб, яких воно могло вмістити. Жахливі сцени розігралися тут — топтали жінок, у тісняві гинули діти. Кілька поліцаїв намагалися чомусь зарадити, та їх спіткала лиха доля, одного з них лінчували. Інші, щоб врятуватися, мусили вдатися до зброї. Тоді дали сигнал про закінчення тривоги, але нічого не змінилось. Спокій запанував тільки на світанку, залишивши в серцях шведів глибоке почуття ляку і сорому. Ця безглузда паніка вкоротила сто двадцяти шістьом громадянам життя й дев'ятсот тридцять двох скалічила. За прикрою іронією історії, ці нетяги стали першими жертвами війни, яка ще не спалахнула.

Паніка, що виникла 8 січня у Стокгольмі, справила певне враження на світ, особливо на Сполучені Штати, де громадськість, приспана почуттям великої зверхності, раптом прокинулася, збагнула всю небезпеку. Якщо все давно було приготовлене для спустошливого удару по ворогові, то мережа протиракетної оборони, організована Сполученими Штатами, коли Китай провів випробування першої водневої бомби, навряд чи могла когось заспокоїти. Скільки б коштів не витрачали на цю огорожу, проте вона, за

словами експертів, лишалася «тонкою». Вона не могла зупинити всі ворожі ракети. Часопис «Вашінгтон пост» нагадав про експеримент з підводним човном «Наутілус», який під час однієї звичайної операції, що проводилася в Атлантичному океані, наблизився до Бостона на кілька миль, і жоден сонар його не помітив. Човен спритно пройшов на глибині тридцяти метрів услід за вантажним судном, гвинти якого заглушили гул його турбін. Висновок був очевидний: китайські підводні човни можуть зробити те, що й американський «Наутілус», і кількома безпосередніми ударами зруйнувати багато міст.

Не треба себе обдурювати: в разі війни американський уряд і військові штаби зможуть сховатися під багатометровою товщею граніту, бетону й сталі, в грандіозному метрополітені. А скільки сховищ споруджено для американського народу? Жодного. Тільки заможні люди збудували собі в садках або на ранчо родинні протиатомні сховища. А основна маса вбогих людей, що не мають ні землі, ні коштів, приречена на смерть. Раптом американці з жахом відкрили для себе те, що знали вже давно: сила долара необмежена. Усе купується, навіть життя.

Злива листів, телеграм і несамовитих телефонних дзвінків захлинула Білий дім. «Якщо спалахне третя світова війна,— з прикрістю писав оглядач Малком Манстер,— людина перебуватиме в більшій безпеці на підводному човні під п'ятиметровою крижиною в Арктиці, ніж у ліжку свого будиночка на околиці міста».

Починаючи з 4 січня, ще задовго до того, як поширилися поголоски про стокгольмську паніку, на всій території Сполучених Штатів спалахнула епідемія безпрецедентних самогубств. Тільки 5 січня кількість самогубств зросла на сімдесят п'ять відсотків порівняно з 5 січнем минулого року. 6 січня вона не змінилася, але 7—8 зростала такими тривожними пропорціями, що власті звернулися з проханням до газет не повідомляти про це на своїх сторінках, аби уникнути поганого впливу. В основному газети виконували це прохання, та все ж таки кількість самогубств продовжувала стрімко зростати 9, 10, 11, 12 січня, і тільки за тиждень вона трималася на одному рівні, а відтак почала зменшуватися. «Історик,— писав професор Марко Льєпович,— колись запитуватиме себе, з якого дива стільки освічених, щасливих і ситих американців від остраху втратити життя накладають на себе руки, тоді як сотні мільйонів людей

у слаборозвинених країнах постійно терплять жахливі злигодні, недоїдають, але їм і на гадку не спадає стратити себе».

Водночас злочинність, зокрема навмисні вбивства й зґвалтування, досягла рекордних показників у історії Сполучених Штатів. Здебільшого правопорушення чинили люди, які раніше не належали до злочинців. Вони залишали за собою сліди, а інколи самі сідали під арешт і охоче зізнавалися в усьому. Дехто з них пояснював, що він відчув «непереборне бажання» вбивати, й вибирав свою жертву, по суті, навмання. Можливо, найяскравіше світло пролив на мотивування цих злочинів двадцятидвохрічний холостяк Рой Крейтон, що працював продавцем і був чесною людиною. Від понеділка, 6 січня, до четверга, 9 січня, Крейтон, якого вважали статечним і працьовитим молодиком, зґвалтував у наймерзенніший спосіб кількох малолітніх дівчаток віком від дванадцяти до чотирнадцяти років.

Коли його заарештували, він відверто визнав свою провину. Спокійно докинув, що завжди «прагнув чинити подібне» й вирішив «удовольнити своє бажання», коли зрозумів, що незабаром спалахне атомна війна й «всі зазнають однакових знегод, опинившись в одній ямі».

Страх наростає щодня, й гнів, підсилений страхом, іноді прикривався патріотичною машкарою. Починали нишком гомонити про «п'яту колону» й про роль, яку можуть зіграти китайці, що жили в Америці, з виду дружелюбні, але насправді таємно працювали на комуністів. У різних американських містах розграбовувалися китайські ресторани, а з їхніх працівників глумилися, грубо зневажали. У Вашингтоні одного аташе японського посольства, що купував сорочки в якійсь крамниці, назвали «жовтопузим». А оскільки він намагався пояснити юрбі, що він японець, а не китаєць, з нього ще більше стали глумитися й ледь не линчували.

10 січня об одинадцятій годині вечора з півдесятка «тінеджерсів» вдерлися на автомобілі до Чайнатауна й, опустивши шибки в кабіні, почали стріляти навмання; вони застрелили чотирьох і поранили десяток осіб. Потім захопили двох молоденьких китаянок, що поверталися з кіно, завезли їх на один порожній склад нью-йоркського порту й тут, помордувавши та зґвалтувавши їх, кинули в крижану воду. Одна з них намагалася доплисти до берега, й вони

застрелили її з револьвера. Друга зуміла переховатися за рятівним човном, доки банда пішла геть.

Газети, радіостанції, телебачення скаженіли. В серйозних журналах підраховували мегатонни, що були потрібні для спустошення Китаю, а один спеціаліст доводив, що їх треба тридцять тисяч. «Ми їх маємо,— закінчував він,— і набагато більше». На вокзалах, поштових філіях, станціях метро й на велетенських панно, що стояли обабіч шосе, почали з'являтися великі плакати, на одному з них були викарбувані прості слова:

«ПАМ'ЯТАЙ «ЛІТЛ РОК»!

На іншому, продовгуватому плакаті, стояло вгорі «пам'ятай», внизу — «Літл Рок», а посередині намальовано море, вкрите уламками й трупами. Вода, освітлена дивним сірчанним світлом, здавалося, кипіла, а на передньому плані, обличчям до глядачів, з виколеними очима, чорним, обсмаженим лицем і роззявленим ротом, що ніби безнадійно благав допомоги, виплигував з води моряк, зіпершись напівобвугленою лівою рукою на літеру «і» з «Літл», а правницею — на «к» з слова «Рок». Його намалювали так рельєфно, що, здавалося, він вистрибував з плаката й вимагав помсти над його вбивцями.

* * *

Вночі з 8 на 9 січня двоє міністрів — закордонних справ і оборони — радилися в Білому домі з президентом Олбертом Монро Смітом до другої години. Коли вони пішли, президент довго сидів нерухомо в фотелі. Він почував себе спустошеним, виснаженим і бездіяльним. Насилу підвівся, згорбився, а ноги були важкі, наче налиті свинцем. Особливо він зморився, душевно занедужав. Сів у свій особистий ліфт, дістався до третього поверху, і йому трохи полегшало, коли в своїй кімнаті переозувся в пантофлі й скинув сіро-антрацитовий піджак та вдяг стару поношену куртку, залатану на ліктях шматками шкіри. Спати йому не хотілося. Він настільки виснажився, що не міг заснути. Прочинив двері до кімнати Вікі й якусь мить прислухався до запавної й теплої темряви. Щось дивне й зворушливе є в ледь чутному диханні людини — цієї складної машини, що працює без найменшого зриву, в цьому запозятливому безперервному русі, коли м'язи й нерви

самостійно діють навіть уві сні. Сміт тихенько причинив двері й, перетявши коридор, штовхнув двері кімнати Лоллі. Вона спала на бочечку, голівку її злегка освічувало голубе світло нічника, що в узголів'ї з червоного дерева ліжка, між білими мусліновими фіраночками. Хоча їй уже сповнилося дванадцять років, але вона боялася спати вночі без світла. Сміт подивився на неї. Повна щічка, всіяна веснянками, лежала на округлій ручці, лагідні вії опущені вниз, а верхня товста губа відкопилена вгору. Це надавало їй невинного вигляду; вона скидалася на дівчаток з картин Ренуара. Сміт похитав головою і трохи зніяковів, що дозволив собі зворушитися. Важкими кроками пішов уздовж коридора, дістався до овальної зали, засвітив люстру й опустився за письмовим столом у великий шкіряний зелений фотель. Він ніколи так не стомлювався, навіть під час своєї боротьби за президентське крісло, навіть під час передвиборної кампанії Кеннеді. Які хвилини вони провели разом! «З синцями під очима, серйозний і трохи хворобливий з виду, Джон важко падав навпроти мене в крісло пульманівського вагона, який возив його від міста до міста. «Та ну ж бо, Джоне, лягай відпочити», — мовив я йому. А він заперечливо хитав головою, показував рукою на столики, де лежали нотатки до промови, що її мав виголосити наступного дня, й декламував вірші Фроста:

Я маю дотримати слова
Й здолати чимало шляхів перед сном,
Й здолати чимало шляхів перед сном.

Очі його стомлені, усмішка сповнена мужності й доброти. Першого разу слова «перед сном» він вимовляв моторно, а другого — тихим, глибоким, сумовитим голосом. Що ж, ти спиш тепер, Джоне. Вони вбили тебе за три роки, майже день у день. Вони надто злякалися тебе й не могли подарувати тобі життя. Їм треба слухняних президентів, таких, як Чан Кай-ші, як Кі, як...»

Овальний салон був царством жовтої барви: дамаскський шовк на стінах, великий овальний килим, дві канапи, фотелі в стилі часів Людовика XVI, в усій цій мішурі позолоти картини Сезанна, що висіли на стінах, стираються, видвітають. Усе це було надто багатим, надто розкішним. Сміт дістав сигару, запалив і став походжати по кімнаті, килим глушив його кроки. Він подивився на годинника. «О цій порі тільки я не сплю, не повинна спати й моя

особиста охорона. Тридцять вісім поліцаїв стовбичать у всіх куточках будинку, в парку, біля огорожі. Який чудовий сюжет для літографічної картини. Президент США, оточений поліцією, коротає ніч у роздумах напередодні третьої світової війни,— в нього пересохло горло.— Президент! Всесилля президента! Майже диктаторська влада президента! Так, а цей безперервний, могутній, спритний, підступний тиск з усіх боків, щоб моє колесо потрапило в задалегідь прокладену колію! А ці держави в державі: Пентагон, державний департамент, фінансистські кола, пов'язані з генералами, всі поліції,— ФБР, ЦРУ, лоббісти, групи натискувачів! Президент-невільник, президент-інструмент, президент-заложник, Гуллівер серед ліліпутів! З виду найсильніший, насправді ж закутий у ланцюги — проста точка, де перетинається безліч різних сил. Моя промова, що я її виголосив 6 січня, була, зрештою, не найкраща, проте, в усякому разі, не найгірша, не така небезпечна. Мені не дали її більше зм'якшити. А за два дні ці негідники, що діють поза моєю спиною, навмисне вжили слово «ультиматум», щоб загострити обстановку. Я зв'язаний путами, мушу робити все, що їм заманеться. Варто тільки їм сфальсифікувати факти якоїсь проблеми, обдурити мене облудною інформацією, як це вони вчинили з Джоном у квітні 1961 року в тій кубинській справі. Ніколи не забуду, як впливові особи, оракули й спеціалісти з ЦРУ, Пентагону, державного департаменту товкмачили йому про безперечний успіх у, антикастрівській агресії: «План чудовий,— мовив Лемнітцер,— він мусить увінчатися успіхом». А Даллес: «Це буде набагато легше, ніж у Гватемалі». Біссаль: «Як тільки антикастрісти висадяться на берег, кубинський народ прийме їх у широкі обійми». Але то були інші обійми. На світанку 17 квітня кубинський народ на Плайя-Хірон зустрів їх пострілами з гвинтівок, танками, гарматами й менш як за три доби розгромив їх. Боже мій, невже вони й мені готують таке з «Літл Роком»?»

Сміт зупинився. Попіл на кінці його сигари зігнувся, він ступив крок уперед, обережно потягся рукою до попільнички, але попіл відірвався, впав і розсипався на килимі. Сміт здригнувся, завваживши за якусь мить, що в нього тремтить рука. Він випростався, не слід бачити погані ознаки в усьому. Сів у фотель і на хвилюк задрімав, бо праве коліно зовсім ослабилося, наче Сміт падав у безодню. Й він знову здригнувся.

«Коли є щось таке, яке президент не може перебудувати, над чим президент не годен запанувати, то це його власна політична поліція. По суті, вона керує ним, бо інформує його», — мислив Сміт.

Підвівся і став походжати по кімнаті. За якусь хвилику завважав, що він мимоволі щоразу дбайливо обминав попіл, розсипаний на килимі:

«Я переконаний, ЦРУ знало, що інтервенція на Плайя-Хірон приречена на поразку. Я впевнений, план полягав у тому, щоб поставити Джона перед таким серйозним фактом, перед такою нечуваною втратою престижу, аби він мусив дати дозвіл на висадку морських піхотинців на Кубу. І Джон ледь не дозволив. Такий крах на початку його перебування на посту президента. Він був дуже ображений, пригнаний, стривожений. Однак оволодів собою, сказав: «Ні!» Джон умів сказати «ні!». Ні війні проти Куби, ні війні проти Китаю, ні сегрегації. Вони й убили його тому, що він умів сказати «ні». «Подайте нам його в Даллас, а ми зробимо решту. В Далласі є в нас поліцаї, які пострілом з тридцяти метрів розріжуть вам навпіл сигару, є вбивці, є і вбивці вбивць, що самі з собою розплатяться, заразившись раком».

Сміт стис кулаки в кишенях і з прикрістю подумав:

«Я промовчав, але треба було робити вибір. Або я сказав би: доповідь ваших комісій — наймерзенніша підлість у історії Сполучених Штатів, і моя кар'єра на цьому скінчилася б, або ж промовчав би й одного дня знову підхопив би Джонів смолоскип».

Президент зупинився, збігла ціла мить, і знову з соромом він подумав: «Я промовчав». Наблизився до вікна, підняв важку порт'єру й притулився чолом до шибки. З-за дерева раптом з'явився якийсь чоловік і, задерши вгору голову, попростував уперед. Сміт заперечливо махнув рукою, й чоловік десь зник. Сміт затримав погляд на магнолії, яку посадили за велінням президента Джексона. Вона була велика й вузлувата, з-за неї визирали тендітні берези, голі й прямовисні, наче на малюнку Бюффе. Їх освітлювали прожектори безпеки, вони здавалися фантастичними декораціями для фільму. «Навесні треба буде звеліти, аби прибрали з гілок ультразвукові прилади, що відганяли птахів за часів Джонсона. Ми, Ліндоне Джонсоне, боронимося від птахів, аби вони не проникали до Білого

дому. Вони ображають нашу гідність, загиджуючи наші травнички».

Сміт дивився на похмурі силуети беріз, і його огортав великий смуток. Навіть крізь шибку доносився запах тухлої вогкості.

«А я, що я зробив тоді, коли він упав з простреленою головою, котра спливала кров'ю на сукню й панчохи Джеккі серед гніву й пліток, якими захлинався Даллас? У всякому разі він помер, і помститися за нього було неможливо. Звинувачувати без доказів, та й кого звинувачувати?»

За нашими здогадами, джентльмени,— й це найскромніший наш здогад,— тут підступна змова, де мовчанка відіграла важливішу роль, ніж слова: «Подайте нам його в Даллас, а ми зробимо решту». Може, навіть не було стільки слів, говорилося це не так відверто й недвозначно. «Наше славне місто Даллас чекає на нього. Від вас вимагається тільки краплина нерозсудливості, привезіть його до нас». Адже негідникам також треба не втрачати поваги в очах один одного. й у них у душі є таємний кодекс честі, що не дозволяє ненависті висловлювати себе відверто там, де можна обійтися недомовками та натяками.

«Коли я не змовчав би, мене видали б за божевільного. Запрацювала б велетенська машина. Мене політично розгромили б, стерли б у порошок, і нікому від цього не було б користі, навіть Джонові. Я втратив би всі шанси прийти на зміну Л. Б. Д. Але навіщо було ставати президентом? Тільки для того, щоб оголосити війну Китаєві? Хто підклав міну сповільненої дії під моє крісло? Так, звісно, наші оракули й експерти — люди категоричні. Вони завжди чемні й безпомилкові. Вони запевняють, що за дві години ми зруйнуємо всі китайські атомні заводи й ракетодроми. СРСР не стане втручатися. Китай не здатний чинити опір. І ми матимемо спокій на ціле століття. А коли це все брехня? Щодо Куби ЦРУ також спочатку запевняло, що авіації Кастро «майже немає», а відтак, що її «знищено» несподіваною наземною атакою в неділю вранці. Однак, коли почалося висадження на кубинський берег, «неіснуюча» й до того ж «знищена» авіація Кастро збила майже всі Б-26 і потопила половину кораблів, що пішли в наступ. А що, коли й сьогодні вони помиляються або обдурюють мене, коли тільки один атомний підводний човен зуміє просковзнути крізь нашу захисну мережу й менш як за хвилину зруйнує Нью-Йорк? Що з того, що ми маємо

в сто разів більше ракет, ніж Китай, коли тільки одна його ракета завдасть нам такого удару?»

Сміт загасив величну люстру, попрямував нескінченним коридором до своєї кімнати, де в узголів'ї його ліжка світився нічник. Скинув пантофлі, розв'язав краватку, вимкнув світло й, не роздягаючись, звалився на ліжко з колонами, на якому Джонсон щоразу пообіді спав по три години.

«Ніколи ще не було такого президента, який би стільки спав по полудні й завше мав такий сонливий вигляд,— вилаявся Сміт.— Мені просто бридко лежати на цьому ліжку».

Задрімав. Відтак раптом прокинувся від болю в шлунку.

«Боже мій, треба вибратися з честю з цього багна, довести, що то тільки мерзенна провокація, безглуздий жарт, від якого тхне чимсь нечистим і підозрілим — маленький жалюгідний самодіяльний Пірл-Харбор-недоносок. Усі союзники настроєні стримано, навіть і ті, що вдають себе такими вірними, коли йдеться про гроші. А Японія! Ввічлива усмішка, а очі такі незбагненні. Дуже прикро, пане посол, що завше мова йде про азіатські міста. Наше посольство в Токіо день і ніч перебуває в оточенні юрби, що вигукує: «Пак-Хуа!» Секретар ООН відверто неприязний до нас, папа римський не вгаває робити заяву за заявою, всі церкви проти нас. Обстановка для оголошення війни дуже несприятлива. Морально ми програли заздалегідь. І дарма вдаватися до дипломатичного маневру».

Сміт перекинувся, лежав горілиць у темряві, витягнувши ноги й розпростерши руки на ліжку. Почував себе безпорадним, спустошеним і знесиленим, наче їхав у якомусь шаленому поїзді, що мчав із запаморочливою швидкістю. Голова пішла обертом, йому примарилося, ніби він падає в безодню. Сміт вчепився пальцями в постіль і подумав: «Господи, я віддав би життя. Вислухай мене, господи, я віддав би життя...»

XII.

7 січня, наступного дня після виступу по телебаченню президента Олберта Монро Сміта, о сьомій годині, ще перед сніданком, Севілла вийшов з дому й попростував до невеличкої гавані, де на якорі стояли «Карібі» та більший

з його двох гумових човнів. На відстані приблизно шести метрів він уздрів — чи, може, йому здалося, що вздрів,— Дезі, яка гралася обіч гумового човна, й свистом покликав її. Але відповіді не дочекався. Дезі, замість підпливти до нього, як вона це завжди робила, й покласти голову на дошки, прохаючи ласки, відвернулася від нього, пірнула й зникла.

Севілла зійшов на понтон, що відділяв яхту від човна, але ні біля гумового човна, ні біля «Карібі» нічого не бачив. Знову свиснув, і за мить у воді коло «Карібі» завважив видовжене, гнучке, світлої барви тіло Дезі. Вона виставила з води голову й сміхотливо подивилася на Севілла.

— Це вперше ти мені не відповіла,— сказав Севілла дельфіною мовою свистів.

Дезі видала якийсь звук, схожий на кудкудакання.

— Бо то вперше була не я.

— Як не ти?

— Інший дельфін.

— Не плети дурниць,— сказав Севілла.

— Я не плету дурниць.

Іноді від Дезі не можна було нічого домогтися: то вона вдавала, що не розуміє його свистів, то її відповіді були зовсім нерозбірливі. Як вона відрізняється від розважливої Бі! Севілла відвернувся від неї й розгніваний пішов геть.

— Куди ти йдеш?— вигукнула йому вслід Дезі.

— Додому снідати.

— Порозмовляй зі мною!

Севілла не обертаючись сказав:

— Ти дурниці мелеш.

— Я не мелю дурниць. У гавані є інший дельфін.

— У гавані є дурна дельфінка, яку звати Дезі.

— Я не дурна. Поглянь.

Вона пірнула. Севілла стежив за нею, але корпус «Карібі» заважав йому бачити її, тому він повернувся на попереднє місце. Зійшовши на понтон, він виразно побачив, як дві округлі спини водночас з'явилися над водою й знову зникли. Приголомшений, закликав на місці. Він бачив дві спини. Цієї миті вони знову з'явилися, але трохи віддалік. Дезі і її гість кружляли по колу. Дезі плавала всередині кола й намагалась відштовхнути свого супутника ближче до понтона, однак, здається, без успіху. Севілла свиснув. Дезі сповільнила плавання, пірнула попід свого

партнера, трьома помахами хвоста наблизилась до понтона, винирнула, поклала голову на дошки й подивилася на Севілла.

— Що то за дельфін?— запитав Севілла.

— Він — мій!— урочисто відповіла Дезі.

І, відступивши назад, вона виплигнула з води й навмисне впала неподалік від Севілли, аби оббризкати його.

— Перестань, Дезі!

— Па, я дурна?

— Ні.

Вона знову підплигнула і оббризкала Севілла.

— Вгамуйся, Дезі! Отже, він твій,— провадив він, дивлячись на дельфіна.— Він чудовий.

Дезі щось промимрила.

— Коли ти його знайшла?

— Вчора увечері, в морі. Я плаваю і плаваю. Раптом переді мною з'являється дельфін, дельфін і дельфін. Вони зупиняються. Дивляться на мене й розмовляють.

— Про що розмовляють?

— Вони кажуть: «Хто це?» Великий самець підпливає і кружляє навколо мене. Я не кажу нічого, мені стає моторошно. Він дуже великий. І мовить: «Де твоя родина?» Відповідаю: «Я загубила свою родину. Я — з людьми». Великий самець відпливає й розмовляє з іншими. Вони розмовляють. Потім самці всі разом підпливають і оточують мене. Я злякалася. Саме в такий спосіб вони забивають акул. Наближаються до них і оточують їх. Але ватажок самців каже: «Добре. Ти повертаєшся до людей чи підеш з нами?» Я відповідаю: «Я повертаюся до людей, але я граюся з вами». Ватажок каже: «Добре, грайся». Наближаються самиці, вони поштиві, крім одної, вельми старенької. Вона хоче мене вкусити. Але я клацаю зубами, й та відпливає.

Дезі замовкла.

— А що далі? — запитав Севілла.

Дезі закудкудакала:

— Великий самець підпливає. Він одганяє самиць і хоче гратися. Він великий і важкий. Ще й вродливий.

— Ти граєшся?

— Я граюся, але навколо нас — ціла юрба. Тоді я веду його сюди.

— Навіщо?

— Щоб бути спокійною.

Севілла засміявся, відтак запитав:

— Це — ватажок?

— Ні, це — великий самець. Він дуже великий. Дай йому людське ім'я.

— Пізніше.

— Дай йому людське ім'я!

— Джім.

— Джім!

Вона сміється:

— Джім!

— Скажи йому, аби він підплив ближче.

— Він боїться.

— Скажи йому: тут він з тобою грається, зі мною розмовляє. Скажи йому.

Дезі засміялася.

— Може, ти розмовлятимеш, а Джім не розумітиме. Ти погано свистиш.

Вона сміється.

— Та кинь свої дурниці, Дезі. Скажи йому:

— Завтра я йому скажу.

— Можливо, завтра він не припливе?

Дезі видала радісний, тріумфальний і навіть грубий звук.

— Джім! — сказала вона, майже цілком винирнувши з води. Випроставшись, з тріумфуючим виглядом вона повільно й урочисто віддалялась від Севілли.— Джім прийде завтра, завтра і завтра. Він мій!

* * *

— Брате мій,— сказав Голдстейн,— якщо ви мене запросите, я охоче погоджуся поспідати з вами. В Арлетти така пахуча кава. Ваша провина, а не моя, брате мій, що я приземляюся у вас так рано. Далєбі, я мав би прийти до вас ще вчора ввечері. Я наївно вважав, що у вас вистачило елементарного здорового глузду вибрати один з островів Флоріда-Кіс, який пов'язаний з материком шляхом, що веде до Кі-Уеста, а не цей бісовий острівець, загублений серед рифів, що його наскрізь продувають вітри. Дарма вчора ввечері я обіцяв золоті гори двом чи трьом старим мореплавцям, аби доставили мене до вас. «Ні, ні, сер, я не ризикуватиму своєю посудиною й везти вас вночі до цих божевільних». Вони дуже цікаві й говіркі, ці морські вовки. Після двох-трьох чарок перли мудрості посипалися з їхніх

борід, і я почув сагу про блокхауз, у якому ви мешкаєте. Братику мій, чи знаєте ви її?

— Так,— відповів Севілла,— однак усе ж таки розкажіть, бо часто трапляється так, що дві істини виникають з одного факту.— Він дивився темними пильними очима: «Навпоказ хвальковита дотепність, скептичність, цинізм, а за цією завісою, під цим панциром — людина з справді шляхетним серцем. І ні дідька я не розумію, чому він приїхав сюди, навіщо так перевтомлював себе й витрачав стільки часу, якщо для нього було б набагато простіше зателефонувати мені».

— Ну, ось,— провадив Голдстейн,— зятяйте, людина, котра розпорядилася збудувати ваш блокхауз,— це славетний актор Гері Джеймс.

— Славетний?— доскіпувалась Арлетта.

Голдстейн подивився на неї голубими очима й похитав сивою головою.

— Молода жінко,— промовив він суворо,— не примушуйте мене ще раз відчутти, який я старий шкарбун. Гері Джеймс був славетним двадцять років тому, а двадцять років минають дуже швидко, ви в цьому переконаєтесь. Одне слово, Джеймс прочитав «Уолдена»¹ або, як він мовив, нарешті прочитав «Уолдена», бо на світі нема нуднішої і незграбнішої книжки.

Меггі підвела голову й благоговійно, ображеним тоном зауважила:

— Я не згодна. «Уолден» — це шедевр...

— Мені соромно,— сказав Голдстейн, низивши плечима,— але чоловік, що з власної волі самотньо живе протягом двох років у халупці,— це чернець, імпотент або...

— Не будьте ж брутальним,— сміючись, втрутилася в розмову Арлетта.

— Словом,— провадив далі Голдстейн,— дурник. Та хай йому грець! Гері Джеймс читає «Уолдена», вирішує повернутися до природи й «жити самотньо й голим на острові». Отже, він купує цю загублену скелю, споруджує тут пристань, цистерну для питтєвої води, цей блокхауз, що ви його називаєте будинком. По кабелю проводить сюди електрику й телефон, бо така вже була в Джеймса концепція повернення до природи. Коли все зробили, Джеймс посе-

¹ Йдеться про книгу американського письменника Г. Д. Торо «Уолден, або Життя в лісі». (Прим. перекладача).

ляється тут, живе в будиночку три дні й до свого скону більше сюди ногою не ступає.

Усі сміються. Голдстейн підморгнув Арлетті:

— Дитино моя, я хотів би випити ще одну чашку кави.

— Коли б цей будинок не був блокхаузом, збудованим цілком з бетону,— заговорив Севілла,— й не мав округлих вуглів, щоб чинити опір штормам, його давно б уже зніс якийсь циклон. Ми перебуваємо на самісінькому шляху циклонів, що йдуть з Карібського моря. В дев'яти випадках з десяти вони перетинають Флоріда-Кіс. Ви, либонь, не знаєте, що тут колись стелилася залізниця, яка зв'язувала острови й добігала аж до Кі-Уеста, і що її зруйнував ураган. Однак будиночок мені припав до вподоби. Я згоден з вами, що тут, коли розіграється море, й без циклону лячно. А коли дме вітер, тут бувають такі хвилі, що перекочуються аж через рифовий бар'єр, перелітають над будинком і розбиваються бризками на терасі. Дарма що маленька гавань добре захищена, однаково доводиться кріпити потрібною ланвою кітву «Карібі» й зачиняти вікна хатини великими віконницями, що їх ви допіру бачили біля входу. Відверто кажучи, складається враження в перші години шторму, що ви перебуваєте на підводному човні. Я певен, бувають хвилі, що ковтають увесь острівець, чутно, як вони хлюпають на бетонований дах.

— Це приголомшливо! — вигукнула Сьюзі, широко відкривши голубі очі й розтуливши рота.— Це викликає в мене якесь захоплююче почуття самотності й затишку. Сподіваюсь, що ми ще дочекаємося справжнього циклону — вітру, який протягом двох діб дутиме з швидкістю сто п'ятдесят кілометрів на годину.

Пітер простягнув свою довгу руку й поклав її Сьюзі на плече.

— І води в цистерну,— сказав він, голосно засміявшись.— Доброї теплої зливи на дві доби — ось чого нам треба.

— Брате мій,— Голдстейн плеснув долонями об поли,— пропоную вам залишити товариство юних любителів штормів і провести мене на «Карібі».

Севілла зиркнув на нього. Врешті він підвівся. З тераси до маленької гавані збігав бетонований, розкреслений червоними смугами схил, а з обох боків цієї доріжки, мов то була спроба перетворити людський порядок на суцільне безладдя, стелилась коралова пустеля. Голдстейн ішов з незграб-

ною поспішністю поряд із Севіллою: він нагадував мамонта, його великі ноги важко підстрибували на бетонованій доріжці, хитрі очі, широкі й круглі плечі, тяжка щелепа висувалася вперед, посивіла чуприна старого лева вилискувала на сонці. Переступивши незграбно через кормовий борт, він важко опустився на лаву в кокпиті.

— Брате мій,— мовив він,— це диво. Я не піду до каюти. В ній завжди жорстко й сумно, в каюті яхти. А кушетки такі вузькі, що й мови не може бути про те, щоб на них спати з дружиною. І це мене засмучує,— провадив він, милуючись «Карібі».— Однак це — диво. Диво з хромю, червоного дерева, лаку та міді, й до того ж ця негідниця така красива, така приваблива, така бездоганна за своїми формами. Мав би я більше часу, попросив би вас влаштувати невеличку прогулянку. На такій штуці дістатися до Куби — дитяча розвага.

— Для цього,— посміхнувся Севілла,— я вибрав би великого гумового човна й підвісний мотор «Меркюрі». Не збігло б і чотирьох годин, як я досяг би узбережжя біля Пінар-дель-Ріо. Можна б і швидше, якби не могутні течії, що починаються в Мексиканській затоці й рухаються в напрямку Атлантики. Коли зважити, що мій човен невисокий, я більше би мав шансів уникнути зустрічі з пильними американськими кораблями. І з кубинськими суднами берегової варти. На цих наголошую особливо. Гадаю, наші інтриги мали б примусити кубинців завжди бути напоготові. Ну, гаразд,— провадив далі він, обернувшись до Голдстейна,— що ви хочете мені сказати? Є якісь новини щодо мого закордонного паспорта?

Голдстейн похитав головою:

— У державного департаменту інші клопоти. Вони надто зайняті тим, щоб утягнути нас у цю прокляту третю світову війну. В мене склалося сумне враження, ніби країна божеволіє; осліпши й опустивши голову долі, вона кидається в атомний конфлікт через вищерблене самолюбство, легковажно, безглуздо, через звичайний збіг обставин. Навіть важко повірити. Ніколи ще ми не знали так погано, хто ж врешті-решт керує США. Звичайно, не той сердега Сміт із своїми витівками студента, який вдає з себе дорослого. Його виступ здавався мені надто жалюгідним. За зовнішньою твердістю відчувалась така невпевненість. Ви знаєте, я з ним добре знайомий. Я працював на нього під час передвиборної кампанії. Я запитую себе: що все ж таки

таїться в людині, що робить її здатною вбивати інших людей? І насамперед, навіщо ми, американці, прийшли до Південно-Східної Азії, можете ви мені сказати? — Голдстейн жваво озирнувся. — Гадаю, тут можна все говорити? Їм ще не вдалося вмонтувати мікрофон на «Карібі»?

— Як ви самі переконалися, — усміхнувся Севілла, — вночі острів недоступний, а вдень у гавані завжди хтось вовтузиться.

Голдстейн нахилився над бортом.

— Я не бачу вашої дельфінки.

— Тепер ми працюємо тільки вночі. Вдень Дезі немає, й тільки ввечері вона повертається додому. Щовечора приходить, адже надто вже звикла до нас і особливо до «Карібі». Коли спадає ніч, Дезі повертається, щоб пригорнутися до яхти, як дитина до матері.

Севілла замовк, випростався, глипнув на Голдстейна.

— Гаразд, — промовив він, — що там у вас?

Голдстейн заморгав, відвів очі й відказав:

— Адамс добивається зустрічі з вами.

Севілла підвівся, поклав обидві руки на штурвал і повернув його на кілька градусів ліворуч, наче «Карібі» перебувала під парусами. Севілли забаглося вивернути її іншим бортом.

— Ніколи! — спокійним тоном сказав він, але пальці, що затискували штурвал, поблякли. — Ніколи! — повторив приглушеним голосом Севілла. Його щелепи так зціпилися, що ледве говорив. — Я з цими людьми порвав. — Вони перезирнулися, запала тиша, яка мовби згущувалася й заморожувала їх обох. Голдстейн сидів, виставивши вперед обличчя, мов черепах, котра озирає шлях, а Севілла стояв за штурвалом, розчепіривши ноги, прикипів очима до форштвення, не опускаючи голови. Він виглядав тепер набагато вищим, зосередженішим і рішучішим, наче гнів і кривди, заподіяні йому, розпирали його. — Я з цими людьми порвав, — повторив він таким самим глухим, стриманим, ледь чутним голосом.

«Цей не вибухне, — мислив Голдстейн, — не вилає свого гніву, а затамує його в собі».

Голдстейн звів угору руки й лягнув себе великими долонями об поли.

— Брате мій, — повів Голдстейн бадьорим і життерадісним голосом, — це ваша справа. Я приїхав до вашого гніздечка, бо Адамсові — він учора прилетів з Вашингтона —

вдалося мене переконати, що все це, я цитую його слова, «страшенно важливо». Спершу я відмовився. Але ніколи мені не випадало бачити, щоб людина так хвилювалася. Не твердитиму, що він падав мені до ніг, але майже. Я ніколи не бачив Адамса в такому стані. Він завжди був холодний як риба. Одне слово, я погодився переказати його прохання і зробив це. Якщо відхиляете Адамсове прохання, то вже ваша справа, вона мене не обходить. Дуже добре розумію вашу точку зору. Ця зграя негідників повелася з вами не дуже чемно. Ще раз, я тільки переказую, повторюю його слова: «Ви скажете йому, що це страшенно важливо». Голос його тремтів. Людина я байдужа, одначе все ж таки вмію відчувати людське хвилювання. Він повторив разів із десяти: «Це страшенно важливо». А зараз я тільки переказую його слова. Доручення виконане, і йду собі геть.— Голдстейн ще раз ляснув долонями себе об поли й, наче від цього його ноги випросталися, жваво підвівся.

Севілла відпустив штурвал, обернувся до Голдстейна, засунув руки до кишень і мовив:

— Я погоджуюся за двох умов: перше — зустріч відбудеться тут; друге — мені знову віддадуть Бі й Фа, не просто довірять на той чи інший час, а саме віддадуть у мою неподільну власність. Я підкреслюю, що ці умови не можуть бути предметом переговорів, а є їхнім засновком.

— Що ж,— Голдстейн усміхнувся,— я з радістю завважую, що ви вмієте бути рішучим, коли не йдеться про гроші. Якщо ви накажете своєму молодому любителю штурмів перевезти мене на гумовому човні через рифи, я передам Адамсові ваші умови. Він чекає на мене на материку. А якщо він прийме ваші умови, то Пітер відразу зможе привезти його на острів.

* * *

Не минуло й години, як Пітер повернувся з Адамсом і молодиком, що його Севілла бачив уперше.

— Наш човен випускає повітря,— крикнув Пітер.— У ньому невеличка дірочка. Якщо ви допоможете мені витягти з води й винести на терасу, я негайно його полагоджу.

— Знайомтеся, мій помічник Ел,— нервово, уривчато сказав Адамс.

Севілла вітально махнув рукою Адамсові, але, залишившись стояти на місці, не промовив ні слова.

Адамс провадив далі:

— Коли ваша ласка, ми можемо вам допомогти.

З обох боків човен мав по дві каучукові ручки, й учотирьох вони зовсім легко винесли його на терасу. Але перекидаючи човна на прохання Пітера, намочили собі черевики й штани.

— Якщо дозволите, я піду й розпалю вогонь у каміні, аби висушитися,— сказав Адамс.— А тим часом Ел огляне будинок, перевірить, чи десь не вмонтували вам апарат для підслуховування.

— Мене це б дуже здивувало,— зауважив Севілла.— Якщо взяти до уваги підводні скелі, то острів цілком неприступний. Є до нього тільки один підхід — фарватер, що веде до гавані, однак він навіть не зазначений. Дуже важко обминати деякі рифи. Ви самі переконалися. Вже втретє цього місяця ми продірявили свого човна.

Кошлате полум'я, червоне знизу й блідо-рожеве на верхечку, палахкотіло в камінні, облизуючи ялинові полінця, й з хрускотом розсипалися вусібіч іскорки. Адамс розшнуровав черевики й, роззувшись, почепив їх над вогнищем. Відтак, розлігшись у пофарбованому в біле фотелі-гойдалці, підніс ноги до ватри.

— Чи доводилося вам залишати острів відтоді, відколи ви його купили?

Севілла заперечив кивком голови.

— Незважаючи ні на що, завжди знайдеться хтось,— мовив Адамс.— Під час великого припливу ясної ночі. Один або двоє аквалангістів, діставшись до даху...

— Дах з бетону,— сказав Севілла,— єдиний отвір — димар. До того ж ми ватру майже щодня розпалюємо.

У дверях вітальні з'явився молодий і заклопотаний Ел з шкіряною торбиною в руці й біноклем, що висів на ланцюжку через плече.

— Де я можу знайти драбину?

— У повітці,— відповів Севілла.— Зверніться до Пітера.

— Озую черевики,— злегка усміхнувся Адамс,— доки підметки не зашкарубля.— Його бліде, старанно виголене, з правильними рисами обличчя було зоране зморшками. Якусь мить мовчали і чекали на Ела, втупившись поглядом у вогонь. Севілла нахилився, взяв щипцями почорнілу, трохи обгорілу гілочку й просунув її між двох розжевлених полінець. Спершу якусь мить, що здалася Севіллі надто довгою, вона не горіла, але відтак враз спалахнула полум'ям,

і обоє полінець також запалахкотіли веселим і жвавим потіскуванням.

— Здається, ми вже висохли,— мовив Севілла,— можемо гасити вогонь. До того ж зараз вже тепло.

Увійшов Ел. Дитячі губи, чорні брови, що перекреслювали чоло, надавали йому вигляду скромного й досвідченого юнака.

— Все о'кей,— доповів він,— ніякого підслуховування не виявлено. Електропровідники цілі, ніякої підозри. А на обрії навіть рибальського човна немає. Проте на всяк випадок, доки ви розмовлятимете, я посиджу на даху.

— Залиште нам свої черевики,— докинув Севілла,— вони мокрі. Пітер вам дасть інші.

— Не турбуйтеся,— відповів Ел, що скидався на суворого пуританина, й причинив за собою двері.

— Дякую, що прийняли мене,— повів Адамс, втупившись у ватру. Відсунув свій фотель-гойдалку, але не повернув голови до Севілли.— Ви не мусите говорити мені те, що думаєте, я все знаю. Я телефонував вищому керівництву: ваші умови прийнято. Вам ще сьогодні віддадуть Бі й Фа в неподільну власність. Ось вам писана гарантія. Проте я маю попередити вас: сьогодні володіти цими двома дельфінами — це накликати на себе деяку небезпеку.

Севілла жваво обернувся до Адамса.

— Для кого небезпека?

Адамс, не глянувши на нього, відповів:

— Для них і для вас. Але, якщо ваша ласка, ми залишимо на острові загін охоронців.

— Дякую, не треба,— відказав Севілла з відтінком прикрої іронії в голосі,— мій острів — приватна лабораторія. Ніхто мене не фінансує, ніхто не контролює і ніхто не стежить.

Адамс відсунув фотель від вогню.

— Я здогадувався, як ви реагуватимете. Гарязд. Дозвольте мені розповісти те, що є в моїх силах. Бі й Фа виконали одне завдання, яке саме — ми не знаємо. Діяли два загони: загін «А» — наші люди — доставив Бі й Фа безпосередньо на місце й там передав їх оперативному загонові, який ми назвемо загоном «В».

— Ми, либонь, могли б назвати його й загоном «Сі», — посміхнувся Севілла.

— Я нічого більше не знаю,— відповів Адамс безбарвним холодним голосом, не відводячи очей від вогню.— Я не

роблю ніяких здогадів, а тільки викладаю факти. Ми нічого не знаємо про загін «В»: ні про його походження, ні про його склад, ні про його завдання. В присутності Джонсона ми одержали наказ на найвищому рівні, й ми його виконали. Я розповідаю далі: о годині «Ч» загін «А» у відкритому морі передає Бі і Фа загонові «В» і відразу повертається на свою базу. За дванадцять годин ми отримали таку радіограму від загону «В»: «Ми втратили сліди Бі й Фа, чи ви не бачили їх?» Опісля ми щогодини отримували від загону «В» ту саму радіограму. О «Ч+26» годині з доброго дива Бі і Фа повертаються на нашу базу зовсім зморені. Ми гадаємо, що від години «Ч» вони безперестану пливли 26 годин! Боб допитує їх. Вони мовчать.

— Одне запитання,— озвався Севілла,— де перебував Боб після години «Ч»?

Адамс кивнув головою:

— Боб не залишав загону «А». Веду далі. Боб допитує Бі й Фа. Вони мовчать, ні слова не промовляють, навіть неприязно ставляться до Боба. Дивна поведінка, дивна, враховуючи його добре ставлення до дельфінів. Ми губимося в здогадах. Чому Бі й Фа, виконавши чи не виконавши завдання, не повернулися до загону «В»? Що вони зробили, аби дістатися знову до нашої бази? Врешті, як розтлумачити їхнє ставлення до Боба? Ми відразу доповіли про це й одержали два накази: перший — не повідомляти загонові «В», що Бі й Фа знайшлися, а другий — репатріювати Бі й Фа. Отже, після повернення дельфінів ми не вгавали розпитувати їх. І дарма. Вони неприязно мовчать, відмовляються від будь-якої ласки й загрозово клацають зубами, коли до них наближаються.

Адамс замовк. Севілла здивували спотворені риси його обличчя й обережний тон. Севілла дивився на вогонь: всупереч його сподіванню замість погаснути він розгорівся, хоча лишилося зовсім мало дров. Повільно жеврів, мовби зберігав сили, не виливаючись в полум'я, але без диму, без отого огидного запаху сміття й руїн, що завше з'являється при догорянні решток дров. Севілла випростався, поклав руки на підлокітники фотеля й зиркнув на Адамса:

— Здогадуєся, ви відаєте мені Бі й Фа, аби я примусив їх заговорити, а ви дізналися б від мене, що скоїлося.

— Еге ж,— відказав Адамс, не міняючи пози.

— З ваших застережень я доходжу висновку, що є люди, котрі виявляють велику зацікавленість у...

— Так,— перебив його Адамс.

— Що ж, ви мені розповідаєте про цю справу надто багато або занадто мало. У вашій розповіді є недомовки. Ви мені казали про годину «Ч», але не назвали місце й дату проведення операції.

Адамс кивнув головою.

— Я розповів вам усе, що міг.

Севілла зиркнув на нього, але не зміг упіймати Адамсів погляд. Тоді він підвівся й подумав: «Я встаю. Але чому? Від потреби діяти, чи то рефлекс утечі?» Ледь примусив себе стояти нерухомо. Обперся рукою на фотель, однак його ноги тремтіли. Опустивши долу очі, завважив, як ліва нога конвульсивно здригається. Тоді натиснув ступнею на землю, але не притамував трепету. Опустився в фотель, ноги все тремтіли. Почув себе виснаженим, знесиленим, немічним. Бачив лише Адамсів профіль, й несподівано йому забаглося крикнути: «Та подивіться на мене, Адамсе, подивіться ж на мене, чому ви боїтеся подивитися мені в очі?»

* * *

Адамс підвівся.

— Чи можу я зателефонувати?

— Звичайно.

Твердим кроком той підійшов до секретера, зняв трубку й набрав номер.

— Алло, говорить Герман... Дайте мені Джорджа... Джордже, привезіть дві скриньки пива, скриньку кока-кола й гроно бананів. Дякую. Місця для посадки цілком вистачить.

Поклав трубку й підійшов до Севілли.

— Вертоліт привезе їх сюди за годину й забере мене.

— Я зрозумів, що означає «дві скриньки пива»,— сказав Севілла.— Але що таке «кока-кола» й «гроно бананів»?

Адамс усміхнувся.

— Зваживши на ваші пацифістські ідеї, я здогадуюсь, що ви не озброєні.

— Ні.

— Кока-кола буде вам саме до речі. Я даю вам невеличкий передавач.

— Розумію.

— Ви вмієте поводитися з легкою зброєю?

— 1944. Арроманш.

— Вірно. Власне, про що я запитую? Ніби я не знаю вашої біографії!

По хвилі мовчанки Севілла сказав:

— Може вип'єте чашку кави?

— Охоче.

Севілла пішов уперед і провів Адамса до вітальні. Там були три жінки.

— Хоча ви ніколи не зустрічалися з цими жінками, — сказав Севілла, — гадаю, що все знаєте про них. Арлетто, це. — Герман.

— Місіс Севілла, — поважно заговорив Адамс, — для мене велика честь познайомитися з вами. Ваш чоловік добрий жартівник. Ви, звісно, знаєте моє справжнє ім'я.

— Дуже рада, містере Адамс, — холодно відповіла Арлетта.

Адамс здалеку легенько вклонився Сьюзі й Меггі, вони похитали головами у відповідь, але залишилися на своїх місцях.

— Меггі, — запитав Севілла, — чи не знайдеться у нас дві чашки кави для містера Адамса й для мене?

— Звичайно, знайдеться.

Вони сіли за довгий, вкритий голубим пластиком стіл. Задзеленчав телефон, Севілла взяв трубку:

— Севілла слухає... Хто? Джордж? Який Джордж?

— Це мене, — втрутився Адамс, простягаючи руку. — Алло, Франклін?.. Говорить Натаніел... Що?.. — Адамс зблід і стиснув трубку. — Берті на місці?.. Тоді передайте йому, аби він зателефонував і доповів про обстановку.

Адамс поклав трубку й подивився на Севілла втомленими, запаленими очима. Захекався, нібито щойно витратив багато зусиль.

— Боб розбився на авто. Щойно знайшли його в яру.

Хтось скрикнув, а Адамс лячно здригнувся. Севілла підвів очі й помітив, як Меггі, схопившись руками за голову, вибігла з помешкання.

— Підіть до неї, Сьюзі, — попрохав Севілла.

— Що коїться? — запитав Адамс.

— Меггі кохала його.

— Я забув про це, — відказав Адамс. — Хто знає, може...

— Даруйте, — перебив його Севілла.

Він швиденько вийшов з кімнати, наздогнав на терасі Сьюзі й шепнув їй:

— Перше ніж підете втішати Меггі, передайте Пітерові, аби він стежив за Елом.

Севілла повернувся до вітальні. Арлетта поставила перед Адамсом чашку кави.

— Дякую,— вклонився Адамс.

— Чи не бажаєте тістечка?

Севілла стежив за Арлеттою. В її голосі бриніла холодна неприязнь. Вона не забула про шпигунство за дачним будинком.

— Ні,— відповів Адамс.— Дякую, я не голодний.

І обернувся до Севілли.

— Як він водив авто?

Севілла глянув на Адамса.

— Добре, дуже обережно.

Адамс втупився поглядом у голубий пластик стола, підніс чашку до губ й жадібно випив.

— Вип'єте ще одну?— байдуже спитала Арлетта.

— Так.

Задзеленчав телефон. Севілла взяв трубку, послухав і передав Адамсові.

— Берті?.. Говорить Ернест... Вас дуже погано чуто... Нічого? Нічого? Як нічого? Згорів?..

* * *

Меггі лежала горілиць, зарившись головою в подушку, її плечі здригалися в риданні. Сьюзі причинила двері й, сівши біля Меггі, знизала раменами: «Ось уже який раз я потураю брехні. Та чи усвідомлює вона, що так забрехала? Певне, ні.— Сьюзі дивилася на рамена Меггі, що здригалися від схлипування, й подумки докоряла собі: — Після всього отой сміх не що інше, як лицемірство. А скорбота, якщо навіть і невинувата, ніколи не буває фальшивою». Меггі обернулася, міцно вчепилася руками в Сьюзі й дивилася на неї заплаканими очима.

— Та ну ж бо,— промовила Сьюзі тихим страдницьким і жалісливим голосом,— вгамуйся, не роби собі прикро.

Водночас Сьюзі побачила себе в люстерку, що над канапою, й мислила: «Хай йому грець! Оце липке співчуття, солодке вдавання з себе довіреної особи, ця брехня може пересудомити». Їй здалося, що Меггі промовила уриваним голосом: «Бач, Сьюзі...» І вона подумала з гнівом: «Атож,

безглуздя, цирк, сентиментально-сексуальне убозтво. З чого тут сміятися й чому одночасно плакати?»

— Бачиш, Сьюзі,— мовила Меггі уриваним голосом,— є одна жадлива річ, котру я ніколи не зможу собі пробачити. То я його вбила. Ой Сьюзі, не заперечуй. Я поводитися так легковажно, необмірковано, жорстоко,— вона схлипувала, і її негарне обличчя, облившись слізьми, стало ще бридкіше.— Я довела його до відчаю. Так, справді. Спершу відмовилася одружитися з ним. Я вже розповідала тобі. Розумію, все це може видатися безглуздим, невірним і навіть неприродним. Але я не хочу мати дітей, бо не люблю їх. Звісно, сказати таке — річ дивна. Та що я можу вдіяти? Такої вже я вдачі. Хочу признатися тобі, є ще гірше, набагато гірше. Отже, аби ти знала, що я повелася з Бобом таки негідно. Якщо я не забажала одружитися з ним, то мала б... Сьюзі, ти дівчиною чесна, щира, ти не заперечуватимеш... Я мала б віднайти його від себе. А хтозна, чи були б у мене діти від нього. Ось чому, гадаю, я маю вибачитися перед ним. Мушу сказати, ніколи так до жінки не залицялися, не переслідували її, точніше кажучи, не полювали на неї. Однак у Боба це виходило не грубо, не нахабно, а з такою чарівною вишуканістю: вона вловлювалася в тисячах дрібниць. Наприклад, як він за столом таємниче уникав мого-погляду. А згодом казав: «Кохана моя, я не можу дивитися на тебе, бо всі здогадалися б». О, він був чарівний! Яка люб'язність, яка вишуканість! Слухай, Сьюзі, скажу тобі, це зізнання дороге мені, але воно приносить для мене полегкість. Звісно, ти пам'ятаєш, як однієї п'ятниці ми поїхали в його авто на Уїкенд.

— Ні,— ледве стримувала роздратування Сьюзі,— я нічого не пам'ятаю.— А сама подумала: «Еге ж, це нібито я намагаюся зупинити потічок, гатячи його невеличким камінчиком».

— Що ж, може, я помиляюся щодо дати,— озвалася Меггі.— Та це дрібниця. В усякому разі, я впевнена, що то було в березні. Ми поїхали вдвох. Пригадуєш, він тоді тільки-но купив двомісного «форда», сидіння в якому було з червоної шкіри. Боб не любив пластику. Отож того дня він зі слізьми на очах умовляв мене, і я піддалася, дозволила йому повести себе до мотелю. В готельній карточці він записав мене під своїм прізвищем. Сердега, певне, був радий давати мені своє прізвище бодай на одну ніч. Врешті, Сьюзі, не думай про мене лихого, я не хочу пом'якшити свою вину.

Навіть там, у невеличкій кімнаті на березі моря (пригадую мальовничий краєвид, ми були майже на пляжі), навіть там він був такий добрий, такий делікатний. Якби я захотіла, він не зачепив би мене. Але то я, Сьюзі, я сама, — вона прикрила долонями своє заплакане розпашіле обличчя.

— Та ну ж бо, — загомоніла Сьюзі, — не думай про це, бо цим сама собі робиш лихо.

— О, ти не розумієш! — вигукнула Меггі. — Яка я жорстока, що віддалася йому, а потім відмовилася вийти за нього заміж. Як прикро! Я не перестаю думати про ту ніч. Ми тоді й ока не зажмурили. Була така гарна погода, на небі сяяв місяць. Ми чули, як за кілька кроків від нас замирало море. Боб дивився на мене, очі його світилися невимовним безнадійним благанням. Я не промовила ні слова, не сказала «так», чого він чекав. Я мовчала. Мене поїняла дивна хоробрість, я віддала йому своє тіло і не більше. Пам'ятаю, він нерухомо лежав поряд зі мною. Навіть тепер із галюцинуючою виразністю привиджається його профіль на подушці — крізь заплакані шибки до нас прокрадалося місячне сяйво, — такий красивий, тендітний, майже жіночий за своєю ніжністю. Його великі очі з незбагненим смутком дивилися кудись у порожнечу. Як могла я бути такою жорстокою, Сьюзі? Все сталося з моєї вини, все почалося тієї ночі в motel. Хіба Боб скомпонувався б з тими людьми й поїхав би з Бі й Фа, якби я погодилася стати його дружиною? А тепер прийшла звістка, що він загинув, став жертвою автомобільної катастрофи. Але ж він водив авто мов той ангел! Він так боявся великої швидкості. Пригадуєш, Боб казав, що авто має пливти вулицею, як корабель морем. Він скінчив життя самогубством, ось що. Ні, Сьюзі, я не можу приховати від себе правди. Навіть якщо й доведеться вдвічі більше страждати й докоряти собі. Боб скінчив життя самогубством, бо не зміг жити самотньо, далеко від мене, без надії, без дітей, яких я мала б йому подарувати. Хіба я зможу, Сьюзі, вибачити собі свою жорстокість, черствість, несвідомість, те, що відштовхнула його, сердегу, як і колись Севілла? Але Севілла я не вчинила нічого лихого. То був звичайний інстинкт, навіть гірше. Бо коли перша жінка після мене пішла йому на догоду, він одразу спокусився й залишився вдоволений. Бідна Арлетта, вона стала в цій історії тільки підмінною особою. Я все думаю, як Арлетті на серці, коли вона усвідомлює це час від часу. До того ж без сумніву, Севілла — людина вельми розумна. Але як

чоловік, він трохи страшний. Що ти думаєш про ті очі, рот, оте руно на грудях? Між нами кажучи, Сьюзі, я побоялася б віддатися Севілі. Мені б здавалося, що то мене звалтував патруль морських піхотинців. Зрештою, яким би Севілла не був, я його не ганю. Він просто чоловік і все. А Боб,— струмками котилися сльози її веснянкуватим обличчям,— Боб не просто людина, Сьюзі, а архангел, такий чистий, ніжний, лагідний. Я була потрібна йому як натхнення, а не як коханка. Я потрібна була йому, розумієш, як ніхто інший у світі.

— Ти маєш проковтнути це,— рішуче мовила Сьюзі, даючи Меггі пілюльки.— Ковтай, а тепер запий. За якусь мить ти заснеш.

Вона стиснула руку Меггі й тримала її, аж доки та не почала дрімати. Сьюзі дивилася на зморене багрове обличчя, залите сльозами. Воно схоже було на обличчя боксера, що програв бій. О, так, по суті, сердешна Меггі зазнала поразки в першому раунді на терені кохання, заздалегідь стала приреченою на голод, жалюгідний голод кохання; на страждання— найобразливіше страждання в світі нетленних людей. Сьюзі піднесла ліву руку до свого обличчя, провела нею по щоках, але все було на місці, доладно розподілене— тендітні щоки, ямочки на них, викарбуваний носик, маленьке вухо, уста з принадною складкою. «О, несправедливо, несправедливо Меггі приречена на голод і разом з нею мільйони самотніх людей, що не можуть думати про щось інше». Меггі спала. Сьюзі випустила руку подруги й вийшла з кімнати. Вдихнувши на повні груди повітря, підтюпцем побігла до повітки, де Пітер, стоячи нахволішках, лагодив моторчик до човна.

— Пригорни мене,— попрохала вона.

— У мене брудні руки,— підвівся Пітер і подивився на неї лагідними очима.

— Ох, Пітере, чом же ти такий?

Він обійняв її, притискаючи ліктями до своїх гарячих грудей і махаючи долонями в повітрі.

— Ні, ні,— заперечила вона,— не так. Притисни мене міцніше.

Сьюзі важко дихала, очі її іскрилися сльозми. Дівчина обхопила руками юнацький стан і міцно пригорнулася до нього, мовби їй забаглося злитися з ним.

— Сподіваюся,— сказав Адамс,— тепер ви самі розумієте, що потрібен загін охоронців на острові?

— Зовсім ні,— відрубав Севілла, підвівши голову й дивлячись йому в очі.— Я категорично відмовляюся від нього. Я не змінював своєї точки зору.

— Послухайте, Севілло, дозвольте мені наполягти на своєму. Після того, що сталося, цілком зрозуміло, що, коли Бі й Фа повернуться до вас, вам загрожуватиме серйозна небезпека.

Арлетта розтулила губи, намагаючись сказати щось, але зустрілася поглядом з очима Севілли й стрималась.

— Місіс Севілла, ви хотіли щось сказати?

— Ні,— відповіла вона крижаним голосом.— Нічого суттєвого.

Адамс довго розглядав Севілла.

— У такому разі,— повільно мовив той,— я не знаю, чи зможу довірити вам дельфінів. На мій погляд, без загону охоронців на острові не буде найменших умов безпеки.

— Що ж, не довіряйте їх мені! — відрубав Севілла.— Я не прошу.— Й додав:— Я не запрошував і вас приїздити сюди.

Промовчали. Адамс, засунувши руки в кишені, втупився очима в підлогу.

— Вас дуже важко зрозуміти. Кілька місяців тому, я добре запам'ятав, ви казали мені, що дорожите Бі і Фа, як рідними дітьми.

Обличчя Севілли ще більше спохмурніло.

— Обставини штовхали мене на перебільшення своїх почуттів.

Арлетта глянула на Севілла. Здавалося, вона знову хотіла щось сказати, але передумала. Всі знову замовкли.

— Дозвольте мені коротко висловити свою думку,— сказав Севілла, наголошуючи на кожному слові.— Якщо ви вирішите, покладаючись на здоровий глузд, не передавати мені Бі й Фа, чудово, ви можете скасувати своє розпорядження щодо вертольоту. Пітер відвезе вас на материк. Коли ви передасте мені їх, то письмовим документом підтвердите, що вони вважатимуться моєю приватною власністю. У свою чергу я зобов'язуюся, якщо вони заговорять, записати їхні свідчення й передати вам. Але ні в якому разі я не погоджуюся на присутність загону охоронців на острові. Проте

якщо ви забажаєте влаштувати вартування на морі, віддалік від острова, то це ваша справа. Я згоден отримати від вас зброю й рацію для зв'язку з вашою базою на морі. Однак я проти спостережень з повітря й польотів над островом.

Адамс не підводив очей, переcheckав хвилю й сказав:

— А я в свою чергу мушу зауважити: коли Бі й Фа розкажуть вам усе, що сталося, то одного запису мені буде замало. Я повинен вислухати цю розповідь з їхніх уст.

— Згоден,— мовив Севілла й відразу додав:— З їхнього дихала.

— Прошу?

— Не з уст, а з дихала.

— О, я забув,— сказав Адамс, вимушено усміхаючись.— По-друге, мені здається, що Меггі, Сьюзі й Пітер мали б триматися осторонь від цього.

— Гаразд,— відказав Севілла.— Раз так, то ось що я вам пропоную: ваш вертоліт приземлиться на терасі, вивантажить зброю, радіоапаратуру й дельфінів. Ваші люди випустять їх у море біля пристані без нашої допомоги. Відтак вертоліт забере вас, Ела й відлетить. Коли вас тут не буде, я з Арлеттою, тільки ми обоє, спробуємо знайти контакт з дельфінами.

— Я пропоную вам іще один варіант,— промовив Адамс по короткій мовчанці.— Я міг би бути присутнім, коли місці Арлетта й ви шукатимете контакту з дельфінами.

— Ні,— заперечив Севілла,— це зовсім неможливо.

— Чому?

— Я повинен повторити? Ця лабораторія належить мені, ніхто мене не фінансує й ніхто не наглядає за нею. Адамсе,— провадив він розгнівано,— коли ви бажаєте витрачати час на те, щоб ставити під сумнів мої умови, ми з вами ні про що не домовимося. Вирішуйте. Що ж до мене, я вважаю, що наші переговори скінчилися.

— Я згоден,— сухуватим тоном відповів Адамс.— Дозвольте сказати, що ви були надзвичайно рішучі в цих переговорах.

Севілла зиркнув темними очима на Адамса й якусь хвилю мовчав. Потім різко махнув рукою й сказав:

— Якщо дозволите, я залишу вас на пару хвилин самого. Ви зможете написати документ, котрий підтверджуватиме, що ви віддаєте нам Бі й Фа.

Севілла кивнув Арлетті, вийшов з нею з кімнати й попрямував до повітки. Побачивши його, Пітер підвівся, написав кілька слів на сторінці свого записника, вирвав аркуш і подав його Севілли. Арлетта глянула на Сьюзі.

— Як ся має Меггі?

— Вона спить. Я дала їй снодійне.

— Як вона сприйняла?..

— Як і слід було цього чекати. Нібито це її вина. Вона довела Боба до відчаю, й тому той згубив життя.

— Нещасна дівчина. Не знаю чому, але в мене завжди таке відчуття, мовби я в чомусь завинила перед нею.

— В мене також.

— Чи знаєте, що в вас на спині сукня зовсім засмальцьована. Ви, певне, сперлися на мотор.

— Можливо,— відповіла Сьюзі усміхнувшись.

Нараз якимось дивним поривом вона схопила Арлетту за руки й міцно стиснула їх.

Севілла передав Арлетті цидулку, що її він одержав від Пітера. Вона мовчки прочитала: «Ел встановив апаратуру для підслуховування, але він не підходив до пристані».

— Що ви тут налагодили?— запитав Севілла голосно.

— Полагодив великого гумового човна, але до завтра не спускатиму його на воду.

— Гаразд. Лишайтеся тут самі. Ми з Арлеттою підемо й натягнемо сітку при вході до басейну.

Коли вони підійшли до гавані, Арлетта обернулась до Севілли й шепнула:

— Чому ти не погодився взяти загін охоронців, що його тобі пропонує Адамс?

— Мені не сподобалась Адамсова наполегливість. Такий загін — це палиця на два кінці.

— Так міркуєш?

— Так, звісно. Я відчув хиткість у позиції Адамса. Певен, він прагне знати правду. Але чому? Щоб передати її на «вищий рівень»? Напевно. А може, просто для того, щоб одержати перевагу над загоном «В»? Я не довіряю йому.

— Ти гадаєш, він або його шефи, зваживши всі «за» й «проти», прагнуть знищити істину?

— Еге ж, я так думаю.

— І в такому разі...

Севілла подивився на неї своїми темними очима.

— У такому разі ми будемо зайві.

XIII.

Адамс подав папірця Севілла, той уважно прочитав його, а тоді склав учетверо й сховав до течки. Адамс подивився на годинника.

— Вони не забаряться,— сказав він.— Коли ми дісталися сюди, я не бачив у басейні дельфінки. То дельфінка, правда ж? Чи не виникне ускладнень з Бі?

— Деякі труднощі, зрозуміло, будуть,— відповів Севілла.— У вас чудова пам'ять. Бі не терпить присутності іншої самиці поблизу Фа, але цього разу я не гадаю, що відбудеться серйозне зіткнення. Басейн відкритий, Дезі звикла входити й виходити з нього. Якщо її стосунки з Бі занадто зіпсуються, вона втече.

Він хотів розповісти про Джіма, але передумав.

Звідкілясь долинув пронизливий гул мотора.

— Чуєте, то наші люди,— озвався Адамс, йдучи до вікна. Відчинив його, висунувся й глянув на небо.

— З вашого дозволу,— мовив Севілла,— я зачину вікно. Ви знаєте мою умову: ваші люди повинні самі випустити Бі і Фа в басейн, і до вашого від'їзду дельфіни не повинні бачити нікого з нас.

— Гаразд,— погодився Адамс,— бажаю успіху.— Його голосу майже не було чути, бо вже зовсім близько гудів вертоліт.— Це дуже важливо. Вважаю, що не треба повторювати ще раз,— він подивився на Севілла змореними, запаленими очима. Севілла, у свою чергу, також подивився на Адамса. Дивно: він мав щирий, схвильований вигляд, але насправді це ще нічого не означало. Він з тих людей, що вміють маскуватися, коли одержують наказ.

— І дуже важливо швидко діяти,— мовив Адамс гортанним голосом.— Як тільки вони заговорять, якщо вони взагалі ще говоритимуть, викличете мене по радіо. Я перебуватиму на одному з вартових катерів, і я відразу приїду.

Гул вертольота перервав його слова, він скрушно зітхнув, подивився на Севілла й зробив жест, якого той зовсім не чекав: подав йому руку. Севілла понурився: все та сама двозначність. Людські стосунки спотворені: симпатія й пошана — де в них фальш, а де щирість? Подана рука або куля з автомата — все підкорено наказам. Адамс віддав своє сумління в руки шефів, рішення схвалюються не тут, це рука людини, якої тут немає.

— Я зроблю неможливе,— сказав Севілла не ворухнувшись.— Цілком усвідомляю те, що покладено на карту.

Адамс попростував до дверей. Тільки-но він відчинив їх, як водночас з нестерпним виттям вертольота, що гніздився на терасу, до кімнати хлинув могутній порив вітру, й двері зачинились за Адамсом так, мовби його проковтнула буря.

— Я дуже хвилююсь від думки, що ми їх знову побачимо,— озвалася Арлетта.— Мислю, як вони нас зустрінуть.

Севілла поклав їй руку на плече:

— Я також запитую себе. У всякому разі це щастя, що вони знову тут. Ходімо сядемо,— запропонував їй.— Я дуже зморився і виснажився. То страшний тип.

І подумав: «Те, що я допіру сказав, буде записано». Севілла засміявся.

— Чому ти смієшся?

— Так, нічого, пізніше розповім тобі.

Він сів біля неї, зіпершись раменом на її рамено. Дружина була в білих шортах і світло-голубій вовняній кофтині. Її засмагла шия й пишна голівка граціозно вирізнялися на фоні піднятого коміра. Арлетта дивилася на Севілла лагідними очима, чорне кучеряве волосся, що вилискувало, створювало чорний ореол навколо її обличчя, що світилося ніжністю й теплом. М'якість, жіноча дивовижна м'якість, вона майже ніколи не випускала пазурів, тільки в випадках ревності, у неї була найцінніша жіноча риса: лагідна, а лагідність — то не просто зовнішня окраса її характеру. Вона лагідна у своїй суті, створена з доброти й привітності. В цю мить Севілла більше не мислив про небезпеку, про війну. Він має Арлетту, йому повернули Бі й Фа, і починалося нове життя. Йому так легко було на серці, здавалося, що він ось-ось відірветься від землі й злетить. Севілла дивився на Арлетту. Вона була духмяною й ніжною, як плід, як квітка, як метелик серед трав, як промінь сонця в березовому гаю.

— Про що ти думаєш?— спитала вона.

— Так, ні про що,— посміхнувся їй Севілла.

Він не хотів розмовляти з нею навіть у цю мить. Йому забаглося насолоджуватися її образом, хотілось, щоби він повільно танув у його очах, як тане мед у роті.

— Ти пам'ятаєш,— озвалася Арлетта,— коли пустили Бі до Фа, він мене всю оббризкав. Я була втомлена, мокра й така щаслива. Я прийшла до тебе, щоб хронометрувати

спостереження, повідомляла тобі секунди й навіть десяти часточки секунди. Ти кенкував з моєї скрупульозності, ми сміялися. І раптом я відчула, що ми такі приятні одне до одного, такі приятні.

Севілла погладив правицею комір її блузки, м'яко стиснув волосся на потилиці й наблизив Арлеттине обличчя до свого. Хоча вікна й двері були зачинені, гул моторів вертольота країв голову, заважав навіть думати.

— Вони відлітають,— промовила вона, вставши й прямуючи до вікна.— Відлітають, мов ангели.— І додала всміхнувшись: — Просто невірогідно, яке полегшення я відчуваю. Мені здавалося, що наш острів окупували.

Севілла наблизився до неї, відчинив двері, вийшов на терасу. Вертоліт віддалявся, набирив висоту, потворний, химерний, схожий на незграбну комаху, що не знала, як упоратися зі своїм пузатим тілом. Севілла швидко попростував до повітки, відчинив двері.

— Я вас прошу,— звернувся він до Пітера й Сьюзі,— не ходити сьогодні до пристані. Я хочу спочатку сам вступити в контакт з дельфінами.

Його слова викликали подив і прикрість.

— О'кей,— стримано відповів Пітер і подав йому аркушик із записника, де стояв напис: «Чи треба відрізати причандалля для підслуховування?» Севілла заперечливо похитав головою, взяв відро з рибою, яку приготували для Дезі, й подав знак Арлетті. Швидким кроком спустився бетонованою доріжкою, що вела до пристані, зійшов на невеличкий дерев'яний причал, обіч якого стояла «Карібі», й побачив обох дельфінів, які кружляли одне біля одного.

Серце його закалатало, й він вигукнув:

— Фа! Бі!

Дельфіни завмерли за п'ять чи шість метрів од берега й дивилися на нього, нахилиючи голову то в один, то в другий бік, щоб роздивитися його то правим, то лівим оком. Вони оглядали його так майже цілу хвилину.

— Фа! Бі! Пливить сюди!— гукнув Севілла. Однак нічого не сталося. Особливо пригнічувало Севілла їхнє мовчання.— Це я! — гукнув він.— Це Па! Ви пам'ятаєте, я — Па!

Узявши з відра рибину й припавши на коліна, Севілла нахилився на край причалу, простяг її дельфінам. І знову нічого не сталося. Якусь мить вони дивилися то на

рибину, то на Севілла, відтак раптом одночасно, ніби й не порадившись між собою, щоб прийняти таке рішення, відвернулись, відпливли й знову стали кружляти басейном, щоразу, коли вони пливли повз Севілла й Арлетту, кидали на них той самий погляд, допитливий, холодний.

— Нічого не вийшло! — сказав Севілла, відчуваючи, як щось застряло в його горлянці.

Дивна річ, він не відчував себе дорослим, та у цю мить йому здалося, що його відкинули кудись далеко назад, він почував себе маленьким хлопчиком, якого зненавиділи й знехтували з невідомих йому причин друзі, котрих він любив. До почуття несправедливості додалось іще й приниження. Севілла насилу стримав сльози. Він поклав відро на причал, кинув рибину, що її тримав у руці, й підвівся.

Арлетта доторкнулась до його діктя:

— Може, ти підпливеш до них?

— Ні, ні,— подумавши трохи, відповів глухим голосом він,— то було б помилкою, вони стали б ще впертішими. Тепер можна зробити тільки одне: дати їм спокій. Ходімо, не стовбичмо тут.

Він обернувся на підборах і пішов угору бетонованою доріжкою. Арлетта крокувала поряд. У її очах застигли сльози. Схил, яким вони йшли, видався їй надто крутим і втомливим. Севілла зупинився й обернувся саме тоді, коли Фа, виринувши з води, мов футболіст, що відбиває м'яча від своїх воріт, зіштовхнув у море відро, що стояло на причалі. Вчинивши це, він тріумфально засвистів, пірнув, виринув з рибиною в зубах і проковтнув її. Бі вчинила так само. Вони їли рибу невірогідно швидко й жадібно. Севілла дивився на них, засмучений і паралізований. Він почував себе знедоленим, скривдженим і приниженим.

— Не захотіли нічого взяти з моїх рук,— сказав він тихо, не знаючи, як звільнитися від болісного сорому.

* * *

— Ви освоїли цей апарат? — запитав Севілла з утомою в голосі.

Пітер підвів голову й подивився на нього. Оцею Севілін тон надто вразив його.

— Дуже легко. Але не варто вести прямих передач. Є код.

— Чи не могли б ви викликати Адамса? Передайте йому, що в першому контакті — нічого певного. Мовчанка, ворожість. Вони навіть риби не взяли з моїх рук.

Пітерове обличчя спохмурніло.

— Зараз я це закодую й передам.

— Дякую. Зробіть ласку, скажіть Арлетті, що я не прийду снідати. Хочу полежати.

Сьюзі подивилась на нього своїми виразистими очима.

— Ви занедужали?

— Ні, ні, трохи втомився. Це — дрібниця.

— Я хотіла б сказати вам, що я глибоко засмучена.

Він не відповів, тоді вона докинула:

— Ви думаєте, що...

Севілла махнув рукою, обернувся на підборах, вийшов і покрокував коридором. У кожній кімнаті будиночка малося по два виходи: один — на терасу через засклені двері, другий — до коридора. Коридор, що йшов уздовж стіни, оберненої в підвітряний бік, не мав вікон і освітлювався за допомогою потрійного ряду прозорих цеглин, замуrowаних у стіні на рівні обличчя. Вперше відтоді, відколи він придбав будинок, коридор видався Севіллі дуже похмурим. Севілла дошвендяв до своєї кімнати, опустив штори й кинувся в постіль. А тоді раптом підвівся, схопив свій халат, ліг знову й вкрився ним. Потім витяг пояс халата, розгорнув його на всю довжину, пропустив через пряжку й поклав собі на очі. Він лежав на лівому боці, підігнувши під себе ноги, головою до стіни, схрестивши руки під підборіддям, увесь скоцюрбившись. Не було холодно, але халатом укритися тому, щоб не почувати себе незахищеним. Час минав. Йому не вдавалося ні заснути, ні мислити. Одна й та сама картина знову й знову виникала перед очима з убивчою монотонністю: Бі й Фа, за п'ять метрів од нього, повертали голову ліворуч, відтак праворуч, щоб придивитися до нього.

Відчинилися двері, й пролунав тихий голос Арлетти:

— Ти не спиш?

— Ні,— відповів Севілла. Він обернувся. Пояс, що затуляв йому очі від світла, сповз, і Севілла побачив Арлетту, що стояла біля ліжка з тацею в руках.— Ти принесла мені попоїсти? — спитав, мимохіть встаючи з постелі. Дружина поклала тацю йому на коліна. Севілла взяв сандвіч і за інерцією став жувати. Коли закінчив, Арлетта вилила пиво з бляшанки в склянку й подала. Він сьорбнув кілька ковтків і враз віддав склянку.

— З'їсиш ще один сандвіч?

Розчепірені пальці Севілла пірнули в її волосся, й він заперечливо похитав головою. Арлетта поставила склянку на нічний столик, поклала поряд ще один сандвіч і глянула на Севілла. Коли він почував себе нещасливим, його завжди палило почуття сорому, йому забагалось побути на самоті, й він лягав у постіль. Спершу це її дивувало.

— Вислухай, мила. Ти знаєш, чому ти приголомшена? — якось пояснив їй Севілла. — Бо я реагую в природний спосіб, я ненавиджу все це англосаксонське святенництво, цю показну мужність. Коли я відчуваю себе слабким, я не вдаю із себе мужнього, скручуюсь у клубок і чекаю, доки це минеться.

І справді, це завжди миналося, за кілька годин він знову сміливішав, ставав життєрадісним.

Арлетта схилилася й погладила рукою його по щоці. Він не сахнувся, але й нічого не сказав, сумний, з погаслими очима. Їй завжди здавалося, що він перебільшує, вигадує на себе, що він не може бути до такої міри пригніченим. А може, це перебільшення й допомагало йому вилікуватися. Може, він доводив свій пригнічений стан майже до карикатури, аби легше його позбутися.

— Я піду, — сказала Арлетта.

Він сумовито посміхнувся їй, відтак знову ліг у постіль, обернувся на бік. Чув, як за нею зачинилися двері. Розшукав пояс халата й знову поклав його собі на очі. Тієї ж миті перед ним виринули образи Бі й Фа. Вони не вгавали нахилити свої голови ліворуч, потім праворуч, байдуже роззираючи його.

Йому здалося, що він заснув на якусь хвилю, однак, глипнувши на годинника, переконався, що спав дві години. Сів на постелі, халат сповз, і йому стало холодно. Відчинив засклені двері, підійшов знову до нічного столика, взяв сандвіч, склянку з пивом і попростував до пристані. Сонце відразу огорнуло теплом його голову, потилицю, спину, литки. Коли зійшов на дерев'яний причал, почував себе ліпше. Севілла зупинився на самому краєчку, поставив склянку на майданчик для трапа, сів, спустивши ноги над водою. Сонце зігрівало йому груди. Він удихнув у себе пахощі сандвіча, й одразу в нього з'явилося таке відчуття, начебто давно вже забув, як пахнуть хліб і шинка, і знову відкрив ці запахи з такою втіхою, наче після тривалої хвороби.

Відкусив шматок сандвіча; поки жував його, і піднебіння, і язик відчували невимовне вдоволення. Севілла стримував бажання зразу ж проковтнути розжований хліб і м'ясо, намагався їсти повільно, щоб розтягти відчуття новизни, але й жадібність, і поспішність також були своєрідною насолодою.

Коли скінчив їсти, випив решту пива. Воно було тепле, але свіже. Славний напій, недарма його люблять у народі. Витер губи й руки носовичком і подивився на Бі й Фа. Нікчеми! Кляті нікчеми! Вони ігнорують його! Він підвівся й енергійно свиснув по-дельфіновому:

— Фа, розмовляй зі мною!

Фа обернув голову праворуч, відтак ліворуч і спитав:

— Хто свистить?

— Це — я! Це — Па!

Фа приплив ближче.

— Хто так добре тебе навчив? Коли нас вивозили звідси, ти не вмів добре свистіти.

— Дельфіни. Інші дельфіни.

— Де вони?

— Ти їх побачиш. Вони припливуть сюди.

Наблизилась Бі.

— Самець чи самиця?

— Самець і самиця.

— Я їх не хочу, — заперечила Бі.

— Чому?

— Я їх не хочу!

— Вони були тут раніше від тебе.

— Я їх не хочу!

Севілла обернувся до Фа:

— Фа, чому ти не взяв рибину з моїх рук?

Мовчанка. Фа відвернувся.

— Відповідай, Фа.

Знову мовчанка, по якій Бі несподівано сказала:

— Ти нас обдурив.

— Я?

— Ти дозволив Ба нас викрасти.

— Боб викрав вас, нічого не сказавши мені. Я не давав згоди.

— Ба нам сказав: він дав згоду.

— Боб сказав вам те, чого не було.

— Ма була, коли Ба вивозив нас. Ма нічого не сказала.

— Ба сказав Ма: Па дав згоду.

Після цих слів знову настала тривала мовчанка. Бі і Фа дивилися на Севілла не вороже, але й не по-дружньому. Вони не наближалися, трималися за кілька метрів од причалу. Більше не відмовлялися від діалога, але все ще не хотіли вступати в контакт.

— Що ж, Бі,— озвався Севілла,— чому ти нічого не кажеш?

Професор звернувся знову до неї, бо знав, що Бі більше неподатлива. Бі схилила голову вбік:

— Може, Ба сказав річ, якої нема. Може, ти сказав річ, якої нема. Хто знає?

— Я,— промовив Севілла,— кажу річ, яка є. Я вас люблю. Згадай же, Бі: Па виховав Фа, Па дав Фа Бі.

— Але Па поставив перепону між Фа і Бі.

Севілла з подивом глянув на неї. Вона докоряє йому!
О, жіноче злопам'ятство!

— Однак ти, Бі, знаєш, що тільки задля того, аби навчити Фа англійської мови. Потім я її забрав.

Знову тиша. Відтак озвалася Бі:

— Тепер я не розмовляю. Тепер я плаваю.

— Промов мені слово англійською.

— Ні!

— Чому?

— Я не хочу більше розмовляти мовою людей.

— Я теж,— несподівано озвався Фа.

— Але ж чому? — запитав Севілла, обернувшись до нього обличчям.

Фа не відповів.

— Чому, Бі?

Бі подивилася на нього спершу правим, а потім лівим оком.

— Чому, Бі?

Збігла ціла мить, і Бі відповіла. Дивно! Вона відповіла не свистом, а мовою людей, анітрохи не турбуючись, що це суперечить її недавнім словам. Вона забагла, безперечно, підкреслити, що відмовляється розмовляти англійською не тому, що забула мову, а тому, що так вирішила.

Вона промовила крикливим носовим голосом, але дуже виразно:

— Людина недобра.

Відтак вона обернулася спиною й стала в супроводі Фа кружляти басейном.

Севілла повернув голову, Арлетта стояла поряд, і він зрозумів, що вона була тут з самого початку розмови з дельфінами. Вона докірливо глянула на нього:

— Ти не сказав, що йдеш на пристань.

Севілла усміхнувся їй і взяв її підруч. Вона нахилилася до нього, доторкнувшись головою до його рамена.

— Уяви собі ситуацію,— мовив він перегодя.— Віруюча істота палко любить свого бога, що втілює в її очах доброту, істину, шляхетність, і раптом та істота відкриває, що її бог нищий, брехливий і жорстокий,— він показав рукою на Бі й Фа.— Ось що з ними сталося.

— Але,— сказала Арлетта,— вони пом'якли, ти зміг порозмовляти з ними.

— Є деяке зрушення,— Севілла гойднув головою.— Вони зробили поступку лише тому, щоб іще більше наполягти на своєму. Можу сказати тільки одне, що не треба втрачати надії. Дельфіни були приголомшені, вони надзвичайно травмовані. Згадай їхні слова: людина добра, вона гладесенька, має руки. Словом, людина — це бог. А тепер мені варто відкрити рот, як вони вже й підозрюють, що я брешу. Мушу їх переконати у своїй чесності мовою свистів, якою я оволодів тільки наполовину, а в них є можливість будь-коли перервати розмову: «Тепер я не розмовляю, тепер я плаваю». Ти знаєш цю витівку Бі, вона вдавалась до неї не раз, Вона тріумфально відпливає, і, зрозуміло, той телепень Фа відразу пливе за нею.

Севілла замовк.

— Телефонував Адамс,— сказала Арлетта.— Хотів дізнатися, як справи.

— Скажи йому, що нічого нового. Радіозв'язок мені не подобається, кожен, кому тільки заманеться, може розшифрувати наш код.

Арлетта взяла його за руку.

— Прокинулася Меггі, вона чекає на тебе в твоєму кабінеті, хоче поговорити з тобою.

— Господи! — лише вигукнув Севілла.

Меггі сиділа на стільці з скуйовдженим волоссям, заспанними очима, розчервонілим обличчям, з виду серйозна, збуджена й замислена. Севілла сів у фотель за письмовим столом. Йому здавалося, що все його тіло налилось свинцем. Узяв олівця, вирвав аркушик паперу, втупився очима

в порожнечу над головою Меггі й промовив безбарвним голосом:

— Ну що ж, Меггі?

І раптом, наче хтось прорвав якусь гать, на нього полився бурхливий струмок слів. Він самохіть поплив за течією і, опустивши очі, уважно слухав, дряпаючи щось олівцем на папері. Вже багато років він не прислухався до Меггі. Його вуха були до неї напівглухі, вони сприймали тільки факти, а не вслухалися в її голос. Коли вона впадала в гарячку, то зараз же і затиналася. Севілла накреслив на папері коло, а в колі розмістив квадратик. «Я запитую себе, як тільки мій слух може виконувати роль щидилка? Звідки дізнається він, що слід сприймати, що то в нього за метод добору? Яким чином він випереджає мою свідомість і знає, чого не слід слухати?» Севілла силкувався зосередити увагу на Меггі, пірнув у струмок її слів, мов невід на морське дно за уловом.

— Він, бідолаха, записав мене під своїм прізвищем. Певне, він був щасливий, що дав мені своє прізвище бодай на один вечір.

«Що ж, вилов чималий. Мій слух сприймає тільки її голос. У Меггі голос не один, а два: чистий і дзвінкий голос секретарки, що робить свою справу на високому професійному рівні; та гарячковий, крикливий і штучний голос, голос передчасно дорослої дівчинки, що переконала себе, мовби всі знайомі їй чоловіки залицяються до неї,— Севілла підвів голову й зиркнув на Меггі.— Очевидно, їй байдуже, що я не слухаю її. Насправді їй не потрібен співрозмовник, вона розмовляє не до мене, а просто собі гомонить, їй потрібен тільки привід, щоб виговоритися. Їй треба надати значимості своїм словам, остаточно повірити в них».

— ...вам усвідомити свою відповідальність.

— Прошу?— сказав Севілла, схопившись з місця.— Яка відповідальність?

— О,— промовила Меггі чистим дзвінким голосом секретарки,— ви мене не слухали. Ну що ж, гаразд. Ви мене ніколи не слухаєте. Мені завжди здається, що я кидаю слова на вітер.

— Даруйте мені,— зняковів Севілла,— я трохи стомився.

Меггі зміряла його поглядом, і її поїняла ніжність. «Правда, він стомлений має вид, проте він чудовий, скидається на хлопчика. Звісно, Арлетта не з тих жінок, що

йому потрібна. Вона надто хтива, а не ніжна, забагато підтримує його горілячі нахили, нахили рогатої людини, завжди готової накинутися на вас. Я боюся цього латинянина. Згадую перший рік, коли він доводив мене до гарячки. Щодночі мені здавалося, що він виростав з-під землі в куточку моєї кімнати, голий, волохатий, кремезний. Він наступав просто на мене, гриз своїми темними очима. Мене брав страх. Я уявляла його руки, що здирали з мене піжаму, оголювали груди, й він роздавав мене своєю вагою. Мені так було лячно, що я й не чинила опору».

— Ви щось сказали про мою відповідальність,— озвався Севілла.

Меггі мовчала. Севілла підвів голову. Дівчина, перевівши подих, глипнула на нього. Очі у нього трохи розгублені, на чолі виступив піт.

— Ви не можете заперечити,— раптом заговорила вона пискливим голосом,— що ви зробили все можливе, аби розлучити мене з нареченим. О, я не докоряю вам, мовила б навіть, що добре розумію почуття, якими ви керувалися.

Відлуння її слів докотилося аж за поріг кімнати, де й розтануло. Севілла накреслив ще один квадратик у колі й дбайливо заштриховував його. «Бідна ця дівчина. Її свідомість гарячково звужується, вона не перестає жувати одне й те ж, не здатна більше мислити про щось інше. Лишилося п'ять днів до 13 січня, п'ять днів до історичного повороту століття. Мільйони, сотні мільйонів людей, можливо, загинуть, планета на грані війни й, можливо, спустошення, а для Меггі це — ніщо. Вона замкнулася у свою шкаралупу, занурилася в своїй одержимості й клопочеться про свою жіночу долю».

Хтось легенько постукав у двері. З'явилася стурбована Арлетта.

— Ходімо, любий. Повернулися Дезі й Джим, вони не миряться з Бі й Фа.

* * *

Севілла подивився на годинника. Шість. Ще година спливла. На перший погляд у гавані нічого не відбувалося. Дезі й Джим розмістилися біля «Карібі», Бі й Фа — в іншому кінці бухти. Обидві пари дельфінів, причаївшись, спостерігали одне за одним. Час від часу одна з самиць

видавала пронизливий свист, на який інша, наче луна, відповідала.

Севілла обернувся до Арлетти:

— Ти була тут, коли припливли Дезі й Джім?

— Так. Без будь-якого попередження Бі накинулася на Дезі й укусила її. Дезі в боргу не лишилася і відповіла їй тим самим. Цю бійку самиць перервав Джім, який кілька разів ударив хвостом Бі, не кусаючи її. Бі відступила.

— А Фа?

— Фа не заворушився. Він залишився в своєму кутку, а коли Бі припливла до нього, то кинув їй докір за таку поведінку.

— А що ж далі?

— Самиці розмовляють, обмінюючись свистами. Звинувачують одна одну в захопленні території. Складається враження, що вони сперечаються за місце. Насправді ж тільки Дезі зв'язана з гаванню, або, достоту кажучи, з «Карібі». Адже Бі і Фа тільки-но припливли, вони ще не почувують себе тут господарями. А ось Джім, як «дикий» дельфін, напевне, чуває себе, мов той заброда. Питання стосується Бі. Те, що Бі докоряє Дезі, чому та вдерлася на її територію,— справжнє лицемірство. Вона не хоче бачити Дезі, ось і все.

— Мудре тлумачення поведінки «жінки»,— з усмішкою сказав Севілла.

Він подивився на обидві пари, що причаїлися по своїх кутках. Свисти припинилися. Севілла повів далі:

— В крайньому разі можна залишити все так, як є, однак, на мій погляд, то було б нерозумно. Поки це лише сварка самиць, нічого страшного не трапиться. Але якщо втрутяться самці, можна сподіватися всього. Обидва вони майже однакові на зріст, їх майже не можна відрізнити, один з них цілком міг би забити іншого.

— Що ти робитимеш?

— Запропоную їм компроміс.

Севілла підійшов до краєчка дерев'яного причалу й про-
свистів:

— Фа! Бі! Послухайте!

Спливла мить, по якій Фа подав голос:

— Я слухаю.

— Вдень,— сказав Севілла,— ви лишаєтеся в гавані, вночі ви віддаєте її двом іншим дельфінам.

Бі й Фа ледь чутно обмінялися свистами, відтак Фа підплив на кілька метрів ближче до Севілли й спитав:

— А куди ми підемо вночі?

— Я покажу вам печеру, недалеко звідси.

Фа поплив до Бі, й знову вони обмінялися свистами. Севілла прислухався, але звуки були такі низькі, що йому не вдалося їх почути.

Фа підплив ще ближче.

— Бі й Фа погоджуються.

І щоб переконатися, що не помиляється в умовах, він заговорив:

— Вдень гавань наша. Вночі — їхня.

— Так.

— Ти нас ведеш і приходиш по нас?

— Так.

— Ти приносиш нам рибу?

— Так.

Фа обернувся й подивився на Бі.

— Що ж, — озвалася Бі, — ходімо.

Тепер, коли вона згодилася на таку пропозицію, здавалося, що їй уже не терпиться, хочеться, аби швидше їх відвели до печери.

— Я йду по човна, — пояснив Севілла. — Я вас проведу.

Він підіймався бетонованим схилом, швидко перебираючи ногами. Арлетта насилу встигала за ним.

— Ти не боїшся лишати Бі й Фа в відкритому морі?

Той кивнув головою.

— Зовсім ні. Ти запам'ятала реагування Фа: «А куди ми підемо вночі?» В цьому запитанні є якась заклопотаність. Вони не люблять більше людину, але ще не знають, як без неї жити.

— Так, — погодилася Арлетта. — Думаю, що ти маєш слухність. Мене вельми вразило запитання Фа: «Ти приносиш нам рибу?» Дивно. Я розумію, Фа народився в неволі, йому ніколи не випадало ловити рибу. Але ж Бі?

Севілла відчинив двері повітки.

— Пітере, — запитав він, — чи можемо ми скористатися меншим гумовим човном?

— Надовго?

— На якусь годину.

— Годину він витримає. Але потім, прошу вас, доставте його сюди. Він занадто випустив повітря. Думаю, що вентиль пропускає або якийсь шов.

— Гаразд.

Севілла обернувся до Арлетти.

— Почекай хвильку на мене. Маю слово сказати Меггі.

Він полишив їх і пішов до свого кабінету. Меггі сиділа нерухомо, склавши руки на колінах. Зарипіли двері, вона обернулася й подивилася на Севілла, в її очах був глибокий смуток самотності.

— Меггі,— мовив Севілла, не заходячи до кімнати,— перепрошую, у мене немає часу зараз, щоб з вами більше поговорити. Та все ж таки скажу вам про своє рішення, яке я прийняв, коли слухав вас: завтра ви поїдете в Денвер до тітки, де кілька днів відпочинете.

— В мене багато роботи,— відказала Меггі.

— Тим гірше для роботи.

— Ви все своєї,— докинула вона роздратовано.— Ви й не усвідомлюєте, що пропадете без мене.

— Тим гірше для мене. Вам треба відпочити.— І рішуче додав:— Це вирішено.

Дівчина опустила очі й покійно мовила:

— О'кей! Що ж, ви хазяїн.

Перегода вона стрепенулася, випросталася, підвела очі й, не глянувши на Севілла, мовила пронизливим і крикливим голосом:

— Власне, ви мов той страус ховаєте голову в піску, не хочете дивитися правді в очі. Відколи я вас знаю, ви завжди так робите. Ви мене заспокоюєте, а самі відвертаєтеся від власного щастя.

Грюкнули двері, він пішов. Меггі схопилася руками за голову, на очах у неї затремтіли сльози.

— Він не слухає мене,— заривавши, мовила вона.— Він ніколи мене не слухав!

* * *

Севілла підняв праве весло, легенько наліг на ліве — маленький гумовий човен м'яко наблизився до причалу, й Арлетта стрибнула на берег. Вони не хотіли привертати увагу кораблів прикриття гулом мотора й вирішили провести до печери Бі й Фа на веслах: на це витратили з півгодини. Витягли човен з води, віднесли його на кілька метрів на цементну доріжку й, повернувшись, сіли на дошки причалу. Вечоріло, але повітря було ще тепле.

— Ти скажеш Адамсові, де вони?— спитала Арлетта.

— Ні.

— Чому?

— Я твердо вирішив говорити йому про них якомога менше.

— А Пітерові?

— Якщо становище погіршиться, буде краще, як він нічого не знатиме. Я кажу «Пітер», але, зрозуміло, це стосується й Сьюзі. Меггі не беру до уваги, завтра відішлю її до Денвера. Дивна річ, я почуваю себе винним перед нею. Однак немає нічого такого, щоб я міг докоряти собі. Хіба що,— додав він усміхаючись,— моє незвичайне терпіння.

Дезі величаво підпливла до них, тримаючись під самою поверхнею, голова її з'явилася над водою, і її лагідні очі втупилися в Севілла. За два метри позад неї плив Джим. Той вже посмілішав.

— Хто ця самиця?— запитала Дезі.— Що їй тут треба?

— Вона живе в мене давно. Вона кудись плавала, потім повернулася. Самець також.

— Вона зла.

Севілла похитав головою:

— Вона ревнива.

Дезі поміркувала над його відповіддю й сказала:

— Але ж у мене є самець. У мене є Джим.

Оскільки Севілла не відповів, а лише знизав плечима, вона вела далі:

— Вона мені сказала, що розмовляє мовою людей. Це правда?

Арлетта засміялася.

— Бі також любить похвалитися!

— Це правда, Па?— перепитала Дезі.— Це правда, що вона сказала?

— Правда.

— Але я не дурніша за неї!

— Ні, Дезі, ти не дурна.

— Сьогодні ввечері я хочу вивчати мову людей. Сьогодні ввечері, Па.

Севілла засміявся.

— Щоб вивчати, треба завтра, завтра й завтра. Сьогодні ввечері я втомився.

— Ти не хочеш свистіти?

— Ні. Я втомився.

— Але ти ввечорами свистиш зі мною.

— Сьогодні ввечері я втомився.

Спливла якась мить, і Дезі спитала:

— Ти йдеш до свого дому?

— Так.

— Вже!

— Так.

Дезі наполовину висунулася з води й поклала свою велику голову на причал, між Арлеттою й Севіллою. Вони почали пестити її. Гладили її щосили, але не доторкалися до дихала.

— Я люблю тебе, Па,— сказала Дезі, зажмуривши очі.

— Я також люблю тебе.

— Я люблю тебе, Ма,— сказала Дезі зітхнувши.

— Я також люблю тебе, Дезі,— відповіла Арлетта.

Ось уже чотири місяці щовечора Дезі признавалася в любові, й щовечора Арлетта хвилювалася. То було одне й те ж почуття: щось стискувало їй груди, якась несподівана зворушеність, сумна ніжність, і — вона не знала чому, зовсім у глибині душі,— страх перед смертю. Вона не знала чому, але й у цю мить їй було шкода Дезі. Одначе в Дезі не було нічого патетичного. Вона була молода, міцна, дужа.

Арлетта підняла плечі, буцім увесь тягар світу тиснув на них. Що за світ, що за люди й яка мерзота! Бозначому ці тварини люблять нас. Адже в нас немає нічого приємного. «Ні, ні,— негайно переконала вона себе,— я не мала б так думати. Я роблю, як Бі й Фа,— все людство скидаю на одну купу».

Страхітливий гул сколихнув повітря. Здавалося, він насувався з-за будинку. Вони підвели голови, цієї мигі з'явився вертоліт і на висоті приблизно п'ятдесят метрів пролетів над головою. Раптом пролунали методичні, оглушливі постріли важкого кулемета. Севілла обійняв Арлетту й, прикривши її своїм тілом, кинувся на дошки причалу. Але стріляли не в них, він виразно бачив, як трасуючі кулі виплигували з води й вогняним пунктиром описували вертоліт. Він набрав висоту, розвернувся й зник у сутінках.

— Ходімо,— сказав Севілла,— ми вимагатимемо пояснення.

Вони побігли бетонованою доріжкою. Тієї миті з'явився Пітер і вигукнув:

— Адамс радирує!

Севілла відсапувався, доки Пітер з олівцем у руці роз-

шифрував радіограму. Коли скінчив, вирвав із записника аркушик і подав Севілла.

«Група «В» тепер у курсі справи. Небезпека цієї ночі. Просимо вас прийняти на острів загін захисту».

Севілла взяв у Пітера олівець і написав: «Стріляючи, ви себе викрили».

Пітер зашифрував, передав, прийняв відповідь, розшифрував її і віддав аркушик Севілла. «Вогонь викликаний необхідністю. Група «В» могла закидати гавань гранатами. Повторюю свою пропозицію».

Севілла написав: «Ні. Захист забезпечу сам».

Пітер зашифрував, передав радіограму й підвівся:

— Я був у повітці. Я подумав, що стріляють у вас.

— Я також,— озвалася Сьюзі.

Севілла не відповів. Він надряпав на звороті останньої радіограми: «Вимкніть підслуховувач Ела»,— і подав її Пітерові. Пітер кивнув головою й вийшов. Севілла повернувся до жінок.

— Нікому не слід телефонувати й засвічувати світло. Де Мергі?

— У себе,— відповіла Сьюзі.

— Поки що дайте їй спокій. Ми щось перекусимо на терасі й усі ляжемо на даху. Принесіть ковдри, бетон — не перина.

— Доки ще не спочило,— озвалася Сьюзі,— я піду приготую бутерброди.

Залишившись наодинці з Арлеттою, Севілла взяв її підруч, і вони вийшли на бетоновану доріжку, що збігає до гавані. Арлетта півголосом запитала:

— Хіба не варто послати Пітера охороняти гавань?

— Варто б, та я боюся. Ці люди — професіонали. Вони можуть завважити Пітера й убити його, перш як він їх побачить.

— Убити?— запитала Арлетта глухим голосом.

Севілла подивився на неї:

— Вбили ж вони Боба. Чому б не вбити й Пітера? Або нас? Для цих людей людське життя нічого не варте. Ні одне, ні двоє, ні сто. Вони зроблять усе, аби примусити замовкнути Фа й Бі. А водночас і нас. До тринадцятого січня.

— До тринадцятого січня?— перепитала Арлетта. Її очі з жаху розширилися.

— Строк ультиматуму закінчується тринадцятого. Коли

оголосять війну, істина вже нікому не буде потрібна. Отже, у нас залишається ще п'ять днів, щоб примусити заговорити Фа й Бі.

— Ти міркуєш так, ніби наперед знаєш, що вони скажуть.

Севілла подивився на неї:

— Не знаю. Але здогадуюся.— І докинув:— І ти також.

— І я також,— насилу вимовила Арлетта.

Її обдало холодом, волосся розкуйовдилось, спиною котився піт, і водночас вона відчувала, як ціпеніють руки. Хотіла потерти їх і завважила, що руки тремтять. Вона сховала їх за спину, випрямилася й мовила приглушено:

— Чи маєш ти слухність, пропонуючи розташуватися на даху?

— Думаю, що так. Коли ми приберемо драбину, нас не можна буде застати зненацька. Бетонований облявок захистить нас від прямих пострілів. А для нас, коли ми будемо змушені стріляти,— це чудова позиція.

— О'кей, пане Севілла,— всміхаючись, сказала Арлетта.

Однак вона почувала себе знесиленою, ноги підкошувалися, вона була на грані непритомності. Севілла пильно подивився на неї, обняв за плечі й притис до себе. Арлетта розм'якла, притулилася головою до його грудей і прошепотіла:

— О Генрі, Генрі...

— Ходімо,— сказав він,— приготуємося. Не дозволимо страхові оволодіти нами.

Згодом уся лабораторія сиділа на терасі за столом і мовчки вечеряла в темряві. Меггі зовсім знесилася. Пітер і Сьюзі ні про що не запитували. Вони замкнулися в мовчання, що означало: якщо ми більше не маємо у вас довіри й навіть не маємо права бачити Фа й Бі, не кажіть нам нічого, а ми, звісно, уже й не прагнути мемо про щось дізнаватися. В сутінках Севілла ледве розпізнавав їхні обличчя. Він з ніжністю дивився на них. Сьюзі, Пітер — як багато вони для нього значать! Він почував себе винним перед ними не тому, що мовчав, а тому, що піддавав їх небезпеці — їх, що лишень почали жити. «А Майкл? — мислив він.— Майкл у в'язниці. Парадоксально, але з усіх нас він, може, єдиний, хто залишиться жити».

— Пітере,— тихо мовив Севілла.— Яку зброю вони дали нам?

— Ручний кулемет, автомат, чотири гвинтівки й гранати.

— Хто вміє стріляти?

Пітер, Арлетта й Сьюзі підвели руки.

— Сьюзі, чи вмієте ви поводитися з гвинтівкою?

— Я стріляла з карабіна з оптичним прицілом у мішені.

— Я також, — сказала Арлетта.

— Принцип один і той же. Пітере, ручний кулемет чи гвинтівка?

— Однаково.

— Що ж, хай у вартового буде кулемет. Чи прожектор працює?

— Так.

— Він знадобиться. Одягніться в темне. Принесіть ковдри, кожному по дві, електричні ліхтарики, воду, бінокль, плащі й, безумовно, передавач.

Стало тихо.

— Коли почнемо влаштовуватися? — зацікавився Пітер.

— Коли зовсім спочіє.

* * *

Севілла відчув, що його термосять. Розплющив очі й нічого не побачив — ніч була вельми темна. Пітер шепнув йому на вухо:

— Чотири години, ваша черга, все гаразд. — Наступила тиша. Знову озвався тихий, ледь чутний Пітерів голос: — Коли ви справді прокинулися, я піду спати. Ох, як тяжко сидіти в темряві з відкритими очима. Дайте мені вашу гвинтівку. Ручний кулемет у бойовій готовності стоїть біля надувного матраца.

— Проведіть мене туди, — попрохав Севілла. — Боюся, що я неправильно зорієнтуюся.

Він помацав навколо себе руками, схопив гвинтівку, простяг ліву руку в напрямку, звідки долинав голос його помічника, й, нічого не знайшовши, потягся рукою трохи далі й наштотхнувся на Пітерове плече, ковзнув долонею вниз і міцно схопив його за руку. Відчув, як його тягнуть вперед, і нарахував шість кроків, перш як його права нога наштотхнула на надувний матрац. Севілла відчув на щоці Пітерове дихання:

— Кулемет стоїть на бортику даху. Обережно, запобіжника знято. Прожектор ліворуч від вас приблизно за метр. Простягши руку, ви дотягнетесь до нього.

Севілла випустив Пітерову руку, він злегка гойдався. Пітер тихим голосом пояснював далі. Тепер лише його шепіт пов'язував Севілла з світом. Він відчував дивне почуття небуття, йому здавалося, що не Севілла, а хтось інший прожив цю мить.

— За кілька хвилин,— мовив Пітер,— вам видасться, що ви бачите на чорному фоні темно-сірий силует «Карібі». Однак це лише марення, я в цьому швидко переконався. Ви певні, що зовсім прокинулися?

Севілла ліг на надувний матрац, витягся:

— Йдіть спати, Піт, тут не так уже й погано.

Він почув Пітерові кроки, що віддалялися, відтак легенький шелест ковдр, і все затихло. Тиша проковтнула його, і відразу ж морок видався ще чорнішим. Ні вітерця, тепло, море таке тихе, що навіть не чути хлюпання хвиль об причал. 8 січня, ніч, він нерухомо лежить тут, у штанях і пулвері, повітря ледь вогке, якась волога млість, але цемент даху ще пашить теплом, якого набрався за день. Пахне йодом, сіллю й безлюдною, мертвою черствістю скель. Напередодні він прожив одну з звичайних ночей свого життя. Якщо він доживе до вісімдесяти років, йому лишилося прожити — зараз підрахуємо — якихось дев'ять тисяч двадцять п'ять днів і стільки ж ночей, досить мало, взагалі навіть за найоптимістичнішим підрахунком. Але тепер уже не варто думати про це; все було вирішено тоді, коли він зрозумів, на який невірогідний ризик зважився Голдстейн, погодившись бути посередником. Тієї миті він вирішив сказати «так» і після появи вертольота групи «В» ступив з буденних днів свого життя у ніч, яка, можливо, буде останньою. «Що ж, головне не в тому, щоб за будь-яку ціну вціліти, а в тому, щоб знати, за віщо вмираєш. Якщо мене вб'ють цієї ночі, то хто скаже, вдалося мені моє життя чи ні? Хто свідок? Який критерій? Слава? Але ж слава увінчує привабливих, хоча безголосих співаків, безталанних акторів, нерозумних політиків, вчених-шахраїв. Звісно, я можу сказати, що я принаймні щось створив. Я людина, що примусила розмовляти тварин. Але, напевне, Прометей також радів, який дав людям вогонь, доки не довідався, для чого вони здатні його застосувати. Калібан у «Бурі» Шекспіра говорить до Просперо: «Мене ви навчили розмовляти вашою мовою. Тепер я знаю, як проклинати,— спасибі й за це». Пам'ятаю, як на мене вплинула ця фраза, коли я вперше прочитав її. Вона наче кинулася на мене з

тексту з непереборною силою. Вона охоплює всю долю людську — людина, що все псує, все запаскуджує, перетворює краще на гірше, мед — на жовч, хліб — на попіл. І я також можу сказати: «Господи, я навчив тварин розмовляти, й усе, що з цього взяло людство, — це нова зброя для самознищення». Правою рукою Севілла спирався на приклад кулемета, ствол якого лежав на бортику даху. Якщо він почує підозрілий шерхіт, куди він цілитиметься? В що він стрілятиме? Він може увімкнути прожектор, але тоді він викрие себе, стане мішенню. То було кричуще безглуздя: без світла він ні на що не здатний, увімкнувши світло, він загине. Ніч справді була лиховісно, безпросвітно темна, як і той світ, де зараз сплять сто вісімдесят мільйонів американців, — чорний, порожній, безформний прообраз спустошеної планети, що зазнала атомного бомбардування. Було майже гоможливо уявити собі: Земля без людей, без жодної людини, що могла б думати, згадувати про чудові речі, створені людьми, або про релігії, в які вони вірили, або про бойні, що їх вони влаштовували, — без історії, бо на Землі більше не буде історика. Яка страхітлива думка для християнина. Бог, що створив людину, і людина, що сама себе знищує, позбавляючи бога творіння його! Для невірющого — непоправне марнотратство земних людських сподівань. Індивідуальна смерть, по суті, нічого не значить. У крайньому разі її можна прийняти, як приймає її в'єтнамець, захищаючи свою землю й свою гідність, або навіть як солдат морської піхоти, без будь-яких ідеалів, просто як професійний ризик (засвідчуючи цим, яка жалюгідна думка в нього про своє життя). Але цілковите винищення роду людського, таке, щоб нічого не залишилося, ні праць, ні нащадків, — це нестерпна думка. А втім, саме тут і причаїлася небезпека: ніхто в це не вірить. Навіть ті, хто штовхає нас до війни, не здатні уявити собі свою власну загибель. Смерть для них — це завжди смерть інших. Севілла сховав ліву руку за облавочок і правою рукою на мить засвітив ліхтарик: у сліпучому світлі з'явився циферблат його годинника. Він примружив очі: п'ять годин. Вони вже не придуть.

Либонь, він задрімав на мить, а може, на кілька хвилин. Здригнувся, почув звук, схожий на хлюпання, що його утворює маленька хвиля, нашттовхуючись на якусь перепону. Чи то подув вітру, чи просто Дезі й Джім у гавані. В дельфінів досить неспокійний сон. Вони не перестають

плавати навіть уві сні. Неугавно рухаються знизу вгору, бо за певні проміжки часу підіймаються на поверхню, щоб подихати.

Севілла вслухався, але в темряві майже неможливо було розпізнати шерхіт. Поряд себе він чув, як дихали його співпрацівники, та цей звук чувся з самого початку й повсякчас не надавав йому значення. А зараз, коли він вслухався, чимдуж напружуючи слух, невиразна й нерозмірена гармонія дихання вдиралася йому в вуха, непрошена, така ж могутня й дратівлива, як радіоперешкоди. Знову почув ледь уловимий плескіт. Але звідки він долинав — з гавані чи з іншого куточка острова, навколо якого хлюпало море; найменша заглибина в скелях і найменший рух води викликали найрізноманітніші звуки. Севілла простяг руку вліво, розшукав прожектор і обмацував його доти, доки пальцями не знайшов вимикач. «А що, коли їх у гавані немає, а вони в мене за спиною, за будинком? Один промінь прожектора, й вони мене викриють. Вони бачитимуть мене, а я їх — ні. І тоді вистачить однієї гранати». Севілла відчував, як його поймало хвилювання, нерви в нього були напружені, долоні спітніли, але водночас він усвідомлював усе. Тримавши вказівний палець лівої руки на вимикачі, прислуховувався. Йому заважали не дихання співпрацівників, що спали, а якийсь ближчий, могутній і ритмічний звук — биття його власного серця. Від глухих ударів здригалися ребра й шпигало в скронях. Без будь-якого переходу темрява за якусь мить стала не такою чорною, й цього разу без марення він уздрів силует «Карібі», її темно-сіру щоглу на фоні п'ятми.

Виразно почув два поспіль сплески. Звідки долинали вони? З-за будинку? З причалу? З-за «Карібі»? Натис на кнопку, але не наважився ввімкнути світло.

І нараз один за одним, освітивши порт, здійнялися вгору два велетенські сліпучі снопи полум'я, яких супроводжували такі могутні вибухи, що Севілла відчув, як будинок під ним затанцював. Його щось сильно вдарило в ліву руку, й все. Він увімкнув прожектор. «Карібі» зникла. Позад себе почув голоси й, не озираючись, закричав:

— Не вставайте! Повзійте до бортика!

І почав стріляти довгими чергами просто над причалом.

— Куди ви стріляєте? — заволав Пітер у нього над вухом. Натискуючи на курок кулемета, Севілла відповів:

— У протоку! Вони можуть утекти тільки тим шляхом!
Між кулеметними чергами почув, як праворуч від нього почали сухо лунати часті тріскучі постріли гвинтівок.

Світанок прийшов невірогідно швидко. Праворуч Севілла вгледів Арлетту, ліворуч — Меггі.

— Меггі, будьте напоготові, щоб вимкнути прожектор. Цієї миті заторохтів важкий кулемет. Перші трасуючі кулі впали далеченько від входу до вузької протоки й зигзагами стали підкрадатися до нього.

— Адамс вступив у бій. Ми не заважаємо йому нашим прожектором?— запитав Пітер.

Севілла відпустив курок кулемета.

— Ні, не думаю. Та все ж таки зв'яжіться з ним...

Він подав знак С'юзі, й та перестала стріляти. Однак дівчина стріляла марно — важкий кулемет старанно прочісував протоку, вогняні пунктири викреслювали правильні діагоналі зверху вниз і знизу вгору. Але чи справді ця стрілянина була ефективна? На якій глибині кулі втрачають вбивчу силу? Севілла відчув біль у лівій руці, вона спливала кров'ю, розпухла й наила.

— Тебе поранено?— стурбовано запитала Арлетта.

— Та ні,— відповів Севілла, озираючись по боках. Він простяг руку й підняв якийсь уламок.— Дрібниця,— сказав він з іронією,— то лише шматочок нашої бідолашної «Карібі».

— Адамс просить загасити прожектор і піти подивитися,— крикнув Пітер.— Що робити?

— Ідіть,— знесилено наказав Севілла.— В усякому разі небезпеки вже немає.

«Подивитися? Та на що там дивитися?»

Всі мовчали доти, доки не повернувся Пітер. Оскільки з настанням світанку розсівався й туман, здавалося, що ніч розвалювалася на дрібненькі темні шматки. За кілька хвилин високий Пітерів силует з'явився на бетонованій довіржці.

Він ледве ступав ногами. Діставшись до тераси, підвів голову й знизу подивився на Севіллу. При сірому вранішньому світлі його обличчя здавалося блідим і змарнілим.

Пітер промовив тремтячим голосом.

— Бі й Фа ... Обоє.

— Що?

— Пошматовані.

Арлетта здригнулася:

— Але ж то не...

Севілла міцно стиснув її руку, й вона замовкла.

— Радируйте Адамсові,— сказав Севілла.

XIV.

Адамс стояв на причалі, застромивши руки в кишені, виставивши голову вперед. Він не встиг поголитися, і його підборіддя та щоки, здавалося, були брудні. «Карібі» тепер перетворилася на купу уламків під водою й на воді. Вибух був примхливий: він зовсім зруйнував щоглу, але весь алюмінієвий кухонний блок лежав на глибині трьох метрів, цілісінький, блискучий, наче його тільки-но склали. Двоє водолазів у рукавичках збирали на дні й складали на простеленому на причалі тентові шматки, що лишилися від дельфінів. Хоча сонце лише ледь підбилося на обрії й було ще прохолодно, солодкуватий і нудотний запах, що йшов від цих залишків, викликав огиду. Люди, що виловлювали залишки, намагалися, складаючи їх, підпасувати один до одного, мовби гралися в якусь мозаїку. Коли вони помилялися, Пітер, що також одягнув рукавички, нахилився, щоб зробити поправку. Біла сорочка й марлева пов'язка, що закривала нижню частину обличчя, надавали йому вигляду хірурга.

— Я бачу лише двох трупів,— сказав перегода Адамс.— А де Дезі?

— Вчора ввечері, коли вона припливла до гавані, Бі вкусила її і прогнала,— відповів Севілла.

— І вона втекла? Лихо не без добра. І ще: вибух, мабуть, так її налякав, що ви її не швидко побачите.

Севілла мовчки похитав головою, а відтак промовив:

— Я гадаю, що то робота аквалангістів.

— Ходімо,— сказав Адамс.— Немає потреби тут стояти.

Вони ступили кілька кроків у напрямку до будинку, Адамс зупинився й спитав:

— А що кажуть про це Пітер, Сьюзі й Меггі?

— Вони нічого не розуміють і поки що не питають. Меггі їде сьогодні вранці до Денвера.

— Чудово. Краще тримати їх осторонь від усього,— докинув потім Адамс.— Щодо злочинців, ми знайшли їхні трупи. Їх було двоє.

Севілла здригнувся.

— Ви знайшли їхні трупи! Сподіваюся, що то не наші постріли...

Адамс скривився, від чого його непоголене обличчя здавалося ще змарнілішим і суворішим:

— Не хвилюйтеся. Це наш калібр. То не ваші конфетті.

І додав, понизивши голос:

— Подумати б тільки, яке зухвальство! Вони знали, що ми стережемо фарватер, в них майже не було шансів утекти, і все ж ризикнули на це діло.

Помовчавши трохи, повів далі:

— Підсумок першого бою: двоє дельфінів, двоє людей.

— Це жахливо,— зціпив зуби Севілла.

— Це безглуздо. Тим більше безглуздо, бо «В» переконаний, як і ми, що він вірно служить Сполученим Штатам. Для нього ми — зрадники. А ми вважаємо його за божевільного, ми думаємо, що він зовсім безглуздо недооцінює силу удару, якого у відповідь нам можуть завдати китайці.

Севілла подивився на нього.

— Навіть коли вам бракує свідчень Фа й Бі, хіба ви не могли б повідомити президента про свої підозри щодо ролі, яку їх примусили зіграти?

— Ми це зробили.

— І про замах на Фа й Бі. Адже він тільки підтверджує вашу підозру.

— Ми це зробимо. Але від цього йому буде мало користі. Підозра в політиці ще не зброя. На президента зараз надзвичайно натискують. У нього немає нічого, що він міг би протиставити з свого боку. Навіть громадської думки. Ви знаєте результати останнього опитування?

— Ні.

— Про них повідомляли вчора ввечері по телебаченню. П'ятдесят вісім відсотків американців схвалюють ідею війни з Китаєм.

— Який жах!

Адамс знову прикро посміхнувся.

— Не бракує кандидатів у трупи.

— Я хотів би поставити вам одне запитання,— сказав Севілла, пильно подивившись на нього темними очима.— Чи всі ваші люди поділяють вашу думку про те, що відбувається й готується?

Адамс трохи завагався.

— Зовсім ні. Є дві тенденції навіть на найвищому рівні. Й одна з них полягає в підтримці позиції «В».

— Отже, цілком можливо, що люди з вашого оточення постійно інформували «В» про все, що стосується Фа й Бі?

— На жаль, цілком можливо,— сказав Адамс, опускаючи долу очі.

За мить він підвів голову, окинув поглядом маленьку гавань і водолазів, що виходили на берег, скінчивши роботу.

— Ну що ж,— сказав він,— у всякому разі тепер усе скінчилося.

Севілла подивився на нього. З виду Адамс був зморений і сумний, водночас здавалося, що його охоплює якийсь дивний спокій. На планеті лишалися раховані мирні дні, однак він принаймні може вкласти свій особистий маленький мир з «В». Двоє дельфінів; двоє людей — це дрібниця: малі втрати в малій сварці двох служб. «В» виграв, і тепер, оскільки «В» вигравав, Адамс зможе спокійно приєднатися до думки більшості. Сховатися за спиною своїх шефів з цілком чистою совістю.

— Чи повинен я викликати поліцію?— запитав Севілла.

— Ні в якому разі,— поквапився відповісти Адамс.— Зникнення Бі й Фа повинно залишитися в таємниці. До того ж я вже зв'язався з поліцією й пояснив причини нічної стрілянини: ми наштотувалися на загін кубинських диверсантів, що намагалися проникнути до берегів Флориди, й розрахувалися з ними.— Севілла мовчав, тому Адамс повів далі:— Очевидно, це вам перешкодить одержати страхову премію за «Карібі». Але я гадаю, що наша служба зможе відшкодувати вам усі збитки.

Севілла зверхньо подивився на Адамса.

— Я не прошу нічого.

— Як завжди, донкіхотствуєте, Севілло?

І докинув, не чекаючи відповіді:

— Я зроблю кілька фотографій мертвих дельфінів і залишу вас. Чи не бажаєте зберегти зброю?

— Як собі хоче.

— Хай вона буде у вас бодай тимчасово. Але мені здається, що вам уже не загрожує ніяка небезпека.

— Ви збираєтеся зняти свою охорону навколо острова?

— Звичайно. На мою думку, вона зараз уже більше не потрібна.

І за мить докинув:

— Щодо зброї, то, коли б я мав ваші гроші й ваш острів, знаєте, що я зробив би? Я спорудив би собі протиатомне сховище таки-тут, серед скель. Що б там не сколося, ви мали б більше шансів вижити.

Севілла знову подивився на нього: який цинізм! І як він цілком природно личить Адамсові! «Сто, сто п'ятдесят, двісті мільйонів американців здохнуть у найжахливіших умовах, а я, незважаючи ні на що, виживу. Бо в мене гроші є. А отже, є і право робити все, що забagnetься, з своїми грішми, наприклад, використати їх для того, щоб врятувати свою шкуру в тотальній війні. Більш того, вся Америка схвалить мій вчинок: в ім'я прав особистості й свободи підприємництва.

— Забрати в вас труп дельфінів?— байдуже зпитав Адамс.

— Ні.

— Що маєте робити з ними? Кинути в море?

— Ні.

— Чому?

— Акули. Я не хочу, щоб їх з'їли акули.— Він додав: — Я обілляю їх бензином і спалю.

— Згорять, як буддійські монахи,— сказав Адамс посміхнувшись.

Севілла відвернувся.

— Даруйте мені,— мовив Адамс.— Я забув, як ви любили цих тварин.

* * *

З решток дров, що лежали у вітальні (все доводилося привозити з материка, навіть дрова), Пітер розклав багаття так, щоб дим не йшов у бік будинку. Він розпалив на іншому краю острова, куди ніхто не навідувався, бо там нічогосінько не було, крім гострого каміння та скель, де в негоду кипіла вода, заповнюючи щілини й видолинки брудною білою піною, схожою на клоччя бавовни. Довелося кілька разів їхати залізною тачкою, щоб перевезти залишки обох дельфінів і вкласти їх за допомогою заступа на полянах. Севілла, блідий, зціпивши зуби, вилив на дрова дві каністри бензину. Відтак, тримаючи в простягненій руці довгу, запалену з одного боку соснову гілку, доторкнувся нею до дров і зразу ж кинув її. Пролунав вибух,

і полум'я спалахнуло заввишки з одноповерховий будинок, оглушливо гучно затріскотіло й зашкварчало сало, гарячі краплини якого розбризкувалися за кілька метрів увсібіч. Пітер і Севілла відійшли, від вогнища здіймалися кужелі густого чорного диму з маслянистими синіми плямами, й, хоча вони обоє стояли з навітряного боку, їхні роти й носи полонив огидний запах паленого м'яса й жиру. Севілла завважив, як Пітер подивився на нього й відкрив рот, але він не почув жодного слова, бо тріск вогнища й шкварчання м'яса глушили голоси. Професор зажмури́в очі. Час ніби зробив стрибок назад. Капітан Г. С. Севілла, військово-службовець США, відряджений як перекладач на Нюрнберзький процес, з жахом слухав визнання свідка. Штурмбанфюрер СС концтабору Кульмгоф інтуїтивно, діючи навпомацки, зумів винайти найкраще розташування в'язок дров та ідеальні розміри ровів: п'ятдесят метрів — довжина, шість метрів — ширина, три метри — глибина. На дні рову за його наказом копалися рівчаки, якими жир стікав до чана. Пропускна здатність була велетенська. Вісім тисяч трупів на добу, отже, набагато більше, незважаючи на примітивність установки, ніж пропускна здатність гігантського крематорію Біркенау-Освенціма, де, однак, у хвилини «пик», коли треба було за найкоротший час знищити чотириста тисяч угорських євреїв, паралельно з суворо хронометрованим промисловим конвейером (ні секунди спочинку, починаючи з того моменту, коли дві тисячі євреїв заводилися до газової камери, з того моменту, коли за сорок шість хвилин вони перетворювалися на дим, залишаючи фабриці другорядні продукти, що їх методично збирали, не зупиняючи конвейера: одяг, обручки, золоті зуби, волосся, жир, з якого виробляли мило) використовували також, хоча тільки в разі крайньої необхідності, півдюжини ровів, на зразок кульмгофських, але йшли на це неохоче, супроти волі, через кустарне розтринькування другорядних продуктів. Obersturmbanführer СС Рудольф Гесс, комендант концтабору в Освенцімі, подивився на голову трибуналу своїми спустошеними очима й пояснив безбарним голосом: «30 червня 1941 року фюрер запропонував остаточне розв'язання єврейського питання. Особисто я, пане голова, отруїв газом тільки півтора мільйона євреїв». Та коли додати сусідні малі експериментальні табори — Кульмгоф, Вольцек і Треблінку, то загальна кількість досягає шести мільйонів чоловік мирного населення, враховуючи жінок,

і дітей, яких катували, роздягали, глумилися з них, отруювали газом і перетворювали на попіл з 1941 по 1945 рік. Поїзди, що перевозили євреїв до Освенціма, мали право на першочерговість з одного краю третього рейху до другого, вони пропускалися раніше навіть від ешелонів з амуніцією та провізією, що йшли на Східний фронт. Гітлер надавав найбільшого значення цій найбільшій в історії операції геноциду.

Серце в Севілла закалатало, і його захлинула хвиля сорому. «Ми збираємося діяти чистіше, набагато чистіше. Одна воднева бомба, вибухаючи на висоті тридцять п'ять кілометрів, дає стільки теплової енергії, що вона може висмажити все в радіусі від ста до ста сорока кілометрів; чотири водневих бомби, що вибухнуть одночасно на тій самій висоті, знищать усі форми життя на поверхні в сто п'ятдесят тисяч квадратних кілометрів. Радіоактивна хмара від однієї кобальтової бомби може перетворити на пустелю площу втричі більшу, ніж Великобританія. Згідно з нашими підрахунками, джентльмени, вистачить тридцяти тисяч мегатонн, щоб знищити сімсот мільйонів китайців».

— Ходімо,— сказав Севілла, взявши Пітера за лікоть.— Нам немає більше чого тут робити.

Пітер поклав заступ на тачку, став до неї спиною, ніби брав ручки нош, і потягнув за собою тачку кам'янистою землею. Невідалік від будинку зупинився, висторцюювався й подивився на Севілла:

— Дозвольте поставити вам кілька запитань.

Севілла зупинився перед ним і подивився йому просто в очі.

— Якщо це ті запитання, про які я здогадуюся, то не ставте їх. Я не зможу на них відповісти. Як ви розумієте, річ не в тому, що я, може, не довіряю вам. Я мушу зробити так, щоб оберекти вас і С'юзі від небезпеки, повірте мені. Вам краще нічого не знати.

— А ви самі?— спитав Пітер.— Хіба вам не загрожує небезпека?

Севілла скривився:

— Адамс гадає, що ні, бо все скінчилося, вони вдовольняться дельфінами. А я схильний думати, що він помиляється.

Пітер випрямив плечі.

— В такому разі, чому я не повинен поділити з вами цю небезпеку?

Севілла махнув рукою.

— Ви мені допоможете уникнути її.

— Яким чином?— пристрасно запитав Пітер.

— Коли виконаєте те, що я вас попрошу зробити, й не ставитимете запитань.

— Ви щось від мене приховуєте!— вигукнув Пітер.— Хіба досі я не виконував ваших розпоряджень, не ставлячи ніяких запитань?

Севілла поклав йому руку на плече й усміхнувся.

— Авжеж, так чинить і далі. Вислухайте, Піт, час не стоїть, ви хочете мені допомогти? Тоді ось що треба зробити.— Він опустив руку.— По-перше, ви візьмете гумового човна, відвезете Меггі на материк і посадите її в літак. Сююзи супроводжуватиме вас. По-друге, стежте, чи не прилигнуть до вас на материку. Пантруйте добре. Ці люди знають своє ремесло, їм відомі всі таємниці стеження. Потретьє, я дам вам чек на ваше ім'я, й ви його інкасуєте в своєму банку.

Пітер насупив брови.

— Чому чек на моє ім'я? Чому не на ваше ім'я з дорученням, підписаним вами, як звичайно?

— Бо я гадаю, що ваш рахунок не перебуває під наглядом, чого не можу сказати про свій. Я не вірю в дотримання таємниці банками, й чек, про який іде мова, великий. Ви задоволені?

* * *

Коли Севілла зійшов з фарватера, щоб проникнути в грот, він підняв з води весла, поклав одне з них у жолобок на кормовому колі й став гребти кормовим веслом. Арлетта на носі маленького гумового човна була напоготові другим веслом відштовхувати передню частину човна від двох виступів, між якими він плив, щоразу застряваючи, ледь не стаючи впоперек. Так Севілла проплив метрів зо двадцять, потім голосно крикнув:

— Гребти назад!

І Арлетта почала щосили гребти. Він кілька разів ударив веслом і, примусивши човен круто описати півколо, подав його назад, це дозволило ввійти проти течії в низеньку темну печеру, з якої, здавалося, не було виходу. Вогка стіна, вкрита мушлями та цвіллю, виросла перед човном і перетяла шлях. Але ще не дійшовши до стіни, Севілла знову круто повернув ліворуч і проникнув у рукав, такий

вузенький і низький, що довелося скоціюрбитися. Гребти тут уже було неможливо. Арлетта на носі човна засвітила потужний електричний ліхтар. Севілла розпростер руки в обидва боки й щосили впирався долонями в стіни печери, примушуючи рухатися човен уперед під хлюпання маленьких, що розбігалися вусібіч, хвильок. Час від часу валки човна човгали по виступах печери з небезпечним шумом. Севілла сповільнив ходу, йому щоразу здавалося, що ось-ось човен застряне між двома виступами скель. Арлетта чула в темряві його дихання. То був найтяжчий і найтривожніший момент. Потім Севілла тихо промовив:

— Ну ось і дійшли!

Човен ковзнув у грот, несподівано обернувшись, ніби його викинуло з печери. То була низька, простора зала, склепіння якої нагадувало підземелля середньовічного замка, стеля мала форму зовсім правильної бані, коли не рахувати кілька щілин, крізь які проникало синє світло. Від фарватера грот відділявся лише однією з своїх стін, однак потрібно було понад півгодини, щоб дістатися до нього лабіринтом печер. Севілла поклав на місце кормове весло, Арлетта поволі водила променями ліхтаря по поверхні води. Ні Фа, ні Бі ніде не було видно. Темрява й тиша. Вода спокійна, муарово-чорна, й лише дрібні концентричні кільця розбігалися від човна до стін гроту.

— Фа! Бі! — покликав Севілла тривожним голосом. Луна підхопила й кілька разів перекинула під склепінням цей клич, потім знову запала тиша, яку порушували тільки краплини, що падали з кормового весла на воду.

— Не може бути, щоб вони втекли, — сказав Севілла. — Якщо навіть вони злякалися, я не можу цьому повірити.

Арлетта обернулася до нього. Вона й далі блимала ліхтарем по воді, тримаючи його в руці й спрямовуючи в підніжжя стіни. Севілла бачив її силует, що здавався особливо маленьким, за два метри від нього, а ліворуч — її велику тінь на скелі.

— Тобі не здається, що їх могли вбити аквалангісти?

— Ні, ні, — сказав Севілла. — Як вони могли розшукати грот? Звідки вони могли довідатися про його існування? До нього важко дістатися вдень, а вночі він взагалі недоступний.

— Але Фа й Бі могли самі впливти вночі на фарватер. Севілла похитав головою.

— Це невірогідно. — Перегодя він повів далі: — Але

навіть у такому разі з допомогою своїх сонарів вони б завважили плавців на великій відстані, незважаючи на темряву. В цих людей не було ніякої можливості дізнатися, що дельфіни тут, до того ж ці люди тільки виконавці, вони одержали завдання достеменно й обмежене: знищити все, що було в гавані. Решта їх не цікавила.

— Тоді,— сказала Арлетта— Фа й Бі злякалися, вибух їх приголомшив, і вони втекли.

Запала тривала мовчанка. В гроті було холоднувато, на плечі й спину Севілла капали краплини води. Він промовив приглушено:

— Сподіваюся, що ні. Боже мій, я не витерпів би цієї втрати.

Кілька хвилин він мовчав. У тиші, що запала в гроті, причаїлося щось зловісне. Севілла мовчки чекав, опустивши голову на груди. Дивна річ, цієї миті він більше турбувався про долю дельфінів, ніж про долю світу.

— Ти пам'ятаєш,— промовив він тихим голосом,— як ми змінювали одне одного на плоті в басейні, аби Фа не почував себе самотнім?

— Так,— озвалася Арлетта.— Ми опускали руку в воду, й він одразу заходився її кусати, рано вранці він клав свою велику голову на пліт, відкидаючи її трохи вбік, і дивився на нас. Які в нього були люб'язні круглі очі!

Севілла слухав голос Арлетти й думав:

«А тепер час пливти назад. Кінець. Більше немає чого залишатися в цій ямі».

Однак, хоча в руках у нього уже було кормове весло і ніс човна вже був спрямований до виходу, він не зрушав з місця. Щось стискало йому груди, й він почував себе зовсім спаралізованим, ніби за одну мить у нього відібрали найдорогоцінніше, ніби відразу безслідно зникла велика частина його життя, головна, багатолітня, щоденна турбота. Хвилюючий неспокій, коли Фа й Бі відмовилися їсти, години й години досліджень, увага, постійно спрямована на те, щоб спостерігати й порівнювати, навіть під час відпочинку.

— Пливемо,— сказав він.— Немає сенсу лишатися тут. У мене таке враження, мовби мене поховали живцем. Там, на світлі, мені буде легше.

Арлетта спрямувала ліхтар на вхід до печери, але Севілла не заворушився, його права рука немічно лежала за спиною на веслі, не стискаючи його, голова схилилася вбік, очі

вступилися в ніс човна, щоб контролювати рух. Час спливав. Він з прикрістю подумав: «Дивно, я був так упевнений цього ранку, що вони заговорять, навіть узяв із собою магнітофон. Єдине, чого я зовсім не сподівався — це їхньої втечі. А тепер усьому край, враховуючи й надію запобігти війні. Яке химерне безглуздя, доля світу залежить від того, що скоїлося в мозкові двох дельфінів, коли пролунав вибух, від висновку, який вони зробили. А тепер ще більше безглуздя. «В» намагатиметься нас уколошкати, побоюючись, що ми все ж таки встигли поговорити з ними».

— Пливемо,— сказав він утретє, й рука його стиснула весло.

Перед носом човна, залитим світлом ліхтаря, щось виплигнуло з води, відкинувши велику тінь до самісінької вершини бані. За цією веселою фігурою, що свистіла й плескала по воді, з'явилася інша, трохи менша.

— Фа! Бі!— вигукнув Севілла. Й тут почалися високі стрибки, бризки, рипіння зубами, що нагадувало сміх, танок, коли тіло, що на три чверті виринуло з води, майже ковзає по поверхні, тримаючись на вертикальних помахах хвоста.

— Генрі!— крикнула Арлетта, захлинаючись від радості. Цього разу не можна було помилитися, то була колишня несамовито радісна витівка, безмежна приязнь, невичерпне захоплення, любов, що не спроможна виявити себе цілком.

— Фа! Бі!— заволав Севілла.— Де ви були?

— Тут! Тут!— кричав Фа пронизливим голосом.— Ми тут увесь час. Ми слухаємо.

Арлетта схилилася, поклала руку на плече Севілли й радісно промовила:

— Милий мій! Він розмовляє англійською!

То була правда, Фа розмовляв англійською. Він нічого не забув!

— Де тут?

— Тут,— сказала Бі.— Ми не рухаємося. Кінчик носа на поверхні, все тіло в воді.

— Але чому? Чому?— запитав Севілла.

Фа поклав голову на валок човна.

— Ми кажемо одне одному. Може, вони приходять нас убивати. Може, вони друзі, може ні.

Он воно що! Недовір'я, сумніви, глибокі травми, що їх завдала людська неправда чистим істотам, які не відають, що таке кривда.

— Але ж ми любимо вас!— сказав Севілла.

— Я знаю,— сказала Бі.— Я чую. Я чую, коли ти говориш про Фа.

«Я чую» замість «я чула», «коли ти говориш» замість «коли ти говорив». Їхня англійська мова, однак за півроку надто збідніла. Як у підкорених народів, чию мову перестають викладати в школах, слова тримаються міцно, а синтаксис бідніє. З'явилось щось дитяче в побудові речень, а дельфіновий акцент відчувався як ніколи раніше.

Бі високо виплигнула з води й упала обіч човна, щоб оббризкати Севілла.

— Вгамуйся, Бі!— крикнула Арлетта.— Тут холодно, щоб гратися.

— Я чую,— промовила Бі сміючись.— Ма говорить про Фа, Ма не говорить про Бі.

— Я люблю тебе, Бі,— сказала Арлетта.

— Ма забуває Бі,— сказала Бі, й у світлі ліхтаря лукавий вогник блимнув у очах дельфінки.

Фа не казав більше нічого. Поклавши голову на валок човна, він примружив очі, блаженно відчуваючи дотик Арлеттиної руки.

— Бі,— сказав Севілла,— поясни мені. Ти не забула мову людей?

— Коли ніхто не слухав, ми з Фа розмовляли. Ми не хочемо забувати.

— Чому? Адже ви не хотіли більше розмовляти з людьми.

— Щоб зберегти. А також,— одразу ж докинула вона,— щоб навчити дітей.

Севілла обережно дістав із кишені піджака крихітний магнітофон на батарейках, з'єднав контакти й вийняв мікрофон. Дивна логіка. Людина — істота погана, але її мова лишається доброю, коли не використовувати її для спілкування з людьми: надбання, що має цілком зрозумілу цінність, річ, яку слід зберегти й навіть передати нащадкам, своєрідна соціальна перевага, якою, до речі, Бі хвалилася вчора перед Дезі.

— Бі,— озвався Севілла,— ти любиш Па й Ма?

— Так.

— А інших людей?

— Ні. Інші люди недобрі.

— Чому? Що вони зробили?— запитав він, нахилиючись до Бі.

— Вони брешуть. Вони вбивають.

«Чудове резюме,— подумав Севілла.— Вся історія людства в чотирьох словах. Від початку виикнення до 1973 року. До дня, коли людство, наче клоун, схопило себе самого за горло й задушило».

— Як вони брешуть?— запитав Севілла.

Фа обернув голову й подивився.

— Спочатку з Ба це було розважливо. Але після літака вони брешуть, вони брешуть. Навіть нас вони намагалися вбити.

— Поясни, Бі,— просив Севілла.

— Ні, я!— збуджено втрутився Фа.— Спочатку разом з Ба, до літака, вони вдягають на нас паски. На пасках — міна. Вони показують старий порожній корабель, далеко, дуже далеко. Ми пливемо, ми пливемо. Біля корабля ми пірнаємо, йдемо під самісіньке дно, обертаємося на бік, міна йде на корабель.

— Почекай, Фа, не так швидко. Доторкнувшись до корабля, міна вивільняється від пасків і прилипає до корабля?

— Так.

— Як вона прилипає?

— Як черепашка до скелі.

— А ти, що потім ти робиш?

— Я пливу. Далеко-далеко.

— Я також,— сказала Бі.— В мене теж паски й міна. Моя міна також іде на корабель. Я також пливу з Фа.

Бі засміялася.

— Чому ти смієшся?

— Спочатку Ба каже: Бі пливе покласти міну. Але я кажу — ні. Я кажу: разом з Фа або я не попливу. Тоді Фа сам, каже Ба. Разом з Бі, або я не попливу, каже Фа. Люди дуже гніваються. Вони кажуть: Бі в один басейн, Фа в інший. Тоді я не їм більше. І Фа також. Днів два, й люди здаються.

— Фа,— сказав Севілла,— в яке місце на дні корабля ти кладеш міну?

— Посередині.

— А ти, Бі?

— Посередині. Поряд з міною Фа.

Очевидно, друга міна — холоста. Вона потрібна була лише для того, щоб удовольнити бажання дельфінів не розлучатися.

— А потім?— спитав Севілла.

— Ми пливемо й пливемо. А корабель робить «бух»! Дуже гучно, як учора вночі. Наступного дня Ба каже: ви бачите корабель, наздоженіть його. А корабель пливе швидко, але Бі і я, ми наздоганяємо його, прикладаємо міну й повертаємося.

— І корабель вибухає?

— Ні, коли ми наздоганяємо, ні.

— Чому, як ти думаєш?

— Бо на ньому є люди!

— А потім що ще?

— Щодня,— сказала Бі,— влаштовують перегонки між човном з двома моторами й нами.

— Якими двома моторами? Які ти бачиш позаду човнів?

— Так. Це кумедно.

— Чому?

— Човен пливе швидко, швидше, ніж усі кораблі.

Фа урочисто докинув:

— Але ми перемагаємо.

— Ви довгий шлях долаєте?

— Залежно коли. Інколи довгий, іноді половину довгого, або довгий і половина, або двічі довгий. Але ми перемагаємо. Люди на човні дуже вдоволені. Вони кричать. Вони свистять.

— Наступного дня,— каже Бі,— підводний човен. Нас бере підводний човен, везе в море, далеко від берегів, і відпускає нас. Ба каже: пливіть годину в південному напрямку, а потім повертайтеся на човен.

— Як ви дізнаєтеся, що ви пропливли годину?

— Ми знаємо, ми вивчили. Половина довгого шляху — півгодини. Довгий шлях — година. Вдвічі довгий шлях — дві години.

— Ви не помиляєтеся?

— Ні.

— І ви знаходите підводного човна?

— Завжди.

— Яким чином?

Фа сказав:

— Ба теж хоче знати як. Але ми не дуже добре знаємо, ми куштуємо воду.

— І в напрямку, в який рухається підводний човен, у води інший смак?

— Так.

— Іноді,— сказав Фа,— нам наказують шукати не підводний човен, а базу. Це тяжче.

— Чому?

— Треба добре знати береги навколо бази.

— Коли ти не бачиш землі, як ти дізнаєшся, де вона?

— За смаком води.

— А коли ти бачиш землю, що ти робиш, аби розшукати базу?

— Мені допомагає сонар. А ближче — очі.

На першому місці — смак. Потім — вухо. Потім — око. Воно посідає останнє місце, від нього найменше користі.

— А вночі ти також знаходиш базу?

— Так, але спершу я довго плаваю біля бази, слухаю свій сонар.

Треба добре знати берег. І зібрати з допомогою сонара, плаваючи в усіх напрямках, відомості про всі особливі ознаки на морському дні, зареєструвати ці тисячі ознак у своїй чудовій пам'яті й завше мати їх перед собою з великою достеменністю, коли пливеш, не орієнтуючись за предметами, що їх доводилося бачити. Але для Фа це зовсім просто.

— Гарзд,— сказав Севілла.— Повернемося до літака.

— Велика подорож,— сказала Бі.

— Як ви її здійснили?

— На ношах. Мені жарко. Я дуже суха, я страждаю. Фа також. Ба кладе нам на тіло мокрі простирадла. Після літака — база. Я плаваю на базі, я плаваю навколо бази. Але небагато. Фа зі мною.

— У води неприємний смак,— сказав Фа.

— А потім?

— Ба нас везе на човні,— сказав Фа,— мене й Бі. Ба каже: на вас чекає підводний човен. Ви попливете на підводному човні. Я ні. Одна людина вам скаже: зробіть те й се, й ви зробіть. Я кажу Ба: чому ти не пливеш з нами? Він каже: такий наказ.

— Як виглядав Ба, коли він казав це?

— Він був сумний. Ми пливемо в його човні.

— Скільки часу?

— Коли я не пливу сам, я не знаю, скільки часу.

— Мало часу чи багато?

— Багато.

— Що відбувається, коли ви зустрічаєте підводного човна?

— Ба випускає нас у воду, й ми пливемо до човна. Люди беруть нас на борт.

— Вам дуже тяжко було потрапити на човен?

— Так. Дуже тяжко. Але люди діяли обережно. І все ж таки мені моторошно. В човні надто жарко. Я дуже сухий, я страждаю.

Бі сказала:

— На підводному човні людина нам каже...

— Яка людина?

— Людина, що командує.

— Вона у військовій формі?

— Ні.

— Яка вона на вигляд?

— Маленька, очі сині, волосся на голові небагато.

— Що вона каже?

— Вона тримає в руці й нам показує маленький сірий корабель з гарматами. Вона каже: «Дивіться добре. Я випускаю вас у море. Ви розшукаєте цей корабель. Ви підкладете міну посередині дна, й ви повернетесь на підводний човен».

— Скільки часу ви були на підводному човні?

— Довго. Ми дивилися на маленький корабель.

— Це вперше вас просять розшукати справжній корабель, показавши спочатку вам його маленьку модель?

— Ні. На базі ми з Фа робили це часто.

— Ви помилялися?

— Спочатку — так, потім — ні.

— Гарзд. Що відбувається потім?

— Люди начепили на нас паски.

— Ті ж самі паски?

— Ні, інші.

— І міни?

— Ні, не відразу. Аквалангісти допомагають нам вийти з човна.

— Під водою?

— Так.

— Яким чином?

— Нас кладуть у скриньку, закривають її, вона наповнюється водою. Скринька відчиняється в море. Ми виходимо. Аквалангісти тримають нас за паски. Вони плывуть разом з нами.

- Довго?
- Ні, вони зупиняються й прив'язують міни до пасків.
- Що потім?
- Ми пливемо на північ.
- Звідки ви знаєте, що то північ?
- По сонцю. Коли ми виходимо з підводного човна, середина ранку. Ми пливемо швидко.
- Скільки часу?
- Довгий шлях і половина довгого шляху. Я знаходжу корабель. Я наближаюся, а на кораблі є люди. Я кажу Бі: нічого втішного, не буде «бух!».
- Не буде вибуху?
- Так я думаю: є люди, немає «бух!». Бі каже: я випереджу тебе. Тоді я пливу, пливу. Па, пливу, як летить птах! Я припливаю швидше від Бі, обертаюся на бік, міна йде на корабель, але я залишаюся на міні!
- Ти хочеш сказати, що міна прилипла до корабля, але не відокремилася від пасків?
- Так!
- Ти опинився прив'язаний до корабля?
- Так! Я боюся! Я не можу дихати. Я захлинувся, кличу на допомогу: Бі! Бі!
- І я,— втрутилася Бі,— зубами перегризла паски під черевом Фа. Він вільний.
- Ти не кладеш міну?
- Ні.
- Повтори, ти не кладеш свою міну?
- Ні, я боюся. Фа також боїться.
- В Севілли почали тремтіти руки.
- Що ти робиш із своєю міною?
- Я кажу Фа: перегризи мої паски зубами. Він перегризає паски, й міна падає.
- Севілла подивився на Арлетту, руки в нього тремтіли, йому не вдавалося оволодіти своїм голосом. Життя сотень моряків залежало від нікчемної випадковості: аквалангісти прив'язали холосту міну до Бі, а не до Фа.
- Паски й міна падають на морське дно?
- Так.
- А тоді?
- Я виринаю на поверхню з Фа. Я дихаю й пливу на південь. Я пливу швидко-швидко. Я боюся.
- В якому напрямку пливе корабель?
- На північ.

- А ви на південь?
- Так, і корабель робить «бух!».
- Ти бачиш це?
- Я чую. Я далеко в воді, але я бачу світло. Я чую вибух, і я відчуваю удар у воді. Я пірнаю глибше й пливу, я боюся!
- Скільки часу ти пливеш?
- Довгий шлях і половину довгого шляху. Я куштую воду. Підводного човна немає: він утік.
- Що далі?
- Я шукаю його. Фа також. Але його немає. Уже давно. У води не той смак.
- Тоді ми з Бі зрозуміли.
- Що ви зрозуміли?
- Люди на кораблі помирають. І Фа й Бі також помирають, прив'язані до корабля. Людина на підводному човні каже: все добре, вони вмерли, не треба чекати.
- Що потім?
- Я кажу: люди недобрі. Залишимося в морі. Бі каже: ні, треба повернутися на базу.
- Навіщо?
- Щоб розповісти Ба.
- Щоб розповісти Ба, що скоїлося?— перепитав Севілла, докладаючи всіх зусиль, аби говорити спокійно.
- Так, бо Ба — наш друг. Але земля далеко. Я пливу, я знаходжу землю, але я не знаходжу базу. Я не дуже добре знаю берег. Я пливу до кінця дня й цілу ніч. Я не їм, я пливу, я дуже втомлююся.
- О, я так стомилася!— каже Бі.— Разом з Фа я пливу. Нарешті вранці я бачу базу. На насипі стоїть Ба. Він нас бачить. Він кидається в воду вдягнений. Ми задоволені.
- А тоді?
- Запала мовчанка, що видалася надто тривалою.
- А тоді?— терпляче перепитав Севілла.
- Я кажу Ба.
- Ти розповідаєш йому все, що сталося?— запитав Севілла хриплим голосом і, простягнувши руку, щосили стиснув Арлетті пальці.
- Так.
- Усе?
- Так.
- Знову мовчанка.
- Що потім?

— Ба дивит'ся на нас. Він увесь зблід. Він каже: це неможливо. Це неправда, Бі, ти брешеш. Не слід більше повторювати це. Чуєш, цього більше не можна казати. Він дуже зблід. Він тремтить.

— А ти, що ти кажеш?

— Я кажу: це — правда, це — правда, це — правда! — відчайдушно повторила Бі.

Вона замовкла знову.

— А потім?— запитав Севілла.

— Потім я розумію, що Ба нам не друг. Ми кажемо: з Ба ми більше не розмовляємо. З людьми ми більше не розмовляємо.

Севілла натиснув на вимикач магнітофона й подивився на Арлетту.

— Що ж, у такому разі все зрозуміло. Боб розповів те, про що він дізнався, людям «В» перш, як вони його вколошкали. Й тепер нізащо вони нам не повірять, що Фа й Бі не розмовляли з нами!

— Вони знають, що цього не було,— сказала Арлетта перегадом.— Адже вони, напевне, вчора перехопили всі радіопереговори між Адамсом і тобою.

— І подумали, що ми ведемо їх про людське око.

— Добре, припустимо, що вони витлумачили їх саме так. Припустимо, вони вважають, що в Адамса є тепер магнітофонна стрічка з записом розповіді дельфінів. У такому разі ми також вже нічим не ризикуємо.

— Зовсім навпаки. Вони вважають, що дельфіни знищені. Щоб цей запис набрав значення свідчення, необхідно, аби ми були живі й могли підтвердити його правдивість.

— Па,— озвалася Бі,— ми хочемо розмовляти.

— Зараз, Бі,— відповів Севілла, поклавши руку їй на голову.— Па розмовляє з Ма.

— А потім з Бі?

— А потім з Бі.

— Ти гадаєш, що люди «В» повернуться...

Севілла промовив тихо й виразно:

— Так, цієї ночі. Вони повернуться цієї ночі.

Запала тиша, а потім Арлетта сказала:

— Якщо ти так думаєш, то Адамс теж повинен так думати. В такому разі чому він зняв охорону острова?

Севілла потиснув руки й знизав плечима.

— О, Адамс! Адамс зробив ставку на дві карти,— говорив Севілла, намагаючись перебороти хвилювання.—

Адамсове становище від самого початку було двозначним, бо він діяв від імені служби, де одні — прихильники правди, інші — за її знищення. Спершу Адамс зробив ставку на правду. Коли ж Бі й Фа «загинули», він вирішив, що табір правди програв, і він ставить тепер на мовчанку.

— Бі й Фа не загинули,— сказав Фа.

— Звичайно, ні,— відповів Севілла.

— Ти сказав, що Бі й Фа загинули.

— Так твердять лихі люди.

— Але це неправда,— сказав Фа стурбовано.

— Так, Фа, звісно, це неправда.

Севілла подивився на Арлетту й подумав, якою жахливою владою непохитної правди володіють слова над дельфінами, треба бути вельми обережним.

— Ти переконаний,— сказала Арлетта,— що тепер Адамс зробив ставку на мовчазність. І що це має означати?

— Вранці був момент, коли Адамс себе видав: він запропонував мені зберегти зброю. Навіщо мені залишати її, якщо мені не загрожує більше ніяка небезпека?

— Але ж він — потвора!

— Та ні,— заперечив Севілла.— Не зовсім. Він ставиться до нас з деякою симпатією, й у нього ще бувають зблиски людяності.

І перегода докинув:

— Доказ: останньої миті Адамс не зміг витерпіти те, що віддає нас обеззброєними людям «В». Він залишив нам один шанс.

Севілла усміхнувся і сказав:

— Дуже малесенький шанс.

* * *

Севілла виїняв кормове весло, поклав його на дно гумового човна, взяв електричний ліхтарик із рук Пітера й спрямував сніп проміння на дельфінів.

— Фа! Бі!— промовив він голосно, коли вони наполовину винирнули з води й обое одночасно поклали голови на валки, попрохав:— Поводьтєся тихо. Я маю поговорити з Пітером. Пітер кинув погляд то на одного дельфіна, то на другого.

— Бі й Фа?— промовив Пітер глухо.— А той великий дельфін, що сьогодні вранці?..

— Дикий дельфін, що його принадила Дезі.

Пітер похитав головою:

— Я починаю дещо розуміти.

Севілла спрямував на нього сніп світла. Пітер примружився. Севілла опустил ліхтар, світло ковзнуло по грудях юнакові, його світле, відверте, простодушне обличчя під промінням світла раптом здалося суворішим і мужнішим, навіть дві ямки на щоках були глибші, підборіддя випнулося вперед, на шиї чітко вималювалися м'язи, наче в атлета в мить напруження сил, риси обличчя стали різкіші й суворіші, навіть глибоко запалі очі не були вже такі хлоп'ячі.

— Пітере,— сказав Севілла,— я привіз вас сюди, в грот, передусім для того, щоб показати вам, що Фа й Бі живі. Я хочу, аби пізніше, коли виникне така необхідність, ви могли засвідчити, що бачили їх живими вранці 9 січня, тобто наступного дня після того, як вибух знищив «Карібі» Даруйте мені, що я забрав вас від Сьюзі, як тільки ви зійшли на берег, але я хочу порозмовляти з вами в затишному місці, тут, у гроті, не боячись електронного шпигунства. Тепер, коли Адамс надав їм повну волю для вибору засобів, ці панове присвятять нам увесь свій талант. Отже, перше запитання: чи за вами хто-небудь стежив?

— Так.

— З якого моменту? На морі? Чи коли ви зійшли на континент?

Пітер заперечливо похитав головою і мовив голосно, якось навіть весело й задержувато:

— Ні, набагато хитріше! Вони добре знають, що на березі я насамперед йду на стоянку по свого «форда». Ну ось, варто було прийти мені туди, як уздрів, що до мого «форда» неможливо дістатися, він весь обгороджений автомобілями, розташованими в найневірогідніший спосіб. Черговому потрібно було півгодини, щоб його вивільнити. Отже, в розпорядника було досить часу, аби зателефонувати куди треба. Коли, нарешті, я виїхав, завважив далеченько за собою чорний «додж», а за «доджем» іще голубий «оулдсмобіл», потім старий і надто брудний «крайслер» невизначеної барви, відтак іще один «додж». Ага, я забув, ще розповім про стоянку. Я шукав на ній очима ваш «бюїк». До нього також не дістатися, як і до мого «форда». Однак ви його поставили тільки позавчора ввечері, й на ваше прохання його помили — на дверцях є ще патьоки від води,— хлопцям на стоянці довелося добре впріти після миття, аби

загнати авто в найглухіший куток. Навіть смішно дивитися на ваш чистесенький «бюїк» серед громаддя тих брудних тарадаюк, що стоять там цілими місяцями. Ось тут мені й почало світлішати в голові.

Севілла подивився на Пітера. Він здавався таким молодим і веселим, він так пишався своїм умінням спостерігати й робити висновки. Дуже добре, що його не викрали разом зі Сьюзі там, на материку.

— Вони впевнені, що сьогодні ввечері ми всі потрапимо в їхні пазури,— сказав Севілла рішучим голосом.— Настав час нам розлучитися.

Пітер подивився на нього спантеличено, збентежено.

— Ні, Пітере, не питайте. Немає нічого тяжчого для мене, як необхідність відіслати вас, але це справді дуже необхідно. Нам чотирьом загрожує смертельна небезпека. Ми мусимо втікати й сховатися. А часу в нас дуже мало. Вночі ми полишимо острів. Ви маленьким човном вирушите на материк. Я візьму великий. Я не хочу вам казати, куди поїду. Але ви й Сьюзі, ось що ви маєте зробити: візьмете з собою найнеобхідніші речі, потім стрічки з записом свистів Дезі, все, що ми встигли зробити на острові. Ви візьмете ще два листи: один для Меггі, аби вона знала, що їй теж треба сховатися і якнайшвидше, інший, дуже важливий, для Голдстейна. Як тільки переконаєтеся, що за вами не стежать, ви маєте відіслати обидва ці листи. Але я забігаю вперед. Коли ви дістанетеся на материк, ні в якому разі не йдіть на стоянку, вирушайте на найближчу ремонтну станцію. Заприсягаюся, що ви знайдете там «чудовий автомобіль», що продається, й ви його купите.

Пітер насупився.

— Я дам вам усе необхідне,— сказав Севілла.— Ідьте всю ніч. Вранці на іншій станції раджу продати автомобіля, навіть за збиткову ціну. Потім в іншому гаражі купіть нового й зробіть таку ж операцію принаймні ще раз. Ви дістанетеся до Канади, з Канади вирушите до Європи. Я гадаю, що на кордоні не виникне ніяких ускладнень. Вас переслідує не ФБР, а служба, що, звісно, не відкриває своїх таємниць перед ФБР. Я знаю, що ви хочете сказати, Пітере, але я мушу вам відшкодувати збитки за порушення угоди, й ви, безперечно, заслугуєте після тієї роботи, що її разом з нами виконували тут, рік спокійного життя десь у Європі.

— Даруйте,— озвався Пітер,— але виплата подібної неустойки не передбачена в моїй угоді.

Севілла усміхнувся.

— Що ж, це прогалина, яку я хочу заповнити. В усякому разі, що я робитиму з усіма цими грішми?

Пітер якусь мить мовчки дивився на нього.

— Я хочу поставити вам запитання. Одне-єдине. Чи повинен я брати з собою зброю?

— На це запитання,— відповів Севілла,— ви мусите самі відповісти. Не відаю, як далеко йде ваша повага до людського життя.

Пітер випростував плечі й подивився Севілли у очі.

— Я поставлю це запитання інакше. Якщо вони натраплять на наш слід і зуміють схопити нас, як ви думаєте, катуватимуть вони нас, щоб примусити заговорити?

— Гадаю, що так.

— І Сьюзі також?— спитав Пітер тихо.

Севілла наспився.

— Повірте мені, вони не робитимуть ніякої різниці.

* * *

Ніде в будинку не світили світло, вікна й двері були зачинені, тільки інколи на мить, складаючи речі, вмикали електричний ліхтарик. На терасі над головами людей повисло склепіння великих чорних хмар, нерухоме, задушливе, без будь-якого сірого просвітку. Ніч, як і напередодні, мабуть, буде також темна. Севілла почував себе якось дивно в сутінках, які гнітили й згущувалися з кожною хвилиною. Вчотирьох, одягнені у темне,— жінки були в штаних,— вони снували з будинку на терасу, з тераси до гавані, тихенько готуючись у путь. Ходили босоніж і іноді перекидалися ледь чутними словами. Чотири постаті, котрі щоразу стиралися в темряві, що наступала, ковзали назустріч одна одній, розходилися в різні боки, знову зустрічалися, віддалялися й знову наближалися. Спочатку Севілла розпізнавав своїх супутників за силуетами: Арлетта — найменша, Пітер — найбільший, Сьюзі — середня між ними. Однак навіть ця ознака згладжувалася, зникала, темрява стерла й проковтнула силуети, рух сповільнився. Тепер Севілла відчував чийось прїсутність, тільки коли чув невіддалік від себе дихання. Рука доторкнулася до його грудей. Він схопив її. Пітерова рука. Голос прошепотів йому на вухо:

— Ми скінчили, час вирушати.

— Пітере, — квапливо звернувся Севілла, — я бачив, що ви взяли револьвер. Моя порада — візьміть краще гранати. Коли кілька озброєних супротивників вискакують з автомобіля, врятує тільки граната.

Позаду нього Арлетта, дихаючи йому в ший, прошепотіла:

— С'юзі хоче з тобою попрощатися.

Рука доторкнулася до його плеча. То була С'юзі. Вона сказала йому на вухо тихо, вкладаючи в слова всю душу:

— Хай щастить, Генрі. Генрі, хай щастить.

Дівчина вперше назвала його по імені. Севілла відчув, що вона бере його обличчя в долоні, схилився, вона притиснула уста до його щок і повторила з тією ж щирістю:

— Хай щастить, Генрі.

Вона прибрала руки. Почулося коротке приглушене схлипування. Він зрозумів, що жінки обіймалися.

Севілла вдихнув повні груди повітря: добра воля, піклування про інших, глибока приязнь — усе це також є в людини. Пітерова рука ковзнула вниз по його плечу, він упіймав її й щосили стиснув.

— Піт, — сказав він тихо, припавши устами до вуха молодика, — я візьму у вас малого човна, щоб поїхати по Фа й Бі.

Він ступив два кроки до гавані, хтось наблизився до нього. Знайомі пахощі волосся, холодні руки. То Арлетта. В неї чудовий слух, за метр від нього вона все почула. Вона притиснулася до нього, дотяглася до його вуха:

— Я піду з тобою, Генрі.

Удвох проникли до печери, де вузька стрічка води утворювала численні кривульки. Арлетті тільки де-де доводилося на мить вмикати ліхтарик. Уже втретє сьогодні Севілла долав цей шлях, знав його майже весь навпамацки, як знаєш темні сіни в будинку, де минало твоє дитинство. В міру того, як вони все далі проникали в скелю, він відчував глибоке почуття полегшення й безпеки. Щось подібне, мабуть, відчували доісторичні люди, коли вони знаходили хвилясту печеру на схилі пагорба, навіть якщо їм доводилося спершу виганяти звідти ведмедів, щоб заволодіти цим притулком. Рогатини й сокири проти ікол і пазурів. Але варто було битися із зграєю волохатих стопохідних велетнів, щоб заволодіти їхньою теплою, глибокою й недоступною берлогою, де, притиснувшись одне до одного, злив-

шися в єдину людську купу, що пашить теплом, майбутні володарі й руйнівники планети почували себе настільки відгородженими від жахливої небезпеки навколишнього світу, як під серцем матері.

— Ти можеш не гасити ліхтар,— сказав Севілла голосно, відштовхуючись від скелястих стін останнього проходу, щоб проникнути до грота. Нагода знову розмовляти вголос і бачити все навколо здавалася якоюсь новою, незвіданою ще радістю.

— Фа! Бі!— гукнув він. Дельфіни виринули обіч човна, веселі, пустотливі.— Ні, ні, не бризкайтеся,— гримнув Севілла,— нам доведеться вночі пройти морем великий шлях, ми змерзнемо, якщо будемо мокрі. Вислухайте: на фарватері й у морі жодного слова, жодного слова мовою людей, розмовляйте тільки свистами. Перед нами ворог. Праворуч і ліворуч — ворог.

Арлетта засміялася. То був її перший сміх за два дні.

— Милий,— сказала вона з тривогою, якої не могла затамувати,— ти розмовляєш, як головнокомандуючий. У тебе теж військові таємниці. Невірогідне те, що навіть я не знаю, куди ми попливемо.

— Куди? На Кубу,— сказав він.— Я тільки про це й думаю з вчорашнього вечора. Мені навіть здавалося, ніби я тобі вже сказав. Звідси, від Кі-Уеста, до Маріанао якихось сто п'ятдесят кілометрів. Куба — найближча іноземна держава й до того ж єдина в Латинській Америці, де та обставина, що вас позбавили американського паспорта, буде своєрідною рекомендацією. Єдина також, звідки ми зможемо легко дістатися літаком до Праги, можливо, навіть із кубинським паспортом. Наша мета ясна: якщо нас не встигнуть схопити, опинитися разом із Фа й Бі до 13 січня в одній з європейських столиць, щоб на весь голос проголосити правду. Ми проголосимо її, якщо за цей час Голдстейн не отримає мого листа й не зуміє переконати Сміта за допомогою запису, що його ми зробили сьогодні вранці. Мені здається, що цей запис і повідомлення про те, що ми з Фа й Бі перебуваємо в Празі, повинні примусити Сміта відступити. Мені не хотілося б скликати прес-конференцію, щоб розповісти про страхітливі речі, що їх коять таємні служби в нашій країні. Буде цілком достатньо, коли Сміт заявить, що комісія, яка вивчила обставини вибуху на «Літл Року», вважає його загибель результатом нещасного випадку.

Обидва човни стояли поряд на фарватері в непроглядній темряві. Мотори були підняті, весла лежали на валках. Розмовляти доводилося ледь чутним шепотінням. Севілла знову охопив неспокій, який він відчував кілька годин тому, коли дельфіни розповіли, що Боб знав усе. Севілла чекав, коли Пітер скінчить складати свої мішки в маленькому човні. Чекування гнітило його, нерви були напружені, в скронях гуло, під пахвами котився піт, бездіяльність ставала нестерпною. Арлетта взяла його за руку, він негайно вивільнив її, долоня його зовсім спітніла. А Пітер ніяк не може скінчити, він завше такий скрупульозний, такий педантичний. Шалена нетерплячка пойняла Севілла, гнів навперемішку з розгубленістю. Він розкрив рот, але стримався. Схилювався до носа човна й заціпенів, мовби зачарований. На нього дивився світлий диск компаса, як дружній знак у океані темряви, єдина міцна й надійна точка у ворожому світі. Й раптом він згадав. Літо 1944 року. Нормандія. За огорожею під час нічної атаки блискучі стрілки його наручного годинника буцім спалахнули й виразно вималювалися в смертельно загрозливій п'ятні. І тоді він відчув полегкість, все вгамувалося, розум знову запрацював. «Тоді, візьміть десяток людей, ідіть дізнайтеся, що там біля потічка, який дзюркоче в долині, й, коли вам доведеться стріляти, не стріляйте один в одного». Нестерпне страхіття, коли рухаєшся навпомацьки й щоразу потрапляєш у пастку. Кляті нормандські паркани. За кожним — німецький кулемет, чудово замаскований, він вичікує в чорній темряві. Кожного разу від мого авангарду нічого не лишалося. Фашисти вмiли вбивати.

Холодні Арлеттині руки лягли йому на потилицю. Севілла відчув її уста біля свого вуха.

— Пітер готовий.

— Що ж, вирушаймо,— сказав Севілла.

Десь неподалік раптом пролунав звук, ніби хтось розірвав вітрило. Ні, це безглуздя — вирушати в море серед суцільного туману, коли нічого не видно й нічого попередньо не розвідано!

— Почекаймо,— озвався Севілла.— Скажи йому, хай зачекає.— Він перехилився через валок і обережно плеснув долонею двічі по воді.

За мить до його пальців доторкнулося тепле й гладеньке тіло, він помацав рукою, вони обое були тут. Він тихенько свиснув по-дельфінячому: «Фа! Бі!» Дивно, як добре вписується свист у пориви вітру й хлюпання хвиль, що розбиваються об скелі. Що повинні думати там ці люди, які ниділи біля своїх апаратів?

— Фа, ти попливеш фарватером у відкрите море.

— А потім?

— Може, там є човен. Може, аквалангіст. Ти повернешся й скажеш.

Запала тиша, відтак Фа свиснув:

— Є аквалангіст. Він пливе до нас. Що я роблю?

— Ти його оглушиш.

— О, ні,— сказав Фа.— Я його оглушу, він потоне й помре. О, ні!

— Якщо ти не оглушиш його, він нас уб'є.

Знову тиша, й свист Бі:

— Я перегризаю йому трубку зубами. Він піднімається на поверхню. Я б'ю його легенько ззаду й викидаю на скелі.

Чудова відмова від насильства: вивести з ладу, але врятувати життя.

— Гаразд,— сказав Севілла.

Вони зникли, й він уявив собі, як вони обое ковзають у чорній воді. Звукові хвилі їхнього сонара, що викидаються вперед, вимальовують перед ними всі перепони так виразно, мовби вони їх бачили. Вони плывуть, витягшись уперед, стрункі, сковзкі, наче стріли, підштовхуються могутніми й гнучкими помахами хвостового плавника з неосяжним збереженням сил, беззвучно, не лишаючи за собою ні завихрень, ні порожнин, такі ж невловимі, як сама вода, встромляючись у неї легко й вільно, наче складають з нею одне ціле. На такій швидкості їхня вага перетворюється на грізну зброю — в оправі з еластичної шкіри від ста шістдесяти до двохсот кілограмів м'язів, що керуються мозком, таким же досвідченим, як у людини, тільки він контролюється доброю.

За кілька хвилин Севілла відчув, що дельфіни знову в нього під рукою. Фа свиснув:

— Такий же човен, як у тебе. Гумовий. Але трохи більший.

— Човен пливе?

— Ні, стоїть на якорі. Біля входу.

Стоять на сторожі, підстерігаючи їх, перетинаючи їм шлях. Люди «В» мали зрозуміти — й підслуховуючи по радіо й коли радіо замовкло, — що вони готуються до втечі.

Севілла замислився. Арлеттині уста доторкнулися до його щоки.

— Пітер каже, що слід наблизитися й закидати їх гранатами.

Севілла навпомацки розшукав Арлеттине вухо:

— Ні. Скажи йому, що ні. Треба бачити, куди кидати гранати. А коли виникне поєдинок, то вбиті будуть з обох боків. З нашого також.

Він знову замовк. Час спливав, руки його зовсім спітніли.

— Що я роблю? — запитав Фа.

— Як поставлений на якорі човен?

— Мотузка й щось наприкінці.

— Мотузка? Ти певен? Не ланцюг, а мотузка?

— Так.

Севілла випростався.

— Ти пірнаєш. Ти перегризаєш мотузку зубами. Й ти тягнеш човна тихо-тихо.

— Куди?

— Праворуч. Там є течія. Треба її розшукати.

— Бі її знайде.

Вони зникли. Арлеттині уста знову доторкнулися до Севіллиної щоки.

— Як тільки човен стане рухатися, вони це відчують.

Севілла погладив долонею обличчя Арлетті, підняв пасмо її волосся, нахилився їй до вуха й ледь чутно сказав:

— Ні, ніч дуже темна, орієнтирів не видно.

Він опустив праву руку в воду й подумав: «Якщо вони й помітять, то пізно, вони сядуть десь на каміння, втрапивши координати й, дай бог, продірявивши човна».

Схилився за лівий борт і понишпорив рукою, шукаючи Пітерову руку. Коли доторкнувся до неї, відчув, що Пітер нахилиється до нього.

— Пітере, якщо Бі й Фа зуміють з усім упоратися, то, зійшовши з фарватера в море, пливіть із годину на веслах, звертаючи весь час ліворуч, потім запусните мотор, за п'ять хвилин вимкнете його, пильно прислухайтесь, запускайте знову й так чиніть увесь час.

Запала тиша.

Відтак Пітер спитав:

— Якщо шлях відкритий, то чому б не скористатися з цього й не запустити мотор на всю потужність?

— Ні,— енергійно заперечив Севілла,— десь, звісно, стоїть основний катер, вони подадуть туди сигнал по радіо, сонар зразу ж виловить ваш мотор, і за хвилину вас наздоженуть. Самі знаєте, в ці води навіть рибалки рідко заходять уночі.

— Па,— свиснула Бі,— де твоя рука?

Севілла опустил у воду руку, й Бі притиснулася до неї.

— Дуже кумедно,— сказала вона,— човен пливе, вони нічого не відчують.

— Вони розмовляють між собою?

— Ні,— відповів Фа,— вони не розмовляють. Човен пливе. Вони мовчать.

Бі пирхнула. Севілла перехилився через лівий борт.

— Пітере,— сказав він жваво — До побачення!

І раптом з одного човна до другого в п'ятмі через валки мовчки потяглися чотири руки, спершу навпомацки шукаючи одна одну, а потім кілька секунд ніяк не наважуючись розлучитися. Севілла ковтнув слину, в нього несамовито закалатало серце. Дивна річ, кожна хвилина ставала такою напруженою, що вона, перш як скінчитися, зникала: кілька секунд — і теперішнє ставало минулим, яке треба було вже шукати в пам'яті.

— Вирушайте, Піт,— шепнув Севілла.

Він чув, як той набирає швидкість.

Бі свиснула:

— Я йому допоможу.

Севілла вхопився за свої весла й став обережно гребти. Але майже відразу підняв їх. Фа штовхав човна ззаду. Севілла свиснув:

— Не квапся, Фа.

Він вийняв одне весло, віддав його Арлетті й сказав:

— Пильнуй, аби ми не наштовхнулися на берег.

Але Фа штовхав човна правильним курсом, коригуючи свій шлях із такою достеменністю, неначе він усе добре бачив перед собою.

Коли вони зійшли з фарватера, в човен ударив сильний південний вітер, і він застрибав на хвилях. Севілла гріб лівим веслом доти, доки не вирівняв курс і стрілка компаса не стала показувати на південь. Свиснув:

— Фа, ти можеш тримати курс увесь час на південь?

— Звичайно, можу,— відповів Фа.

— Поклич Бі.

— Я тут,— озвалася Бі.

Човен поплив швидше, мабуть, Бі й Фа почали штовхати разом. Севілла поклав Арлеттине весло на дно, але своє тримав у руках. Сів і відчув, як до нього притиснулася Арлетта, поклала йому голову на плече. Її волосся доторкалося до його обличчя.

Бі свиснула:

— Па, чому ти не вмикаєш мотор?

Севілла схилився, він нічого не бачив. Він навіть не чув їх, так беззвучно вони пливли. Вони, либонь, штовхають човен з обох боків, там, де задні валки з'єднуються з кормовою частиною. Севілла свиснув:

— Пізніше, Бі. Ми ще дуже близько, в них є машини, що чують гул моторів. Ти втомилася?

Бі видала свист, схожий на сміх, і Фа теж так само засміявся. Вже давно Бі й Фа не були такі щасливі. Штовхати по воді триста кілограмів — човен, людей у ньому й мотор — не становило для них ніяких труднощів. То була гра, найпрекрасніша з ігор. Тривала й несподівана прогулянка в відкритому морі з Ма й Па! Вони розуміли значення того, що робили — вони допомагають добрим богам утікати від лихих богів.

Севілла запитав:

— Як довго ви зможете штовхати?

Дельфіни свиснули одне одному, й Фа промовив:

— Довгий шлях і половину довгого шляху.

Севілла зиркнув на циферблат, що світився, свого годинника. Десять годин тридцять п'ять хвилин. Можливо, годину. Треба враховувати схильність Фа до хвастощів. Об одинадцятій годині тридцять п'ять хвилин він увімкне «Меркюрі». Почнеться найнебезпечніше. Він пошле Фа на дві милі вперед, Бі плистиме за дві милі позаду човна, сонари обох дельфінів зможуть виявити підозрілі кораблі й човни. Тепер Севілла, що беззвучно плив морем у безпроглядній темряві ночі, був невловимий, мов риба. Його могли виявити тільки сонари на бакенах військово-морського флоту США, такі чутливі, що на відстані кількох миль ловлять дихання кита й фонтани води, що її він викидає. «Однак,— подумав Севілла,— дихання дельфінів навіть не можна порівняти з цими звуками». Він опустив руку за борт, і його пальці відчули сильний натиск вируючої води.

— Чудово,— промовив він,— вони штовхають нас з швидкістю принаймні десять вузлів.

Арлетта не відповіла, мовчанка здавалася нескінченною, її тіло здригалося, й він зрозумів, що вона плаче, притиснувшись до його шиї. Поклав ліву руку їй на плече і чекав. Несподівано подумав: «Вчора, ще вчора Голдстейн приїздив на острів, а здається, що збігло так багато часу». Насправді ж так мало — день, ніч, день, і посеред ночі вони втратили все — в них не було більше «Карібі», немає гавані, немає будинку, немає острова й навіть немає батьківщини. «Та, власне, мені все це байдуже, тепер не час хапатися за свою особисту халабуду. Якщо спалахне атомна війна, нам однаково не вдасться щось зберегти, в тому числі й саму планету. Безглуздя всього цього призводить до відчаю. Коли б'ються тварини, вони чинять це, щоб роздобути їжу або боронять свої володіння, але ніколи не виношують планів знищити все поріддя або землю, по якій вони ходять».

Арлетта шепнула йому на вухо:

— Милій, ти думаєш, що в нас є шанси втекти?

— Думаю, що так.

Він сидів за кермом на надувному сидінні. Арлетта поряд. Очі його прикипіли до компаса, ліва рука стискала весло, він завжди міг одним-двома помахами надати човнові правильного напрямку, але не виникало такої потреби. Як тільки вдавалося дельфінам штовхати човна весь час на південь, ні разу не збиваючись з курсу, незважаючи на вітер, що заносив човен убік, і навскісні довгі хвилі, що відштовхували їх самих?

Арлетта випросталася.

— Я не боюся померти,— сказала вона,— я боюся, що нам не поталанить нічого зробити.

— Ми все зробимо,— рішуче відповів Севілла.

Насправді ж він далеко не був переконаний у цьому, їм могло й не поталанити. Він не був настільки наївний, аби вірити в неминучість перемоги кожної справедливої справи, але й не міг дозволити собі бути песимістом. Перед ним стелився лише один шлях — боротися й сподіватися. З ним була правда, здатна не дати світові загинути. Бі й Фа, ще раніше від них, тільки з любові до людей, знемагаючи в двадцятичотиригодинній гонитві, несли цю правду Бобові. Боб відмовився від неї. І цієї ночі в Карібському морі люди ні надавався останній шанс. Значимість ставки в цій грі

раптом вразила Севілла, він ні разу ще не уявляв собі все це так виразно. Й Арлетта, що немовби стежила за його думками, сказала йому на вухо тремтливим голосом:

— Якщо ми доможемося успіху, тоді завдяки нам земля...

Вона не докінчила речення. Севілла повторив подумки: «Завдяки нам...»— із почуттям сумніву, так, ніби, будучи людиною, він залишався мимоволі причетним до людського божевілля й жорстокості, навіть коли він боровся проти них. Він прислухався, як вода хлюпала об валки гумового човна. Коли ніс човна, що його піднімала хвиля, опускався в видолинки, в Севілли під ногами рипіла дерев'яна підлога. Повітря було тепле, й таке ж тепле було Карібське море. Воно стелилося навколо них, темне, з глибинами, сповненими життям, багате на рибу, воно могло б годувати століттями індіанців і білих, якби останні не вважали за зручніше винищити перших. Він не чув Бі й Фа, вони нічим не виявляли себе, крім ритмічного дихання, коли піднімали голови на поверхню й вдихали повітря.

— Завдяки нам,— промовив він тихо,— чи завдяки людяності дельфінів?

1 кр. 13 коп.

